

Innehåll

Frågeställningar i en svensk Asienstrategi.....	9
1 Framgångar, kris och komplexitet	9
2 Att bygga en jämbördig relation	15
3 Element i en svensk strategi.....	16
4 Strategi och vision	22
Asienbilden	25
1 Inledning	25
Bakgrund och syfte.....	25
Metod och genomförande	26
2 Plattform	28
Grundläggande för attityder till Asien.....	28
Faktorer som påverkar bilden av Asien.....	30
Mediabilden.....	32
Områden som engagerar	35
3 Bilden av Asien.....	37
Kontrasternas världsdal.....	37
Attraktiva bilder av Asien	40
Oattraktiva bilder av Asien	44
Den geografiska Asienbilden	46
4 Asiens utvecklingspotential	47
Asiaterna har fått det bättre.....	47
Möjligheter att utveckla svenska relationer med Asien	50
5 Fokus på fyra viktiga områden	52
Handel	53
Mänskliga rättigheter	60
Ska vi stödja uppbyggandet av ett bättre rättsväsende i Kina?.....	67
Säkerhet	69
Miljö	74
Prioriterade områden enligt opinionsbildare	80
6 Sammanfattande slutsatser	82
Handel - en välståndsskapande fredsduva	82

Sambanden bör tydliggöras för allmänheten	82
Vikten av utbyten betonas	83
En motvikt till negativ nyhetsförmedling.....	83
Agera tillsammans med andra länder	84
Sverige och Asien - en väv av relationer.....	85
1 Inledning	85
Asien - splittring och samarbete	86
Sverige och Asien - en översiktsbild	88
Den politiska och ekonomiska utvecklingen - en sammanfattning .	90
2 Sveriges politiska förbindelser med Asien.....	93
3 Sveriges ekonomiska förbindelser med Asien.....	101
4 Utvecklingsbistånd.....	106
5 Andra typer av relationer	109
Sveriges ekonomiska relationer med Asien.....	135
1 Inledning	135
2 Asiens profil i världsekonomin	136
Japans dominerande roll i Asien	137
Handelsregimer i Asien	139
Handel och komparativa fördelar	142
Utländska direktinvesteringar i Asien	146
Utvecklingen av asiatiska direktinvesteringar.....	150
3 Sveriges ekonomiska relationer med Asien.....	152
Handelsrelationer.....	152
Direktinvesteringar	158
4 Erfarenheter och framtida utmaningar	161
Svenskt näringsliv i Japan.....	162
Svenskt näringsliv i Kina	166
5 Den ekonomiska krisen och svensk handel.....	169
6 Slutord	171
Framtida marknadsmöjligheter för svenska företag i Asien.....	177
1 Inledning	177
2 Tillväxt- och utvecklingsmönster i Asien	178
3 Efterfrågeutveckling.....	187
En miljard konsumenter	188
Infrastruktur.....	188
Tillverkningsprodukter.....	191
Tjänster.....	192
Miljöfrågor.....	192
Konsumtion av livsmedel och spannmål	195

Sociala och ekonomiska behov knutna till åldrandet.....	196
Reformer inom statliga företag.....	196
4 Marknadernas tillgänglighet	197
Regleringshinder.....	199
Informella hinder	202
Teknologiska och organisatoriska faktorer.....	205
5 Möjligheter för Sverige	212
Nuläget	213
Framtidsutsikter på specifika affärsområden.....	215
Regeringens roll.....	226
6 Sammanfattande anmärkningar	227
Utvecklingssamarbetets framtida roll i Asien.....	239
1 Utvecklingssamarbetet med Asien	239
2 En tillbakablick på landsamarbetet.....	247
3 En mångfald av biståndsformer	252
Reformer	255
Näringsliv och den privata sektorn	256
Demokrati, mänskliga rättigheter och jämställdhet.....	257
Enskilda organisationer.....	258
Miljö	259
Infrastruktur och projektfinansiering	260
Sociala sektorer	262
Humanitärt bistånd och konfliktlösning	263
Regionala insatser.....	264
Kunskapslyft	265
Ömsesidighet.....	267
4 Svenskt utvecklingssamarbete med Asien - en utblick	268
Tre skäl för fortsatt utvecklingssamarbete	268
Utvecklingssamarbetets inriktning	269
Utvecklingssamarbetet i en svensk Asienstrategi.....	270
Sveriges akademier och Asien – dagens situation och framtiden.....	274
1 Historiens vingslag	274
Jämbördighet.....	275
Överlägsenhet.....	276
En ny tid.....	277
Asiens återkomst	277
Den nya världsordningen.....	278
De nya europeisk-asiatiska samarbetet	279
2 Behov för framtiden.....	280
Asienmedvetande	281

Asienerfarenhet.....	283
Asienkunnande	284
Asiensamverkan.....	286
3 Dagens situation	287
Den allmänna bilden	287
Asien-verksamhetens institutionella bas – samarbetsavtal, utbildningar och strategisk planering	290
Studentutbytet med Asien.....	301
Asienexpertisen vid akademierna – forskning och forskarutbildning.....	311
4 Förslag till åtgärder	324

Om författarna

Thomas Andersson, Biträdande Direktör vid Direktoratet för vetenskap, teknologi och industri, OECD. Docent i Nationalekonomi, Handelshögskolan i Stockholm

Augur marknadsanalys AB, Stockholm

Finn Bergstrand, Ambassadör

Zhang Gang, Ekon. Dr, Ekonomisk-geografiska Institutionen, Handelshögskolan, Stockholm

Lisbeth Hellvin, Fil. Dr, sakkunnig i Asienstrategin, Utrikesdepartementet

Börje Ljunggren, Ambassadör och koordinator för Asienstrategin, Utrikesdepartementet

Markensten Klas, Avdelningschef, Asienavdelningen, Sida

Thommy Svensson, Professor, Historiska Institutionen, Göteborgs Universitet (f. d. direktör för Nordiska Institutet för Asienstudier)

Förord

Framsynt politik kräver kunskap. Behovet av kunskap växer i tider om snabba förändringar. Vi lever i hög grad i en sådan tid. Vår världsbild blir som en följd lätt gammal. Delar av Asien

har under de senaste decennierna förändrats på ett sätt som få samhällen gjort under en generation. Få betvivlar, dagens ekonomiska kris till trots, att Asien under kommande decennier kommer att spela en långt större roll i världsekonomin än idag.

Asien kommer som en följd närmare oss. Redan idag är Asien t ex en större marknad för svensk export än USA. Asiens problem kommer också närmare oss. Det märker vi idag då regionen genomgår en ekonomisk kris. Det märker vi i då Indien och Pakistan genomför kärnsprängningar. Det märker vi på det växande antal områden - som miljön - som oundvikligen är globala.

Sverige har redan vittförgrenade relationer med länderna i Asien. En god grund finns för fördjupning och breddning politiskt, kommersiellt, kulturellt, på utbildningens och forskningens områden etc.

Våren 1997 tillsatte regeringen en Asienutredning i syfte att fördjupa kunskap och relationer. I november 1998 ska den ligga klar. Nu publiceras i två volymer ett urval av de studier som tagits fram inom projektet. Det är vår förhoppning att de ska väcka intresse och debatt.

Tillsammans leder vi arbetet i den referensgrupp som med bred medverkan från näringsliv, forskning, myndigheter, folkrörelser och kultur som knutits till strategiarbetet. Genom denna grupp och "hearings" i frågor av särskilt intresse har nya värdefulla nätverk byggts upp mellan regeringskansli och det stora sakkunskap som vi finns i samhället.

På grundval av utredningen kommer regeringen att för Riksdagen redovisa sin syn på hur relationerna till länderna i Asien kan utvecklas.

Mats Karlsson
Statssekreterare i
Utrikesdepartementet

Yvonne Gustavsson
Statssekreterare i
Näringsdepartementet

Frågeställningar i en svensk Asienstrategi

Börje Ljunggren och Lisbeth Hellvin

1 Framgångar, kris och komplexitet

I mars 1997 fattade regeringen beslut om att tillsätta en arbetsgrupp "med uppgift att lämna förslag till en strategi för att intensifiera Sveriges relationer med Asien." Öst- och Sydöstasiens dramatiska ekonomiska utveckling var en viktig anledning till att ett sådant initiativ togs. I bilagan till det regeringsbeslut som ligger till grund för arbetet med en svensk Asienstrategi konstaterades inledningsvis att "Asiens betydelse i världsekonomin har med varje mått mätt ökat dramatiskt under de senaste tre decennierna. ... Inget industrialiserat land lämnas opåverkat av utvecklingen i Asien, allra minst ett utrikeshandelsberoende land som Sverige".¹

Uppdraget gjordes mycket brett. Arbetet skulle fokuseras på fem huvudteman:

- Asien i den internationella ekonomin,
- fattigdom och livskvalitet,
- miljö och hållbar utveckling,
- demokrati, mänskliga rättigheter och jämställdhet, samt,
- den asiatiska säkerhetssituationen.

Målet var att ta fram en långsiktig strategi som inte bara höll i "vackert väder". Den utbredda fattigdomen, de växande miljöproblemen, bristen på demokrati och de säkerhetspolitiska osäkerhetsmomenten betonades.

Kort därefter, i maj 1997, publicerade Asiatiska Utvecklingsbanken (ADB), en institution med djupa kunskaper om Asiens situation, en omfattande studie *Emerging Asia* i vilken man med djärvhet linjerade upp Asiens återkomst. Som huvudtes förutsades man att Asien år 2025 skulle svara för 57 procent av världens samlade bruttonationalprodukt,

¹ Regeringsbeslut per den 6 mars 1997.

jämfört med 32 procent 1992 och 19 procent 1940 (mätt i köpkraftsanpassad BNP, s k purchasing power parity, PPP). De länder som lyckats hade visat vad som kunde åstadkommas med rätt utvecklingspolitik. "Late comers" kunde lyckas lika väl, förutsatt att de tog lärdom. Asien skulle därmed ha återtagit den position regionen hade på 1820-talet. Det var därför fråga om "reemergence" snarare än "emergence".²

Nu, ett år senare, skulle knappast någon våga sig på en så optimistisk prognos som den ADB gjorde. Hela föreställningen om Asiens irreversibla frammarsch ställdes ifråga som en följd av den kris som växte fram sedan Thailand den 2 juli 1997 gett upp försöken att försvara sin valuta, bahten. Att den thailändska ekonomin successivt försvagats sedan 1996 var välkänt. Men ingen hade kunnat föreställa sig vad som skulle hända då det internationella förtroendet för den thailändska ekonomin gick förlorat. Ingen hade kunnat förutse att kedjereaktionen skulle göra det nödvändigt för OECD-medlemmen Sydkorea, världens elfte ekonomi i storlek, att be IMF och Världsbanken att komma till undsättning. Hur kunde länder med världens högsta sparande över en natt hamna i akuta likviditetskriser?

Situationen förvärrades av att Japan, som svarar för mer än hälften av Asiens samlade BNP, inte förmått genomföra de reformer som krävdes för att landet skulle spela den roll som "ledargås" som varit av sådan avgörande betydelse för regionens exceptionella utveckling. Den japanska finansbubblan hade brustit redan sju år tidigare, men någon bankakut hade inte inrättats. Då regionen som bäst behövde draghjälp från denna gigant, världens näst största ekonomi, gick den japanska ekonomin istället från stagnation till svag recession, stora stimulanspaket till trots. Begreppet "Asien" förknippades plötsligt med kris snarare än med aldrig tidigare skådade välståndsökningar.

Bilden av Asien fick en helt ny komplexitet. Fokus flyttades från de många styrkepunkterna till de underliggande svagheterna. Om det fanns en "Asiatisk modell" så var det nu dess brister snarare än dess överlägsenhet som lyftes fram. I synnerhet utvecklingen i Indonesien visade att krisen också hade en politisk dimension. Det rituella omvalet av president Suharto i mars 1998 visade på den auktoritära statens institutionella brister. Det civila samhället hade inte tillåtits växa i takt med ekonomin. Tillståndet för det 30-tal s k *chaebols* som dominerat den sydkoreanska ekonomin visade på svagheterna i en modell med symbiotiska relationer mellan stat och näringsliv. "Expansionismen" hade baserats på ohållbar upplåning. Krisen var inte bara finansiell utan strukturell. Tillväxten maskerade problemen. Investerare - inhemska och

² Emerging Asia (1997). Asian Development Bank, Manila.

internationella - blev fartblinda. Därtill bidrog bristen på tillförlitlig information i företags balansräkningar och bankers redovisningar av utestående fordringar. Betydelsen av "transparens" fick som en följd en ny och djupare innebörd.

Klart stod också att krisen skulle få sociala konsekvenser. I Indonesien ökade antalet arbetslösa snabbt med flera miljoner. Människor som under de gångna decennierna tagit sig upp ovanför den officiella "fattigdomsgränsen", föll tillbaka under denna gräns. De hade inte längre de resurser som behövdes för livets absoluta nödtröft i kalorier, fotogen, några meter tyg. Omvärlden påmindes om att det trots de mycket stora ekonomiska framgångarna fortfarande var i Asien som det stora flertalet av världens fattiga lever. I Asien finns flera ekonomier med högre inkomst per capita än Sverige (Japan, Singapore samt Hong Kong) men dubbelt så många människor lever samtidigt i djup fattigdom i Asien som i resten av världen sammantaget. En miljard av regionens drygt tre miljarder invånare lever på mindre än en dollar om dagen.

De indonesiska skogsbränderna påminde samtidigt om att Asien var den del av världen i vilken miljön försämrades snabbast. Asiens miljö är, konstaterade ADB i sin ovan citerade studie, "under attack". Redan idag är Asien världens mest förorenade och miljömässigt skadade region. Luftföroreningarna i 10 av Asiens 11 megastäder överstiger WHO:s gränsvärden med en faktor på åtminstone 3. Asiens floder är långt mera förorenade än floderna i någon annan del av världen. Tillgången till vatten av godtagbar kvalitet minskar successivt till krisartade nivåer. Markförstöringen minskar den redan knappa tillgången på odlingsbar jord. Den kustnära miljön försämras snabbt, med allvarliga konsekvenser för den miljard människor som är beroende av vad havet har att ge för sitt proteinintag. Avskogningen går betydligt snabbare än i Latinamerika. Bara 5 procent av det växande avfallet genomgår någon form av behandling. Asiens koldioxidutsläpp växer fyra gånger så snabbt som världens genomsnitt. Regionen svarar redan för 40 procent av världens kolförbrukning och energibehoven växer snabbt. Asien är en av de stora och växande källorna för utsläpp av växthusgaser. Tillväxtens och fattigdomens negativa effekter på miljön har försumrats. Tillväxten har bländat.

I maj 1998 företog så Indien fem underjordiska kärnsprängningar. I en tid av nukleär nedrustning valde Indien att gå motsatt väg. Strax därefter följde provsprängningar i grannlandet Pakistan. Financial Times konstaterade att länderna nu var "equally deadly". Sprängningarna bryter en i många hänseenden positiv säkerhetspolitisk trend i Asien. Trots allvarliga olösta konflikthärdar - som Kashmir, koreanska halvön, Taiwan, sydkinesiska sjön, Afghanistan - har regionen under de senaste åren gått mot ökad stabilitet. Antalet konflikter i regionen har förblivit

konstant, men det stora flertalet har idag lägre intensitet och de hanteras till övervägande del med politiska och diplomatiska medel.³ Däri ligger en väsentlig utveckling. Oron har främst gällt vilken roll ett ekonomiskt väsentligt starkare Kina med tiden skulle komma att spela; hur ett sådant Kina skulle "projicera" sin nyvunna styrka. Kärnsprängningarna påminner omvärlden om regionens långsiktigt svårförutsägbara säkerhetspolitiska balans och regionens brist på förtroendeskapande mekanismer.⁴

Det vore samtidigt helt fel att tala om *ett* enhetligt Asien. Asien som helhet är långt mera heterogent än Europa, ekonomiskt, politiskt, socialt, kulturellt. Mer än halva mänskligheten lever i Asien. Enbart de fem länderna Kina, Indien, Indonesien, Bangladesh och Pakistan hyser mer än 40 procent av jordens befolkning. Kontinenten rymmer såväl världens näst största ekonomi (Japan) som några av de minsta, såväl några av världens rikaste länder som flera av de allra fattigaste, såväl flera av världens allra folkrikaste länder som några av de allra minsta. Någon utvecklad idé om "Asien" som en sammanhållen enhet i annat än geografisk mening finns inte, annat än i vissa frågor vid vissa tidpunkter. Styrkan i känslan av tillhörighet växlar över tiden. Asien är, som en forskare har konstaterat, "a free floating signifier", ett begrepp om vars mening ingen enighet råder.⁵ De senaste årtiondenas ekonomiska framgångar har skapat en ny känsla av självtillit, men man kan inte tala om någon tydlig konvergens. Med krisen ifrågasätts hela visionen om en "asiatisk modell." På sikt kan nya strukturer växa fram på variationsrikedomens grund. Spänningarna inom regionen är idag för stora för att man ska kunna bygga strukturer för regional säkerhet. Globaliseringens krafter är ofta starkare än de inomregionala. Stillaohavsasien har ett mer utvecklat samarbete med USA än med länderna på Subkontinenten.

På samma sätt vore det fel att tala om *en* kris i Asien. Vissa länder genomgår en akut kris, medan andra uppvisar tillväxtsiffror på 5-8 procent. I den senare kategorin finns samtidigt länder, som Kina och Vietnam, med långsiktiga problem som är betydligt mera strukturellt djupliggande än de som t ex Thailand och Sydkorea idag står inför. Därmed inte sagt att Kina eller Vietnams problem är oöverstigliga, bara att de ställer stora krav på fortsatta reformer. I den senare kategorin fanns tills helt nyligen också ett land som Indien, som först på 1990-talet

³ Se Peter Wallenstens och Niklas Swanströms uppsats "Asien: Framtid i Fred eller Konflikt?" i Asiatiska Vägval.

⁴ För en analys av regionen säkerhetspolitiska situation se Michael Yahuda, "Asiens säkerhetspolitiska situation bortom det Kalla kriget," i Asiatiska Vägval.

⁵ Se "Asien vad är det?" i Asiatiska Vägval.

på allvar börjar reformera sin ekonomi.⁶ Kärnsprängningarna kastar nu sin slagskugga över de senaste årens positiva tendenser. Under det gångna året har det blivit allt tydligare vad Japan betyder för regionen. Dess växande problem har på ett allvarligt sätt försvårat regionens återhämtning. En central fråga är därför hur snart Japan förmår vidta åtgärder med tillräcklig effekt på landets inhemska efterfrågan. Den i våra ögon gigantiska exporten motsvarar bara ca 10 procent av landets BNP, och aldrig så stora överskott i handelsbalansen kan inte uppväga bristen på inhemsk efterfrågan. I de reformer som inletts finns början till en för regionen avgörande vitalisering av den japanska ekonomin. Den politiska kulturen utgör här liksom i många andra länder i Asien en underliggande orsak till dagens problem.

Det vore samtidigt förenklat att hävda att problemen till sin karaktär är unikt "asiatiska". Det finns paralleller mellan vår finanskris 1992-93 och de problem som de värst drabbade länderna i Asien står inför.⁷ Lånefinansierad spekulation drev också hos oss upp aktiekurser och fastighetsvärden till orimliga nivåer. Till bilden hör också att globaliseringen ställer alla nationer inför stora utmaningar. Störst och mest grundläggande är skillnaderna på det institutionella planet. Många länder i Asien saknar fungerande bankinspektioner. Företag går inte i konkurs då så borde ske. Inflytelserika intressen och mutor leder till att investeringsbeslut ofta inte fattas på ekonomiska grunder. Banker och företag räknar med att kunna undvika att själva bära den yttersta risken. Ett sådant system leder oundvikligen till ett högt risktagande utan motsvarande ansvarstagande.

Reformbehoven är följaktligen stora, och inte primärt strikt ekonomiska. Krisen har också skapat en ny insikt om betydelsen av öppnare ekonomier och öppnare politiska system. Krisen har också visat på vad arbete, inkomstfördelning och möjligheter till utbildning betyder för styrkan i ett samhälles sociala väv. Det öppnare och mera "inklusive" samhället har visat sig vara ett starkare samhälle. Legitima institutioner utgör en förutsättning för långsiktig stabilitet. Där ligger krisens positiva sida. Den visar med stor konkretion på den institutionella utvecklingens centrala betydelse nationellt och internationellt. Att sådana frågor kommer i fokus ligger i hög grad i Sveriges intresse.

⁶ Se en intressant uppsats på temat reform och fattigdomsbekämpning i *Asiatiska Vägval*, skriven av de båda brittiska utvecklingsekonomerna Robert Cassen och Meghnad Desai.

⁷ Se Ari Kokkos uppsats "Asienkrisen: ett nordiskt perspektiv", i *Asiatiska Vägval*.

Hur "fel" kan då ADB och alla andra som hävdar att nästa sekel tillhör Asien tänkas ha? Upplever vi slutet på en tillväxtepok, en motsvarighet till det brasilianska undrets uppgång och fall på 1960-talet, eller snarare ett ömsande av skinn? Förmår Japan genomföra den Big Bang av den finansiella sektorn som man inlett och den avreglering av ekonomin i stort som krävs för att komma tillbaka som regionens lokomotiv?⁸ Förmår Kina genomföra de gigantiska reformer av statsföretag, den finansiella sektorn, förvaltningen och handelsregimen som man står inför och förmår man samtidigt gå vidare mot ett öppnare samhälle?⁹ Förmår Sydkorea skapa en mindre symbiotisk, mera konkurrensutsatt ekonomi och därmed återvinna omvärldens och de internationella investerarnas förtroende? Förmår Indonesien övervinna sin djupa kris och bidra till stabilitet snarare än destabilitet i ASEAN-regionen?¹⁰ Förmår Indien fördjupa den reform man inledde i början av 1990-talet och ge den en inriktning som leder till påtagligt minskad fattigdom?¹¹ I svaren på de frågorna ligger också en stor del av svaren på de grundläggande frågor som gäller fördelning, jämställdhet och miljö. Ingen av dem har sin långsiktiga lösning i ett stagnerat samhälle utan demokratiska beslutsformer och fri opinionsbildning. Till förutsättningarna för positiva svar hör också att länderna i regionen förmår lösa snarare än skapa nya konflikter mellan och inom sig. Kärnsprängningarna på subkontinenten är en dramatisk påminnelse om hur lätt det är att glömma vad säkerhetspolitisk stabilitet betyder som "syre" för regionens långsiktiga utvecklingsmöjligheter.

Inget svar är helt givet. Det enda som är säkert är att återhämtningen tar tid och att regionens länder kommer att lyckas olika väl med de utmaningar de står inför. För Indonesien kan vägen tillbaka bli lång. Inget talar dock för att krisen skulle förvandla framgångarna i Asien till historia, på det sätt som på 1960-talet inträffade i Latinamerika. De grundläggande förutsättningarna i dessa ekonomier är helt andra och den rimliga utgångspunkten för en Asienstrategi måste vara att länderna i regionen, om än med varierande framgång, genom reformer förmår bygga vidare på de starka fundamenta som gjorts de senaste decenniernas stora framgångar möjliga. Av självbevarelsedrift måste vi dock utveckla ett Asienkunnande som gör det möjligt att bygga en

⁸ Se Lisbeth Hellvins och Börje Ljunggrens uppsats "Japan - kris och förnyelse" i *Asiatiska Vägval*.

⁹ Se Peter Harris uppsats "Reformerna i Kina: konsekvenserna för politiskt styre, rättigheter och det civila samhället" i *Asiatiska Vägval*.

¹⁰ Se Robert Cribbs uppsats om Indonesien i *Asiatiska Vägval*.

¹¹ Se *Asienstudier* nr. 25.

fördjupad relation på realistiska föreställningar om *varje* lands situation. Asienvida generaliseringar är ingen grund för konkret handlande.

2 Att bygga en jämbördig relation

Svaren på frågor som de som formulerats ovan är av avgörande betydelse inte bara för hur regionen som sådan kommer att formas utan också för det internationella samfundets möjligheter att genom fördjupad samverkan styra globaliseringen i banor som leder till varaktig global utveckling. Det senaste årets utveckling i Asien har visat på de växande beroenden som präglar vår tid. Krisen berör oss mycket mera direkt än den skulle gjort för bara några få år sedan.

Av avgörande betydelse för framtiden är att vare sig Asien eller Europa tillgriper protektionism för att försöka lösa sina problem. Då skulle krisen fördjupas. Det är i ökad samverkan som "win-win-möjligheterna" finns. Stora framsteg har gjorts vad gäller vår egen miljö, men miljöproblemen kan inte lösas nationellt. En växande andel av våra miljöproblem har sitt ursprung i Kina och dess kolkraftverk. Narkotikahandeln, det kommersiella sexuella utnyttjandet av barn och andra växande sociala problem kan bara lösas genom gemensamma ansträngningar. Fortsatt nedrustning kan bara uppnås i en värld för vars öde länder som Indien och Kina, med närmare 40 procent av mänskligheten, känner sig fullt medansvariga. Integrationsprocesserna har drivits av teknologi, handel och investeringar, som allt mindre ser till nationella gränser, men utmaningen ligger ytterst på ett intellektuellt plan.¹² Den handlar om vårt förhållningssätt till en del av världen som vi tills nyligen betraktade med en kolonialhistoriskt präglad referensram, som är oförenlig med dagens verklighet och de asiatiska ländernas syn på sig själva och sin roll i en framtida värld. En ny jämbördighet är en grundläggande förutsättning för att ett genuint närmande ska kunna ske mellan ett Asien stätt i snabb utveckling och ett Europa med långt mindre utvecklade relationer till Asien än vad framtiden kräver.

Hur kan då en sådan relation byggas mellan Europa och Asien, och mellan Sverige och länderna i Asien? På det interregionala planet har en ny grundval lagts genom ASEM, Asia-Europe Meeting, som i april 1998 med Storbritannien som värd höll sitt andra möte. Som EU-medlem är Sverige ett av de 25 länder i Europa och Asien som härmed inlett arbetet på ett på *jämbördighet* grundat närmande. Sverige har tagit ett konkret initiativ genom att samla representanter från länderna till en dialog om

¹² För en analys av den intellektuella utmaningen se Thommy Svenssons uppsats "Sveriges Akademier och Asien - dagens situation och framtiden" i denna volym.

mänskliga rättigheter. Sverige har också bidragit till uppbyggnaden av ASEM:s första institution, Asia-Europe Foundation (ASEF) för intellektuellt och kulturellt utbyte. Vid ASEM II utfäste sig Sverige också att bidra till en ASEM-fond för stöd till Asiens krisdrabbade ekonomier. De ekonomiska frågorna dominerar, men utvecklingen av starkare band genom utbyggt samarbete inom forskning och utbildning betraktas som en nyckel. Arbetet är naturligen i sin linda. Det väsentliga är att se potentialen i det som inletts. Det övergripande målet är att utveckla denna den svagaste länken i triangeln Amerika-Asien-Europa till samma nivå som övriga länkar i triangeln. Frågan är hur Sverige kan tillvarata möjligheten att influera utvecklingen i den stora, och växande, krets av länder som omfattas? Utrymmet är stort för ytterligare initiativ genom ASEM-processen såväl som genom EU, vars Asienstrategi (1994) är i behov av en översyn. Den fråga vi bör ställa oss är hur vi bäst kan tillvarata EU/ASEM-medlemskapets möjligheter.

3 Element i en svensk strategi

Sverige har redan mera vittförgrenade relationer med länderna i Asien än det stora flertalet jämförbara länder.¹³ En god grund finns för den fördjupning och breddning av relationerna som under arbetet med en svensk Asienstrategi har framstått som ett allt viktigare mål.

Inte minst *våra ekonomiska relationer* har utvecklats påtagligt. Under 90-talet har Asien blivit en viktigare marknad för svenska företag än Nordamerika. Mer än 20 procent av våra årliga exportökningar har under senare år uppnåtts i Asien och regionen tog förra året emot drygt 11 procent av vår export. Detta motsvarar omkring 0,8 procent av Asiens import, vilket dock är betydligt lägre än vår andel av världshandeln, 1,3 procent. Vår andel i Asien är dock större än flera andra europeiska länder med ekonomier motsvarande den svenska i storlek.¹⁴ Asiens andel av svensk import, omkring 7,5 procent, är däremot något lägre än många andra europeiska länders andelar. Bilden visar på att det finns ett betydande utrymme för ökning i båda riktningarna. 1998 har dock 90-talets starkt positiva trend brutits. Under årets båda första månader bevitnade vi en betydande exportminskning till Asien, trots en relativt betydande uppgång på flera marknader, bl a Kina. Särskilt stort var fallet i Japan, vår största marknad i Asien. Hur

¹³ Se Finn Bergstrands uppsats "Sverige och Asien - en väv av relationer" i denna volym.

¹⁴ Se Lisbeth Hellvins uppsats "Sveriges ekonomiska relationer med Asien - handels- och investeringsmönster" i denna volym.

tillfällig blir denna nedgång? Därom torde få våga ha någon bestämd mening. Av avgörande betydelse är hur snart Japans ekonomi vänder uppåt.

Både handeln och volymen på direktinvesteringarna bör under de kommande decennierna kunna öka påtagligt i båda riktningarna. Inte mindre än sex av världens största export- och importekonomier finns idag i Öst och Sydostasien (Japan, Kina, Sydkorea, Singapore, samt Taiwan och Hong Kong). Redan idag svarar Asien för en fjärdedel av världshandeln, och den andelen kommer dagens kris till trots säkert att växa högst betydligt. För det talar de avregleringar som följer i krisens spår, ländernas långsiktiga tillväxtutsikter och utvecklingen inom telekommunikations- och transportsektorn. De snabba förändringarna på transport- och kommunikationsområdet minskar den negativa betydelsen av geografiskt avstånd. Integrationen av ekonomier och företag accelereras.

Det ligger i hög grad i vårt intresse att handel och investeringar spelar en starkt dynamisk roll i våra relationer till Asien. Ett frihandelsvänligare Asien stätt i tillväxt kan betyda mycket för vår långsiktiga välfärd. På det mest grundläggande planet bestäms våra möjligheter av hur vår egen konkurrensförmåga utvecklas, av vår egen produktutveckling. Den beror i sin tur i första hand av faktorer som kvaliteten på vår utbildning och forskning, och den miljö i övrigt som bestämmer innovationskapacitet och investeringsmönster i ett land.¹⁵ Avgörande är också den allmänna handelspolitiska utvecklingen. Fortsatta handelsliberaliseringar i regionen och inom EU måste ha hög prioritet.

Samtidigt måste en rad frågor ställas vad gäller hur svensk export, och då särskilt de mindre och medelstora företagens export, kan främjas på ett mera effektivt sätt. Vad kan göras för att utveckla vår kunskap om marknader, vår strategiska analyskapacitet och företagens tillgång på relevant information? Idag finns ingen fokal punkt för handelsstrategiskt analysarbete utanför de stora företagen. Hur och var skulle det kunna skapas? Vad kan göras för att förbättra exportfrämjandets slagkraft hemma och ute? Alla tycks var överens om den nuvarande organisationen är splittrat och illa samordnad. Vad kan göras för att bygga upp en organisation för ökad export inom ett nyckelområde som miljöteknologi? Vad kan göras för att skapa en effektivare organisation

¹⁵ Se Roberth Reich (1990), *The Work of Nations* för en intressant diskussion om vad som avgör en nations möjligheter att skapa goda arbetstillfällen och välfärd under de förutsättningar globaliseringen innebär. För ett intressant bidrag till diskussionen om de villkor under vilka vi kommer att forma vår framtid se också Åke Andersson och Peter Sylwan (1997), *Framtidens Arbeta och Liv*.

för svensk export av stora projekt inom områden som infrastruktur, energi och miljö där utvecklingen i Asien kan förväntas bli dramatisk? Vad kan göras för att förbättra de svenska bankernas möjligheter att erbjuda konkurrenskraftiga finansieringslösningar?

Kan utvecklingssamarbetet, inom ramen för sin övergripande målsättning, finna ytterligare former för att stödja svenska företags engagemang i Asien? Finns det utvecklas ett nytt garantiprogram vars syfte är att avlasta företagen vissa typer av politiska risker. Kan man t ex utveckla ett särskilt "Start Asien"-program på grundval av det framgångsrika program som byggs upp i Baltikum och Östeuropa (Start Öst) och erfarenheterna från dess efterföljare Start Syd? Kan projektexporten, som ofta engagerar inte bara stora utan också en rad mindre och medelstora företag stödjars med utvecklingssynpunkt angelägna utbildningsinsatser? Kan en offensiv svensk satsning på export av miljökunskande och miljöteknologi ske i samverkan med Sida, som redan har ett stort antal miljöinsatser i Asien? Inte minst det sistnämnda kräver ett mera samlat sätt att samverka inom Sverige, en ökad förmåga hos företag, universitet, institutioner etc att kraftsamla på ett område med stor potential.

En knapp femtedel av *det bilaterala svenska biståndet* går till Öst-, Sydöst- och Sydasiens länder. Samtliga länder i regionen utom de sex mest utvecklade omfattas av det svenska utvecklingssamarbetet, fattiga länder som Bangladesh i form om långsiktiga samarbetsprogram, mera utvecklade länder som Malaysia i form av inbjudningar till Sidas internationella kurser. Utvecklingssamarbetets huvudsyfte är och förblir att "höja de fattiga folkens levnadsnivå". Målen är att bidra till resurstillväxt, ekonomisk och social utjämning, ekonomisk och politiskt självständighet, en demokratisk samhällsutveckling, en framsynt hushållning med naturresurser och omsorg och miljön, samt jämställdhet mellan män och kvinnor.

Samarbetets innehåll växlar från land till land. I Vietnam prioriteras stöd till reformprocessen i form av lagstiftning, reformering av bankväsendet etc, i Bangladesh fattigdomsbekämpning med inriktning på "empowerment" av kvinnor, i Sri Lanka konfliktlösning. Insatser med inriktning på demokrati och mänskliga rättigheter förekommer i ett tiotal länder i Asien. Att bygga *kapacitet och institutioner* är ett centralt tema, vars betydelse bekräftats under den kris vi nu bevittnar.

Utvecklingssamarbetet bidrar på flera sätt till att främja svenska intressen i Asien. Ett rikt nätverk har byggts upp på vilka mera ömsesidiga relationer kan byggas.¹⁶ Åtskilliga tusen personer med

¹⁶ Se Klas Markenstens och Börje Ljunggrens uppsats "Utvecklingssamarbetet med Asien - huvuddrag och möjligheter" i denna volym.

kvalificerade uppgifter i sina länder har under åren besökt Sverige inom ramen för utvecklingssamarbetet. I utvecklingssamarbetets uppsättning av instrument finns flera som starkt kan bidra till fördjupade relationer mellan olika delar av våra samhällen.

Forskning och utbildning är ett sådant område. Kontakterna är redan relativt betydande. Den dramatiska utvecklingen av forskningsproduktion och patent i ett antal länder i regionen gör samtidigt att nya möjligheter håller på att växa fram.¹⁷ Mycket håller på att ske vid universiteten i Asien. Inget kan vara viktigare för de framtida relationerna än kraftigt utbyggda kontakter på utbildningens och forskningens grund. Det kan t ex inte vara rimligt att bara en procent av det stora antal svenska studenter som söker sig utomlands för studier beger sig till Asien. Målet måste vara att flerdubbla den siffran!¹⁸ Samtidigt med Asienstrategins arbete har viktiga initiativ också tagits på andra håll. Sida har i sin anslagsframställning för 1999 föreslagit ett nytt stipendieprogram, Linnéus för studentutbyte med länder utanför OECD-området med syfte att stärka samarbetet och öka kunskapen om dessa länder. Högskoleverket har lagt fram en utredning om den högre utbildningens och forsknings samverkan med områden utanför Europa och Nordamerika.¹⁹ Den som studerande tillbringat ett år i ett land i Asien har tillägnat sig en ovärderlig förtrogenhet med regionen, en kulturell kompetens. Asien måste komma närmare oss, göras mindre exotiskt, genom nya nätverk av vardagsnära kontakter.

Folkrörelsekontakterna har här en mycket viktig roll. Omfattande relationer har byggts upp över åren, till stor del med stöd från Sida. Idag inriktas arbetet i växande grad på att bidra till framväxten av livskraftiga organisationer i samarbetsländerna, organisationer som kan bidra till att stärka det civila samhället och föra in nya perspektiv i samhällsdebatten. Utrymmet för mera omfattande folkrörelsebaserade relationer är stort. I globaliseringens tidevarv är det t ex oerhört angeläget med en utveckling på den fackliga sidan som kan balansera de starka ekonomiska krafterna.²⁰ Mycket görs redan i form av fackligt samarbete, men mer skulle kunna göras på detta område som är av

¹⁷ Se Göran Melins uppsats "Asiatisk forskningsproduktion - volym och samverkan med svensk forskning", *Asienstudier Nr. 9* och Jon Sigurdssons uppsats "Asiens teknologiska språng - konsekvenser av Stillaohavsasiens framryckning" i *Asiatiska Vägval*.

¹⁸ Thommy Svenssons uppsats innehåller en rad konkreta förslag.

¹⁹ Högskoleverket (1998), *Utbildning och forskning för strategisk internationalisering*.

²⁰ Se Gösta Edgrens uppsats "Svettad Konkurrens? Staten, marknaden och facket i det asiatiska samhället" i *Asiatiska Vägval*.

central betydelse också för demokratiutvecklingen. Barnens situation och särskilt barnens rättigheter är ett annat område som förtjänar hög prioritet. En viktig fråga är hur kontakter mellan folkrörelser, intresseorganisationer, skolor etc kan bli en viktigare del av relationerna också till regionens mest utvecklade länder, länder som Japan och Sydkorea? Globaliseringen ställer nya krav på det globala civila samhället. Den nya kommunikationsteknologin eliminerar avstånd som oöverstigligt hinder.

I mars 1998 framlade regeringen nya riktlinjer för Riksdagen för hur Sverige i utvecklingssamarbetet skall främja *demokrati och mänskliga rättigheter*. I skrivelsen anläggs ett brett angreppssätt med tonvikten på långsiktiga främjandeinsatser av betydelse för uppbyggandet av det demokratiska samhällets institutioner. Angreppssättet spänner över såväl demokratins grundläggande institutioner som de institutioner som krävs för god samhällsstyrning, "good governance". Såväl de politiska och medborgerliga rättigheterna som de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna, betonas.²¹ Omständigheterna i det konkreta fallet bestämmer var tyngdpunkten i samarbetet läggs.

Riktlinjerna är ett naturligt uttryck för demokratifrågornas växande betydelse. De innebär samtidigt en angelägen fördjupning av diskussionen om demokratins institutionella förutsättningar. Den s k "tredje demokrativåg" som vi bevittnat sedan 1975 har varit mindre stark i Asien.²² "Gamla" demokratier har trots påfrestningar bestått och nya demokratier har vuxit fram, men utvecklingsparadigmets tyngdpunkt har inte legat på demokratifrågan utan snarare på "utvecklingsstaten" ("the developmental state") med dess fokus på resultat snarare än process och legitimitet. Den rådande krisen har visat på svagheter i auktoritärt präglade system som det indonesiska i jämförelse med mera legitima system som det thailändska och det sydkoreanska. Svagheter i den asiatiska statens ofta symbiotiska förhållande till kommersiella intressen har blottlagts. Betydelsen av transparens, legitima institutioner och klar rollfördelning mellan stat och näringsliv har fått en ny innebörd. Sätillvida har krisen bidragit till en fördjupning av insikten om vad som konstituerar genuin stabilitet i en tid av svårbemästrade förändringar. Auktoritära bakslag kan inte uteslutas, men huvudintrycket är att förbättrade förutsättningar har skapats för ett långsiktigt främjande av

²¹ 1966 antog FN:s generalförsamling två konventioner, en om politiska och medborgerliga rättigheter och en om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. De hänvisas ofta till som "den första" respektive "den andra" generationens rättigheter.

²² För en analys av demokratiutvecklingen i Asien se Antlov, Jörgensen och Öjendal, Politisk Utveckling och Demokrati i Asien i Asiatiska Vägval.

uppbyggnaden av institutioner som ger ökade möjligheter till insyn och deltagande och ökad uppmärksamhet åt tillväxtens fördelning. Så kan bli fallet i Indonesien. Insatserna måste, med respekt för varje lands situation och socio-kulturella särdrag, ske inom områden där det finns ett genuint reformintresse i det aktuella landet. I "reformerta enpartistater" som Kina, Vietnam och Laos har uppbyggnaden av marknadsekonomiska institutioner, rättsutveckling, förvaltningsreformer visat sig vara sådana områden. I Bangladesh ligger tyngdpunkten på insatser för att förbättra kvinnans situation.

I formuleringen av en svensk Asienstrategi synes det naturligt att ge hög prioritet åt ett sådant brett "institutionsbyggande" förhållningssätt.²³ Att reagera mot brott mot de mänskliga rättigheterna förblir en central del av en sådan strategi. Tyngdpunkten ligger samtidigt på att proaktivt tillvarata "öppningar" för insatser som kan leda till framväxten av öppnare och socialt rättvisare samhällen. I ett land kan det gälla rättsväsendet, i ett annat folkrörelsernas möjligheter att verka, i ett tredje parlamentets informations- och dokumentationsystem, i ett fjärde stöd till organisationer för rättshjälp till landlösa, i ett femte uppbyggnad av en bankinspektion eller stöd till ett lands budgetprocess, i ett sjätte MR-utbildning, i ett sjunde kvinnors tillgång till utbildning och makt över sina egna liv. Tonvikten ligger på såväl de politiska och civila som de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna. I den balansen skapas förutsättningar för dialog.

Den kanske allvarligaste dimensionen av det som sker i Asien, och den som berör oss mest direkt, är *utvecklingen på miljöområdet*. Det vore helt felaktigt att lägga skulden för den globala miljöförstörelsen på Asien. I absoluta termer är t e x den amerikanska bilkulturen ett långt större problem. Men, det är i Asien som läget försämras snabbast. Det är där vi ser de mest ohållbara tendenserna. För länderna själva betyder det att tillväxt inte leder till välstånd. Om inte dagens trender bryts förvärras den globala miljösituationen radikalt. Vi vet att ett lands vilja att angripa problemen ökar då landet nått en viss inkomstnivå. Problemen är dock sådana att det inte går att vänta på att t ex Kina och Indien ska nå dit. Under tiden stiger de redan gigantiska kostnaderna för att åtgärda problemen ytterligare.

Stora framsteg har gjorts i det internationella samarbetet men det är tydligt att de är helt otillräckliga givet försämringstakten. Kunskapen och teknologin finns i stor utsträckning, men inte viljan att prioritera, att skapa system som förändrar beteenden, att sätta av resurser.

²³ Douglass North har i bl a boken *Institutionerna, tillväxten och välståndet* (1990; på svenska 1993) lämnat viktiga bidrag till diskursen om institutionernas och de underliggande normernas centrala betydelse i utvecklingsprocessen.

Medvetenheten om problemen är otillräcklig. Vad kan Sverige göra? Viktigast förblir det internationella arbetet på basis av Agenda 21. Mera kan göras genom institutioner som den Asiatiska utvecklingsbanken. Miljösamarbete har redan en central roll i det bilaterala utvecklingssamarbetet. Sverige har ett stort kunnande både institutionellt och teknologiskt. Första delrapporten i en utredning om export av miljöteknik har nyligen överlämnats till Näringsdepartementet.²⁴ Elementen finns till något som skulle kunna utformas till en sammanhållen strategi för Sveriges samarbete med Asien på miljöområdet, en strategi som skulle engagera myndigheter, forskning, näringsliv och miljöorganisationer. Ett sådant initiativ skulle också kunna ge våra egna ansträngningar en ny vitalitet.

Ovan har vi betonat vikten av att relationerna breddas och fördjupas genom utbyggt studentutbyte, forskarsamarbete, folkrörelsekontakter etc. Kärnan i detta är att förstå en annan *kultur*, att se den inifrån. Ingenting kan vara viktigare för de ömsesidiga möjligheterna till förståelse och respekt än kulturmöten. Många kulturer är idag närvarande i vår egen vardag. Möjligheterna är många för dem i vårt land som vill lära känna en annan kultur. Det globala utbudet domineras samtidigt av kommersiell amerikansk kultur. Asien har en undanskymd plats i den svenska läroplanen, liksom - i andra än krisögonblick - i våra media. Obalanserna är stora. Möjligheterna att i Asien lära känna svensk kultur är ännu mycket begränsade. Ett närmande förutsätter omprioriteringar och nya initiativ från såväl stat som näringsliv. Vad kan göras? Ska en central institution som Svenska Institutet också i fortsättningen sätta av knappt 4 procent av sin budget för Asien? Vore det möjligt att inom utvecklingssamarbetets ram skapa en särskild fond för kulturutbyte med Asien? Hur kan resurser skapas för fördjupa intresset för Sverige, för vårt samhälle och vår kultur, för våra produkter, för Sverige som turistmål? Sverigefrämjandet har en stor uppgift. Dagens Asienkris får inte undanskymma de oerhörda förändringar som länder som Kina står inför och vad det kommer att betyda i form av intresse för utbyte med omvärlden.

4 Strategi och vision

Hur utformar ett land som Sverige då en strategi för samverkan med en kontinent av Asiens oerhörda storlek och heterogenitet? Rimligast måste vara att utveckla en strategi på flera nivåer, i förhållande till Asien som

²⁴ "Sustainable Sweden" - a SUCCESS Story. Delbetänkande från Miljöexportutredningen, N:1998:01.

helhet och dess huvudregioner såväl som i förhållande till varje enskilt land, såväl för vårt bilaterala agerande som för vårt agerande i EU, ASEM, FN och andra internationella organisationer som den Asiatiska utvecklingsbanken. Asienstrategier som tagits fram av andra länder vittnar om riskerna med generella "asienvida" strategier. De blir lätt för allmänna och retoriska för att tjäna operativa syften. Naturligt blir att som viktiga element utforma strategier för de enskilda länderna. Hur kan de ofta redan omfattande bilaterala relationerna utvecklas? Ett land som Kina kommer successivt att spela en påtagligt större roll i världen än idag och det är naturligt att eftersträva att relationerna långsiktigt utvecklas på bred front. Detsamma gäller på sikt för Indien, med en sjättedel av världens befolkning, och Japan, som under överskådlig tid kommer att förbli världens näst största ekonomi. Flera andra länder kommer fortsatt att utvecklas på sätt som gör det naturligt att utveckla mera vittförgrenade relationer. I andra länder utgör utvecklingssamarbetet grundvalen för relationens vidareutveckling. En realistisk Asienstrategi måste följaktligen innehålla både generella inslag och landspecifika strategier i vilka såväl möjligheterna att fördjupa relationerna på olika områden som förhållandena vad gäller t ex mänskliga rättigheter behandlas.

Hur bör då en vision för våra framtida relationer till Asien se ut? Den givna utgångspunkten bör vara att relationerna mellan Europa och Asien efter drygt två hundra år av ojämlikhet håller på att återfå den naturliga *jämbördighet* som präglade dem före koloniseringens tidevarv. Denna fundamentala "korrigerings" har ekonomiska drivkrafter, men konsekvenserna, och möjligheterna, går långt bortom den ekonomiska sfären. Basen är Asiens fortsatt växande ekonomiska roll i en alltmer integrerad, ömsesidigt beroende värld. Redan av det skälet är det i hög grad i vårt egenintresse att utveckla våra relationer till länderna i regionen. Långsiktigt förblir handel och investeringar starkt dynamiska faktorer i våra relationer. De ekonomiska relationerna bör emellertid ses som en komponent av något väsentligt större. Ytterst är utmaningen intellektuell. Målet måste vara att på en jämbördig grundval utveckla relationerna inte bara med stat och näringsliv i respektive land utan med samhällena och kulturerna som sådana. Att se länderna i all deras komplexitet. Massmedia och turism har ett dominerande inflytande över vår "Asienbild".²⁵ Utbildningsväsende, forskarvärld, folkrörelser, näringsliv etc har nyckelroller i utvecklingen av fördjupade relationer.

En given utgångspunkt är samtidigt att allvarliga inslag i den globala problembilden kommer att vara "asiatiska". Utvecklingen mot öppnare

²⁵ Se den undersökning av vår syn på Asien, "Asienbilden", som ingår i denna volym.

samhällen är inte given. Särskilt svårbedömbart är den långsiktiga säkerhetssituationen. Ett faktum är att Asiens fattigdom, tillväxtscenarierna till trots, under lång tid kommer att förbli omfattande, liksom miljöproblemen och många av de sociala problem som kommer att kräva allt större internationell uppmärksamhet. Huvudansvaret för att häva fattigdomen ligger på länderna själva, men utvecklingssamarbetet kan påskynda ansträngningarna att skapa varaktig utveckling och bör under överskådlig tid förbli ett viktigt inslag i relationen till flertalet länder i regionen. Genom samarbetet läggs också en grund på vilken mera *ömsesidiga* relationer kan byggas. Utvecklingssamarbetet har här en strategisk roll. Förutsättningarna växlar kraftigt från land till land. Allt kan inte prioriteras i alla länder. I relation till ett land som Burma förblir våra relationer bestämda av den politiska situationen. I inget fall saknar dock relationen långsiktiga utvecklingsmöjligheter.

EU-medlemskapet liksom internationella fora ger oss ytterligare viktiga vägar att bidra till att utvecklingen i Asien blir sådan att grundvalen för förtroendefulla ömsesidiga relationer förstärks. Målet måste vara att göra Europa-Asienaxeln till den vitalaste länken i triangeln Europa-Asien-USA.

Asienbilden*

Augur Marknadsanalys AB

1 Inledning

Bakgrund och syfte

Regeringen har tillsatt en utredning med uppgift att utforma förslag till en sammanhållen svensk asienstrategi. I samband med utformningen av strategin har behovet av kunskap och förståelse om allmänhetens och opinionsbildares attityder till Asien uppkommit. Av detta skäl fanns det anledning att undersöka hur Asien uppfattas och hur de asiatiska utvecklingsfrågorna förstås och bedöms av såväl allmänhet som opinionsbildare i Sverige. Augur Marknadsanalys fick därför i uppdrag att genomföra en kvalitativ marknadsundersökning med syftet att belysa en mängd asienrelaterade frågeställningar. Fokus ligger på attityder till handel, hantering av mänskliga rättigheter, miljö- och säkerhetsfrågor.

Målgrupper

På förslag från UD och Sida har undersökningen fokuserat på två målgrupper;

- Allmänheten, vilket omfattar olika samhällsgrupper.
- Opinionsbildare, vilka definieras som personer som är politiskt, fackligt eller journalistiskt aktiva.

* Undersökningen har tagits fram i samarbete med Sida. Asienstrategin framför härmed sitt tack.

Metod och genomförande

Föreliggande rapport sammanställer resultaten från en kvalitativ marknadsundersökning. I en kvalitativ undersökning kan olika metoder för att samla in data användas och i detta fall användes gruppdiskussioner för att samla in information om allmänhetens bild av Asien. Gruppdiskussioner är lämpliga när kunskapen om det som utvärderas generellt är låg, eftersom stimulans av andra deltagare underlättar individens möjligheter att själv uttrycka sina synpunkter.

Personliga intervjuer användes för att samla in information om opinionsbildarnas syn på Asien. Metoden valdes eftersom opinionsbildare förväntades ha högre kunskap om berörda frågeområden och därför lättare att uttrycka sina synpunkter utan hjälp från andra. Personliga intervjuer är dessutom mer flexibla, eftersom de gör det möjligt för intervjupersonen att själv välja en tid och plats för intervjun.

Allmänheten - urval och omfattning

Vid en kvalitativ undersökning sker urvalet av gruppdeltagare inte slumpmässigt utan genom en metodisk styrning, vilket innebär att specifika kriterier ligger till grund för att olika profiler väljs ut.

I detta fall var det aktuellt att sätta samman grupper med relativt homogena delsegment av allmänheten. Detta för att deltagarna inte skulle hämma varandra eller av hänsyn till andra hålla tillbaka vissa åsikter. Efter diskussioner med uppdragsgivaren bestämdes att deltagarnas ålder och reseerfarenheter (dvs om de har rest runt i Asien eller aldrig varit i Asien) skulle styra urvalet. Hypotesen var att erfarenheten av att resa i Asien (oavsett om det är privat eller i tjänsten) skulle påverka attityderna till Asien, vilket också visade sig vara fallet.

Fältarbetet genomfördes på 2 orter med sinsemellan olika karaktär och livsstil: en storstad (Stockholm) och en mellanstor stad (Norrköping). Grupperna delades in enligt nedanstående schema.

Grupp	Kön	Ålder	Ort	Reserfarenhet	Antal
1.	kvinnor och män	20-65 år	Stockholm	Rest i Asien	8 deltagare
2.	kvinnor och män	20-35 år	Stockholm	Ej rest i Asien	7 deltagare
3.	kvinnor och män	35-65 år	Stockholm	Ej rest i Asien	6 deltagare
4.	kvinnor och män	20-65 år	Norrköping	Rest i Asien	7 deltagare
5.	kvinnor och män	20-35 år	Norrköping	Ej rest i Asien	8 deltagare
6.	kvinnor och män	36-65 år	Norrköping	Ej rest i Asien	7 deltagare

Totalt ingår 43 personer i undersökningen med allmänheten, varav 24 kvinnor och 19 män. Vi har även eftersträvat en spridning vad gäller utbildningsnivå och yrken så att gruppdiskussionerna speglar en rättvisande bild av svenska samhället. Gruppdiskussionerna genomfördes under vecka 8 i Stockholm och vecka 9 i Norrköping, 1998. Samtliga grupper pågick i cirka 2,5 timmar vardera.

Antalet gruppdiskussioner var tillräckligt för att uppnå mättnad i undersökningsresultaten. Mättnad innebär att ytterligare grupper inte tillför någon ny information utan endast bekräftar det som redan tidigare framkommit.

Opinionsbildare - urval och omfattning

Totalt genomfördes 15 intervjuer med opinionsbildare under februari och mars månad 1998. Urvalet av opinionsbildare har styrts efter följande bakgrundskriterier:

- **Partitillhörighet.** Ombud med olika politisk bakgrund har intervjuts, 4 socialdemokrater, 2 moderater, 1 centerpartist, 1 folkpartist, 1 vänsterpartist och 1 kristdemokrat.
- **Ålder.** Intervjupersoner i olika åldrar ingår i urvalet, där den yngsta är 24 år och den äldsta 72 år.

- **Kön.** Såväl män som kvinnor ingår bland de intervjuade kommunalpolitikerna, däremot är samtliga intervjuade ledarskribenter män.
- **Geografi.** Av kommunalpolitikerna arbetar 5 personer i Stockholm, 3 personer i Norrköping, 1 person i Uppsala och 1 person i Nynäshamn.

De journalister som har intervjuats är ledarskribenter på följande tidningar; DN, Expressen, Aftonbladet, Norrköpings Tidningar och Folkbladet (Norrköping).

Resultatredovisning

När resultaten från såväl gruppdiskussioner som personliga intervjuer presenteras kommer de tillfrågade att kallas "respondenter". När sätten att resonera skiljer sig omnämns målgrupperna separat.

2 Plattform

Grundläggande för attityder till Asien

Undersökningen visar att svenskar hyser en djupt bottnad respekt för asiatiska religioner, kulturer och sätt att leva. Respondenterna utgår från att asiaterna har behållit sin kultur och lever nära sin religion, jämfört med det amerikaniserade och sekulariserade svenska samhället. De asiatiska religionerna (hinduism, buddism, konfucianism etc) förknippas även med många positiva värden (starka familjeband, ett rikt inre liv, harmoni, balans, gemenskap, glädje etc), jämfört med islam som klingar negativt för många svenskar (kunskapen om att flera länder i Asien är muslimska är mycket låg).

Något annat som ger Asien respekt bland respondenterna är de högkulturer som blomstrade där när européerna levde en allmänt ociviliserad tillvaro. Det var asiaterna som först bidrog med revolutionerande upptäckter som förde utvecklingen framåt. *"Mycket av vår matematik och astronomi bygger fortfarande på gamla indiska tänkare."*

Vissa delar av Asien har också visat på en fantastisk utveckling under efterkrigstiden, som - enligt respondenterna - tvingar oss att inse att vi svenskar kanske inte är allra bäst. Utvecklingen i Japan och

tigerekonomierna har gjort djupt intryck på svensken överlag, men även livsfilosofin och de värden som förknippas med många asiatiska kulturer. Någonting som verkligen uppfattas som unikt med Asien är att asiaterna lyckas kombinera ekonomisk utveckling och ökad export med inre dimensioner och respekt för varandra och livet. *“Vi får kickar av nya saker, medan inre upplevelser fortfarande är mycket viktiga för asiater.”*

Asiaterna har således en stark kultur, som vi inte kan så mycket om, men den imponerar, och detta påverkar sätten att resonera kring asienrelaterade frågor. *“Vi ska inte förstöra deras kultur, värmen, gemenskapen och humanismen. Vi får inte komma dit och pracka på dem vårt sätt att leva, de kanske är lyckligare än vad vi är”* är en mycket vanlig kommentar. Här finns självklart även spår av den sk “lycklige vilden”¹, men samtidigt även en djup respekt för en kultur som är värd att aktas. Sätten att resonera kring Asien är således mer nyanserade, jämfört med när svenskar diskuterar utvecklingsfrågor i Afrika². Många verkar även vara mer öppna och lyhörda inför tanken att vi har mycket att lära av Asien, snarare än att vi ska lära dem, dvs att det handlar om ett ömsesidigt givande och tagande.

“Jag tror att asiater kan lära oss att respektera livet och tänka mer på kroppen och själen. Vi stoppar i oss medicin om vi får en sjukdom och tänker aldrig på varifrån sjukdomen kommer. De har kommit mycket längre än vi. Jag skulle vilja lära mig mera om alternativ sjukvård, om akupunktur, meditation, yoga och Thai Chi. Sån't skulle vi i västvärlden behöva mer av.”

Man 21 år, kulturarbetare, Norrköping

Asien förknippas med många möjligheter, men också med hot eftersom det finns en risk att de går förbi oss igen och det skapar ambivalenta känslor, vilket vi återkommer till senare i rapporten.

“Japan tar över och köper in sig i stora bolag runt om i världen, och då framstår utvecklingen i Asien helt plötsligt som en hotbild. Om resten av Asien blir som Japan, så kommer de att åka hit

¹ En romantiserad bild av hur människor i tredje världen lever, som bygger på att de mår bra och kanske är lyckligare än vad vi är. De lever för dagen av det jorden ger, tar hand om varandra och tillfredsställs av det lilla, i stället för att sträva efter materialistiska värden, karriär och pengar.

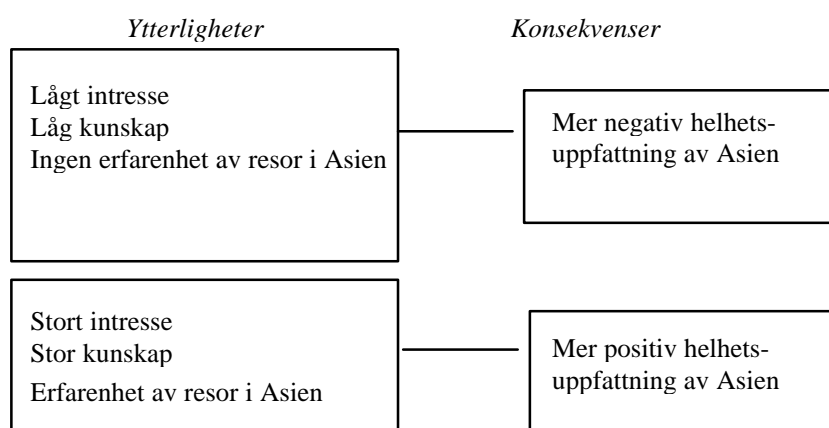
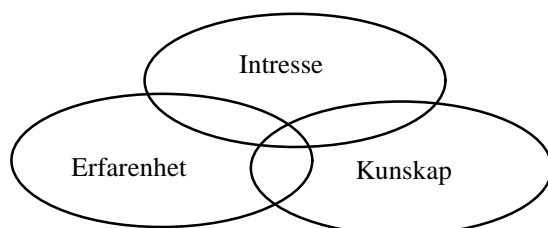
² Rapportförfattaren jämför med en undersökning som Augur genomförde åt Sida 1996, “En utvärdering av allmänhetens syn på dagens och framtidens bistånd”

och köpa upp allting. När man var liten var allting från Japan andraklassgrejer, men nu är det tvärtom. Nu är det de som leder.“

Man 48 år, fritidspedagog, Stockholm

Faktorer som påverkar bilden av Asien

Undersökningen identifierar tre nyckelparametrar som påverkar individens uppfattning om Asien; intresse, kunskap och erfarenhet. Alla dessa tre parametrar samverkar vilket figuren nedan illustrerar.

Intresset för Asien varierar

Undersökningen visar inte helt oväntat att allmänhetens intresse för Asien varierar. Personer som saknar erfarenhet av resor i Asien och har låg kunskap om regionen har överlag lågt intresse för asienrelaterade frågor. För dem är Asien främst intressant som ett potentiellt turistland, där paradistränder, dykning, god mat och billiga prylar tycks ha stark

attraktionskraft. *“Man kan få sina egna kostymer uppsydda över dagen och kan köpa sidenslipsar för 10 kronor styck.”*

Personer som är internationellt eller kulturellt intresserade och/eller som rest i Asien har överlag ett helt annat fokus. De visar ett intresse för Asien som sträcker sig långt över vad landet kan erbjuda i form av turistattraktioner.

Kunskapen om Asien varierar

Intresse och kunskap går hand i hand, ju större intresse individen har, desto högre kunskap om Asien besitter hon.

Undersökningen visar att kunskapen om Asien och flera av de begrepp som ingår i undersökningen överlag är låg. Den låga kunskapen tar sig olika uttryck. I en gruppdiskussion i Norrköping började deltagarna diskutera huruvida Indien är en demokrati eller inte. Några betonade att Indien har fria val, och därför bör räknas till en demokrati. De som hävdade motsatsen ser Indiens stora klyftor mellan fattiga och rika, låga utbildningsnivå och många svältande som bevis för att Indien inte kan vara en demokrati.

Ett exempel på låg kunskap om Asien är att några yngre deltagare i en gruppdiskussion i Stockholm blev helt svarslösa inför frågan om det är några skillnader mellan Nord- och Sydkorea, *“inte vad vi vet”* blev till slut svaret. Citatet nedan speglar en kvinnas bild av Kina som ett modernt land, men notera att hennes bild av Kina skiljer sig stort från merpartens.

“Jag såg ett TV-program som handlade om att kineser medvetet tog död på barn om de var handikappade. De får ju bara skaffa ett barn, och så vill de bara ha pojkar. Det sker en massa illegala aborter och det är ju ganska hemskt. Det trodde inte jag om Kina. Det är ju ett ganska modernt land, det ska inte hända där. Barnhemmen i Rumänien förvånar mig inte lika mycket, i Rumänien är det ju mer misär, men det finns ju inte i Kina. Det tar inte ansvar och det är fruktansvärt tycker jag.”

Kvinna 25 år, mammaledig, Norrköping

En intervjuad lärare menar att den låga kunskapen om Asien är en konsekvens av att de asiatiska länderna knappt ingår skolläroplanen (undantaget religionshistoria). Några opinionsbildare tror att medias begränsade resurser att spegla vad som händer i Asien, samt att kulturen i Asien skiljer sig så mycket från den svenska och västeuropeiska, kan vara orsaken till den låga kunskapen. Augurs bedömning är att intresset för andra kulturer generellt är lågt och att även detta ligger bakom de bristande kunskaperna.

Erfarenhet ger insikter

Undersökningen visar att resor i Asien ger värdefulla insikter som leder till att man ser på Asien utifrån ett annat, mer nyanserat, perspektiv. Privatresenärerna kan delas in i två grupper. En grupp, "turister", reser främst till vissa delar av Asien (Thailand, Bali etc) för att uppleva exotiska stränder, palmer, bra dykning, surfing etc och för att kunna shoppa billigt. En annan grupp, "travellers", reser till Asien i syfte att uppleva någonting spännande och annorlunda, och samtidigt klara sig själva på en låg budget. De lever ofta nära folket under en längre tid och får på så vis en bättre inblick i asiaternas vardag, jämfört med vad vanliga turister får.

Personer som reser till Asien i tjänsten får också värdefulla insikter, dels ur ett arbetslivsperspektiv, men de målar även upp en bredare och mer nyanserad bild av världsdelen i stort.

Konsekvenser

De som har högre kunskap och erfarenhet av Asien har generellt en mer positiv bild av världsdelen. Detta visar sig tydligt i den projektiva övningen med collage. Gruppdeltagarna fick klippa ut en bild (ur valfria tidningar) som symboliserar någonting positivt som Asien står för, och en bild som illustrerar någonting negativt. Bilderna sammanställdes till collage och diskuterades som olika världar. Vid en direkt fråga om vilken värld, den positiva eller den negativa, som är mest utpräglade för gruppdeltagarnas bild av Asien svarar personer som själva rest i Asien den positiva världen, medan personer som inte rest i Asien säger den negativa världen.

De som saknar erfarenhet och kunskap om Asien har alltså generellt en betydligt mer negativ bild av Asien, och bland dem får mediabilder ett stort genomslag, vilket resulterar i att de förknippar Asien med kris och elände (se nedan).

Mediabilden

Fokusering på den ekonomiska krisen

Vid en direkt fråga om vad media belyser om Asien svarar såväl representanter från allmänheten, som ombudsmän och ledarskribenter "ekonomisk kris". Därutöver nämns jordbävningar i Afghanistan, svält,

barnarbete, skogsbränder i Indonesien, sexhandel, kvinnoförtryck, oroligheter, korrupta politiker, katastrofer, flygplanskrascher och det indiska valet.

Intressant nog poängterar ledarskribenterna att asienrelaterade frågor får relativt lite utrymme i media. Det beror på många olika skäl, men det handlar främst om att det saknas resurser och kunskap. Invånarna på alla andra kontinenter talar dessutom ofta något europeiskt språk, varför dessa kulturer blir mer lättillgängliga förmedlingsmässigt.

“Jag tänker på att jag kan åka från Kairo till Johannesburg och reda mig ganska bra med de språk jag kan, medan det är kärtvt i Kina. Där jobbar man med tolk, och det blir ett främlingsskap i sig... Dessutom är vi etnocentriska och saknar kunskap om Asien. Klyftor och olika religioner har vi inte haft fram till nu, Sverige är ju ett enhetligt samhälle, så vi har svårt att begripa varför de inte kan komma överens och bilda partier som vi gör. Vi förstår inte den oerhörda sprängkraften i samhällen med de här oerhörda klyftorna. Så man ser på Indien, men ger upp, för det är så svårt att skriva kunnigt om dessa länder. Man sorterar i högar, vänster-höger, muslimer-kristna etc. Men man skäms nästan, för det är så mycket mer komplicerat än så. Det är helt enkelt hopplöst svårt att förmedla detta.“

Opinionsbildare

Mediafokus för några år sedan

Samtliga respondenter tillfrågades om vad media speglade om Asien för några år sedan. Frågan är uppenbart svår att besvara och leder ofta till tystnad. Det som många till sist drar sig till minnes, utöver den ekonomiska utvecklingen och tillväxten i Japan och de asiatiska tigrarna är; prostitution, pedofiler, barnarbete, aids, massakern vid Himmelska Fridens Torg, företag som etablerar sig i Asien för de låga lönernas skull, OS i Seoul och

Kinas övertagande av Hongkong. När det gäller Hongkong säger några att de undrar vad som händer där nu och hur Hongkongborna mår, *“jag tycker informationen har tystnat lite, vet inte vad som händer där längre“.*

Överlag dystra nyheter

Resonemangen om vad media speglar om Asien visar tydligt att många främst förknippar nyhetsförmedlingen från Asien med tråkigheter. De

positiva nyheter som förknippas med Asien rör nästan uteslutande ekonomi, vilket inte alls intresserar alla respondenter.

“Det är en väldig snedfördelning på våra nyheter. Ta Afrika t ex, man hör aldrig vad som händer nere i Afrika, man hör bara elände, och det är samma i Asien. Det är bara det här med naturkatastrofer. Om det händer något bra, så hör man aldrig det. Det är bara eländet som fokuseras. Jag skulle önska att media hade möjlighet att ha korrespondenter ute som kan berätta mer om vad som händer med vanliga människor. I stället handlar det bara om ekonomi, jordbävningar och att de hackar sönder varandra.”

Kvinna 60 år, ekonomiassistent, Norrköping

Jordnära information om hur människor lever i Asien

Vid diskussionerna om vad media tar upp om Asien kommer många fram till att de saknar mer jordnära och vardaglig information om hur asiater lever och mår, samt hur asiaterna ser på sig själva och sin utveckling. Information om historia, kulturer, religioner och olika politiska grupper inom respektive land efterfrågas också.

“Det är jättstor brist på folk som rapporterar från Asien. Jag skulle vilja att det fanns normal politisk bevakning som berättar om vad som händer. Jag har t ex ingen aning om olika intressegrupper i Indien och vad som diskuterades i valet. Det skulle även vara intressant med vanliga reportage som visar hur folk tänker och hur de ser på sin situation om de får det bättre. UDs information är ju väldigt speciell. Den handlar mest om handels- och turistproblem. Jag efterlyser en normal inrikespolitisk bevakning för allmänheten. Det är egentligen absurt att man kan sitta i Hongkong och anse sig bevaka Asien och ha koll på det, för det har man inte.”

Opinionsbildare

Det bör dock nämnas att om respondenterna verkligen hade varit intresserade av mer information om Asien, hade de möjligtvis kunnat finna den. Med handen på hjärtat säger många att det ofta krävs att man får informationen mycket lättillgängligt serverad, om den ska tränga igenom mediabusset. Här exemplifierar många med intressanta tidningsartiklar, men i synnerhet med spännande dokumentärfilmer på TV.

Områden som engagerar

Undersökningen identifierar områden som engagerar gruppdeltagarna, områden där vi svenskar måste ta ansvar och har en skyldighet att hjälpa till och engagera oss. Mycket rör mänskliga rättigheter där man tydligt kan se den enskilde individen lida. Många kan t ex bli väldigt upprörda av en dokumentärfilm om missförhållanden på barnhem i Kina, medan ett reportage om hungersnöd i Nordkorea inte väcker lika starka känslor. Det blir för stort och överblickbart, vilket väcker känslor av maktlöshet, "*man kan inte göra något åt det*".

Känslorna svallar när man tydligt kan identifiera "good guys" och "bad guys", t ex när maktens herrar missbrukar sina befogenheter. Då kan man även dra paralleller till Sverige, vilket ger identifikation eftersom många upplever att de vet hur det känns att bli bedragen av folkvalda. Något annat som engagerar stort är när en utvecklingstendens kan leda till en försämring av vår egen levnadsstandard.

Känslorna svallar...

- När man kan identifiera sig och känner empati med utsatta individer.
- När barn lider eller behandlas illa.
- När klyftorna mellan fattiga och rika är enorma, det känns så orättvist.
- När korrumperade rika roffar åt sig på bekostnad av fattiga.
- När regimen ägnar sig åt brutalt våld mot befolkningen, vilket skedde vid Himmelska Fridens Torg 1989. Att meja ner studenter med bandvagnar kan nästan liknas vid Davids kamp mot Goliat. Den enskilde mannen stod mot tanksen, varpå individen (snarare än en svältande massa) hamnar i blickpunkten. Det blir mänskligt och berör respondenterna mer, eftersom problemen känns överblickbara.
- När svenskar aktivt bidrar till en negativ utveckling, t ex genom vapenexport, samt när svenska vinstintressen bidrar till någonting som uppfattas negativt för urinvånare (som exempel ges ABB projektet i Malaysia).
- När svenska tillverkningsföretag läggs ner, och flyttas till låglöneländer, det ger känslor av maktlöshet och oro.

Augurs bedömning är att bistånd kan bli föremål för hetare diskussioner bland allmänheten. I synnerhet om fler svenskar får en mer nyanserad bild av Asien. Skulle svenskar få kännedom om hur stor medelklassen i Indien är, och hur bra de lever skulle nog biståndsviljan minska samtidigt som flera troligen skulle tycka att den indiska medelklassen borde dra ett större strå till stacken.

Områden och omständigheter som man blundar för

Undersökningen identifierar några områden eller omständigheter som många respondenter uppger att de inte orkar ta till sig. Dessa följer nedan.

- Stora katastrofer. Många upplever att den ena katastrofen bara avlöser den andra. Mängden och storleken på problemen är alltför omfattande för att kunna överblickas. Katastroferna väcker reaktioner, men samtidigt också känslor av maktlöshet eftersom de tycks omöjliga att göra något åt, med resultatet att de förträngs. För att stilla ett dåligt samvete säger många att det inte går att lita på alla biståndsorganisationer, och att de vill vara säkra på att hjälpen når fram, om de ska vara villiga att bidra ekonomiskt eller engagera sig.

“Jag såg en löpsedel från Aftonbladet, det stod att två miljoner människor håller på att svälta ihjäl i Nordkorea. Jag gick förbi och tänkte inte mer på det. De här länderna har ingen själ för mig. Hur kan man se att två miljoner människor håller på att svälta ihjäl utan att reagera? Till slut blockerar man sig för det, det är så långt härifrån och man orkar inte engagera sig.”

Man 40 år, personalchef, Stockholm

- Fysiska avstånd påverkar känslor inför elände och misär och gör det svårare att identifiera sig med de drabbade. Stora katastrofer, krig och oroligheter som sker långt hemifrån blir lättare att förtränga, i synnerhet eftersom många upplever att de inte har tid att engagera sig tillräckligt i sitt närområde.

“Ju längre bort länderna ligger, desto mindre intresserad är man.”

Kvinna 40 år, barnskötare, Stockholm

“Frågan är hur intresserad man är, jag hinner inte med. Det räcker med vad som händer i min stad, min kommun och i mitt land. Jag sorterar bort för jag orkar inte bry mig.”

Kvinna 25 år, mammaledig, Norrköping

3 Bilden av Asien

Asien beskrivs som en sammansatt kontinent som består av många olika länder med vitt skilda kulturer, religioner och utvecklingsnivåer. Men så gott som samtliga tänker främst på länderna i Sydostasien, Kina och Indien.

Kontrasternas världsdela

Asien framstår i hög utsträckning som kontrasternas världsdela. De kontraster merparten tänker på är:

Enorm rikedom	/	Extrem fattigdom
Extrem tätbebyggelse	/	Oerhörda vidder
Det stela och kala	/	Det mustiga och färgstarka

Fattiga och rika

Ett starkt undersökningsresultat är att Asien förknippas med enorm rikedom å ena sidan och extrem fattigdom å andra. Det handlar dels om klasskillnader inom länderna i Asien, men även om skillnader mellan länder.

- Respondenternas utgångspunkt när det gäller klasskillnader inom länderna i Asien är att en liten klick korrumpade individer skor sig på bekostnad av det stora flertalet.

“I Malaysia upplevde jag att många verkar ha det bra, sedan åkte jag till Indonesien och där verkar människorna ha det mycket sämre. I Indien var klyftorna otroliga. Inne i Delhi låg det lemlästade människor på gatorna och tiggde, och så kom

det en Merca och svepte förbi. Och de här stora palatsen, det var så otroliga skillnader att jag nästan blev chockad.“

Kvinna 27 år, språklärare, Stockholm

- När det gäller skillnader länder emellan så beskrivs i synnerhet Japan och Singapore som mycket rika länder, men även Malaysia, Sydkorea, Taiwan och Hongkong framställs som förhållandevis rika länder, medan länder som Bangladesh, Pakistan, Indien, Burma, Laos och Vietnam förknippas med stor fattigdom, svält och naturkatastrofer.³ Flera upplever följaktligen att det finns ett modernt Asien, där man nästan lever som västerlänningar, och ett gammaldags Asien, där man lever på samma sätt som man gjorde för flera hundra upp till tusen år sedan.

“I Tokyo finns det varuhus som bara säljer gymnastikskor och små samhällen på landsbygden där de lever på samma sätt som de har gjort i flera hundra år. Och i Kina ser jag fattiga arbetare i Maouniformer som svälter framför mig. Jag får olika bilder av olika länder. I Japan lyser solen och så är det mulet i de andra länderna, men jag vet inte om det är så.“

Man 21 år, kulturarbetare, Norrköping

Länder som Japan komplicerar respondenternas övergripande bild av Asien, eftersom Japan skiljer sig så stort från övriga länder. Här finns statusprylar, skyskrapor och lyx, vilket t ex kan jämföras med Tibet där buddhistmunkarna lever ett liv i askes.

Konsekvenser

Det faktum att många fokuserar på ytterligheterna, de många fattiga och de få extremt rika, leder till att knappt någon tänker på den framväxande medelklassen i Asien. De intervjuade ledarskribenterna ombads fundera över vad detta kan bero på, och flera konstaterar då att de varken har tid, kunskap eller resurser att skriva om medelklassen. Citatet nedan får illustrera ett ytterligare svar på frågan.

“Allt fler ser att politiska förändringar kommer till stånd i takt med att en bred medelklass skapas. I fallet Kina och dess förändringar kan man ta in medelklassens roll i analysen. Om man kan koppla att

³ Även om Hong Kong numera är en del av Kina så talar många respondenter om Hong Kong som ett land i sig.

medelklassen tvingar fram politiska förändringar, som leder till ekonomiska förändringar, då kan man skriva om medelklassen. Men i Indien är det redan demokrati och i Japan likaså, och därför får inte medelklassen något direkt medieutrymme.“

Opinionsbildare

Den låga kännedomen om att många i Asien har det gott ställt får också konsekvenser för resonemang kring handelsrelaterade frågor. Få visar t ex förståelse för varför Volvo försöker sälja dyra, fina bilar till Asien, eftersom de utgår ifrån att asiater (japaner exkluderat) inte har råd med vår bilstandard. Att den framväxande medelklassen innebär en enorm marknad för många företag kan vara svårt att förstå, dels eftersom man utgår från att medelklassen är så liten, och dels eftersom man inte tänker på att en liten procentuell andel kan vara en enorm marknad när det rör sig om så många människor.

En annan konsekvens av ytterlighetstänkandet är att flera anser att svensk export till Asien tros vara asiaterna till gagn, under förutsättning att vi exporterar sådant som asiaterna har behov av, vilket exemplifieras med redskap, analysmaskiner för sjukvården, gamla modeller av sjukhussängar och UFF-kläder.

“Bilar hjälper inte bondesamhället, men redskap skulle göra det. Därför är det OK att sälja redskap och teknisk utrustning som de kan ha behov av.“

Man 29 år, snickare, Norrköping

Några gruppdeltagare med låg kunskap om Asien utgår alltså från att asiater inte har behov av i-landsvaror. Intressant nog resonerar mer insatta personer precis tvärtom. De menar att det Sverige ska exportera till Asien måste hålla en hög teknologisk nivå, och att vi måste ligga steget före om vi överhuvudtaget ska få avsättning för våra produkter.

Folkmyller och tomma vidder

En annan kontrast med Asien är att många å ena sidan tänker på extrem folkrikedom och storstadsintensitet med skyskrapor, neon och stress. I de riktigt stora städerna finns fler människor än någon annanstans, och de bor tätt inpå varandra. Till och med de rika bor på extremt få kvadratmeter, medan de fattiga trängs i kåkstädernas ruckel. Känslan av folkmyller kan dessutom förstärkas av den gängse uppfattningen att många asiater ser nästan likadana ut.

“När jag tänker på asiater så utgår jag från det typiska asiatiska utseendet med sneda ögon, blek hy och så är de små och

korta. I Indien ser de i och för sig annorlunda ut, men de känns ändå som asiater.“

Kvinna 22 år, sekreterare, Stockholm

Å andra sidan förknippas Asien med vidsträckta tomma vidder där människor bor på landet i små byar (glesbebyggda områden i Kina, Tibet, Mongoliet etc). Här ser många små hyddor med stampade jordgolv framför sig, och menar att livet på landet präglas av lugn och harmoni (jämfört med storstadshetsen).

“Allting finns i Asien, någonting av allt. Det är fattigt och rikt, smutsigt och rent, och så många länder. De har till och med klimatskillnader. Och jag tror att det är ganska modernt i städerna, medan de bevarat en annan kultur på landsbygden, där är det mer bondekultur, medan de kommit längre och är mer framåt i städerna.

Kvinna 23 år, undersköterska, Norrköping

Det stela och kala kontra det mustiga och färgstarka

En ytterligare kontrast med Asien beskrivs genom maten. I Japan och Sydkorea förknippas maten med någonting stelt och kalt, på gränsen till kliniskt. Här tänker man på suchi. Detta ska jämföras med det mustiga, färgstarka och kryddigt heta från Indien eller Thailand.

När det gäller hur Asien influerar oss svenskar kulturellt kommer många fram till att den asiatiska maten påverkar vår matkultur. Asiatisk mat uppfattas som annorlunda i positiv bemärkelse, den beskrivs antingen som ytterst nyttig, ren och fräsch, eller som kryddig, färgstark och spännande.

Attraktiva bilder av Asien

Respondenternas sätt att resonera visar tydligt att individens intressen styr vad som attraherar i Asien. Undersökningen identifierar följande intresseområden där Asien har mycket att erbjuda:

- Lockelsen av Asien ur ett kulturellt/religiöst perspektiv
- Lockelsen av Asien ur ett ekonomiskt perspektiv
- Lockelsen av Asien ur ett reseperspektiv

Lockelsen av Asien ur ett kulturellt/religiöst perspektiv

Religionen och kulturen går hand i hand

De nyandliga religionerna som i hög grad förknippas med Asien attraherar och ligger i tiden. Buddhism, hinduism och konfucianism associeras till mental styrka, meditation, balans, värdighet, tystnad, harmoni och vishet. Inriktningen mot det inre livet och frånvaron av materialism väcker beundran, samtidigt som vackra och smakfulla saker med anknytning till asiatisk kultur också kan locka.

Några gruppdeltagare kommenterar dock med eftertryck att den asiatiska kulturen inte känns lika spännande när den dyker upp i Sverige.

“På plats tycker jag att det känns naturligt med Dalai Lama, asketism, enkelhet och ursprungliga värden. Men att stöta på Hare Krishna gänget på Drottninggatan känns helt annorlunda. Här passar de inte in, där nere smälter de in i miljön, men det gör de inte här. Jag brukar tänka, stackars barn som tvingas springa med i det där ledet.”

Man 29 år, projektledare, Stockholm

Mystik

Asien är omgärdat av mystik som gör att hela regionen som sådan känns annorlunda och spännande. Kulturen förknippas med starka färger (gult, rött och purpur), exotiska dofter (rökelser), ceremonier, annorlunda musik, sirliga och mjuka former samt vackra tyger.

Äventyrligt lagda människor tror att de kan hitta orörd mark (som inte har blivit präglad av västerländsk kultur), och andra berättar om bekanta som satt sig vid en klippställning i Asien och nått insikter som träffat dem som en blixtnedslag från en klar himmel. Överhuvudtaget erbjuder Asien många lockelser för den som bejakar sitt inre liv.

“Allt är så urlakat här, medan de har bevarat sina traditioner i Asien. Det känns som om det är den sista kontinenten som har sin egen kultur och jag tycker verkligen att Asien känns spännande. Jag har en pojkdrom att få åka till dit. Jag ser mig själv med en machetas i djungeln, och så kommer jag fram till ett Indiana Jones tempel. Men jag triggas inte av ekonomi som många pratar om här.”

Man 48 år, fritidspedagog, Stockholm

Värme och glädje

Intressant nog förknippas Asien med värme och glädje, i synnerhet bland personer som rest i Asien. De talar om asiater som vänliga och glada människor, de skrattar sig igenom dagarna, trots att de verkar ha det fattigt och leva ett hårt liv.

“Asiater är nog mera anpassningsbara. De är duktiga på att ordna sina liv under vidrigare omständigheter än vi svenskar. De kan ställa om och reda sig med lite, och fortfarande vara glada.”

Opinionsbildare

Familjen i fokus

Asiaterna värnar om familjen, sina barn och gamla, de tar hand om varandra och hjälps åt. Har man ett företag är det självklart att hela familjen ställer upp för företagets bästa. De visar respekt för äldre och för varandra.

“Konfucianismen säger i princip att man bygger upp allting kring själva familjen. Man har en bättre familjesituation, det ser man i företagen också. De bygger upp en struktur kring familjen. Om man går tillbaka till religionen så tror jag att man kan dra rätt mycket slutsatser generellt om asiater. Bl a säger de att ett stabilt samhälle bygger på att människor inte har samma värde. Det innebär att man accepterar olika klasser, vilket vi inte gör.”

Man 32 år, försäljningschef, Stockholm

Målsättningar i livet

En del gruppdeltagare utgår från att många asiater strävar efter helt andra värden än vad vi svenskar gör. De tror att vi är betydligt mer materialistiska och fåfänga.

“Jag har för mig att indier inte är riktigt lika fokuserade på ekonomisk framgång, utan att det finns andra värden också. De värderar andra saker, t ex mat. De sitter och äter länge och det finns 40 olika currykryddor. Och religionen är viktig, att vara en god hindu, och det är en annan sak än att vara en god konsument eller en god samhällsmedborgare.”

Opinionsbildare

Andra hävdar motsatsen. De utgår från att viljan att skapa ett bättre liv är allmänmänsklig, och att det är en myt att asiater inte skulle vara lika intresserade av prylar som vi är. Genom kulturellt utbyte och ekonomisk utveckling kommer asiaterna också att vilja manifesteras sin framgång med en ny bil, bättre boende och fina grejer.

Arbetsmyror

Asiater beskrivs i hög utsträckning som arbetsamma och målmedvetna människor med hög arbetsmoral. De som rest i Asien säger att det kryllar av fri företagsamhet. Ägarna av de små stånden jobbar dygnet runt, absolut så länge det finns kunder som vill köpa. Asiater uppfattas också värdera sin integritet och stolthet högt. De är rädda för att misslyckas offentligt och ger ofta ett ödmjukt intryck.

“Människor i Asien är idoga. Jag tror att de är beredda att ge sitt liv för att få det lite bättre, de kämpar verkligen för någonting. Och om det så rör sig om enkel tillverkning eller något mer avancerat så arbetar de hårt. Jag tror inte att det finns så många lata människor där överlag, utan de vill jobba.”

Man 56 år, hantverkare, Norrköping

Ett bevis för asiaternas höga arbetsmoral går att finna på nära håll. Det är bara att se hur hårt kineserna jobbar i sina restauranger här i Sverige. Intressant nog uppfattas detta som mycket positivt, dvs att arbetet är integrerat i familjebilden och vardagen. De små egna företagen som bygger på arbetsvilliga och strävsamma egna företagare tycks inte väcka Jante till liv. De asiatiska småföretagarna jobbar dygnet runt för att klara familjeförsörjningen och de gör verkligen skäl för sina pengar. Så länge det inte handlar om överflöd väcks sympati snarare än avund.

“Jag tror att asiater har ett annat sätt att se på välstånd. Det räcker med mindre vinst (medan vi ska ha mycket). De har sin rörelse och försörjer familjen, men det räcker med lite mindre vinst. De ser inget egenvärde i sig, i att få en massa pengar. De vill ha en egen affär och kunna leva på vad den ger, det räcker.”

Opinionsbildare

Ett fåtal respondenter delar inte de övrigas bild av asiaterna som strävsamma och arbetsamma, utan hävdar att det kan vara svårt att få asiaterna att göra rätt för sig.

“Vi har bekanta som har bott i Kuala Lumpur i Malaysia och de berättade att det finns tillfällen då de nästan behövde piska

personalen för att få dem att komma igång och få dem att förstå att de har ett arbete att sköta.“

Kvinna, 60 år, ekonomiassistent, Norrköping

Lockelsen av Asien ur ett ekonomiskt perspektiv

Japans och de asiatiska tigrarnas ekonomiska framväxt fascinerar och väcker beundran bland ekonomiskt bevandrade och allmänintresserade personer. Den som äger aktier/fondandelar i Asien följer med i utvecklingen av privatekonomiska skäl. Krisen i några asiatiska länder väcker också intresse, i synnerhet som den speglas av media.

Notera att gruppdeltagare som inte är ekonomiskt kunniga inte visar något som helst intresse för Asien ur ett ekonomiskt perspektiv.

Lockelsen av Asien ur ett reseperspektiv

Som vi nämnt tidigare lockar Asien som turist- och travellerregion. En intressant reflektion är att länder som är otänkbara ur resmålshänseende inte heller lika självklart räknas till Asien. Sibirien, Bangladesh och Pakistan ges som exempel. Det handlar delvis om att man utgår från att de är helt ovana vid turister, vilket antas göra det mycket krångligt för resenären, men även att länderna i sig inte alls lockar.

“Sibirien ser jag bara som en stor snökocka, och Pakistan och Bangladesh är bara svält, misär, översvämningar och jordbävningar för mig.“

Kvinna 29 år, mellanstadielärare, Stockholm

Oattraktiva bilder av Asien

De oattraktiva bilderna av Asien kan sammanfattas i nedanstående punkter.

Levnadsvillkor

- Fattigdom; lemlästade, svältande och tiggande människor.
- Kastsystemet i Indien och utpräglade klassamhällen med enorma skillnader mellan fattiga och rika.

- Prostitution där kvinnor och barn säljs till rika män med perversa böjelser.
- Abort av kvinnliga foster, och nyfödda flickor som lämnas för att dö.

Boendeförhållanden

- Skitiga, smutsiga, överbefolkade och kriminella storstäder.
- Käkstäder och slumområden där människor lever under grymma livsvillkor.
- Människor som bor i burar.
- Stora västerländska hotellkomplex som förstör idyllen och det genuint asiatiska.

Arbetsvillkor

- Tuffa arbetsvillkor med långa arbetsdagar, låga löner, frånvaro av arbetsrätt och arbetarskydd (några minns fabriken som brann och alla anställda som brändes inne eftersom dörrarna var låsta)
- Barnarbete i sin värsta form (barn som kedjas fast vid vävstolar).

Politiska problem

- Korruption på alla nivåer.
- Diktaturer och korrumperade ledare med alltför stark makt.
- Interna oroligheter med motsättningar mellan olika grupper inom länderna, men även spänningar mellan länder.
- Starka hierarkier, "asiaterna är alltför undfallande mot överheten".
- Människor som fängslas, utan rättegångar, på grund av sina politiska åsikter.

Miljöproblem

- Naturkatastrofer; jordbävningar och översvämningar.
- Obefintliga trafikregler, "folk kör som galningar med livet som insats, tutar och skriker". I Kina finns avskräckande bilder på trafikolyckor (enligt personer som rest i Kina).

- Miljöförstöring, skogar som skövlas och bränns och fabriker som spyr ut miljögifter.

Den geografiska Asienbilden

Samtliga respondenter tillfrågades om vilka länder som de förknippar med Asien. Nedan följer en uppställning som i grova drag visar hur många resonerar.

Många tänker genast på länderna i Sydostasien, Kina och Indien. De utgår alltså inte från Asien som världsdel när de svarar på frågan, utan i stället på vilka länder som av olika skäl representerar något som är typiskt för deras bild av Asien. Länderna i Mellanöstern tillhör ju Asien som världsdel, men invånarna där är araber, inte asiater vilket gör att de inte förknippas med Asien. Detsamma gäller länder i forna Sovjetunionen, här bor ju mängder av tvångsdeporterade ryssar. Asiater uppfattas alltså främst som folkgruppen med asiatiska drag, även om Indien utgör ett undantag. De förknippas starkt med Asien, trots att de utgör en annan folkgrupp.

Länder som många förknippar med Asien

Kina, Indien, Thailand, Hong Kong, Singapore, Japan, Malaysia, Sydkorea och Taiwan

Länder som ganska många förknippar med Asien

Indonesien, Vietnam, Filippinerna

Länder som sällan nämns

Pakistan, Bangladesh, Kambodja, Burma och Laos

Länder/regioner som inte förknippas med Asien

Mellanöstern, fd Sovjetstater, Mongoliet och Afganistan

Rika länder som skiljer sig från övriga Asien

Japan, Singapore, Sydkorea, Hong Kong och Taiwan (ev Malaysia)

4 Asiens utvecklingspotential

Personer med större kunskap om Asien säger genomgående att den ekonomiska framtiden ligger i Asien. Det finns ingen region i världen med större tillväxtpotential, och marknaden är ofantlig tack vare den enorma folkmängden.

“Jag tror att Asien som begrepp är en region som har framtiden för sig. De har den mest positiva utvecklingen att se fram emot; högre välstånd, högre levnadsstandard, rikare liv och både tekniska och sociala framsteg.”

Opinionsbildare

“Vi flyttar produktionen från Australien till Malaysia för man säger att, varför ska vi ha produktionen i Australien för 20 miljoner människor, när vi kan vara inne i en marknad i Asien med 470 miljoner människor, och då räknar vi inte med Kina.”

Man 50 år, systemutvecklare, Stockholm

Oavsett vilket kunskap om Asien individen besitter tror merparten att Asien som region har en mycket god utvecklingspotential. Här finns många hårt arbetande människor, och flera länder har visat att de kan snabbt kan arbeta sig från en fattig levnadsnivå till en mer dräglig situation.

“I många asiatiska länder har de gett både marknaderna och människorna större frihet. Man har inte lika reglerade ekonomier som i Sverige. Här har vi hur många regler som helst som styr handeln. Där har man låtit utbud och efterfrågan styra. Och skattenivåerna har gjort det möjligt för människorna att skapa sin egen trygghet, så att inte allt ansvar läggs över på staten.”

Opinionsbildare

Asiaterna har fått det bättre

Vid en direkt fråga om asiaterna fått det bättre eller sämre under de senaste 20-30 åren gissar merparten att de fått det bättre. Många tror även att livslängden har ökat generellt, att barnadödligheten följaktligen har minskat och att läskunnigheten har ökat.

Vid denna fråga poängterar många att det är stora skillnader mellan olika länder i Asien. Det är ju inte alla som har fått det bättre, det finns fortfarande många fattiga i Asien, men generellt tror man att livsvillkoren blivit bättre. Dessutom tror många att utvecklingen främst

skett i städerna, medan levnadsvillkoren på landsbygden inte förbättrats märkbart.

“En stor del har nog fått det bättre. De kanske var tiggare förr, men arbetar numera, visserligen för en låg lön, men de har en säker inkomst.”

Opinionsbildare

Konsekvenser

Eftersom världsekonomin är sammanflätad påverkas vi självklart av vad som händer i Asien. När de asiatiska börserna går ner blir oro på alla börser och när Japan drabbas av jordskalv så skälver börserna runt om i världen. Allt hänger ihop; börsutvecklingar, valutakurser och räntelägen, det tycks många vara övertygade om.

“Jag tänker på jordskalv i Japan som kostar en massa pengar. Japanerna har investeringar över hela världen, eftersom de är så flitiga, men om de börjar plocka hem sina tillgångar så kommer det nog att påverka många negativt.”

Man 31 år, studerar konst, Stockholm

Hur man resonerar kring konsekvenserna av att asiaterna fått det bättre påverkas av hur man ser på utveckling generellt, dvs om man utgår från ett plus- eller nollsummespel.

Plussummespel

Merparten av de intervjuade ombudsmännen och ledarskribenterna, men även några gruppdeltagare (ofta med högre utbildning), ser stora fördelar med att Asien utvecklas. De utgår från att ekonomisk tillväxt, genom exempelvis handel, leder till att alla berörda parter får det bättre (mer om detta följer senare i rapporten). Några betonar också att det behövs en motvikt till västvärlden och USA, och att Asiens tillväxt därför är av godo.

Nollsummespel

Intressant nog visar undersökningen att många gruppdeltagare utgår från ett så kallat nollsummespel när de reflekterar över Asiens utvecklingspotential. De misstänker att förbättrade levnadsnivåer i Asien

kommer att ske på bekostnad av vår egen levnadsstandard och samtidigt innebära starka påfrestningar för miljön. Detta väcker blandade känslor.

- Å ena sidan kan man inte missunna asiater en acceptabel levnadsnivåökning, dvs alla har rätt till tak över huvudet, arbete och mat för dagen.

“De kommer att kräva mer och vill inte bli utnyttjade av västvärlden längre. Och det är bra att de tar vara på sina rättigheter. De måste också få ta del av utvecklingen.”

Kvinna 28 år, socionom, Norrköping

- Å andra sidan väcks tankar om miljöförstöring och konkurrens om arbetstillfällena och jordens knappa resurser. Om alla asiater får det lika bra som vi har det, t ex köper kylskåp, kör egen bil och använder toalettpapper, vad händer då med miljön? Resurserna räcker inte till och miljön förväntas inte klara av den belastning som en ökad levnadsstandard i Asien skulle medföra. Ozonlagren hotas, vilket betraktas som en global angelägenhet, och ökade industriutsläpp känns obehagligt vid närmare eftertanke.

“Vi kan inte stoppa deras utveckling, det är väl snarare så att vi får sänka våra krav, och att vi inte hela tiden bara kan konsumera och konsumera. Någonstans måste vi ju bromsa för att det ska räcka till alla.”

Kvinna 35 år, kock, Stockholm

“Befolkningen ökar och vi kan inte få det bättre, om asiaterna får det bättre. Det är sånt som skapar krig, när fler och fler ska dela på kakan. Någonstans kommer det garanterat att pysa över. Det är lite som i Tyskland när muren föll. Östtyskarna var glada för lite i början, men sedan måste det bli lite sämre i väst för att det ska bli bra i öst.”

Man 47 år, tekniker, Norrköping

Ett annat hot som ökad utveckling i Asien kan resultera i är ytterligare konkurrens i form av billig arbetskraft. Med dagens stora arbetslöshetssiffror oroar sig många för att vi förlorar tillverkning till Asien. Som exempel ges teko- och varvsindustrin som försvann till Asien (Sydkorea).

“Vi utsätts för större konkurrens. Storbolagen flyttar ju alltid tillverknigen där den billigaste arbetskraften finns. De bygger en

textilfabrik och sedan kör de bara in maskinerna, och sedan när folk vill ha betalt för att de arbetar, då kör de till nästa ställe.“

Kvinna 55 år, arbetslös, Norrköping

Möjligheter att utveckla svenska relationer med Asien

Frågorna kring möjligheterna att utveckla svenska relationer med Asien ställdes enbart till opinionsbildare. Nedanstående resultatredovisning gäller således denna målgrupp.

I grova drag betonas vikten av utbyte och samarbete på regerings/diplomatisk- och gräsrotsnivå, men även via EU och FN. Genom samarbete förbättras relationerna länderna emellan, samtidigt som förståelsen och kunskapen om andra kulturer ökar, vilket förväntas ge positiva synergier.

Politiskt samarbete

Flera opinionsbildare tror på politiskt samarbete mellan asiatiska länder och Sverige, det kan ske mellan förvaltningar, men även på hög politisk nivå. Syftet med samarbetet är främst att vi ska verka för demokrati och mänskliga rättigheter i Asien.

Att delta i fredsbevarande diskussioner anses vara viktigt, och detta ska göras via FN, det är samtliga opinionsbildare rörande överens om. Där har vi en stor möjlighet att påverka, i synnerhet eftersom vi sitter med i FNs säkerhetsråd. Flera opinionsbildare anser också att vi ska ingå i fredsbevarande styrkor.

Att verka för att FN fungerar mer effektivt och mindre trögrörigt förs också fram av några opinionsbildare. I övrigt tror flera opinionsbildare på vänortsamarbete (mellan skolor, rektorer, kommuner och småföretag), fackligt samarbete eller liknande som sker på gräsrotsnivå.

Ekonomiskt samarbete

Vikten av handel och ekonomisk tillväxt kan inte nog understrykas. Tack vare handel skapas ett ömsesidigt beroende länder emellan, vilket i sin tur leder till öppnare samhällen, mer demokratiska styrelseskick samt att risken för krig och oroligheter minskar. Handel skapar välfärd och med ökad välfärd ökar även möjligheterna för större miljöhänsyn. Handel anses således vara till godo för Asien men även för Sverige. Asiaterna

får tillgång till produkter de efterfrågar, och vi får större exportintäkter, vilket ger tryggad eller ökad sysselsättning och mer skattepengar till staten, vilket i sin tur ökar vår välfärd.

En förutsättning för ökad handel, och hela det positiva utvecklingsscenarioet, anses vara att länderna i Asien satsar på utbildning. Här kan vi även vara med och hjälpa, t ex via bistånd. Exempel på verktyg för att främja handeln med Asien nämns under avsnittet "Handel" senare i rapporten.

Forskningsamarbete

Många opinionsbildare ställer sig positiva till ett ökat utbildningsutbyte studenter emellan och samverkan vad gäller forskning och kontakter mellan universitet. *"Nästan all forskning sker i nätverk som består av människor från olika delar av världen, det är fullständigt naturligt."* Utbyten ger värdefulla insikter och ökar förståelsen och kunskapen om olika kulturer, vilket på sikt också förväntas leda till en bättre värld med mindre motsättningar länder emellan. Krig och konflikter baseras ofta på bristande förståelse för andra sätt att leva, där det annorlunda kan uppfattas som hotfullt i stället för spännande. Det gäller således att nära alla fredliga kontakter, och stimulera relationer på gräsrotsnivå, som i sin tur kan skapa protester från folket om makthavare hamnar i klinsch med varandra.

"Jag tror på kunskapsutbyten. Kunskap är den största välståndsskaparen. Att bidra med medicinsk kompetens, ekonomiska teorier etc blir en form av hjälp till självhjälp. Det är bättre att utbilda en ingenjör som kan bygga pappersverk, än att bygga Bai Bang."

Opinionsbildare

Många opinionsbildare påpekar också att ett ökat vetenskapligt samarbete mellan Sverige och Asien gynnar båda parter. Vi kan ta del av deras framsteg samtidigt som de kan utvecklas av våra erfarenheter. Det handlar alltså om ett ömsesidigt givande och tagande.

"Vi har mycket att tjäna i lärdomar. De har fler välutbildade än vi har, så vi kan lära oss tekniska och mentala förhållanden till teknik och utveckling. De är så många fler än vi, så de måste ha många med spjutspetskompetens inom olika forskningsområden. Vi är bra på det här med öppenhet, delaktighet, miljöfrågor och att styra demokratiskt. Dessutom är vi bra på media och kommunikation. Det kan vi ge dem."

Opinionsbildare

“Kulturförståelse är viktigt, att få nya infallsvinklar på livet och nya kunskaper. Kina har säkert forskat inom områden som aldrig förmedlats till omvärlden. Sedan tror jag att vi har mycket att lära när det gäller synen på värden i livet. Vi är så bortskämda och tar inte saker på lika stort allvar. Vi pratar privat i telefon och surfar privat på jobbet. De har mycket mer disciplin.”

Opinionsbildare

Kulturellt samarbete

Flera opinionsbildare tror att det kulturella samarbetet följer indirekt av annat utbyte eller handel. I samband med att svenskar reser till Asien, och asiater reser till Sverige sker ett naturligt kulturellt utbyte. Få ser därför några direkta skäl till att Sveriges regering aktivt ska verka för ett ökat kulturellt samarbete regionerna emellan. Men därmed inte sagt att ett kulturellt utbyte inte anses vara av godo. Tvärtom pratar många om att vi skulle behöva en rejäl dos österländsk livsfilosofi.

“När Kinesiska cirkusen kommer till stan är det fullt hus. Jag tycker att vi borde översätta böcker om asiatisk konst och livskvalitet. Det kan ge oss hjälp att utveckla det inre livet, ge oss koncentration, mental träning och mer ödmjukhet, så att vi kan bli lugnare och friskare. Dessutom ska vi vara öppna för andra lösningar som kanske är bättre än de vardagliga.”

Opinionsbildare

När det gäller Sveriges Televisions programutbud menar några intervjuade att mindre amerikansk och mer österländsk film vore positivt. En indisk filmfestival vore intressant enligt flera opinionsbildare.

5 Fokus på fyra viktiga områden

I detta avsnitt presenteras resultaten av de fyra områden som undersökningen ska fokusera på; nämligen handel, mänskliga rättigheter, säkerhet och miljö. Områdena diskuterades var för sig, och respektive avsnitt avslutades med ett exempel som respondenterna fick relatera till.

Handel

Handelsutvecklingen i Asien

Merparten av de tillfrågade tror att handelsutvecklingen i vissa regioner i Asien har varit mycket framgångsrik, t ex i Japan och tigerekonomierna (i synnerhet i Sydkorea och Malaysia), men även i fattigare länder som Kina. Den positiva handelsutvecklingen går hand i hand med bilden av asiaterna som mycket strävsamma, uthålliga och målmedvetna människor. Här frodas fri företagsamhet och många resenärer slås av kommersen, där till exempel prutning och prisförhandlingar om minsta lilla pryl är en självklar del av vardagen.

Även om handelsutveckling i Asien i vissa fall beskrivs som explosionsartad är det knappt någon som tror att Asien står för en så stor del av Sveriges totala export som regionen faktiskt gör, utan merparten gissar runt 3-5%. Många utgår dessutom från att svensk export till USA är klart högre, dvs ca 15-20%. Det faktum att 12-13% av Sveriges totala export går till Asien, och cirka 10% går till USA väcker följaktligen stor förvåning bland samtliga (såväl representanter från allmänheten, ledarskribenter som ombudsmän).

Undersökningen visar att det finns flera skäl till att så många tror att svensk export till USA är större än exporten till Asien:

- Asien uppfattas huvudsakligen som en fattig region, medan USA är rikt, och det är lätt att tro att ett rikt land med stora resurser som USA importerar mycket mer från Sverige än vad Asien gör. I det här fallet gör få kopplingen till att asiaterna är så extremt många.
- Den generellt låga kunskapen om Asien påverkar, men även ett bristande intresse för ekonomi. Eftersom media främst speglar Asien ur ett ekonomiskt perspektiv tar svensken som är ointresserad av ekonomi inte till sig den begränsade information om Asien som står till förfogande.
- Media informerar om Asiens betydelse som exportmarknad, men relaterar inte till andra mottagare av svensk export, varpå såväl svensken i gemen som ledarskribenter inte känner till hur stor och betydelsefull exporten till Asien är.
- Ett par deltagare menar att Asiens utvecklingsnivå gör regionen mottaglig för produkter av låg kvalitet. *“Det går väl att kränga mer ‘junk’ till Asien än till USA.”*

När gruppdeltagarna får reda på hur mycket av vår export som går till Asien undrar de spontant vad som exporteras. De får besvara frågan själva och kommer trevande fram till följande: Mobiltelefoni och telefonväxlar (AXE) från Ericsson; kompetens inom områden där vi kommit långt; elektronik; sjukvård, medicinsk utrustning och läkemedel; turbiner; långtradare (många utgår att det inte finns en marknad för dyra personbilar från Volvo och SAAB); dammar och pappersbruk (stora projekt), Bai Bang influerade äldre; kullager; redskap och tändstickor.

De svenska företag som antas exportera till Asien är Ericsson, ABB, Atlas Copco, Electrolux och Tetra Laval m fl. Mer initierade personer hävdar att Ericsson står för merparten av all export till Asien.

Respondenterna tillfrågades även om vad Sverige importerar från Asien, varpå följande ofta nämns: ris; Hifi-produkter, freestyles, stereos etc; bilar och motorcyklar; kläder; samt leksaker.

Effekter av handel

Vid en direkt fråga om vilka effekter handeln med Asien har för alla involverade parter får vi olika svar.

- Samtliga opinionsbildare och några företrädare från allmänheten är mycket positiva till handel som företeelse. De utgår krasst från att handel är positiv för samtliga berörda parter, dvs de talar om en "win-win-situation". Som vi nämnt tidigare ser de handel som en förutsättning för öppnare samhällen, demokratiseringsprocesser, samtidigt som riskerna för krig och oroligheter minskar när länder blir ömsesidigt beroende av varandra och kunskapen om varandra ökar. Handel leder till ökat välstånd för alla berörda parter som i sig också anses vara en förutsättning för hänsynstagande av miljön.

"En mer välmående värld är till gagn för alla. Demokratier krigar aldrig med varandra och förstör inte miljön på samma sätt. Ju fler länder som blir demokratiska och får välstånd, desto bättre, det är min bestämda uppfattning. Och vi har inte direkt så många japanska flyktingar i Sverige..."

Opinionsbildare

- Andra menar att handeln är positiv, så länge det inte handlar om vapenexport och så länge handeln inte sker på bekostnad av människor och miljö. Intressant nog kan flera inte riktigt se vilka fördelar handeln för med sig. Några tror att export av kunskap kan leda till en form av hjälp till självhjälp, vilket de tror på. *“De är bättre att hjälpa dem där de är, än att de ska komma hit.”* Men i övrigt har flera svårt att ge några exempel på varför handel är av godo.

Många betraktar länderna i Asien som mycket fattiga, och tveksamheten kring exporten handlar delvis om en rädsla för att vi utnyttjar fattiga länder. De talar om imperialism och några kommer fram till att det OK att sälja redskap och teknisk utveckling, dvs produkter som asiaterna kan ha behov av, men det känns inte bra *“om vi säljer jättedyra saker som de egentligen inte behöver och tjänar pengar på det”*. Utgångspunkten för resonemangen är att svensken inte ser asiaterna som jämbördiga utvecklingsmässigt, och att det därför finns en risk för att vi suger ut dem, t ex via multinationella företag och att vi exporterar sådant som vi inte vill ha själva.

Personer med större kunskap resonerar helt annorlunda i frågan om vad som ska exporteras till Asien. De hävdar att Sverige måste producera produkter och tjänster som ligger på en hög teknologisk nivå. Deras utgångspunkt är teorin om “den relativa efterblivenhetens fördelar”, som kortfattat innebär att länder i Asien snabbt kan kopiera vårt kunnande (de slipper ‘trial and error’ fasen) och med hjälp av billig arbetskraft konkurrera ut oss. Av detta skäl måste vi hela tiden ligga steget före, och producera varor och tjänster på hög teknologisk nivå som bygger på spjutspetskompetens.

Några respondenter understryker att den största potentialen för svensk export ligger i Ryssland, Ukraina och Östeuropa. Dessa folkrika länder ligger nära oss, vilket underlättar resandet samtidigt som de kulturella skillnaderna är mindre. Sammantaget förväntas detta öka förutsättningarna för lyckad handel.

Handel som välståndsskapare i Sverige

Intressant nog visar gruppdiskussionerna med allmänheten att många har svårt att relatera handel till något som kan gynna dem själva i förlängningen, t ex att svensk sysselsättning ökar och att exportföretagens intäkter genererar mer skattepengar till statskassan som säkrar resurser till skola, sjukvård, äldreomsorg etc.

Efter ett tag görs kopplingen till svensk sysselsättning, men den får mer eller mindre dras ur deltagarna. De tänker främst på att exporten kan vara bra för importören, om vi säljer något som de kan ha nytta av. Några talar även om att exportföretagens vinster kan öka, men steget till att detta i sin tur borgar för en tryggad/ökad sysselsättning och bättre statsfinanser i Sverige tycks vara mycket långt för oinsatta gruppdeltagare. Det finns alltså skäl att hjälpa gemene man att förstå vad svensk export i Asien kan få för effekter i Sverige.

Sveriges roll i handelspolitiska frågor

Följande förslag till åtgärder som främjar handeln mellan Sverige och Asien framkom i undersökningen (notera att merparten av förslagen kommer från opinionsbildare):

- Ge goda exportkrediter och bra lägesrapporter till svenskt näringsliv.
- Skicka ut delegationer med politiker, kungafamiljen och näringslivsrepresentanter till asiatiska länder, med syfte att ge legitimitet åt Sverige och svenska företag.
- Stimulera utbyten på lokal nivå (vänorter, utbildningsutbyten och hjälp svenska småföretagare att hitta samarbetspartners eller liknande i Asien etc).
- Delta i mässor.
- Verka för att handelshinder mot Asien minskar, t ex genom att driva frågor i WTO (World Trade Organisation, tidigare Gatt).
- Driv frågan om EU ska inrätta ett system likt USAs "most favoured nations" där utvecklingsländer som verkar för en demokratiseringsprocess får lägre tullar. På så vis kombineras handelsfrågor och frågor om mänskliga rättigheter.

Handel i relation till bistånd

När handel diskuteras relaterar några respondenter till bistånd. De jämför utvecklingen i länder som lyckats skapa en fungerande handel med länder som genom året tagit emot mycket bistånd och menar att det senare inte lett till några bestående förbättringar. Resonemangen visar dels på en skepsis mot bistånd, men även att respondenterna inte tänker på att bistånd kan vara handelsstimulerande (de delar av svenskt statligt bistånd som BITS och SwedeCorp tidigare hanterade är relativt okända).

Bistånd betraktas främst som en påse pengar som pytsas ut till mottagarländernas korrupta regimer.

“Jag tror att vi kanske måste överge biståndstänkandet och i stället satsa på att få igång fungerande handelsförbindelser så att länderna klarar sig av egen livskraft. Biståndet kan låsa fast folk i fattigdom, framför allt Sidabistånd. Det finns så många korrupta regimer som stoppat pengarna i egen ficka. Eller så har man startat ett program som sedan dött när pengarna uteblivit... Det är väl bara att titta på den ekonomiska och demokratiska utvecklingen i programländerna, den är inte så imponerande. Man kan även dra paralleller med Sverige och vårt regionalpolitiska stöd. Norrland har fått massor av bidrag medan Småland knappt fått något alls, och det är i Småland Gnosjöandan och egen initiativkraft startat.”

Opinionsbildare

Reaktioner på Östtimorexemplet

Följande exempel gavs till gruppdeltagare och intervjuade:

1975 lämnade de portugisiska kolonialstyrkorna Östtimor och i november 1975 utropades det fria Östtimor av befrielse rörelsen (Fretelin). En vecka senare invaderades landet av indonesiska styrkor, som fortfarande håller landet i ett järngrepp.

Trots att ockupationen har pågått i mer än 20 år har inte Indonesien lyckats krossa motståndsrörelsen. Motståndets pris har dock varit högt - flera hundra tusen människor har dödats och dagligen trakasseras befolkningen av den indonesiska ockupationsmakten. Indonesiens annektering av Östtimor har aldrig godkänts av FN.

I augusti 1996 skrev Expressen följande. “Regeringen godkände ny kanonexport ... till terrorregim“. För första gången på 13 år har Bofors fått tillstånd att exportera robotar till Indonesien. Detta trots att EU-parlamentet i september 1995 antog en resolution som uppmanade alla medlemsstater “att omedelbart upphöra med vapenexport“ till Indonesien. Men regeringen har godkänt export av luftvärnsroboten Robot 70 till Indonesien. Exporttillståndet lämnades hösten -96, samtidigt som läget i det ockuperade Östtimor försämrades avsevärt. Den svenska vapenexporten till Indonesien har länge utgjort en varböld för socialdemokratiska regeringar.

Följ FNs och EUs direktiv!

Så gott som samtliga anser att Sverige ska följa FNs och EUs direktiv. Undersökningen visar tydligt att vapenexport är en kontroversiell fråga. Många reagerar mot vapenexport av princip, oavsett vilket mottagarland

det rör sig om, men i synnerhet om den går till - som man uppfattar det - fattiga eller krigförande länder. Knappt någon har tillräcklig bakgrundskunskap för att bedöma exemplet, men det spelar ingen roll. Man reagerar känslomässigt och tar starkt parti för de svaga Fretelinarna, varpå merparten verkligen anser att regeringen handlat felaktigt, eftersom de stöttat fel sida. Ett fåtal gruppdeltagare undrar försiktigt om inte regeringen hade tillgång till information som exemplet inte röjde. *“Vad låg till grund för beslutet, de måste ju veta något mer?”*

När frågan ställs på sin spets, och moderatorn/intervjuaren (hypotetiskt) hävdar att svensk sysselsättning står på spel om vi inte exporterar vapen reagerar man olika enligt följande indelning:

“Pacifister“

En del gruppdeltagare hävdar att vi inte ska tillverka vapen överhuvudtaget, oavsett om svensk sysselsättning står på spel eller inte. De anser att Sverige bör importera det som behövs för vårt försvar, och att dagens vapenindustri kan ställas om till annan produktion. Det ser ingen anledning att hålla Bofors om ryggen, andra branscher genomgår också strukturförändringar, och det måste även gälla för vår vapenindustri.

“Jag tycker att det är blodspengar, att tjäna på att andra dör.“

Kvinna 26 år, mammaledig, Norrköping

“Även om hela Bofors får läggas ner så bör vi ej exportera vapen till Indonesien. Vi bör lägga om till civil produktion, dvs hitta ersättningsindustrier.“

Opinionsbildare

“Restriktiva“

Många gruppdeltagare och merparten av de opinionsbildare som intervjuats menar att Sverige ska följa vår redan restriktiva lagstiftning kring vapenexport, som innebär att vi inte ska exportera vapen till krigförande länder, någonting annat är inte moraliskt försvarbart. Att exportera vapen till Indonesien betraktas som ett godkännande av ockupationen, *“och vi borde erkänna Östtimor i stället“*. Därutöver understryks vikten av att FNs och EUs direktiv följs eftersom vi i annat fall riskerar att förlora vår trovärdighet i fredsbeivrande sammanhang.

“Finns det en FN-resolution som säger att vi inte ska sälja vapen, så ska vi inte göra det, oavsett vad som må hända i Sverige, i annat fall blir det internationella samarbetet verkningslöst.”

Man 32 år, försäljningschef, Stockholm

“Vår trovärdighet naggas i kanten. Jag har en mycket bestämd uppfattning i det här fallet. Vi kan inte gömma oss bakom sysselsättningen om vi samtidigt säger att vi värnar om fred och mänskliga rättigheter.”

Opinionsbildare

Några opinionsbildare känner till motiven bakom just detta fall, och säger att det handlar om export av reservdelar och om Sveriges förtroende som exportör av vapen överhuvudtaget, dvs att det kan skapas rykten om att Sverige inte fullföljer sina åtaganden om vi inte exporterar, samt att detta kan försvåra för kommande vapenexport. De avfärdar dock samtidigt argumentet, eftersom EUs och FNs direktiv måste komma i första hand.

Några opinionsbildare påstår slutligen att vi inte ska tro att vi stoppar ockupationen, genom att sluta exportera vapen till Indonesien. Men en markering är likväl viktig.

“Oroliga”

Några gruppdeltagare vacklar när frågan ställs på sin spets. Förutsatt att de själva eller en nära anhörig skulle förlora jobbet, om vi inte exporterar vapen till Indonesien, så blir de mer tveksamma. De medger att man är sig själv närmast, och räntor och amorteringar på villan måste betalas, och i ljuset av detta accepteras vapenexporten, om än motvilligt. Dessutom kommer många fram till att Sverige inte är något mönsterland (här avses många “skandaler” bland förtroendevalda) och att vi därför inte har någon rätt att kritisera andra.

“Jag är inte 100% säker att man inte ser till jobbet. Det är ett annat läge när tårarna rinner och folk sägs upp. Jag är tveksam om jag skulle tycka att vi ska sluta exportera, om det innebär att jag skulle förlora jobbet eller tvingas säga upp andra.”

Man 47 år, driftchef, Norrköping

“Vi ska inte fördöma och att ge pekpinnar ska man nog akta sig för, för vi är inte Guds bästa barn heller. Vi har gjort mycket fel och det är inte så länge sedan vi hade mycket fullheter i det här landet, och det sker förresten idag med.”

Kvinna 51 år, säljare, Norrköping

“Cyniker“

Ett par gruppdeltagare hävdar att om inte Bofors exporterar vapen till Indonesien, så gör någon annan det. De ser inget skäl till att Sverige ska föregå med gott exempel, antaget att ingen annan gör det. De har en mer darwinistisk och deterministisk (ödesbestämd) människosyn, och kan vara såväl låg- som högutbildade.

“Om inte vi exporterar så gör någon annan det, och eftersom det är illa ställt med arbetslösheten här hemma så måste man vara lite realistisk också...Bara för att vi slutar tillverka vapen, så försvinner inte vapnen. Om alla tänkte så skulle det vara en annan sak. Men man kan döda folk med flaskor också, så ska vi sluta tillverka flaskor också då eller? Jag har dessutom svårt att tänka mig att man kan döda folk med en luftvärnsrobot.“

Man 29 år, snickare, Norrköping

Robot 70 är ett försvarsvapen

Några gruppdeltagare, som har kunskap om olika typer av vapen, gör en intressant reflektion. De hävdar att luftvärnsrobotar är ett försvarsvapen och följaktligen inte kan användas mot befolkningen i Östtimor. För svensken i gemen handlar det dock om vapen som vapen, dvs de utgår från att vapen från Bofors används direkt mot befolkningen i Östtimor, vilket väcker avsky och dåligt samvete.

Några respondenter nämner även att gränsdragningen kring vad som klassificeras som vapen också är svår. *“Ibland kan en vanlig lastbil eller en truck kallas vapen.“*

Mänskliga rättigheter

Respondenternas definition av mänskliga rättigheter

På frågan om vad som ingår i begreppet mänskliga rättigheter hjälps gruppdeltagarna åt och ger oss följande svar:

- Yttrande- och tryckfrihet
- Demokratiska val, med fler än ett parti att rösta på

- Organisationsfrihet
- Fungerande rättsväsende
- Kvinnors och mäns lika värde
- Att barn har rättigheter och inte utnyttjas kommersiellt
- Att barnen har rätt till skola och utbildning
- Drägliga arbetsförhållanden
- Rätten till en dräglig materiell standard

Brott mot mänskliga rättigheter vanligt i vissa delar av Asien

Många respondenter menar att det sker mängder av brott mot mänskliga rättigheter i Asien, i synnerhet i slutna odemokratiska länder. Man utgår från att folk fängslas om deras åsikter går stick i stäv med regimen. Många tänker även på barnarbete, prostitution och pedofiler. Här har vi en skyldighet att se till att den västerländska efterfrågan inte skapar ett ännu större utbud i Asien.

Det land som främst förknippas med brott mot mänskliga rättigheter är Kina, vilket främst beror på massakern vid Himmelska Fridens torg. Bilden av förtrycket blev så påtaglig när de unga studenterna mejades ner av regimen bandvagnar. När det gäller barnarbete tänker många på Indien, Pakistan och Sydostasien medan prostitution främst förknippas med Thailand.

Ej jämlikt mellan könen

Någonting annat som är utmärkande för Asien är mäns och kvinnors olika värde, det nämner många respondenter. Samhällena beskrivs som extremt patriarkaliska och en kvinna har inte alls samma rättigheter som en man. En intervjuad opinionsbildare berättar att japanska kvinnor brukade stiga upp före sina män förr i tiden, för att lägga sig ner och värma upp golvet vid männens sängkant, så att de inte skulle behöva sätta ner fötterna på ett kallt golv när det blev dags för dem att kliva upp.

Många betonar dock att de egentligen inte vet hur asiatiska kvinnor behandlas och vilket värde de har. Detta leder till att få kan ge mer än ett par konkreta exempel på ojämlikhet mellan könen, men de är likväl övertygande om att kvinnor underkastar sig männen. Bara det att så många kvinnliga foster aborteras talar för sig själv och i Indien riskerar kvinnor som avspisat en man att få frätande syra kastat i ansiktet. Kvinnor som rest i Asien har dessutom ofta några negativa erfarenheter av att ha blivit sämre behandlade med sig hem.

“I muslimska delar av Asien kan föraktet mot västerländska kvinnor ske mer öppet. Och i Indien kunde männen trycka sig mot en i bussarna på ett äckligt sätt, de visade noll respekt, och det tycker inte jag är acceptabelt.”

Kvinna 27 år, lärare, Stockholm

Barnarbete

När barnarbete diskuteras visar det sig att många har reflekterat över problematiken i samband med debatten som fördes efter TV-dokumentärerna om H&M och IKEA. Så länge det handlar om att barnen har drägliga arbetsförhållanden, och bidrar till sin familjs försörjning, då alternativet vore svält eller att barnen måste prostituera sig, anser många att barnarbete är acceptabelt. Självklart vill man att barnen ska få utbildning, men om skolarbetet kan kombineras med att barnen hjälper sina föräldrar ser merparten barnarbetet i en annan dager. *“Tänk om familjen dör om jag slutar köpa varor som barn tillverkat.”*

Avarter i form av fastkedjade barn vid vävstolar, mattknytare och barn som tvingas arbeta långa arbetsdagar är man dock uteslutande mycket negativ till. Likaså att västerländska företag sätter i system att utnyttja barnarbete för den billiga arbetskraftens skull. Några påpekar slutligen att vi haft barnarbete i Europa också, för inte så värst länge sedan.

“Vad har vi för rätt att säga att de inte får arbeta? De kanske är jättefattiga och barnen kan jobba och få in lite pengar. Att barn sitter fastkedjade vid en vävstol är en sak, men barnarbete behöver inte betraktas som fel per automatik. Det är lätt för oss att säga att det är helt fel med barnarbete, bara för att vi inte behöver jobba och har mat för dagen.”

Kvinna 27 år, språklärare, Stockholm

Mänskliga rättigheter - opinionsbildarnas skötebarn

Intressant nog visar undersökningen tydligt att opinionsbildarna värderar demokratimålet i svenskt bistånd högt. De talar genomgående om vikten av att värna om demokratiska processer i olika asiatiska länder. De ser öppnare och mer demokratiska samhällen som en nyckel till utveckling och framgång.

“Syftet med biståndet är inte att det ska vara för evigt. Den enda chansen att få biståndet att ta slut är att hjälpa till med demokratiseringsprocesser. Jag ser t ex ingen anledning att ha stora

biståndsprojekt i rena diktaturer, om de inte syftar till att demokratisera landet. Men katastrofbistånd, det är något helt annat, som man ger av humanitära skäl.“

Opinionsbildare

Sambandet mellan demokrati och välstånd är inte alls lika självklart för en del representanter från allmänheten. De betraktar delar av Asien som så fattiga att de inte kan tänka sig att vi kan bidra med annat än mat och förnödenheter (katastrofhjälp). De tillägger att biståndet inte ska ges i reda pengar, eftersom de utgår från att länderna är så korrumpade att pengarna skulle hamna i fel fickor.

Reaktioner på Kinaexemplet

Följande exempel gavs till gruppdeltagare och intervjuade:

Kina kritiserar ofta för frågor som rör mänskliga rättigheter. Folk fångas t ex utan rättegångar och yttrandefriheten är starkt begränsad.

- 1 Tycker ni att Sverige ska fördöma Kina (med risk för att de blir mycket sura, vilket också kan försvåra den betydelsefulla handeln med Kina)?
- 2 Tycker ni att Sverige ska stödja Kina (via bistånd), genom att stimulera inrättandet av ett bättre rättsväsende som förbättrar mänskliga rättigheter på sikt. Med detta alternativ stöds också indirekt en förtryckarregim, eftersom vi bistår dem, men tanken är att biståndet kommer att göra regimen och landet mer demokratisk på sikt.

Notera att samtliga respondenter fått information om hur stor del av svensk export som går till Asien när denna fråga ställdes, vilket kan påverka svaren eftersom få trodde att handeln var så omfattande som den faktiskt är.

Sveriges roll

Exemplet synliggör två sätt att resonera kring frågeställningen om Kina ska fördömas för brotten mot mänskliga rättigheter. Notera att samtliga är överens om att Kina ska fördömas, men däremot är synen på vilka kanaler som ska användas för detta tudelad, dvs om fördömandet ska ske via överstatliga organ eller via alla kanaler som står till buds.

Fördöm Kina via överstatliga organ

Flera representanter från allmänheten menar att Sverige inte ska äventyra handelsförbindelserna med Kina genom att som enskilt land fördöma Kina, det är bättre att kritisera Kina indirekt via FN och EU. Denna ståndpunkt väcker ännu större gehör när moderatören påstår (hypotetiskt) att det kan handla om arbetstillfällen i Sverige.

“Det är nog bra att gå via FN, då blir inte kineserna arga på oss. Man ska nog passa sig för att blanda sig i allt. Vi har ju brister här också, vi kan inte förbättra hela världen.”

Kvinna 25 år, studerar, Norrköping

“Sveriges roll som världssamvete är förlegad. Vi har inte talesrätt längre, vi ska förena oss med andra, EU och FN. Jag tycker att exportframgångarna går före fördömanden. Det är OK att sälja till Kina och då tycker jag att det är viktigt att inte fördöma dem.”

Man 40 år, personalchef, Stockholm

Svenskarnas litenhet inför jätten Kina synliggörs i deltagarnas resonemang. Många hävdar att det inte spelar någon roll om Sverige fördömer Kina, eftersom Kina är så stort och Sverige så litet, dvs eventuella sanktioner från svenskt håll skulle inte göra någon som helst verkan.

“När det gäller mänskliga rättigheter i Kina tror jag att det är svårt att påverka via handel. Vi riskerar mycket export om vi fördömer kineserna, och jag vet inte om vi har råd med det. Det är lättare att försöka påverka mindre länder.”

Opinionsbildare

Fördöm Kina via alla tillgängliga kanaler

Merparten av de ledarskribenter och politiker som ingår i undersökningen, och några representanter från allmänheten, hävdar att Sverige ska utnyttja alla tänkbara tillfällen att kritisera brott mot mänskliga rättigheter. Vi måste klargöra vår ståndpunkt och göra diplomatiska markeringar som enskilt land, medan konkreta ageranden (eventuell bojkott) bör ske via FN och EU. När det gäller moraliska frågor kan ett litet land som Sverige göra sin röst hörd som opinionsbildare, jämfört med att t ex driva handelspolitiska frågor på egen hand (då krävs en annan tyngd för att man ska kunna få genomslagskraft).

“Vi måste ställa krav och fördöma Kina hårdare än vi gör idag. Vi kan inte bara tacka och ta emot och handla, utan det är värt att förlora några affärer för att visa var vi står. Å andra sidan ska man inte lämna dem helt och hållet, för då får de det ännu sämre.”

Opinionsbildare

Utgångspunkten för detta sätt att resonera är att demokratiska processer är en förutsättning för utveckling, varför alla demokratier har en skyldighet att verka mot diktatoriska styrelseskick. I detta sammanhang poängteras även att alla människor har lika värde, dvs att ett människoliv i Kina är lika mycket värt som ett i Sverige.

Flera opinionsbildare påtalar att Sveriges statsminister måste våga kritisera brott mot mänskliga rättigheter vid statsbesök, samtidigt som markeringar även ska ske via andra diplomatiska kontakter. Månandet om goda relationer med Peking får inte göra att vi tystnar när det gäller övergrepp. I detta sammanhang understryker flera intervjuade vikten av att statsministern inte enbart fungerar som dörröppnare för svenskt näringsliv vid olika statsbesök. Det politiska utbytet mellan länderna måste alltid komma i första hand.

“Clinton uttryckte sig betydligt grövre än Persson i Kina, för han höll i stort sett käften. Jag tycker att man ska vara så pass tydlig som Clinton, även om det blev frostigt i några veckor och han tvingades skicka dit en minister för att lätta upp stämningen lite. En asiat vill inte tappa ansiktet, så det är viktigt att uttrycka sig med konstruktiv kritik, att visa på de goda exemplen.”

Man 50 år, systemutvecklare, Stockholm

Några betonar att det är viktigt att tala utifrån de goda exemplen och på så vis bidra till att öppna upp Kina för influenser utifrån. Praktiskt fungerande relationer med Kina är viktiga. Med onyanserad kritik riskerar FN/EU att hamna på kollisionskurs med kineserna, med demonstrationspolitik och veton i FNs säkerhetsråd som följd. De små framstegen ska således noteras (t ex att kineserna har fått större svängrum i sin vardag och kan röra sig friare mellan olika delar av landet) samtidigt som kritiken mot dödsstraffen eller liknande förmedlas.

Andra verktyg för att främja en positiv utveckling av mänskliga rättigheter

Några ledarskribenter påtalar att det är viktigt att hålla uppsikt över länder som Kina, och föra oväsen när brott mot mänskliga rättigheter begås.

En del ombud menar att Sverige bör stå värd för konferenser inom olika områden som rör mänskliga rättigheter. Frivilliga organisationer som Amnesty, Green Peace, Röda Korset, Rädda Barnen och olika idrottsförbund ska också bidra till en aktiv dialog i dessa frågor. Svenska näringslivsrepresentanter bör dessutom fungera som goda förebilder och påtala missförhållanden i länder där de verkar.

Få tror på handelssanktioner

I samband med Kinaexemplet nämnde många opinionsbildare att de inte tror på handelssanktioner mot Kina. Sverige är ett alldeles för litet och obetydligt land för att sanktionerna skulle få någon effekt. Men om FN eller EU beslutar om handelssanktioner ska vi självklart följa dessa. Många ställer sig dock tveksamma till isoleringspolitik och bestraffning i form av sanktioner, eftersom detta ofta drabbar invånarna i landet hårt, medan de styrande reder sig (vilket sägs med Irak som referens).

“En bojkott leder ofta till att människor far så illa. Det måste hända något specifikt för att det ska vara bra, t ex det som hände på Himmelska Fridens torg. Då var alla upprörda och ville markera. Men sedan kan man inte fortsätta år från år och säga att vi inte vill ha med landet att göra. Då kommer människorna som är där att förtvina ännu mer och då orkar de inte tar sig ur diktaturen. Jag är övertygad om att kommunismen i Kina kommer att falla, även om det kanske dröjer. Jag tycker att vi ska vara positiva nu, och utveckla det vi kan med Kina.”

Opinionsbildare

Många tror på motkrav

Intressant nog anser många respondenter att regeringen och svenska importörer bör ställa motkrav på kineserna. Ett sådant krav skulle kunna vara att ‘under förutsättning att era anställda har drägliga arbetsförhållanden, kommer vi att importera si och så mycket av er’.

“Vi kan inte bara gödsla pengar över dem. De måste visa ett intresse av att vilja göra något. Jag tror inte att man kan hjälpa ett land utan att ställa krav, precis som man inte kan hjälpa människor utan att ställa krav.”

Man 57 år, konsult, Stockholm

I samband med diskussionerna om motkrav förs även barnarbete på tal. Många tror att svenska företag ställer krav på att varor inte får tillverkas av barn och att det har resulterat i mindre hårt barnarbete. Några visar

även förståelse för att det kan vara svårt för svenska företag att kontrollera att alla steg i en tillverkningsprocess efterlever ställda krav. Det anses generellt vara lättare för företag med egen produktion i Asien (som Ericsson) och svårare för IKEA som köper varor där olika delar tillverkas av underleverantörer till IKEAs leverantörer.

“Jag tycker att vi ska villkora bistånd så att vi får igenom sådant vi tycker är viktigt. Man skulle kunna göra paket av det. Vi köper varor av dem under förutsättning att barnen får gå i skola, och går inte det på grund av flaskhalsar hos dem, så får vi hjälpa till via biståndet.”

Opinionsbildare

Ska vi stödja uppbyggandet av ett bättre rättsväsende i Kina?

Frågan visar återigen på olika sätt att resonera, där opinionsbildare tenderar att skilja sig från övriga representanter från allmänheten.

Positiva till idén

Att hjälpa Kina med uppbyggandet av ett bättre rättsväsende låter som en god idé enligt merparten. *“Det låter som en strålande idé, som att hjälpa en kriminell att bli en bättre människa.”* Man utgår från att hjälpen inte understödjer en förtryckarregim, utan i stället gör rättssystemet mer rättvist på sikt. Det känns långsökt att dra resonemanget till att Sverige understödjer en förtryckarregim, men skulle det visa sig att biståndet inte förbättrar rättssystemet ska det läggas ner.

I övrigt menar alltså många att det är bra om vi delar med oss av vårt kunnande. Vi har goda kunskaper om demokrati, jämställdhet och yttrandefrihet, och om hur man bygger upp ett demokratiskt system, och har därför mycket att ge. Dessutom anser många att det verkar vettigare att bistå med kunskap, jämfört med pengar som kan försvinna på vägen.

Tveksamma till idén

En del opinionsbildare och representanter från allmänheten är tveksamma till den här typen av bistånd. Om kineserna uttryckligen ber om stöd ska vi däremot ställa upp, enligt några som initialt var tveksamma till idén. Men biståndet ska följas upp och avbrytas om det inte ger positiva resultat.

Om kineserna inte ber om stöd avråder de tveksamma Sverige att gå in och försöka hjälpa Kina med uppbyggandet av ett rättsväsende. Om viljan till förändring kommer utifrån, utgår de från att kunskapen kommer att förvaltas på fel sätt. Då kan biståndet indirekt hjälpa kineserna att effektivisera rättssystemet så att de får bättre instrument att förtrycka och förfölja sina medborgare.

Några respondenter är tveksamma till biståndet som sådant och hävdar att resurserna ska läggas på andra områden, t ex katastrofhjälp. De ser inga skäl att hjälpa kineserna att inrätta ett bättre rättssystem, även om de ber om stöd.

“Jag borde väl säga att biståndet ska gå till detta, men jag tycker att biståndet ska gå till andra ändamål, som t ex akuta räddningsinsatser i andra länder. Jag tror att utbyte och konstruktiv kritik mot Kina har bättre effekt än att ge biståndspengar....Men det faktum att folk förtrycks får inte innebära att vi inte hjälper dem. Men jag tror att utbyten är ett bättre sätt att pressa kineserna.“

Opinionsbildare

“Det känns fel att vi ska ge stöd till ett rättssystem i en stat som inte är en rättsstat. Jag tycker inte att man skulle gett stöd till gettot i Warszawa heller, även om tyskarna bett om det. Däremot kan vi visa kineserna hur vårt rättssystem fungerar via studiebesök.“

Opinionsbildare

Därutöver tror några att vi svenskar har svårt att förändra rättssystem i länder med kulturer som är vitt skilda från vår egen, *“det kan lätt bli fel“*. Dessa personer tror att vi kan göra större nytta i närområden som Polen och Baltikum.

“Det är svårt när språket och kulturen är så vitt skilda, då har vi inget att bidra med. Det går för sig att upprätta domstolar i Afrika, där de franska traditionerna finns i botten. Men det är svårare i Kina där de har helt andra traditioner. Avståndet är så stort att vi varken kan förstå eller har så mycket att bidra med. Men det ska inte hindra oss från att försöka förmå kineserna att hålla viss hyfs när det gäller mänskliga rättigheter.“

Opinionsbildare

Utbildningsutbyte uppskattas på ett allmänt plan

Även om flera opinionsbildare ställer sig tveksamma till just detta exempel menar de att utbildningsutbyten, vänortssamarbeten och

liknande ofta är av godo. Det skapar förståelse människor emellan och ökar kunskapen om olika kulturer, vilket på sikt kan leda till att riskerna för krig minskar.

Säkerhet

Riskerna för krig och konflikter

En del bedömer riskerna för krig och konflikter i Asien som stora "det pyr och blossar upp oroligheter hela tiden", medan andra tror att krigsriskerna är relativt små.

Riskerna för inbördeskrig anses vara betydligt större än riskerna för krig mellan länder, enligt såväl opinionsbildare som representanter från allmänheten. Få verkar dock känna till hur oroligt läget i Indonesien är vid tiden för fältarbetet i denna studie.

Oroshärddar

Kunskapen om vilka områden i Asien som är säkerhetspolitiskt oroliga varierar. En del känner till de flesta oroshärdarna, medan andra har en känsla av att det är oroligt, men de kan inte riktigt säga var.

Områden som nämns relativt frekvent: Irak, fd Sovjetstater, Kurdistan, Nord- och Sydkorea, Indien och Pakistan (Kashmir), (extra oroligt eftersom det kan finnas kärnvapen här).

Områden som nämns mer sällan: Kina och Taiwan, Indonesien, Östtimor, Sri Lanka, Afghanistan, Israel med grannstater.

Vikten av en demokratisk utveckling framhålls

Mer insatta respondenter poängterar att två demokratier aldrig har startat krig mot varandra. Ju mer demokratiskt ett land är, desto stabilare förväntas det vara eftersom diktaturer föder missnöje som kan resultera i upplopp och kravaller. En demokratiseringsprocess minskar således riskerna för såväl interna som externa konflikter.

Utbyten av alla slag anses också minska risken för krig enligt följande samband. Ju mer människor förstår och lär sig av varandra, desto mindre blir benägenheten att föra krig mot varandra.

Sveriges roll i internationella säkerhetsfrågor

Merparten är helt överens om hur Sverige ska agera för att motverka krig och konflikter i Asien. Få tror att det har någon effekt om Sverige - som enskilt land - går ut och försöker medla fred i världen. Sverige saknar både tyngden som krävs och tillräcklig kunskap, och måste således verka genom EU och FN. Som ledamot i säkerhetsrådet har Sverige dock stora möjligheter att påverka, och här ska vi vara drivande i viktiga frågor.

“Vi förstår oss bättre på länder som Baltikum och fd Jugoslavien så där kan vi nog göra en insats. Men att gå emellan och skilja på folk på Sri Lanka och Östtimor är värre för oss. Då måste man kunna lite, och det kan inte vi.“

Opinionsbildare

Svenskar bör ställa upp som medlare - om vi efterfrågas - eftersom det brukar fungera bra med medlare från ett litet och neutralt land. Några menar även att Sverige bör stödja IMF och Världsbanken eftersom de kan tvinga länder som Indonesien att reformera sin ekonomi, vilket förväntas resultera i ett stabilare läge.

Några betonar slutligen att Sverige inte ska försöka stoppa alla oroligheter. När folket reser sig mot en diktatur så kan det leda till en demokratisering av landet.

“Oroligheter i Kina handlar om att delar av befolkningen reser sig mot en diktatur, och det är inget som vi i Sverige ska förhindra. Vi ska inte bedriva subversial verksamhet, dvs sponsra motståndsrörelser med vapen, men vi ska heller inte förhindra att folk reser sig och kastar bort en diktator.“

Opinionsbildare

Säkerhetsfrågorna verkar inte vara kontroversiella

Till skillnad från exemplet med vapenexport till Indonesien väcker fredsdiskussionerna inga heta känslor. Krig och oroligheter i Asien - som blossar upp med jämna mellanrum - hör till vardagen, samtidigt som konflikterna känns långt borta och abstrakta, vilket föder mer rationella

resonemang. Men om diskussionerna rör vapen så konkretiseras frågan, då ser man blod framför sig, och om vapnen kommer från Sverige är vi helt plötsligt delaktiga, vilket kan ge starka obehagskänslor. Det känns inte bra att som svensk kopplas ihop med och bidra till en negativ utveckling.

Reaktioner på exemplet Nord- och Sydkorea

Följande exempel gavs till gruppdeltagare och intervjuade:

Spänningarna mellan Nord- och Sydkorea är starka. Nordkorea är helt isolerat mot omvärlden och det råder stor livsmedelsbrist i landet.

- 1 Tycker ni att vi ska ge mat till Nordkoreanerna? Detta görs i syfte att landet inte ska kollapsa. Hur ställer ni er till det?
- 2 Sverige är också med i en neutral kommission som syftar till att genom samtal bidra till att konflikten löses. En annan målsättning för kommissionen är att försöka bryta Nordkoreas isolering. Vad tycker ni om detta? Är det rätt väg att gå?

Livsmedel = humanitär hjälp som merparten är positiva till

Merparten anser att vi - som en kortsiktig lösning på problemen - ska ge mat till Nordkoreanerna, och att detta ska ske via Röda Korset, Lutherhjälpen eller någon annan enskild organisation med gott rykte. Nordkoreanerna ska inte behöva lida ännu mer, eftersom de inte kan rå för att landet styrs med järnhand. På lång sikt menar dock många att det vore bättre att försöka bygga upp landets egna jordbruk.

Ett annat skäl till att ge katastrofhjälp är att maten kan stärka befolkningen så att de får kraft att säga ifrån. Svältande människor orkar inte göra revolt. Å andra sidan framhåller mer initierade att det nordkoreanska folket är helt indoktrinerade, de har ingen aning om vad som händer utanför Nordkoreas gränser och tror att de - trots sin misär - har det bättre än Sydkoreanerna.

För övrigt anses det vara mycket viktigt att maten kommer fram till de behövande, den ska inte fastna hos soldaterna. Detta diskuteras vidare och två sätt att resonera synliggörs i grupperna.

“Soldaterna är också hungriga“

- Några hävdar att soldaterna också är låsta i en prekär situation, och förutsatt att all mat inte hamnar hos dem måste också soldaterna få en del av kakan.

“Maten ska gå direkt till folket“

- Andra förfäras över tanken att maten kan hamna hos soldaterna, det känns fel eftersom risken då är uppenbar att man förlänger problemen och lidandet för folket.

Diskussionen visar att huruvida Nordkoreanerna ska få mat eller ej, inte kan betraktas som en kontroversiell fråga. Men om frågan leds in på korruption så väcks hetare känslor till liv. Förutom exemplet med maten som hamnade hos soldaterna ställdes gruppdeltagarna inför hypotesen att maten fastnade i hamnbaracker, och även här synliggjordes två olika sätt att resonera.

“Små mutor är en del av vardagen“

- Några hävdar att man får acceptera lite svinn på vägen för att hjälpen ska komma fram. Dessutom utgår de från att hamnarbetarna är underbetalda, och att mutan kan vara ett bidrag till deras minimala inkomst. Mutorna känns däremot oacceptabla om det handlar om pengar till redan rika, som skor sig på andras bekostnad. Mutor till fattiga är däremot inte lika upprörande så länge lejonparten går till avsedd mottagare. Filosofin bakom resonemanget är tanken om största möjliga nytta till så många som möjligt, *“så kommer hjälpsändningen fram ska man självklart betala“*.

“Jag ha varit vid gränsen och förstår därför att det inte är så lätt att se till att det kommer fram. Det är så hårt bevakat. Ibland får man nog finna sig i att det bara är någon som tar emot det på andra sidan, och att man sedan inte riktigt vet vad som sker med det som lämnats.“

Opinionsbildare

“Mutor är inte moraliskt försvarbara“

- Andra reagerar starkt negativt enbart av ordet muta. De anser att det är förfärligt med korruption och har svårt att acceptera systemet i någon form.

Frågan om korruption väcker också diskussioner om svenska företag betalar mutor i Asien. Många nämner *“Boforsskandalen“* i Indien. Affärsresenärerna säger att mutor i princip förekommer jämt i vissa länder, men är ovanliga i andra (t ex i Japan). Många gånger handlar det om att någon har licens att förhandla med storföretagen och att man tvingas gå via den personen - fastän man har direktkontakt med köparen - och så skickar mellanhanden en faktura. *“Det är regeringarna som sanktionerar, som ger licens till en kille som man måste förhandla med.“*

Här synliggörs också en skillnad i sätt att resonera, några tycker att det är mer acceptabelt att betala mutor för att en hjälpsändning ska komma fram, än att betala mutor i syfte att vinna en order. Andra hävdar att det egentligen inte är någon skillnad, "*största möjliga nytta till de som är behövande, eller största möjliga nytta till aktieägarna*". Den kommentaren väcker ont blod och ger glöd till diskussionen. När man till slut kommer fram till att svensk sysselsättning kan påverkas negativt av att svenska företag föregår med gott exempel vacklar dock många som tidigare sett på mutorna ur ett rent moraliskt perspektiv.

Medverkan i en neutral kommission = god preventiv diplomati

Merparten ställer sig positiva till Sveriges medverkan i en neutral kommission som syftar till att bryta Nordkoreas isolering och att konflikten mellan Nord- och Sydkorea löses på fredlig väg. Finns det en chans att bidra till fredlig lösning, ska den inte försittas. Det känns dessutom naturligt att Sverige finns med i dessa sammanhang, med vår bakgrund som "*världssamvete*".

"Jag är mycket positiv till att parlamentariker åker dit. Det sänder signaler om att det betyder något för oss och dessutom får vi se direkt, med egna ögon, hur det går till där och det slår alla rapporter."

Opinionsbildare

Några ledarskribenter och ombud uttrycker visserligen med viss skepsis "*samtal i all ära, men det brukar inte leda till så mycket*". Därmed inte sagt att konflikter inte ska försöka lösas med hjälp av samtal. Men man ska inte sätta för stark tro till dem, det kan krävas hårdare tag. Och det anses inte vara något självändamål att Sverige sitter med i kommissionen, det är personerna i den som är viktiga, inte svenskt deltagande.

I detta sammanhang nämner några opinionsbildare att FN kan vara för trögrörligt.

"Voteringen skulle förändras, så att det inte krävs full enighet i alla frågor. Kina sätter sig ofta på tvären, och de är ju medlem i säkerhetsrådet."

Opinionsbildare

Miljö

Miljöhot från Asien

Merparten tror att miljöförstörelsen i Asien är omfattande. Få gruppdeltagare kan dock ge konkreta exempel på miljöhot från Asien, men tillsammans kommer de fram till att det kan röra sig om: skövlad regnskog; utsläpp från industrin; bilavgaser; kolkraftverk; skogsbränder; stora utsläpp i vattnen; rovfiske, "de fiskar allt som rör sig i vattnet" (nämns av ett fåtal); mer hushållsavfall och övergödning av sjöar (nämns av ett fåtal).

"Som miljövårdare tycker jag att det enorma utnyttjandet av resurser är hemskt. Man bygger så mycket kåkar, kör så mycket bilar och floder smutsas ner. Snart har de inget dricksvatten längre... Det finns mängder med utländskt kapital som producerar och det finns inga regler som hindrar miljöfarliga utsläpp."

Man 46 år, miljöingenjör, Norrköping

"Jag såg en kinesisk flod där vattnet var helt svart. Jag har aldrig sett någonting värre och detta blir jag verkligen bekymrad över."

Opinionsbildare

Spontant tänker merparten inte på att miljön i Asien kan påverka oss negativt. Asien känns så oändligt långt borta, trots att man vet att miljöfrågor är en global angelägenhet. När några inser att ozonlagret kan fara illa av en dålig miljö i Asien, så väcks större engagemang. Detsamma gäller om klimatförändringar påverkar Golfströmmen.

"Vi vet inte vad som händer när man hugger ner regnskogarna. Vi vet inte om passaden påverkas. Vi som bor här i norr ska nog vara väldigt försiktiga, för när Golfströmmen ändrar sig så kan det bli kyligt här uppe."

Man 42 år, jurist, Stockholm

Oenighet om miljön i Asien försämrats eller förbättrats

En del tror att miljön förbättrats i Asien under senare år, medan andra tror att den har försämrats. Oavsett vilket ser många miljöförstörelsen som en del i en utvecklingsprocess. Utgångspunkten är att en snabb industriell utveckling initialt alltid sker på bekostnad av miljön, och detta

i kombination med extremt många människor bådar inte gott inför framtiden.

- Fas 1 Länder som befinner sig i tidig tillväxtfas har sällan resurser, kunskap eller rätt teknik för att värna om miljön. De kör för fullt och gör allt för att kunna producera. *“Förr tyckte även vi att skorstenar som pyrde ut svart rök var positivt, eftersom det stod för utveckling.”*
- Fas 2 Länder som kommit längre utvecklingsmässigt börjar att värna om miljön. De har mer kunskap, teknik och resurser samt en allmänhet som utövar påtryckningar för större miljöhänsyn. Japan ges som exempel.

Några respondenter tror dock att viljan att förbättra miljön kommer att bli mer påtaglig även i länder som befinner sig i en tidig industrialiseringsfas. Ökad turism anses också vara positivt ur miljöhänsyn, eftersom asienresenärer förväntar sig exotisk, ren och fräsch natur.

“Jag är lite mer positiv, och tror att miljöproblemen kommer att lösas av länderna själva. Jag såg ett nyhetsprogram från Kina. Den kinesiska regeringen gick ut och rekommenderade föräldrar att hålla inne sina barn i Peking för att bl a blyhalten var så hög att den skulle kunna försämra barnens intelligens. Och det tror jag slår hårt mot den kinesiska regeringen att reglera utsläppen.”

Man 32 år, försäljningschef, Stockholm

Sveriges roll

Bidra med tekniskt kunnande - men inte förutsättningslöst

För svenskt vidkommande gäller det att stödja länder i Fas 1 med kunnande och teknik som gör att de tar hänsyn till miljön i ett tidigare skede. Utgångspunkten är att alla utvecklingsländer inte ska göra om samma misstag mot miljön som vi gjort. Här anser många att Sverige - och alla andra i-länder - har en skyldighet att stödja. Detta väcker debatt. Några anser att det är bättre att svenska resurser satsas på att förbättra vår närmiljö (Baltikum, Polen, Ryssland, Ukraina etc), medan rikare länder i Asien (Japan i synnerhet) kan stödja länder i sitt närområde.

Antagandet bakom resonemanget är att det är lättare att hjälpa när såväl de fysiska som de mentala avstånden är kortare.

“Världen är öppen, det är av godo, men ett litet land som Sverige ska koncentrera sig på sitt närområde, på det som påverkar oss direkt. Det handlar t ex om jordbrukspolitiken i EU, oroligheter i fd Sovjet och miljöförstöring i Baltikum. Ett välmående Baltikum är till vår direkta fördel. Våra resurser för att utveckla måste läggas rätt. Våra möjligheter att demokratisera Polen är mycket större än våra möjligheter att påverka utvecklingen i Indonesien. Vi bör kraftsamla våra resurser där vi kan åstadkomma något. Och krasst sett, ett oljeutsläpp i Östersjön påverkar oss mycket mer än ett utsläpp i Syd kinesiska sjön.”

Opinionsbildare

“Om ett land i Asien lagstiftar för begränsningar av kemikalier och miljögifter, och det finns svensk sakkunskap, så ska vi bidra med den. Det kan ske via ett kemtekniskt företag eller via Kemikalieinspektionen.”

Opinionsbildare

En annan synpunkt som förs fram är att vi inte skicka bort vårt tekniska kunnande helt förutsättningslöst, *“vi ska kräva någon form av utbyte tillbaka”*, vilket kan beröra områden som yttrandefrihet och demokrati. Andra menar att vi ska ta betalt för tekniken, eftersom Sverige självklart inte mäktar med att hantera de omfattande miljöinsatser som krävs för Asien som helhet.

“I första hand ska vi sälja teknik. Det är orimligt att Sverige ska göra det här på egen hand via bistånd. Ska vi ge bort teknisk utrustning till ett område med flera miljarder invånare? Det kommer aldrig att fungera, då tar vi oss vatten över huvudet.”

Opinionsbildare

“Jag tycker inte att vi ska ge bistånd, utan vi ska hjälpa dem genom någon form av handelsutbyte. Vi har ju lämnat ut bistånd ganska frikostligt, men jag tycker att man måste vara medveten om att det inte bara går att säga att ‘nu har vi varit duktiga och gjort det här’, utan biståndet måste följas upp av regeringen där också. Vi kan inte bara lämna över pengar.”

Man 58 år, bilreparatör, Norrköping

Påverka via FN

Många är överens om att globala miljöfrågor ska hanteras via FN, att miljökonventioner ska följas och efterlevnadsgraden ska kontrolleras, samt att den som bryter mot miljökonventioner ska straffas. En fördel att utöva påtryckningar via FN anses vara att det får betydligt större effekt, än om Sverige försöker förändra världen på egen hand, "vi är för små och betydelselösa".

På vem ligger ansvaret - regeringen, företagen eller svenska folket?

Frågan om vilket ansvar regeringen, svenska företag och svenska konsumenter har för att importerade varor från Asien tillverkas på ett miljövänligt sätt är svår. Många menar att det handlar om en balansgång, ett samspel mellan samhälle, företag och individer där alla får ta sitt ansvar. I förlängningen har en medveten konsument stora möjligheter att påverka, men då måste hon känna till hur varan produceras, och en miljövänlig vara ska helst inte vara dyrare, då tar det emot. Många gruppdeltagare medger exempelvis att de köper ekologiska produkter när ekonomin tillåter, men att valet ofta faller på de billigare alternativen.

Några menar att Svenska företag bör föregå med gott exempel och följa svenska miljörestriktioner i sina asiatiska fabriker, samt skriva in miljökrav i avtalen som upprättas i samband med företagsetableringar. Andra menar att det är omöjligt, eftersom det skulle försvåra företagens konkurrensmöjligheter.

"Svenska företag har ett ansvar att använda miljövänlig teknik när de etablerar sig i Asien. Jag tror att de riktigt stora multinationella företagen tar det ansvaret, men mindre företag kanske inte gör det i samma utsträckning."

Opinionsbildare

"Ansvaret ligger mest hos européer. Kunskapen kanske inte finns i Indonesien. De kan inte utöva kontroll på företagen som hugger ner skogen. Det är en illusion att tro att man ska kunna vifta med fingret åt den indonesiske handelsministern och ställa krav på honom. Han arbetar med korrumperade företag som bara är ute efter vinster och förmodligen får han en del av den vinsten själv. Så ansvaret ligger här."

Opinionsbildare

Regeringens ansvar ligger främst i att påverka andra länder att följa de miljökonventioner som upprättats i Rio och Kioto, men även att via bistånd verka för en bättre global miljö.

Information

Vikten av att informera asiater om konsekvenserna av miljövådligt agerande tas spontant upp i flera gruppdiskussioner. En del tror starkt på att försöka informera, medan andra inte tror att det har någon effekt alls.

Reaktioner på exemplet Kinas kolutsläpp

Följande exempel gavs till gruppdeltagare och intervjuade:

Kinas kolutsläpp (och USAs bilism) innebär stora påfrestningar för miljön. Hur tycker ni att Sverige ska förhålla sig till Kinas kolutsläpp?

- Ska vi bistå med ny teknik som minskar utsläppen?
- Ska vi utöva påtryckningar via FN?
- Ska vi hjälpa till mer handgripligt med återbeskogning (trädplantering) och värna om det som finns (t ex genom bistånd)?

Bistånd med ny teknik - och ställ motkrav

Många respondenter anser att en del av svenskt statligt bistånd kan gå till att minska kolutsläppen i Kina. I enlighet med tidigare resonemang (tekniskt stöd för utvecklingsländer i Fas 1) betonar dock några att biståndet inte ska ges förutsättningslöst utan att det ska villkoras. *“Vi hjälper er med tekniken som krävs, om ni förbättrar situationen på era barnhem.”* Och om länderna har råd att betala för svenska miljöinsatser, ska de göra det. En annan förutsättning för stöd anses vara att kineserna själva försöker göra något åt miljöförstöringen, de måste visa att viljan till förändring finns. Ett fåtal utgår även från att kineserna kan bidra med miljöteknik till Sverige.

“Jag tror på utbyten i samtliga fall. Det är jättebra om vi kan få någonting tillbaka för det vi ger. Allt är ju inte bra här heller, de kanske kan hjälpa oss med någon miljöbit som de kan bättre. Om vi ger dem respekt så kan de ge oss respekt tillbaka.”

Man 27 år, väktare, Norrköping

Några opinionsbildare är tveksamma till tanken på att bidra till utvecklingen av kolkraftverk som energikälla och menar att vi dels borde använda oss av mer kärnkraftsenergi här hemma, men även bistå med kunskap om kärnkraft, eftersom detta är bättre för den globala miljön. *“Alla har ett ansvar för växthuseffekten, så vi bör inte avveckla kärnkraften.”* Kärnkraftsmotståndare delar naturligtvis inte denna åsikt, utan menar att solenergi eller fjärrvärme borde vara bra energikällor för asiaterna, och att vi kan bistå med kunnande kring detta.

Återbeskogning väcker främst positiva reaktioner

Respondenterna tillfrågades även om hur de ställer sig till att svenskt statligt bistånd används för att plantera träd i Asien. Merparten ställer sig positiva till detta under förutsättning att planteringen ger positiva resultat och att asiaterna själva vill ha hjälp. Återigen förs diskussionerna in på motkrav, dvs att stödet inte ska vara förutsättningslöst utan asiaterna ska betala för det, antingen i form av reda pengar eller genom att verka för bättre livsvillkor för sina medborgare.

“Lilla Sverige är så skogsrikt och har sådan skogskunskap, så därför skulle vi direkt kunna lära människor på plats hur man handskas med skogen ordentligt. Tar man ut normalt uttag av skogen så blir det ju inte jorderosioner och elände, men det vet de kanske inte, så självklart ska vi exportera skogskunskap.”

Man 56 år, hantverkare, Norrköping

Några respondenter anser inte att trädplanteringen låter som någon god idé, och ytterligare några betonar betydelsen av uppföljning och kontroll. Citaten nedan får illustrera sätten att resonera.

“Jag tror inte att det behövs. Om de vill odla kaffe eller bananer ska inte vi åka dit och plantera träd. Vi kan inte komma där och tala om för dem att de inte får odla kaffe. I så fall får vi ‘köpa’ syre av dem, dvs betala för regnskogen.”

Opinionsbildare

“Ska man ge sig in i sådana där grejer, så måste man se till att plantorna som sätts får en chans att överleva, annars kan man plantera hur mycket träd som helst, och det finns ändå inte ett träd kvar efter en månad. Det är sorgligt att se, getterna och korna får gå precis som de vill och träden skyddas inte. Man måste följa upp och ha någon som kontrollerar att det verkligen sköts, för de bryr sig inte.”

Kvinna 51 år, säljare, Norrköping

Påtryckningar via FN vinner gehör

I enlighet med tidigare resonemang anser många att FN och WHO har en självklar roll när det gäller att kritisera stora miljöbovar. FN ska vara kritiska till USAs bilism, men även till Kinas kolkraftverk.

Prioriterade områden enligt opinionsbildare

De opinionsbildare som ingår i undersökningen fick fundera över vad de skulle prioritera om de fick vara med och utforma en svensk asienstrategi. Frågan var svår och några avstod från att besvara den. Nedan följer en uppsummering av de prioriteringar som framhölls, samtliga förslag är nedtecknade i citatform.

Utbildning

- Satsa på en hög utbildningsnivå i Sverige generellt, eftersom kunskap är grunden för alla internationella kontakter.
- Försök stimulera studentutbyten i rena diktaturer inom områden som inte kritiserar ledningarna direkt, men där man kan få in idéer och förmedla nya intryck.
- Dagens öppna och internationellt intresserade ungdomar banar väg för alla slags utbyten. Som unga var vi hemma och byggde upp det gemensamma folkhemmet. Dagens ungdomar är individualister och vill förverkliga sig själva.
- Utbytet mellan människor i Sverige och människor i Asien bör öka, t ex att unga där borta får komma till ett svenskt universitet, så kan de komma tillbaka med nya kunskaper, samt att unga svenskar tillåts studera i Asien. IT-utvecklingen kommer att göra detta enklare.

Utbyten

- Stimulera alla former av utbyten, ekonomiskt, politiskt, vetenskapligt och kulturellt.
- Satsa på bättre teleförbindelser.
- Skapa bättre viseringsavtal det ska vara enkelt att få visum, ringa, fasa och hälsa på folk och göra affärer.

Handel

- Teckna bättre frihandelsavtal via WTO, skynda på deras arbete så att tullmurar och handelshinder minskar i en snabbare takt än vad som hittills förhandlats fram.
- Ge bra exportkrediter.
- Underlätta (om möjligt) för företag som vill etablera sig i icke-demokratiska länder.
- Ställ krav på att regimer inte kontrollerar biståndspengar.

Mänskliga rättigheter

- Om vi tycker att ett land är för jäkligt vad gäller mänskliga rättigheter, ska vi inte åka dit på statsbesök.
- Vi får aldrig vackla utan vi måste kritisera samhällssystemen.
- Ju större orättvisor, desto större risk för krig.
- Minska sexhandeln med små barn. Barn har rätt till utbildning och ska inte behöva axla ansvaret att försörja sin familj.

Handel kombinerat med mänskliga rättigheter

- Politiker ska fokusera mer på att försöka skapa demokrati och öppna handelsvägar, och mindre på att försöka kränga mobiltelefoner. Många politiker ser inte vad deras roll är, de faller undan och blir hejarklacksledare för svenska exportföretag.
- När EU skriver handelsavtal med Kina ska vi försöka påpeka frågorna om mänskliga rättigheter.
- Hävda medborgerliga fri- och rättigheter kombinerat med handelsutbyte. Vi får inte ge avkall på värnandet av mänskliga rättigheter, det måste gå hand i hand hela tiden. Den asiatiska ekonomin är inte självgående. De måste utveckla demokratiska institutioner och satsa på utbildning i stort. Annars blir utvecklingen kortsiktig.

Bistånd

- Fokusera biståndet mot skolor och sjukhus.
- Satsa på biståndsprojekt som ger långsiktig effekt, i stället för att sprida gracerna lite här och där.

- Sverige ska inte bara bidra med ord och konferenser, utan ska även ställa upp med bistånd som främjar jämställdhet och minskar barnadödlighet.
- Sverige ska prioritera vårt bistånd där det bäst behövs, t ex genom att bygga vattentorn och konstbevakning.
- Sverige måste underlätta för svenska företag så att de kan komma in och utföra tjänster inom exempelvis kommunikation. Och där befolkningen och länder inte har råd kan vi använda u-hjälpen och välja de områden som vi upplever ger mest till de fattigaste; t ex medicin, mat, konstbevakning och även upplysning om hur man klarar renlighet, sjukdomar och epidemier.
- Skapa en biståndsstrategi som understryker Partnership. Vi ska inte bara ställa villkor, utan även förhandla och ta hänsyn till asiaternas önskemål. De ska vara med i planeringen, genomförandefasen och vid uppföljningen av biståndsprojekten.

6 Sammanfattande slutsatser

Handel - en välståndsskapande fredsduva

Undersökningen visar tydligt att mer initierade respondenter upplever att handel, mänskliga rättigheter, säkerhet och miljöfrågor hänger ihop. Handel skapar beroende och minskar risker för krig och oroligheter, samtidigt som ett välstånd byggs upp som skapar möjligheter för demokratiska processer och miljöhänsyn. Människors friheter och rättigheter anses vara en långsiktig garant för en bättre värld ur många olika aspekter.

Sambanden bör tydliggöras för allmänheten

Sambanden mellan de olika områden som undersökningen fokuserar på är dock inte lika självklara för samtliga. Respondenter med lägre kunskap kopplar inte ihop olika områden och uttalar sig ofta kategoriskt. När de ställs inför hypotetiska antaganden kan de ändra uppfattning och samtidigt medge att de sällan tänker på konsekvenserna av olika spontana ståndpunkter.

Undersökningen visar också att det finns starka skäl att informera allmänheten om vikten av att främja mänskliga rättigheter eftersom

många utgår från att länderna är så fattiga att det primära stödet bör vara katastrofbistånd och hjälp till självhjälp, snarare än stöd för att öppna upp en diktatorisk samhällsordning.

En annan viktig informationsansats bör sätta handel i blickpunkten. Många respondenter tror att handel är bra för företagen, men att export i förlängningen kan gynna gemene man i form av ökad sysselsättning, större skatteintäkter och ökat välstånd i Sverige är inte alls lika självklart.

Intressant nog hyser många respondenter ambivalenta känslor inför ett ökat välstånd i Asien. Å ena sidan kan man inte missunna asiater en acceptabel levnadsnivåökning, dvs alla har rätt till tak över huvudet, arbete och mat för dagen. Men å andra sidan väcks tankar om miljöförstöring samt konkurrens om arbetstillfällen och jordens knappa resurser, varpå många utgår från att vi måste få det sämre om asiaterna ska få det bättre, dvs man ser utveckling som ett nollsummespel. Även i detta avseende tror Augur att det är viktigt att informera allmänheten om att ett ökat globalt välstånd kan ge positiva synergier för alla berörda parter. Flera intervjuade utvecklingsoptimister tror exempelvis att miljövänlig teknik och nya forskningsrön kommer att minska utvecklingens negativa konsekvenser för miljön.

Vikten av utbyten betonas

Betydelsen av utbildning, kunskap, information om och ett ökat utbyte med Asien understryks av mer initierade respondenter, vilket är en ståndpunkt som dessutom inte torde stöta på patrull från den bredare allmänheten. Man talar om utbyten på politisk, vetenskaplig, ekonomisk och kulturell nivå. En öppen kommunikation mot omvärlden skapar förhoppningsvis öppnare samhällen i Asien, bättre informerade medborgare (vilket borgar för demokratiska processer) och ömsesidiga beroenden som minskar risken för krig, efter antagandet att få regimer vill riskera goda handelsförbindelser. Detta är inte svårt att förstå för allmänheten, bara man får det klart för sig.

En motvikt till negativ nyhetsförmedling

Ett annat intressant undersökningsresultat är att personer med högre kunskap om och egna erfarenheter av resor i Asien har en betydligt mer positiv bild av världsdelen. Respondenter vars bild av Asien präglas av medias nyhetsförmedling ser på kontinenten utifrån ett annat perspektiv,

där ekonomisk kris, katastrofer, fattigdom, barnarbete, prostitution och kaotiskt folkmyller dominerar deras uppfattning om kontinenten.

Augurs slutsats är att det i demokratins namn behövs en motvikt till den övervägande negativa bild av Asien som förmedlas av media.

Agera tillsammans med andra länder

Flera opinionsbildare kommer ständigt in på att vi har för låg kunskap i Sverige för att kunna agera som enskilt land mot Asien, vad gäller många av de frågor som diskuterats i undersökningen (handel, säkerhet och miljö). För Sveriges vidkommande anses det därför vara viktigt att svenska politiker driver viktiga frågor i EU och FN, snarare än att vi agerar som enskilt land. Opinionsbildarna (men även några representanter från allmänheten) gör dock ett undantag när det gäller mänskliga rättigheter. När det gäller moraliska frågor kan även ett litet land som Sverige påverka utvecklingen. Företrädare för denna synpunkt får dock inte medhåll från en bredare allmänhet, som anser att handeln med Asien inte ska riskeras genom att Sverige exempelvis starkt fördömer Kina som enskilt land.

Sverige och Asien - en väv av relationer

Finn Bergstrand

1 Inledning

Myter och sagor om Fjärran Östern präglade länge västvärldens bild av Asien. För Sveriges del kom vi under 1700-talet i närmare kontakt med främst Kina tack vare Ostindiska Kompaniet samt de resor som företogs av Linnés lärjungar. En ytterligare dimension, utöver den kommersiella och vetenskapliga, tillkom under 1800-talet i form av missionsverksamhet främst i Kina och Indien. Våra förbindelser med Asien blev under mellankrigstiden mera marginella i takt med utvecklingen av våra kontakter med andra delar av världen.

När det svenska intresset för Asien under efterkrigstiden tog fart hade detta till stor del sin grund i de politiska omvälvningar som då ägde rum.

Den svenska u-hjälpen tog sin början 1952 och då blev Etiopien och Pakistan de första mottagarländerna. Snart tillkom flera länder i Asien, främst Indien och Sri Lanka.

Intresset för Asien fick senare en ny inriktning då den ekonomiska utvecklingen blev tydlig, först i Japan och senare i de fyra s.k. tigerekonomierna (Hongkong, Singapore, Sydkorea och Taiwan).

Genom vårt medlemskap i EU har våra kontakter med Asien, särskilt de sydöstasiatiska staterna, nu tillförts en ny och viktig dimension. Denna multilateralisering har sin motsvarighet också i utvecklingen av många enskilda organisationers verksamhet i Asien. En viss förskjutning av vårt intresse, från den indiska subkontinenten och till de östligare delarna av regionen, kan konstateras när man jämför med läget för några decennier sedan.

De traditionella u-landsfrågorna (mat, bostäder, hälsa, utbildning) har gradvis skjutits i bakgrunden av den ekonomiska utvecklingen och ersatts av ett starkare svenskt intresse för demokrati och MR.

Genom Indiens ställning som talesman för tredje världen och genom landets demokratiska institutioner uppstod tidigt nära politiska

kontakter med Sverige. Dessa avtog därefter men det finns nu tecken på ett nytt uppsving för förbindelserna med detta land.

Utvecklingen i Kina är i dag av central betydelse och påverkar våra förbindelser också med övriga länder.

Som det stora i-landet i Asien förblir Japan det land med vilket vår handel är störst, där kunskapen om Sverige är störst -och där avsaknaden av bilaterala problem är som störst.

För de stora västländerna, främst USA, utgör handelsunderskotten mot Japan och Kina ett stort problem medan Sverige även mot dessa länder numera har stora överskott. Asiens ekonomiska betydelse för Sverige illustreras av att vår handel dit nu är av samma storleksordning som handeln på Nordamerika. Detsamma gäller den svenska resandeströmmen.

Men Asiens växande betydelse gör också dess problem mera framträdande för oss, t.ex. den nu aktuella ekonomiska krisen.

Sverige har i en rad frågor, genom sitt ställningstagande i internationella fora, fått en något klarare profil i Asien än många andra västliga länder.

MR-frågorna präglar i dag åtskilliga av de politiska samtalen. Vapenexporten har i några fall skapat kris i våra bilaterala förbindelser medan politiska ställningstaganden och en generös biståndspolitik har gett oss sympati och respekt på de flesta håll.

Genom invandring till Sverige, akademiskt utbyte, böcker och reseskildringar, matkultur, hälsomedel, vishetsläror etc. har Asien kommit oss betydligt närmare också på hemmaplan.

Våra förbindelser med Asien framstår i dag, bortsett från biståndet, som generellt sett bredare och djupare än motsvarande förbindelser med Afrika och Latinamerika.

Asien - splittring och samarbete

När man skall diskutera Asien måste man oundvikligen först ställa sig frågan "Vilket Asien?" Att innefatta alla de länder från Bosporen och österut som vi med ett geografiskt samlingsbegrepp kallar "Asien" är sällan meningsfullt. I denna studie begränsar vi oss till länderna i Öst och Sydostasien samt Sydasien. Detta är ett väl definierat område och inrymmer, med några viktiga undantag, vad vi på senare år har kallat Tillväxtasien. I fortsättningen använder vi för enkelhetens skull uttrycket "Asien" men avser då detta geografiskt avgränsade område.

Men även här finns enorma skillnader mellan länderna - utvecklingsmässigt, ekonomiskt, kulturellt, etniskt, religiöst, språkligt. De politiska klyftorna är mot denna bakgrund inte förvånande. Ändå

kännetecknas de senaste decennierna av en tilltagande asiatisk känsla av samhörighet, de nämnda inbördes skillnaderna till trots. Denna samhörighetskänsla skall inte överdrivas men har ändå tagit sig uttryck i olika regionala samarbetsinitiativ, t.ex. ASEAN (Association of South East Asian Nations), AFTA (ASEAN:s frihandels-sammanslutning), ARF (ASEAN Regional Forum som är ett forum för säkerhetspolitisk dialog), EAEC (East Asian Economic Caucus - ett initiativ från Malaysia som ännu inte har materialiserats) samt - som bryggor till andra kontinenter - APEC (Asia Pacific Economic Cooperation) och ASEM (Asia Europe Meeting). Med undantag för Indiens dialogpartnerskap i ASEAN och medlemskap i ARF bör det dock noteras att länderna i Sydasiens ej ingår i de ovan nämnda samarbetsinitiativen men har ett eget regionalt samarbete inom SAARC (där Indien spelar en synnerligen dominerande roll).

Alla dessa initiativ grundar sig till stor del på efterkrigstidens politiska och ekonomiska utveckling. För första gången under nyare tid är asiaterna herrarna i egna hus - kolonialväldena är borta. Den självkänsla detta skapar har förstärkts av den fram till nyligen starkt positiva ekonomiska utvecklingen i de flesta av länderna. Världens ekonomiska, och i viss mån politiska, centrum har tydligt förskjutits mot Asien. Denna utveckling påverkar inte bara asiater själva utan också västvärldens, och därmed även Sveriges, syn på Asien. Vår inställning till det nya framväxande Asien präglas såväl av oro som förväntningar; oro för vår egen framtida välfärd i ljuset av konkurrensen från lågprisländer i Asien - förväntningar på att kunna dra fördelar av de nya marknader som öppnar sig där. Även om det ekonomiska perspektivet dominerar förbindelserna så ökar därmed vårt behov att "förstå" och samarbeta med Asien också i andra avseenden.

Västvärldens kontakter med Asien kan även, bortsett från rent politiska motsättningar, vara polemiska och negativt laddade. De gäller ofta - i båda riktningarna - mänskliga rättigheter och miljöskydd. Schabloner och missförstånd präglar ibland den ömsesidiga synen. Särskilt gäller detta mellan västvärlden och Islam. Sexturism och droger förknippas ofta med Asien även om kritiken gäller vårt eget beteende. Vapenexporten är ett ämne med särskild relevans för Sverige. Den bild som västliga media förmedlar av Asien är därför inte så sällan negativt färgad och balanseras inte lika lätt - som t.ex. fallet är med Amerika - av positiva bilder. Till det geografiska avståndet fogas det kulturella. En het debatt har på senare år förts om asiatiska värderingar i kontrast till västerländska. Från en del håll har man sökt finna förklaringar till de asiatiska ekonomiska framgångarna i bristfälliga demokratiska system. Från andra håll - och särskilt nu under intryck av den ekonomiska krisen - har hävdats att demokratiska reformer är förutsättningar för

ekonomiska framgångar. I Asien är synen på ordningsföljden mellan glasnost och perestrojka mestadels en annan än i väst.

Sverige och Asien - en översiktsbild

Hur ser då Sveriges förbindelser med Asien ut och hur har de utvecklats?

Även om dessa i stor utsträckning daterar sig till efterkrigstiden så lades grunden långt tidigare. En viktig handel och sjöfart med Asien uppstod redan tidigt genom det svenska Ostindiska Kompaniet (1731 - 1813). Dess handel hade under de första 50-60 åren stor betydelse inte minst för Göteborgs utveckling. I dåtidens Asien-bild hade Kina en central placering och blev också på många sätt stilbildande. Under 1800-talet bildades en rad andra handelshus (tidigast var Ekmans) som såg till att svenska varor nådde också Asien. År 1907 bildades det Svenska Ostasiatiska Kompaniet som till att börja med trafikerade hamnar i Kina, Japan och Indien, senare i hela regionen.

Upptäcktsresorna till Asien, med början under 1700-talet, måste också framhållas, t.ex Linné-lärjungen Peter Thunbergs resa till Japan. Olika senare forskningsresor - inte minst Sven Hedins från sekelskiftet och framåt - vidmakthöll ett brett intresse för det exotiska Asien. De svenska trossamfundens missionsverksamhet var från 1800-talet betydande i Indien och Kina.

Under mellankrigstiden blev emellertid Asiens betydelse för oss mera marginell även om svensk sjöfart var betydande.

Efter andra världskrigets slut var Asien förött och snart sönderslitet av stora motsättningar mellan och inom stater. Risker för kommunistiska maktövertaganden var centrala i de flesta av dessa konflikter. Samtidigt innebar avkoloniseringen att nya stater med nya profiler i det internationella umgänget trädde fram. Som ett av de första länderna i väst erkände Sverige den nya kinesiska folkrepubliken i januari 1950.

En ny värld öppnade sig i Asien för ett Sverige med nya internationella intressen och ett nytt u-landsengagemang. Folkrörelser, ideella organisationer, intresseorganisationer, universiteten - alla började de skapa kontaktnät. Under 1950-talet växte en statlig u-hjälp fram vilken utvecklades till en viktig komponent i vår utrikespolitik, stöd för avkoloniseringen likaså.

Med flygets utveckling blev de geografiska avstånden allt mindre avskräckande. Den ekonomiska utvecklingen i Asien började ta fart och skapade därmed grundvalen för ett allt starkare svenskt ekonomiskt engagemang i denna del av världen. På det politiska området medförde

dock det nya Asien-intresset att vi ibland kom i motsatsställning till närstående länder i västvärlden, särskilt USA. Främst gällde detta Vietnamkriget, vars betydelse för det svenska engagemanget i Asien knappast kan överskattas.

Asien, som efter 1975 har funnit en större stabilitet och vitalitet än tidigare, har i vårt land kommit alltmer i fokus jämfört med Afrika och Latinamerika. Meningen är att här beskriva dagens verklighet i ljuset av utvecklingen under efterkrigstiden. Det är väl känt att denna verklighet har kraftigt förändrats under de senaste decennierna. Att förändringarna i våra Asienförbindelser i hög grad har inneburit utbyggda kontakter inom många områden är likaså allmängods. Men förändringarna har skett i olika takt och med betoning på skiftande geografiska områden. (Det är i skrivande stund oklart om den nu aktuella ekonomiska krisen i Asien utgör ett trendbrott - eller snarare en smärtsam men naturlig justering efter en långvarig och snabb ekonomisk uppgång).

Av olika skäl har här valts att om möjligt jämföra våra Asienförbindelser i dag med förhållandena för 20 år sedan. 1970-talets mitt och slut utgör slutpunkten för Vietnamkriget och början till den reformprocess som skulle göra Kina till en allt starkare drivkraft i världsekonomin.

Man kan också ställa de svenska förbindelserna med Asien i relation till våra motsvarande förbindelser över Atlanten med Nordamerika. Ett skäl för en sådan jämförelse är de ambitioner som ligger bakom det s.k. ASEM-samarbetet (EU, ASEAN samt Japan, Kina och Korea) och som syftar till att på sikt generellt lyfta upp förbindelserna mellan Europa och Asien till samma nivå som förbindelserna mellan Europa och Amerika. Genom Sveriges medlemskap i EU har f.ö. en helt ny dimension tillförts våra kontakter med Asien.

Denna redogörelse kan inte ge en heltäckande bild av förbindelserna mellan Sverige och Asien. En koncentration måste ske på vad som är väsentligt - och här skiljer sig kanske uppfattningarna. Ekonomi, politik och bistånd är viktiga delar i denna beskrivning. Därtill kommer kontakter på det akademiska området, fackliga kontakter samt kultur och turism. De kyrkliga samfundens verksamhet bör inte försummas, lika litet som en rad ideella organisationers, men mångfalden av dessa tvingar till summariska redogörelser. Ofta saknas skriftlig dokumentation. En fylligare redogörelse skulle kräva en uppgiftsinsamling som går utanför tidsramen för denna studie.

Informationsflödet via olika media är av stor betydelse, men svårt att mäta. Vilken är "Sverige bilden" i Asien och vice versa? Invandringen till Sverige från olika asiatiska länder, liksom den ökade svenska resandeströmmen till Asien, har uppenbart gett båda bilderna en mera konkret dimension. Tydligast är nog att Asien har fått ett "ansikte" i

Sverige. Man skulle också kunna lägga till det intresse som ägnas Asien i skolundervisningen och som tydligt har ökat under de senaste decennierna.

Den politiska och ekonomiska utvecklingen - en sammanfattning

Asien är hemvist för alla de stora religionerna och därtill för vitt skilda etniska grupper med olika kulturell bakgrund och dessutom med de skilda historiska erfarenheter som det koloniala beroendet av olika länder har gett. Den ekonomiska utvecklingen visar på avsevärda skillnader såväl mellan som inom olika länder. Fattigdomen i Bangladesh kontrasterar mot välståndet i t.ex. Japan och stadsstaten Singapore. Inom Kina och Indien finns såväl områden kännetecknade av hög utvecklingsnivå som andra med utbredd och djup fattigdom.

Den politiska kartan efter andra världskrigets slut såg helt annorlunda ut än i dag. Storbritannien behärskade länderna i Sydasien, Hongkong samt Malaysia/Singapore. Chiang Kai-sheks nationalist-regering i Nanking hade fortfarande kontrollen över större delen av Kina. Fransmännen hade sin inflytandesfär i Indokina och Nederländerna behärskade Indonesien. Filippinerna hade återvunnit sin självständighet efter den japanska ockupationen men hade ett katolskt kulturarv från den koloniala tiden under spanskt välde parat med ett senare starkt inflytande från USA. Japanerna hade uppträtt med stor brutalitet i de av dem ockuperade områdena under andra världskriget vilket inget av de drabbade länderna kan glömma.

En omfattande utvandring från Kinas kustprovinser till Sydostasien (samt till Australien och Nordamerika) tog sin början redan under 1800-talet och har fortsatt in i vår tid. Dessa "Overseas Chinese" har kommit att spela en framträdande roll i sina nya hemländers ekonomier och i ett fall - Singapore - har de varit i majoritet och därför vid självständigheten också kunnat ta den politiska ledningen.

Efter krigsslutet har Asien genomgått dramatiska politiska förändringar vilka alla har påverkat förutsättningarna också för Sveriges förbindelser med denna världsdel. Utvecklingen av det brittiska kolonialväldet i Indien 1947, tillkomsten av den kinesiska folkrepubliken 1949, Korea-kriget 1950-53, Indonesiens frigörelse från Nederländerna 1954, kriget i Indokina framför allt i Vietnam, kulturrevolutionen i Kina - detta är bara ett axplock av politiska omvälvningar i Asien. Mellan Kina och Indien finns en sekelgammal misstänksamhet och rivalitet liksom mellan Kina och Vietnam. Samma sak gäller förhållandet mellan Kina och Korea. Relationerna mellan Kina och Japan är på båda sidor

komplexfyllda och har sin grund i såväl en gemensam kultur som en blodig japansk ockupation (1931-37) samt två sino-japanska krig (1894-95 resp. 1937-45).

Efter den japanska kapitulationen följde under amerikansk ledning en demokratisk uppbyggnad av landet kombinerad med restriktioner för försvarsmaktens utveckling, men i gengäld en försvarsallians med USA som nyligen har förnyats. Indien har, i all sin komplexitet, betraktats som det stora demokratiska landet i Asien.

Under senare år har en rad andra länder i Asien närmat sig västliga demokratiska ideal. Det gäller länder såsom Sydkorea, Taiwan, Filippinerna och Thailand. Andra har blivit mindre totalitära, snarare "benevolent auktoritära". Nordkorea och Burma (Myanmar) uppfyller fortsättningsvis höga krav på diktatur och förtryck.

De kinesiska befolkningsgrupperna utanför Kina har alla skaffat sig en ledande ekonomisk ställning i sina nya hemländer men betraktas samtidigt i varierande grad med misstänksamhet av befolkningsmajoriteten. Massmorden på kineser i Indonesien under Soekarno-periodens slutskede är en varningssignal för upprepning. Spänningen på den koreanska halvön och utvecklingen i Indonesien representerar för dagen de största potentiella krigsriskerna i området. Dit hör också, på sikt, frågan om Taiwans relationer med Peking liksom tvisten om Spratley-öarna i Sydkinesiska havet. Den interna politiska utvecklingen i Kina har inslag som följs med stor uppmärksamhet i omvärlden. Kambodja utgör i dag ingen krigsrisk för regionen men däremot, liksom Burma, ett diplomatiskt problem för ASEAN-länderna som i sitt samarbete försöker skapa en motvikt mot ett alltför dominerande Kina.

I nuläget, efter det kalla krigets slut, finns en stark önskan att som motvikt till de stora förändringar som äger rum i regionens länder vidmakthålla ett politiskt status quo. Mer eller mindre öppet uppskattar man den nuvarande amerikanska, stabiliserande, militära närvaron i regionen. Denna maktbalans är man, t.v. även från kinesiskt håll, angelägen att inte störa.

Men regionen har också, kanske just mot denna bakgrund, sett visionära fredliga samarbetsprojekt födas. Den Alliansfria rörelsen fick sin start i Indonesien 1954 (Bandungkonferensen). 1967 bildades ASEAN, den sydöasiatiska samarbetsorganisationen med högkvarter i Jakarta. Under de senaste åren har de asiatiska länderna därtill slutit sig samman i samarbete såväl söder- och österut med bl.a. Australien och Nordamerika (APEC) som västerut med EU (ASEM).

ASEAN tycktes länge ha sin främsta verksamhet fokuserad på att utgöra ett hinder för kommunistisk maktutveckling från Vietnams sida men i dag omfattar organisationen även detta land liksom övriga sydöasiatiska länder, med undantag av Kambodja. Den framstår nu

som en alltmer vital och betydelsefull regional organisation, formellt som ett forum för ekonomiskt samarbete, t.ex inom ramen för dess strävan mot frihandel i AFTA (Asean Free Trade Organization), men reellt också i politiskt hänseende, t.ex. genom ARF (Asean Regional Forum) som omfattar bl.a. även Indien, Kina, Japan, Ryssland, EU och USA. Strävan att integrera Kina i det regionala samarbetet anses starkt fredsfrämjande. Denna politiska strategi går i Asien under namnet ”constructive engagement” och gäller också ASEAN:s politik gentemot Burma och Kambodja.

Under decennierna efter andra världskrigets slut ledde omvälvningarna i Asien till att kontinenten förknippades med oro och kaos i kontrast till den ”stabilitet” som påtvingades Europa efter upprättandet av järnridån och den uppdelning som därmed skedde i ett östligt och ett västligt maktblock. Under de senaste decennierna har bilden blivit en helt annan - såväl i Europa som i Asien.

Ekonomiskt hade Asien vid andra världskrigets slut en helt marginell betydelse i världsekonomin. Ett amerikanskt forsknings-institut lär vid krigsslutet ha gjort en framtidsstudie av olika regioner i Asien. Man identifierade där tre asiatiska storstadsområden vilka i ett medellångt perspektiv ansågs ha bäst förutsättningar för ekonomisk tillväxt. Dessa var Shanghai, Rangoon samt Manila. 50 år senare kan vi konstatera att Shanghai numera svarar upp mot prognosen, men knappast de två övriga. Japans utveckling till en ekonomisk stormakt kunde inte då förutses, lika litet som Hongkongs och Singapores nutida roll som regionala ekonomiska centra. Tron på Burmas och Filippinernas framtid var alltför optimistisk. Efterkrigstidens ekonomiska under i Asien har haft Japan som motor - och med massiva japanska investeringar i hela regionen som följd. Japan var länge det enda asiatiska medlemslandet i den västliga ekonomiska samarbetsorganisationen OECD men har nyligen fått följe av Sydkorea. Japans dominerande ekonomiska ställning i Asien kompletteras nu av nya centra i regionen - Hongkong, Singapore, Bangkok. Men främst knyter sig intresset till Kina. Handelsutbytet mellan de asiatiska länderna har ökat i än snabbare takt än handeln med västvärlden.

Man erinrar sig 1950-talets debatt då det politiskt/ ekonomiska vägvalet i Asien tycktes stå mellan Nehrus Indien och Maos Kina. I själva verket blev det ingetdera av dessa - då. Bortsett från de stora frågetecken som dagens ekonomiska kris har skapat framstår Kina som ett viktigt centrum inte bara i Asien utan i den framtida världs-ekonomin. Ett motsvarande konstaterande vad gäller Indien kan i dag inte göras. Samtidigt har MR-frågorna fått en mera framskjuten ställning i meningsutbytet mellan västvärlden och hela Asien.

2 Sveriges politiska förbindelser med Asien

Av uppenbara historiska skäl har de politiska förbindelserna mellan Sverige och Asien kunnat fullt utvecklas först under efterkrigstiden och som en följd av att forna kolonier blev självständiga. Undantag är, av motsvarande skäl, Japan och Kina samt Thailand där våra förbindelser går långt tillbaka i tiden. Trots det långa geografiska avståndet till den asiatiska scenen och frånvaron av starkare svenska egenintressen har efterkrigstiden kantats av uppmärksammade svenska politiska ställningstaganden.

Ett viktigt svenskt beslut var erkännandet i januari 1950 av den kinesiska folkrepubliken snart efter dess tillkomst hösten dessförinnan - i kontrast till västmakternas fortsatta stöd för den till Taiwan flyktade Kuomintang-regeringen. Vi följde då, liksom vid senare tillfällen, den legalistiska principen att erkänna en stat utan att därmed uttala stöd för dess regering. I enlighet med "en-Kina principen" har vi därmed inte haft diplomatiska förbindelser med Taiwan, men väl alltmer utvecklade ekonomiska förbindelser. Det skulle dröja ända till 1971 innan Pekingregeringen - efter hårt motstånd från väst - fick inta Kinas plats i FN.

Vårt agerande i FN efter det nordkoreanska anfallet mot Sydkorea midsommaren 1950 - framför allt vår nedlagda röst när det gällde sanktioner mot Kina som intervenerade militärt på Nordkoreas sida - ledde till kritik från väst. Detta bidrog senare dock till att göra oss acceptabla som medlem av den, alltjämt existerande, neutrala övervaknings-kommisionen i Panmunjom från 1953.

Knappast någon annan utrikespolitisk fråga har skapat så mycket internationell uppmärksamhet kring Sverige som vår Vietnampolitik från 1965. Regeringens hållning ledde till en allvarlig diplomatisk kris med USA. Men den gav oss samtidigt på andra håll en stark good will, inte minst i tredje världen och naturligtvis främst i Hanoi. I det antikommunistiska Sydostasien hade regeringarna däremot svårt att förstå det svenska agerandet den gången. Men detta är numera historia.

Vapenexporten har gång på gång orsakat konvulsioner i våra relationer med asiatiska länder, främst Indien och Singapore. Anklagelserna i svenska media påsken 1987 om mutor i samband med den stora indiska vapenaffären med Bofors ledde till en allvarlig förtroendekris med det asiatiska land som vi haft de kanske bästa och flesta kontakterna med under efterkrigstiden. Värst drabbades den svenska vapentillverkaren men de fortfarande ouppklarade mutanklagelserna har under flera år därefter vilat som ett mörkt moln också över våra allmänna förbindelser med Indien. Även med Singapore

var vapenexporten tidigare, under några år i slutet av 80-talet, ett konfliktfyllt ämne.

I vår syn på Indonesien har Östra Timor-frågan alltsedan 70-talets slut, i kombination med intern svensk kritik av vapenexporten, kommit att spela en dominerande roll. I detta fall har emellertid den svenska hållningen varit väl överensstämmande med många andra västländers, inkl. USA:s. Vår Indonesienpolitik har därför, i ett internationellt perspektiv, inte framstått som särskilt profilerad och våra ekonomiska förbindelser med Indonesien har kunnat utvecklas trots den politiska motsättningen och trots kritik på hemmaplan i Sverige.

I en uppsats, "Kina i våra hjärtan", har ambassadör Ingmar Karlsson visat hur vår syn på Kina genom seklerna har gått från den ena ytterligheten till den andra. Knappt har vi befriat oss från en missuppfattning förrän vi har skapat en ny. Detta mönster går igen också under efterkrigstiden. Bilden av Kina som världspolitikens stora buse under Koreakriget ersattes efter bara ett knappt decennium av föreställningen om ett harmoniskt samhälle med hög moral i motsats till elitism och konkurrenständande i väst. Maos visioner om ett nytt och annorlunda samhälle var viktigare än de offer som kulturrevolutionen krävde. Stora delar av den svenska opinionen följde med i denna beundran av Kina.

En ny fas i vår Kina-syn inträdde genom Maos död och Dengs makttillträde. Ett kinesiskt nykapitalistiskt samhälle tog form som, utöver en snabb ekonomisk utveckling, skapade förhoppningar om en gradvis demokratisk utveckling.

Frågan om Tibets ställning har aldrig blivit någon stor fråga i de svensk-kinesiska relationerna - däremot massakern vid den Himmelska Fridens torg i juni 1989. Men de skarpa reaktionerna över nedsländet av studentrevolten har nu ebbat ut. Detsamma kan sägas om kritiken mot det kinesiska vapenskramlet vid Formosasundet våren 1996. Sommaren 1997 blev Hongkong, utan större dramatik, en del av Kina. Tronföljarstriden efter Dengs död tycks nu vara avgjord och dennes reformpolitik förefaller att kunna fortsätta. Frågan är om vi har gripits av en ny missuppfattning - övertygelsen om en fortsatt fredlig och stark ekonomisk utveckling med demokratiska följdverkningar i Kina och utan politiska bakslag.

Det aktiva svenska engagemanget i MR-frågor i Asien är av ganska sent datum. Till en del har det genererats av Amnesty International med dess stora prestige. I en rapport från november 1978 behandlade Amnesty de politiska fångarnas situation i Kina. Denna rapport blev mycket uppmärksammas också i Sverige och anses ha skapat grunden för ett brett folkligt engagemang för MR- frågorna i Kina (dissidenter,

avrättningar, barnhem, tvångssteriliseringar) vilket har vidgats också till andra asiatiska länder.

I den under senare år ofta återkommande dispyten om demokratifrågor och västerländska värderingar i kontrast till asiatiska har Sverige inte spelat någon mera synligt framträdande roll i det asiatiska perspektivet. Andra västländer, främst USA, har märkts mera i sin kritik mot missförhållanden på MR-området. Genom vårt medlemskap i EU har f.ö. våra ställningstaganden i demokratifrågorna samordnats med övriga medlemsländer inom ramen för kontakterna med ASEAN och inom ASEM. Här bryter sig dock olika uppfattningar inom EU. Försöken att påverka militärregimen i Burma är ett exempel på detta och den tidigare samlade EU-opinionen gentemot Asien i MR-frågor förefaller nu ha något försvagats. Det är ännu för tidigt att se om detta leder till att svensk MR-politik blir mer profilerad i det asiatiska perspektivet.

I miljöfrågor har Sverige, alltsedan Stockholmskonferensen 1972, haft ett nära samarbete med en rad asiatiska länder i olika internationella sammanhang. Men miljöengagemanget leder också till svenska protestyttringar, t.ex. inför förstörelse av regnskogar och kraftiga ingrepp i naturen i samband med stora vattenkraftsprojekt (Indien, Malaysia och Kina).

Det positiva överväger dock. Gamla meningsmotsättningar har lagts åt sidan (Indien, Kina, Singapore) och ett mera mångfacetterat samarbete har kommit till stånd. Biståndssamarbetet fortsätter och utvecklas med flera länder. Med få undantag har vi idag goda förbindelser med hela regionen. På grund av deras storlek och särställning ges här separata redogörelser för utvecklingen av våra förbindelser med Indien, Japan och Kina.

Indien

De svensk-indiska förbindelserna har traditionellt varit goda och - i ett asiatiskt perspektiv- omfattande. Att Indien var ett av de få länderna i Asien som Sverige tidigt hade ett utbyte med på olika plan var inte märkligt eftersom Indien ganska snart efter frigörelsen 1947 steg fram som talesman för tredje världen medan andra viktiga länder kom senare i den koloniala frigörelseprocessen.

De politiska relationerna utvecklades därför tidigt med ett flertal regeringschefsbesök i båda riktningarna liksom ett stort antal andra officiella besök på hög nivå. Det under lång tid statsbärande kongresspartiet såg den svenska samhällsmodellen som ett eftersträvansvärt mål för landets egen utveckling och en samsyn i många

internationella frågor ledde ofta till gemensamma ståndpunkter i FN och andra internationella fora.

Indien sågs av många på 1950-talet som Asiens framtida stormakt vilket var ett skäl till att ett antal svenska storföretag etablerade sig i Indien redan under denna tid. Intresset för indisk kultur ökade och ett flertal svenska författare bidrog med böcker om Indien till större kunskaper om landet. Ett biståndssamarbete inleddes redan under 1950-talet.

De i jämförelse med de flesta andra asiatiska länder särskilda relationer som Sverige hade med Indien under de första decennierna efter landets självständighet försvann av naturliga skäl när nya nationer efter avkoloniseringen trädde fram och dessa dessutom kunde uppvisa en snabb ekonomisk utveckling, som Indien saknade. Även om förbindelserna var fortsatt goda så har de, särskilt på det ekonomiska området, under senare decennier inte alls utvecklats på samma sätt som med de flesta länderna öster om Indien.

Med 1990-talets ekonomiska reformpolitik och liberalisering har nya förutsättningar skapats för Indiens ekonomiska relationer med omvärlden. Det har också lett till en kraftig expansion av handelsutbytet mellan Sverige och Indien. Den svenska exporten tredubblades 1994-96 och de svenska investeringarna som legat stilla under många år på en mycket låg nivå har under senare tid gått upp på ett remarkabelt sätt. Bland de svenska företag som gjort betydande investeringar i Indien på sistone är bl.a. ABB, Volvo, Ericsson, Electrolux, Tetra Laval och Svedala. SAS har återupptagit sina flygningar på Indien som man av kommersiella skäl tvingades avbryta i mitten på 1980-talet.

Indien är det största mottagarlandet för svenskt bistånd som huvudsakligen går till undervisning, hälsovård, energi, miljö och naturresurser. Kulturutbytet har likaså expanderat under senare tid i båda riktningarna inom bl.a. konst, litteratur, teater och musik. Utsikterna till en fortsatt utveckling av de svensk-indiska förbindelserna är goda. De indiska kärnsprängningarna har dock inneburit en allvarlig påfrestning.

Japan

Landet stod som förlorare i andra världskriget med en i stort sett utslagen infrastruktur. USA blev ensam ockupationsmakt med målsättningen att förhindra framtida aggression från japansk sida. Det kalla kriget, det kommunistiska maktövertagandet i Kina och, inte minst, Koreakrigets utbrott medförde en förändring av den amerikanska politiken såtillvida att ekonomisk och industriell utveckling i Japan

uppmuntrades och landet blev allierat med USA. Japan fick därmed internationellt erkännande och blev medlem i FN och i Gatt 1956 och i OECD 1965. Tokyo fick förtroendet att 1964 stå som värd för de olympiska sommarspelen. Under efterkrigstiden har Japan genomgått en nästa exempellös ekonomisk utveckling, från en sönderslagen krigsekonomi till världens näst största ekonomi 40 år senare. Tillväxten var exportledd medan importen under många år var omgiven av betydande regleringar.

De svensk-japanska förbindelserna har naturligtvis präglats av utvecklingen i Japan liksom av det betydande geografiska och kulturella avståndet mellan länderna. I takt med att den japanska ekonomin växte och blev mer tekniskt sofistikerad ökade de svenska företagens intresse för den japanska marknaden. Ända fram till 1980-talet var det dock påtagligt hur somliga svenska företag medvetet eller omedvetet hade valt bort Japan som marknad. Självfallet utvecklades gradvis förbindelser på andra områden, exempelvis forsknings-samarbete och kulturellt utbyte. De politiska kontakterna var ganska sporadiskt förekommande.

Från 80-talets mitt kan Sverige sägas ha lagt in en högre växel i ambitionen att komma närmare den nya ekonomiska supermakten i Asien. Flertalet ledamöter av den dåvarande svenska regeringen besökte Japan, vilket kulminerade med ett besök 1991 - det första någonsin - av dåvarande statsministern. Flera svenska företag etablerade en närvaro på den japanska marknaden, alternativt uppgraderade existerande representation. Ett stort antal japanska investeringar gjordes samtidigt i Sverige. Värdet av de svenska investeringarna i Japan, liksom de japanska i Sverige, uppgår idag till ett värde av 1 miljard US dollar. I tillägg till den officiella svenska närvaron i Japan bildades i slutet av 80-talet en svensk-japansk handelskammare i Tokyo. Det kulturella utbytet gavs en ny bas genom en stor nordisk kultursatsning i Japan 1987 och en svensk satsning, i samarbete med ett japanskt storföretag, 1996/97. Från japansk sida avser man genomföra ett omfattande deltagande i kulturhuvudstadsåret 1998. Akademiska institutioner i Sverige har intensifierat gamla kontakter eller skapat nya, t.ex. det nybildade Japan-institutet vid Handelshögskolan i Stockholm. Det existerar därför en stabil grund för att fortsatt bygga ut de svensk-japanska förbindelserna.

Kina

Av tradition har intresset i Sverige för Kina, kinesiskt samhälle och kinesisk kultur varit betydande, med rötter som i stor utsträckning går tillbaka till Ostindiska Kompaniets långa period av höggradigt lönande handel med Kina. Även efter dettas nedläggning, som en följd av

Napoleonkrigen, fortsatte kontakterna. Ett handelsavtal undertecknades redan 1847. Svenska missionärer verkade i Kina från 1800-talets slut och fram till det kommunistiska maktövertagandet 1948-49. Den sinologiska vetenskapen har i Sverige haft ett antal företrädare av högsta internationella klass.

Trots detta svenska Kina-intresse, och trots att Sverige var ett av de första västländer som erkände den nya Folkrepubliken endast några få månader efter dess utropande, var vårt lands relationer med Kina varken omfattande eller djupa under den nästan 30 år långa maoistiska eran. Den slutenhet mot omvärlden, som tillämpades under Mao Zedong, gjorde att Sveriges, liksom andra stater, umgänge med Mittens Rike i stort sett måste inskränkas till visst officiellt besöksutbyte och andra formella kontakter. Den kinesiska ambitionen under denna tid att i största möjliga utsträckning upprätthålla en självförsörjande nationell ekonomi begränsade vårt handelsutbyte till ett minimum.

Regimens xenofobiska drag försvårade eller förhindrade möjligheterna till utbyte inom praktiskt taget samtliga områden från vetenskap och kultur till turism. De konvulsioner som det kinesiska samhället genomgick under delar av denna fas, såsom Det Stora Språnget Framåt och kulturrevolutionen, försämrade ytterligare förutsättningarna för fruktbara kontakter.

Den omdaningsprocess som Deng Xiaoping inledde 1978 under mottot ”reform och öppnande utåt” innebar ett drastiskt paradigmskifte också i detta avseende. Det insedda behovet av utländskt kapital, teknologi och kunnande för att åstadkomma en nödvändig inre modernisering blev en stark motivering för Dengs Kina att öppna sig mer och mer mot omvärlden. Kontaktytorna utåt växte snabbt. På kort tid förvandlades Kina från ekonomisk autarki till en av världens mera betydande handelsnationer. Medlemskap i WTO förhandlas och den politiska och ekonomiska integrationen i världssamfundet fortsätter i jämn takt.

Givetvis har denna utveckling kommit att leda till en kraftig breddning och aktivering av förbindelserna med Kina också för Sveriges del. Med undantag för de tre åren närmast efter Tiananmenmassakern 1989 har ett omfattande utbyte av högnivåbesök ägt rum, för svensk del krönt av Kungaparets statsbesök 1982 och besök av statsministrarna Thorbjörn Fälldin, Ingvar Carlsson och Göran Persson. Svenskt näringsliv, framför allt stora, multinationella företag som Ericsson, ABB och Tetra Laval, har efter en relativt tvekande början under 1980-talet numera betydande aktiviteter i Kina. Till allra största delen rör det sig om engagemang som tillkommit efter 1992, det år då den snabba ekonomiska tillväxten åter kom igång efter några år av relativt stillestånd i Tiananmen-händelsernas spår. Mellan 1992 och 1997 nästan

femdubblades Sveriges export till Kina och Mittens Rike är numera vår näst största handelspartner i Asien, relativt tätt efter Japan.

Kina har med tiden kommit att bli den största mottagaren av svenska u-krediter, främst inriktade på stöd av projekt som kan främja miljö, jämställdhet, demokratisering och mänskliga rättigheter. Kontakterna inom områden som forskning och undervisning, kultur etc. befinner sig i stadig tillväxt, liksom den svenska turismen till Kina som redan hunnit bli relativt omfattande.

Den ekonomiska utvecklingen i Asien

De första decennierna efter andra världskrigets slut föreföll Asien sitta fast i underutvecklingen och med föga hopp att komma ur denna. Japan var det stora undantaget. Kina var underutvecklat men framstod som ett politiskt hot mot det asiatiska grannskapet. För de mindre länderna blev ekonomiska och sociala förändringar en nödvändighet för att stå emot detta hot. I en del fall lyckades (eller ville) inte regimerna genomföra nödvändiga reformer. Filippinerna är ett exempel. I andra länder kom man till rätta med sociala och politiska motsättningar och kunde få igång en positiv ekonomisk utveckling.

Asien har de senaste decennierna befunnit sig i snabb ekonomisk och social omvandling. En industrialiseringsprocess har tagit fart över hela regionen. Den tidigare dominerande exporten av råvaror har till stor del kunnat ersättas av verkstadsprodukter.

Mellan 1965 och 1990 ökade Asiens BNP i genomsnitt med 3,8 % per person och år. Ser man enbart på Öst och Sydostasien var den årliga BNP-ökningen under denna period hela 6,7 %. Detta innebär att skillnaden i välstånd (gentemot t.ex USA har minskat dramatiskt. BNP-ökningen i Sydostasien var däremot betydligt måttligare, 1,7 %, och innebär inte att välståndsgapet till USA har minskat.

Beskrivningarna av hur den ekonomiska tyngdpunkten i världen har förskjutits mot Asien är legio. Västvärldens ekonomiska dominans tillhör snart historien, heter det ibland, och många framtidsforskare har fram till nyligen tävlat om att måla fram en framtid dominerad av Asien.

Om man jämför de tre alltmer tydliga stora centra i världshandeln - Nordamerika, Västeuropa, Stilla-havsasien - under efterkrigstiden vad gäller andel av världsproduktionen så framgår de senaste decenniernas trend tydligt.

Tabell 1. Andel av världsproduktionen, procent

	1960	1980	1994
Nordamerika	37	26	28
Västeuropa	22	30	33
Stillahavsasien	10	16	26
Övriga världen	1	28	13

Källa: Världsbanken, FN, Economist - enligt Exportrådets skrift "X 2005. Sverige och exportmarknaden mot år 2005".

Såsom framgår ovan har Stillahavsasiens andel av världens BNP ökat kraftigt, särskilt sedan 80-talets början. Men den asiatiska BNP-ökningen har inte gått ut över Västeuropa och Nordamerika så som kanske många har trott. I stället är det BNP för "övriga världen" (särskilt Östeuropa) som har minskat i motsvarande grad. Av Stillahavsasiens 26 % av världs-BNP svarar Japan för hela 17 %.

Sett i ett historiskt perspektiv betyder denna utveckling endast, enligt somliga forskare, att Asien håller på att återta sin roll från några århundraden tillbaka som ekonomisk tyngdpunkt i världen.

Fram till nyligen räknade optimisterna med en fortsatt årlig tillväxt på 5% i Asien mot 2.5 % i Nordamerika och EU. Då skulle Asiens BNP år 2020 med god marginal ha passerat västvärldens. Den senaste tidens ekonomiska kris har dämpat optimisterna och gjort alla kalkyler om den framtida utvecklingen betydligt mer osäkra.

Tillväxten i Stillahavsasien avspeglas naturligtvis också i regionens andel av världens utrikeshandel som har ökat kraftigt - med ca 10 procentenheter - de senaste 15 åren.

De markant stora och långvariga tillväxtökningarna får dock inte skymma att BNP per capita (med undantag av Japan och de små "tigrarna" Hongkong och Singapore - Brunei är ett särfall) fortfarande för det mesta ligger lågt jämfört med västvärlden och att det finns stora skillnader mellan de olika länderna. Den stora majoriteten av världens fattiga finns fortfarande i Asien.

Ett gott stycke över västvärlden ligger Japan med BNP nära 40.000 USDollar per capita. I nivå med väst ligger Singapore och Hongkong med BNP nära 23.000 USDollar. Därefter är det ett stort avstånd ner till Taiwan med BNP på drygt 12.000 USDollar per capita och Sydkorea med drygt 8.000 USDollar. Thailand och Malaysia ligger än lägre med omkring 2-3000 USDollar. Bangladesh, Kambodja, Indien, Laos, Nepal, Pakistan och Vietnam har alla en BNP som ligger under 500 dollar per capita. (Sveriges BNP är drygt 23.000 dollar per capita

och USA:s är nära 28.000. Medeltalet för hela världen är drygt 4000 dollar per capita).

Fram till för några få år sedan var det inte många ekonomer som ville sia att den asiatiska uppgången snart skulle ha nått sitt maximum. Ekonomiska basfakta talade, enligt de flesta, ett annat språk. "Fundamentals are right", som många debattörer ofta uttryckte det. Inom något decennium skulle Stillahavsasiens BNP ha passerat Nordamerika och Europa med god marginal. Några ekonomer (t.ex. Paul Krugman) hade dock redan för några år sedan en mera pessimistisk syn på Asiens fortsatta tillväxtmöjligheter.

Vi står nu inför ett nytt skede - hur långt är en öppen fråga - i den asiatiska utvecklingen med svåröverskådliga konsekvenser, inte bara på det ekonomiska området.

3 Sveriges ekonomiska förbindelser med Asien

Handel

Under Ostindiska Kompaniets gyllene år i mitten av 1700-talet motsvarade den svenska handeln med Kina 10-15 % av vår totala utrikeshandel. Kontrasten till dagens, som vi uppfattar det, höga handelssiffror med Kina är slående - drygt 1 %! Då får man dock komma ihåg att utrikeshandeln i dag spelar en väsentligt större roll i vår ekonomi än för 200 år sedan. Ostindiska Kompaniet, liksom den efterföljande verksamheten från handelshusens och senare de stora rederiernas sida, bör likafullt nämnas som erinran om att svensk handel med Asien inte bara är en modern företeelse.

Under 1990-talet har utvecklingen gått dithän att Sverige, generellt sett, har överskott i handeln med hela regionen. Vår export till dess länder har ökat starkt under den senaste 20-års-perioden och deras andel av svensk export har ökat från 2.7 % år 1975 till 11.0 % år 1996. Även importen har ökat, om än inte i lika hög grad som exporten. Andelen av den totala svenska importen har ökat från 4.6 % 1975 till 6.9 % 1996.

De svenska handelsöverskotten står i kontrast till många länder i EU och även USA som har underskott i handeln med flera asiatiska länder. Så har exempelvis USA:s underskott i handeln med Japan och Kina särskilt uppmärksammas medan Sverige däremot numera har överskott i handeln också med dessa länder. För Japans del är detta särskilt noterbart eftersom vi där under en följd av år på 80-talet och in på 90-

talet hade mycket stora handelsunderskott, främst beroende på den stora bilimporten därifrån.

Den svenska handelsflottan spelar i dag, av kända skäl, en betydligt mindre roll än förr för den svenska betalningsbalansen. Svenska fartyg är i stor utsträckning utflaggade. Linjetrafiken, en gång svensk sjöfarts "paradgren", är i dag praktiskt taget helt borta, också från Asien. Inte desto mindre finns mycken trafik från svenska hamnar till en rad hamnar i såväl Sydasiens som i Öst/Sydöstasien. De mest frekventerade hamnarna är, i nämnd ordning, Singapore, Hongkong samt en rad hamnar i Japan som främst trafikeras av Walleniusrederierna (biltransporter).

Asienexporten (bil. 1) har på senare år allt starkare koncentrerats på Kina/Hongkong och på Japan vilka tillsammans tar emot över hälften av vår export till regionen. Fortfarande är Japan den i särklass största av våra exportmarknader i Asien (18 miljarder SEK 1996) - och är därmed, globalt, vår 11:e största exportmarknad - följt av Kina/Hongkong med nära 15 miljarder SEK. Härnäst i storleksordning följer Sydkorea, Thailand, Singapore, Taiwan, Malaysia och Indonesien som alla tar emot svenska varor till ett värde av omkring 4 miljarder SEK vardera.

Av vår export till Singapore går en mycket stor del vidare till de två grannländerna Malaysia och Indonesien. Betydelsen för svensk export av de tre sydligaste länderna i regionen framgår därför tydligare om man adderar exportsiffrorna dit - 11.5 miljarder SEK - vilket i nuläget gör denna marknad i storleksordning nästan jämförbar med Kina.

Indiens relativt minskade ekonomiska betydelse för Sverige framgår av en jämförelse med 1975. Då var Indien vår näst största exportmarknad i Asien, efter Japan, men höll 1996 bara en 8:e plats.

Vår export på Filippinerna och Vietnam är fortfarande liten men uppvisar de senaste åren en snabb ökning. Anmärkningsvärd är utvecklingen av exporten till Sydkorea, från 28 milj. SEK år 1975 till 4.4 miljarder SEK 1996. Storföretagen svarar för den helt övervägande delen av exporten. Särskilt framträdande är detta förhållande i Kina där främst Ericsson samt ABB och Tetra Pak i nämnd ordning svarar för nästan hela den svenska exporten.

Karakteristiskt för utvecklingen av vår Asienexport är vidare att varusortimentet har breddats kraftigt. Det består nu till mycket stor del av verkstadsprodukter (maskiner och apparater) samt transportmedel liksom kemiska produkter, papper och papp samt järn och stål. Breddningen av exporten har skett såväl inom storföretagens verksamhet som genom tillkomsten av en rad smärre företag som exporterar sina produkter också till asiatiska marknader. Ett annat markant drag i de senaste årens utveckling är den svenska skogsindustrins allt större

intressen i Asien, särskilt Indonesien (fabriksetableringar, kunskapsöverföring).

Genom den regionala handelns snabba utveckling i Asien har västländerna i allmänhet tappat marknadsandelar. För Sveriges del verkar vi dock ha hållit ställningarna i detta avseende jämfört med konkurrenter såsom Storbritannien, Tyskland och USA, låt vara att våra marknadsandelar jämfört med de nämnda ländernas ligger på en låg nivå, cirka 0.6 - 0.8 % i de flesta fall. Vad gäller Japan har vi fördubblat vår marknadsandel de senaste åren (till 0.8 %) Den högsta marknadsandelen i regionen har vi i Indonesien - 1%. Däremot har vår andel i Vietnam minskat kraftigt - från 6 % 1980 till 0.2 % 1996. Men detta avspeglar kanske snarare den naturliga breddningen av Vietnams utrikeshandel efter Vietnamkrigets slut. 1975 exporterade vi mer än tre gånger så mycket till Nordamerika som till Asien. I dag är exporten till Asien den större - 11.0 % mot 9.5 % till Nordamerika (NAFTA) av vår totala export.

Vår import (bil. 2) från Asien visar en tillväxt över den senaste 20-årsperioden från 4.8% till 7.7 % av den totala importen. Motsvarande siffror för vår import från Nordamerika (NAFTA) visar på en minskning från 7.2 % till 7.0 %. Vår handel med Asien, export såväl som import, är sålunda nu större än den med Nordamerika. De största importökningarna under perioden gäller Kina, Taiwan, Indonesien, Thailand och Vietnam. I volym är importen från Japan, liksom vad gäller exporten, störst (13 miljarder SEK) varefter kommer Kina/Hongkong (nära 10 miljarder SEK), Taiwan (3.7 miljarder SEK) och Sydkorea (2.2 miljarder SEK). Från Thailand, Malaysia respektive Indonesien importerar vi för drygt 1 miljard SEK.

Man kan tydligt se skiftningar i importmönstren. Under 70-talet importerade vi råvaror samt även en del tekoprodukter från de asiatiska länderna. I takt med att länderna utvecklats har handeln alltmer övergått till lätta industrivaror och därefter mer avancerade verkstadsprodukter. Denna utveckling har dock inte skett i Indien. Dess export domineras fortfarande helt av tekoprodukter.

Vår Asienimport innefattar sålunda idag en rik variation av varor, alltså en breddning liknande den som skett inom exporten.

Företagsetableringar

Siffror på exportens och importens utveckling är naturligtvis viktiga indikatorer på våra ekonomiska förbindelser med Asien. Samtidigt måste erinras om att de svenska storföretagen ofta är multinationella och att handelsöverskott och handelsunderskott därför blivit mindre relevanta

som mätare på våra industriella och kommersiella framgångar. Omfattningen av svenska företagsetableringar i Asien är därför kanske väl så viktig för dessa bedömningar.

Svenska företagsetableringar förekom redan långt före andra världskriget i Indien och i Öst/Sydostasien, (främst i olika tändsticksfabriker). Handelshuset Gadelius i Japan upprättades där redan 1907 men hade dessförinnan haft sin verksamhet i Singapore från 1904 (och var där den förste distributören av Ford utanför USA). De senaste decennierna har de svenska etableringarna i Asien tagit ny fart (Hongkong, Kina, Singapore, Filippinerna, Thailand) och sedan 80-talets slut också i Indien. Likväl är svenska och övriga europeiska investeringar marginella jämfört med de satsningar som gjorts av andra länder, främst Japan och USA. Denna obalans till europeisk industris nackdel ligger till grund för förslag om mera samlade EU-insatser gentemot Asien - förslag som öppet stöds av många asiatiska länder vilka ogillar ett alltför starkt inflytande från de amerikanska och japanska företagens sida.

En lång rad svenska företag har under de senaste decennierna etablerat sig på de asiatiska marknaderna (Bil.3). I de allra flesta fall rör det sig om representations- och försäljningskontor.

Genom de senaste decenniernas utveckling har Hongkong och Singapore i de flesta fall blivit centra också för de svenska företagens regionala kontor. I dessa två områden samt i Bangkok finns på vardera platsen 140 - 160 svenska företag representerade. Med få undantag ingår där samtliga svenska storföretag. I Indien finns ca. 100 svenska företag och med flera anställda än i något annat land i Asien, drygt 8000.

I de nämnda länderna har antalet svenska företag på senare år hållit sig ganska konstant. En tredjedel av dessa företag är dock småföretag (ofta enmanskontor) och där sker kontinuerligt såväl tillflöde av nya som stängning av gamla kontor.

Somliga av de stora företagen, t.ex Ericsson, har varit tidigt ute och kunnat dra fördel av de växande marknaderna. S.k. joint ventures med inhemska partners förekommer ibland. Stora ansträngningar har under senare år gjorts, t.ex från Exportrådets sida, för att förmå små och medelstora företag att försöka komma in på tillväxtmarknaderna i Asien, men dessa försök har, med undantag av Taiwan, endast haft begränsad framgång. Orsakerna kan vara flera men genomgående tycks ha varit ett visst psykologiskt motstånd mot ett engagemang i en kulturellt främmande miljö vartill kommer det geografiska avståndet. De mindre företagen måste visa uthållighet men tvingas arbeta med snävare tidsperspektiv än de stora. I de fall svenska företag sökt etablera sig på asiatiska marknader har de haft svårt att på kort tid finna rimlig lönsamhet. Ett mycket stort antal svenska företag, även små, har därför

valt att sälja sina varor genom avtal med inhemska handelsföretag. I exempelvis Singapore finns över 300 agenter för svenska företag.

Endast ett mindre antal av företagsetableringarna gäller investeringar för tillverkning. Det gäller främst storföretagen Volvo, SKF, ABB, Ericsson och Tetra Laval men också ESAB och Astra. Det kan tilläggas att SE-banken och Handelsbanken har regionala kontor i Singapore och Hongkong.

Nedanstående uppställning ger en summarisk bild av de svenska storföretagens engagemang i olika länder i Asien.

Volvo: Thailand och Malaysia. Beslut om nya investeringar i Kina och Indien

SKF: Malaysia (med inriktning på tillverkning för hela regionen).

ABB: Kina samt dotterbolag i de flesta av regionens länder

Tetra Laval: Kina, Singapore, Japan

Ericsson: Kina samt i stort sett samtliga övriga länder i

regionen. Joint ventures i Malaysia och

Fillipinerna

ESAB: Indonesien

Astra: Kina

Försök har gjorts att beräkna de svenska investeringarnas storlek i Asien. Detta har emellertid visat sig svårt att göra med någorlunda säkerhet eftersom de stora svenska företagen är multinationella och kan hämta investeringskapital från många andra delar av världen än Sverige. En konklusion av en rundfråga som gjordes till ambassaderna för några år sedan är att de i statistiken synliga svenska investeringarna i Asien är mycket små jämfört med andra västliga industriländers och framför allt jämfört med de japanska och de amerikanska investeringarna.

Än mindre är de asiatiska företagens investeringar i Sverige. Helt dominerande är de japanska investeringarna - sammanlagt ett drygt 80-tal. I övrigt finns en handfull investeringar från Kina/Hongkong och Singapore. Flödet av investeringar från dessa länder uppgick 1996 till drygt 100 milj. kr. För att stimulera sådana investeringar har en särskild svensk myndighet inrättats, "Invest in Sweden Agency", som riktar sig mot flera asiatiska länder, men främst Japan.

Antalet anställda i de svenska företagen i Asien har ökat kraftigt (Källa: NUTEK, internationella företag). År 1993 uppskattades detta antal till 34.000. År 1979 var motsvarande siffra -ej helt jämförbar (endast för de 80 största svenskägda industrikoncernerna) - drygt 14.000. I Kina tiofaldigades under åren 1993-95 antalet anställda i svenska dotterbolag - från knappt 500 till ca 4500. Hela antalet svenskar, inkl. barn och medföljande, i de olika länderna framgår av bil.

8 och speglar på sitt sätt också närvaron av svenska företag i respektive land.

Krigsmaterielexporten

Den svenska krigsmaterielexporten till Asien kännetecknas i modern tid främst av stora leveranser från Bofors till Indien men också till Singapore (som f.ö. haft det svenska Försvarets Materielverk som förebild för sin motsvarighet). Leveranser av fartyg och marin utrustning har förekommit till flera asiatiska länder, t.ex. Singapore och Thailand. Nyligen har ett för framtiden viktigt kontrakt tecknats av Kockums med Singapore (ubåtar samt utbildning av ubåtsbesättningar). Placeringen av en svensk försvarsattaché i Sydostasien (Singapore) visar på det svenska intresset för nya vapenkontrakt i en region där många länder är i färd med att modernisera och bygga ut sin försvarsmakt.

Under åren 1994-1996 har den svenska krigsmaterielexporten till Asien (Bil. 4 och 5) minskat från 38 % till 20 % av den totala vapenexporten. Stora variationer förekommer dock år från år på grund av att kontrakt sällan tecknas kontinuerligt varigenom kurvan över försäljningar blir ojämn. Siffrorna för Singapore och Thailand är särskilt talande härvidlag.

Under 1996 var Pakistan den största mottagaren av svensk krigsmateriel i regionen (190 milj. SEK) följt av Indien (148 milj.), Singapore (88 milj.), Indonesien (65 milj.), Malaysia (61 milj.) och Thailand (37 milj. SEK). Totalt uppgick år 1996 den svenska krigsmaterielexporten till regionen till 619 milj. SEK. jämfört med 1194 milj året innan.

De fem största mottagarna av svensk krigsmateriel (USA, Norge, Tyskland, Österrike och Australien) ligger på högre nivåer. (Från USA:s 562 milj. till Australiens 212 milj. SEK år 1996).

4 Utvecklingsbistånd

Efterkrigstidens statliga svenska u-landshjälp började år 1950 genom ett mindre bidrag till FN:s dåvarande biståndsprogram EPTA (Expanded Programme of Technical Assistance). Det svenska bilaterala biståndet inleddes år 1952 genom att en centralkommitté ”för svenskt tekniskt bistånd till mindre utvecklade områden” bildades.

De första mottagarländerna för svenskt bilateralt bistånd var Etiopien och Pakistan - i det första fallet beroende på att många svenskar, främst

missionärer, varit verksamma i landet. Pakistan däremot valdes på grund av rekommendation från FN.

Centralkommitténs första praktiska resultat för Asiens del blev ett avtal 1955 om en yrkesskola i Pakistan och samma år hölls en veterinärkurs i Stockholm för deltagare från Indien och Thailand. Senare tillkom bl.a. familjeplaneringsprojekt i Sri Lanka och Indien.

Det svenska u-landsbiståndet förblev under flera år av liten omfattning och fram till 1961 hade sammanlagt endast 120 milj. kr utbetalats för biståndsändamål, vilket var mindre än vad den svenska missionen under samma tid hade satsat i u-länderna.

Proposition 100 (1962) drog upp riktlinjerna för ett mera substantiellt och målinriktat svenskt bistånd. Det primära var att påskynda u-ländernas ekonomiska utveckling samtidigt som inkomstförbättringen skulle leda till en önskvärd socialt utjämnande utveckling. Inrättandet av SIDA 1965 ledde så småningom till en mera samlad administration av det snabbt ökande biståndet för vilket målsättningen 1 % av nationalinkomsten uppställdes 1968.

Antalet mottagarländer för svenskt bistånd till Asien förblev länge begränsat - i linje med behovet av koncentration- jämfört med biståndet till Afrika. (Som följd av den koloniala frigörelsen i Afrika under 60- och 70-talen växte antalet mottagarländer på denna kontinent betydligt mera). Den övervägande delen av Asienbiståndet gick till programländerna i Sydasiens - främst Indien. Men betydande belopp gick dessutom till de krigsdrabbade staterna i Indokina. Sedan 1970-talets slut har Asien, generellt sett, upplevt en period av fred och ekonomisk utveckling. Parallellt därmed har uppsättningen svenska biståndsinstrument breddats till att omfatta tekniskt samarbete, internationella kurser, u-krediter och forskningssamarbete. Konsekvensen har blivit att det svenska biståndet till Asien har byggts ut till att omfatta ett större antal länder, även sådana med en något högre utvecklingsnivå. Samarbetet domineras av de nio länder - Afghanistan, Bangladesh, Filippinerna, Kambodja, Kina, Indien, Laos, Sri Lanka och Vientam - med vilka Sverige bedriver ett långsiktigt samarbete, men inte mindre än 18 länder i Asien inbegrips i någon form. Till Thailand utgår t ex ett bistånd på i genomsnitt drygt 50 mil. kr. per år. Den bredaste täckningen har de internationella kurserna och biståndet genom enskilda organisationer. Malaysia, vars per capita inkomst idag ligger på ca USD 4.000, innefattas fortfarande i kursprogrammet.

1996 utbetalades totalt drygt 1,7 miljarder kr till Asien. (Biståndet till Central- och Västasien ej inräknat.) Fördelningen under åren 1993-96 framgår av bilaga 6. Jämfört med det totala svenska bilaterala biståndet utgör Asiens andel därmed ca 20 %. I ett tidigt skede var den mer än dubbelt så hög. Motsvarande siffra för Afrika är 37 %.

Indien är den största biståndsmottagaren i Asien sammantaget såväl som idag. (1996: 345 milj. kr.) Det svenska biståndet till Vietnam blev massivt och uppgick under några år i mitten av 1970-talet till närmare en halv miljard kr. i den tidens penningvärde. (En dryg miljard i dagens penningvärde.) 1996 uppgick det till 302 milj. kr. Det länge så kontroversiella pappersbruket i Bai Bang var en starkt bidragande faktor. Uttryckt i fasta priser är Bai Bang det största enskilda projektet någonsin. Bland större biståndsprojekt i Asien märks i övrigt vattenkraftprojekten Kotmale i Sri Lanka och Uri i Indien. Projekt av den storleksordningen hör till undagntagen i svenskt bistånd.

Biståndsinsatserna till programländerna i Sydostasien är framför allt inriktade på fattigdomsbekämpning och jämställdhet. Samtidigt ökar insatserna på erfarenhets- och kunskapsutbyte särskilt vad gäller Indien. I samarbetet med Indien eftersträvas ökad ömsesidighet, inledningsvis vad avser forskning och utbildning. I Sydostasien domineras det svenska biståndet till programländerna av stöd till reformprocesser och institutionsuppbyggnad, t.ex lagstiftning, bankväsende, statistik- och skatteförvaltningar och parlament. Också biståndet till hälsovård, energi, infrastruktur och markvård har kapacitetsuppbyggnad som ett huvudtema. Med mer utvecklade länder i Öst- och Sydostasien inriktas samarbetet på kunskapsöverföring, bl a på miljöområdet. Stödet består av mjuka krediter för större projekt inom t.ex energi och sjukvård, kontraktsfinansierat tekniskt samarbete och kurser i Sverige. För samtliga samarbetsländer i Asien skall stöd till demokrati och skydd av de mänskliga rättigheterna ges en framträdande roll. Barns rättigheter skall uppmärksammas.

Bland de "nyare" mottagarna märks Kina som 1996 mottog 119 milj. Ett antal u-krediter spelade en viktig roll i Ericssons initiala framgångar i landet. En landstrategi har utarbetats som skall bidra till Kinas öppning mot och inlemmande i världssamfundet. Samarbetet skall bl.a. inriktas på miljö, jämställdhet, demokratisering och mänskliga rättigheter. Den akuta livsmedelskrisen i Nordkorea har lett till att Sverige blivit en för detta land viktig biståndsgivare vad gäller humanitär bistånd.

Regionala insatser sker bl.a. med stöd till den ombildade Mekongkommissionen (Kambodja, Laos, Thailand och Vietnam) samt till Asian Institute of Technology (AIT). Sverige är, alltsedan dess grundande 1966, medlem av Asiatiska Utvecklingsbanken i Manila.

Bistånd till u-länder ges också av en rad ideella, enskilda svenska organisationer som finansierar sin verksamhet dels genom egna insamlingar, dels och huvudsakligen, genom bidrag från Sida.

Dominerande bland dessa organisationer är Rädda Barnen och Svenska Missionsrådet. Bland mottagarländerna kommer Bangladesh

och Indien i främsta rummet. Allmänt gäller att de enskilda organisationerna inriktar sig på att stärka sina samarbetspartners i mottagarlandet. Demokrati- och MR-inriktningen har förstärkts på senare år. Några av de mera framträdande organisationerna redovisas summariskt här. (Andra finns redovisade nedan under rubrikerna parti, fackliga, kooperativa respektive kyrkliga kontakter).

Rädda Barnen har en stark inriktning på barnfrågor och barns rätt. Man anslår f.n. 30 milj. kr. för verksamhet i Asien varav huvuddelen är förlagd till Sydasiens, främst Bangladesh och Pakistan. 10 milj. kr. går till Vietnam samt regionala projekt i övriga Sydostasien.

Även om svältkatastroferna i Afrika dominerar Svenska Röda Korsets arbete så ägnar man resurser också åt Asien. Akut hjälpbehov finns just nu i Nordkorea. Hjälp till katastrofberedskap lämnas till Indien i form av livsmedelsförråd och till Bangladesh i form av cyklonskydd. I Vietnam har Röda Korset sedan många år engagerat sig i ett trädplanteringsprojekt (kokospalmer). Organisationsstöd ges till systerföreningar t.ex i Indonesien och i Kina. I det senare landet avbröts alla kontakter 1949/50 men återupptogs 1979. SRK:s största mottagare i regionen är Bangladesh, Nepal och Vietnam.

Forum Syd är ett samarbetsorgan för ett 20-tal svenska organisationer såsom Svalorna IOGT/NTO och Adoptionscentrum. Verksamheten bedrivs inom ca 100 projekt och inriktas alltmer på demokrati och MR-frågor. Verksamheten är i huvudsak koncentrerad till Kambodja, Vietnam och Sri Lanka.

IM (Individuell Människohjälp) har i Asien koncentrerat sin verksamhet på att hjälpa tibetaner i exil - i Indien, men också i Nepal. Det gäller främst medicinska insatser mot TBC och lepra, men också plantering av fruktträd (i Nepal).

5 Andra typer av relationer

Kyrkliga kontakter

De kontakter som svenska kyrkor har i Asien daterar sig ofta till senare hälften av 1800-talet och har i första hand gällt Kina och Indien. De omvälvande händelserna i Kina 1948/49 ledde till att missionärerna tvingades fly landet eller i en del fall bragtes om livet. Det är först nu som det åter blivit möjligt för de svenska trossamfundet att i begränsad utsträckning åter ta kontakt med trosfränder i Kina.

I Indien har såväl Svenska kyrkans som frikyrkornas missionsinsatser varit lokaliserade till främst Sydindien (Tamilkyrkan). Efter kriget skedde en gradvis nedtrappning av missionsverksamheten som till viss del överflyttades till emigrerade grupper av tamiler i Malaysia.

Senare har en uppgång skett i de kyrkliga samfundens engagemang i Asien - men i en ny form. Med de europeiska kolonialväldenas upplösning följde en självständighets-rörelse också på missionsfältet. Autonoma kyrkor bildades. De svenska trossamfundens missions- och sociala verksamhet kanaliseras nu i stor utsträckning genom nya multilaterala organ såsom Kyrkornas Världsråd och Lutherska Världsförbundet. För frikyrkornas del har Diakonia tagit över som samordnande biståndsorgan - och för katolska kyrkans del är det Caritas. Diakonia har ett regionkontor i Thailand som täcker verksamhet främst i Indien och Bangladesh men också i Sri Lanka, Filippinerna och Kambodja.

Svenska Missionsrådet är den största kyrkliga ramorganisationen med verksamhet i Asien. Dess uppgift är att stärka kristna organisationer och samtidigt göra insatser inom hälso- och utbildningsområdet. Verksamheten sker främst i Sydasiens men omfattar även Filippinerna och Thailand.

Stiftelsen för Rikskyrklig Verksamhet är en kansliorganisation för bl.a. Lutherhjälpen och Evangeliska Fosterlandsstiftelsens utlandsverksamhet. Lutherhjälpen verksamhet är spridd över nästan hela regionen, inklusive Filippinerna, Malaysia och Indonesien. Dess arbete i Asien sker i stor utsträckning i samarbete med Lutherska Världsförbundet och Kyrkornas Världsråd.

Främst inriktar man sig på projekt i Bangladesh och Indien. Man arbetar bl.a. med flyktinghjälp och katastrofinsatser samt hjälp till utsatta grupper, främst kvinnor och barn. Vidare satsar man numera på teologiska dialogcentra (för samtal mellan olika religioner) i Indien, Japan och Hongkong.

Genom s.k. "mission i retur" bekostas anställning av asiatiska präster och ungdomsledare i Sverige.

Verksamheten hämmas starkt i de muslimska länderna av de restriktioner som uppställs av världsliga eller islamska förordningar. I hinduiska länder (Indien) har på senare år den ökade fundamentalismen gjort de kristna församlingarnas arbete svårare.

Evangeliska Fosterlandsstiftelsen har i Asien hela sin verksamhet inriktad på Indien.

Pingstmissionens U-landshjälp verkar för en fördjupad relation till de nationella samarbetskyrkorna i missionsländerna. I Asien bedriver man verksamhet främst i Bangladesh men även i Thailand, Pakistan och Sri Lanka.

Inom ramen för SKUT (Svenska Kyrkan i Utlandet) finns svenska präster i Japan, Thailand och Singapore.

Samfundens tidigare verksamhet var byggd på frivilliga bidrag som gick direkt till missionsfälten. Med framväxten av ett svenskt statligt bistånd har även de kyrkliga organisationerna fått bidrag för sin sociala verksamhet. Samtidigt kan konstateras att t.ex Svenska kyrkan ibland tar upp kollekt också för icke kyrkliga organisationers arbete t.ex Amnesty och Röda Korset. Någon klar uppdelning mellan mission å ena sidan samt olika slags social hjälpverksamhet (främst sjukhus och skola) å den andra är knappast möjlig att göra.

Kooperativa kontakter

Det svenska Kooperativa Förbundet anordnade 1957 en kongress i Stockholm på temat "Utan gränser" där ett kooperativt engagemang för u-länderna på olika sätt initierades. Detta ledde till en stor insamling. De medel som inflöt användes till stor del för ett samarbete med kooperationen i New Delhi. Ett hus byggdes där, Mauritz Bonow-House, i vilket konferenser och kurser om kooperation arrangerades. Viss verksamhet förlades också till Malaysia.

När senare SCC (Swedish Cooperative Center) bildades fick denna organisation i Asien sin huvudsakliga verksamhet i Sri Lanka. Ett samarbete med Vietnam förbereds nu också av SCC. Hela dess verksamhet baseras på frivilligt insamlade medel. Genom tillkomsten av Internationella kooperativa alliansen och dess regionkontor i New Delhi har bistånd från svensk kooperation kommit tillbaka till Indien men nu i multilateral form.

En annan gren av KF:s internationella verksamhet sköts av det helt KF-ägda Project Center som vilar på kommersiell grund. Det har här framför allt gällt projekt i Singapore och Thailand. I Singapore hjälpte man på 1970-talet till med uppbyggnaden av landets kooperativa organisation. På 80-talet var den svenska kooperationen likaså engagerad där för att genomföra en då nödvändig rekonstruktion och f.n. genomförs med svensk hjälp en ny genomgång av Singapores kooperativa organisation (NTUC Fair Price).

I Thailand började KF sin rådgivande verksamhet vid 80-talets början och är f.n. inne i ett aktivt skede för att i Bangkok-området genomföra en nödvändig centralisering och revitalisering av konsumentkooperativen. Den thailändska kooperationen får nu också hjälp med att skapa en jordbrukskooperativ rörelse, med Svenska Lantmännens Riksförbund (SLR) som modell.

Med Filippinerna finns ett samarbete, kopplat till landreformen, som syftar till att hjälpa de nyblivna självägande bönderna till kooperativt samarbete.

I Vietnam finns ett samarbete med Saigon Union of Trading Cooperatives. KF:s insats syftar till att hjälpa denna organisation att bli mera marknadsorienterad. Sporadiska kontakter har förekommit med Kina och Indonesien och i det senare landet finns ett mera uttalat intresse att utveckla de svenska kooperativa kontakterna. Med Japan har KF ett erfarenhetsutbyte (via vänortsföreningarna i Stockholm och Kobe) som gäller samordning av kooperativa hjälpinsatser i Thailand och Vietnam.

Partikontakter

De svenska politiska partierna har endast i mindre grad några partikontakter med motsvarigheter i asiatiska länder. Med denna allmänna begränsning torde det socialdemokratiska partiet ha det mest utvecklade kontaktnätet i Asien.

Med politiska partier i Japan och Malaysia finns kontakter som grundar sig på dessas medlemskap i Socialistinternationalen. Indien, Pakistan, Nepal och Filippinerna har också viss anknytning till Internationalen. Partierna i övriga länder står helt utanför. Med Indien liksom med många andra länder i Asien finns dock sedan gammalt ett brett nät av personliga kontakter. Det är uppenbart att de svenska personliga och informella partikontakterna, särskilt de socialdemokratiska, med politiska ledare, t.ex. i Vietnam, i många fall har stor betydelse för synen på Sverige bland inflytelserika asiatiska ledare - och vice versa.

Genom Olof Palmes Internationella Centrum ges stöd i olika länder för att stimulera uppbyggnaden av fria och demokratiska organisationer. Verksamheten är i Asien koncentrerad till Filippinerna, Vietnam, Indien och Pakistan. I Indien stöds även yrkesutbildning för ungdomar. Därutöver är man verksam också i Hongkong och södra Kina liksom i Pakistan och Nepal. Frågan om MR-stöd till Burma är aktuell.

Fackliga kontakter

Fackföreningsrörelsens kontakter med Asien var fram till 70-talets mitt i huvudsak begränsade till multilaterala kontakter via fackföreningsinternationalen (ICFTU) och yrkesinternationalerna.

Från 70-talets mitt och fram till 1990 kännetecknades Asienkontakterna av ett aktivt multilateralt projektsamarbete i form av bistånd

till asiatiska fackorganisationer, vanligen via internationalerna. Men från 1990 tillkom en kraftig ökning av de bilaterala kontakterna samtidigt som det multi-laterala samarbetet intensifierades. De fackliga biståndsprojekten började byta karaktär. Under intryck av "det asiatiska undret" talar man nu allt mindre om bistånd utan mera om samverkan. De asiatiska förbunden uppträder med allt större självförtroende gentemot sina västerländska motsvarigheter. Länder som tidigare varit stängda för facklig samverkan har på senare tid öppnat sig. Svensk fackföreningsrörelse kan nu aktivt intressera sig för den fackliga utvecklingen och demokratiseringsprocessen också i länder som Kina och Vietnam.

LO/TCO:s biståndsnämnd samarbetar med fackliga motsvarigheter i flera länder, bl.a. Filippinerna. Ett nytt regionalt projekt omfattande hela Sydasiens påbörjades 1997.

Parallellt med svenska företags ökade industriella engagemang och affärskontakter i Asien har följt fackliga kontakter och utvecklingsprojekt t.ex. i Sydkorea, Malaysia och Indonesien. Svenska Facklärares förbundet har engagerat sig i främst Indien. Metall och SIF etablerar nu kontakter i flera länder, bl.a. i Kina.

Kulturutbytet

Inom det anslag som finansierar informations- och kulturinsatser genom de svenska utlandsmyndigheterna är f.n. Asien ett prioriterat område, vid sidan av Västeuropa och Nordamerika.

De officiella svenska kulturmanifestationerna i Asien (UD och Svenska Institutet) är relativt få och var under förra året koncentrerade till Japan där det har pågått ett svenskt kulturår. Konstutställningar, filmvisningar, musikaliska etc. framträdanden arrangeras därutöver, ofta genom den lokala svenska ambassadens försorg och med delfinansiering via sponsring av svenska företag. Carl Milles-utställningen i Singapore nyligen är ett exempel. Vidare kan nämnas Marionetteaterns turné till Thailand och Indien samt en teaterturné till Kina ledd av regissören Peter Oskarsson.

Med bl.a. Indien och länder i Indokina finns av biståndsmedel finansierade kultursatser, bl.a. för bevarande av kulturarvet. Sedan Sverige blev EU-medlem medverkar de svenska utlandsmyndigheterna i Asien i EU-gemensamma, lokala kulturaktiviteter i olika länder, filmveckor, konserter m.m.

I många asiatiska länder finns det bara en begränsad inhemsk allmänhet, utöver den västerländska kolonin, som har möjlighet att ta till sig västerländska kulturyttringar. Kulturklyftorna är dock mindre

gentemot Japan, Indien, Hongkong och Singapore där det finns en större inhemsk för västerländska kulturyttringar intresserad publik. Genom den allmänna standardhöjningen, ökade internationella kontakter och uppkomsten av en allt större och akademiskt utbildad medelklass uppstår dock en för västerländsk kultur potentiellt mer intresserad publik. De akademiska kontakterna mellan olika forskare får ibland också en kulturell dimension.

Såsom framhållits ovan är Japan ett särfall vad gäller intresse för Sverige och svensk kultur. Detta avspeglas även i att många svenska författare översatts till japanska. Under det senaste året rör det sig om ett 15-tal boktitlar enbart på barnboksområdet.

Därtill kommer den svenska romanlitteraturen med författare från Selma Lagerlöf till Jan Guillou. Intresset i Sverige för litteratur från Asien är relativt begränsat och i hög grad koncentrerat till författare från Indien, Kina och Japan - i viss mån också från Vietnam.

En nystart för detta intresse under efterkrigstiden utgjorde Artur Lundkvists presentation på 1950-talet av olika indiska författare. I nuläget är antalet till svenska översatta moderna asiatiska författare följande: Indien ca 20; Kina ca 20; Japan 10 - 15. Antalet översatta författare från övriga länder är bara 4 - 5 stycken (Indonesien, Thailand, Sydkorea). Från Japan har dock under efterkrigstiden hämtats två Nobelpristagare i litteratur, men ingen från övriga länder. Med Indien och Vietnam har Sveriges Författarförbund nyligen träffat utbytesavtal.

På senare år har japansk och kinesisk film fått stor uppmärksamhet i Sverige. Svensk formgivning har tagit starka intryck av enkelhet och renhet i japanskt formspråk t.ex i keramik. Indisk respektive indonesisk danskonst har periodvis varit mycket uppmärksammas.

Akademiska kontakter

Efter krigsslutet uppstod från alla håll av världen en stark ström av forskare och studenter som sökte sig till amerikanska universitet, till stor del finansierade av frikostiga amerikanska stipendier. Till en början gällde denna stipendiering nästan enbart akademiker från Europa men så småningom har de amerikanska stipendierna i lika hög grad kommit att omfatta akademiker från Asien. Tillgänglighet av undervisning på engelska språket har utöver de ekonomiska incitamenten varit avgörande. Därmed har den tidigare dominerande tillströmningen av asiatiska akademiker till brittiska universitet stagnerat medan kontakterna över Stilla Havet kraftigt ökat. Studie-och forskningsfinansieringen vad gäller främst amerikanska universitet har vidare kompletterats genom statliga och privata fonder från i första hand

Japan, Sydkorea och Taiwan. En debatt pågår i USA om etiska problem för universiteten i dessa sammanhang.

I takt med att många universitet i Asien har uppnått en högre standard - och i takt med Asiens ökade betydelse i världsekonomin - har ett visst flöde uppstått av akademiker från Europa till asiatiska universitet. De mest attraktiva asiatiska universiteten återfinns i Indien, Japan, Kina/Hongkong samt Singapore.

Antalet europeiska akademiker vid asiatiska universitet är dock ännu förhållandevis lågt, till stor del beroende på språkproblemen (Kina, Japan). Enligt UNESCO-statistik kom 1993 ca 44.000 asiatiska studenter (Sydasien ej inkluderat) till europeiska universitet medan antalet i motsatt riktning endast var ca 2.500. Men asiatiska studenter väljer i än högre grad att studera vid amerikanska universitet (se ovan) och detta flöde har ökat kraftigt även på senare år trots den positiva utvecklingen av många universitet i de egna asiatiska hemländerna. År 1985 var antalet asiatiska studenter i USA 20.000 men hade 1993 ökat mer än tiodubbelt till 260.000.

Tidigare intresse från de svenska universitetens sida för Asien gällde i stor utsträckning olika asiatiska språk. Kinesiska har traditionellt haft en stark ställning vid olika svenska universitet, särskilt Stockholm (professorerna Karlgren, Malmqvist etc.). Studierna bedrevs i stor utsträckning inom Sverige. Att läsa och forska vid universitet i Asien var ovanligt.

De första decennierna efter andra världskriget intog de akademiska kontakterna med Indien en betydligt centralare roll än i dag. Inslaget av indiska studenter i Sverige var märkbart. Senare har utbytet med andra länder i Asien ökat påtagligt. Intresset har vidgats från språken till att också i hög grad omfatta samhällsvetenskaperna samt medicin och övriga naturvetenskaper. Geografiskt har tyngdpunkten i de akademiska kontakterna förskjutits österut till Japan, Kina och Sydostasien. Inte bara forskare utan i hög grad också studenter förlägger nu perioder av sin verksamhet till Asien. Särskilt bland ekonomistudenter tycks det vara vanligt att i samband med examensarbeten utföra fältarbete utomlands.

De flesta svenska universitet och högskolor har samarbetsavtal med ett eller flera asiatiska universitet men en koncentration av dessa avtal har skett till universitet i Kina/Hongkong, Japan, Singapore. Syftet med dessa avtal är att tillgodose utbildningsbehov på grundutbildningsnivån men också att öka den egna vetenskapliga kompetensen. Den starkaste yttre markeringen av Asien-intresse finns vid universiteten i Lund, Göteborg och Stockholm där särskilda centra för Asien-studier har inrättats. Vid Handelshögskolan i Stockholm har inrättats ett Japan-institut. Men intresset för akademiska kontakter med Asien torde vara spritt över alla de svenska universiteten och högskolorna. I detta

sammanhang bör också nämnas den forskning som bedrivs inom ramen för Nordiska Asieninstitutet i Köpenhamn (NIAS).

Asien-kontakterna på det akademiska området avser dels studentutbyte, dels forskningsutbyte. Att kvantitativt beskriva dessa möter stora problem eftersom befintlig statistik är ofullständig. Studentutbytet på grundutbildningsnivå kan hjälpligt mätas bl.a. med stöd av de avtal som har ingåtts med olika universitet. Forskarutbytet är svårare att få ett grepp om, till stor del beroende på att dessa kontakter oftast sker individuellt och informellt och därför endast i begränsad mån finns registrerade. Att vederbörande ibland gärna vill behålla dessa kontakter för sig själv ökar mörkertalet.

Antalet svenska utbytesstudenter som idag under en längre period vistas vid asiatiska universitet kan uppskattas till drygt 100. Antalet korttidsvistelser på grundutbildningsnivå (någon eller några månader) är troligen större men sifferuppgifter saknas.

Sammanlagt är antalet svenska akademiker, forskare och studenter, som en längre tid vistas vid asiatiska universitet förmodligen inte mer än högst 200. Strömmen av asiatiska akademiker till Sverige är större.

Enligt uppgift från SCB (1993) fanns det totalt 14.000 utländska akademiker vid svenska universitet och högskolor. Av dessa var antalet asiatiska studenter på grundutbildningsnivå drygt 300. Men därtill kommer asiatiska akademiker på forskarnivå och dessa är betydligt flera, över 600 enligt räkningen år 1993. Sammanlagt finns alltså omkring 1000 asiatiska akademiker vid de svenska universiteten och högskolorna. I särklass störst är gruppen kinesiska studenter, sammanlagt omkring 600 varav nära 500 är forskare. Övriga asiatiska akademiker kommer främst från Indien, Bangladesh och Japan - vardera ca 50 - samt från Pakistan, Sri Lanka och Thailand, vardera ca 25. Även från dessa länder är antalet forskare och forskarstuderande större än antalet studenter på grundutbildningsnivån. Som en jämförelse kan nämnas att antalet amerikanska akademiker i Sverige år 1993 var 460, alltså färre än kineserna. Antalet svenskar vid amerikanska universitet, enligt UNESCO:s statistik, var hela 10.700 år 1993.

En enkätundersökning bland de svenska universiteten och högskolorna utfördes 1996 av CPAS (vid Stockholms universitet). Man gjorde där en beräkning av antalet "akademiska kontakter" mellan Sverige och Stillahavsasien. Som "kontakt" räknades forskningskontakt, projektsamarbete samt utbildningsutbyte på lärar- och forskarnivå. Trots den låga svarsprocenten kan vissa slutsatser ändå dras.

De akademiska kontakterna befanns ha en kraftig koncentration på Japan och Kina. Det är möjligen anmärkningsvärt att CPAS-undersökningen inte visar på en ännu starkare övervikt för kontakterna

med i-landet Japan. Det kan tilläggas att antalet japanska studenter vid svenska universitet är påtagligt litet jämfört med antalet kinesiska.

I CPAS-undersökningen ingick inte Indien. Av olika uppgifter att döma förmodas de svenska kontakterna med detta land ligga på ungefär samma nivå som för några decennier sedan. Under tiden har kontakterna med Kina och Japan blivit betydligt intensivare och antas i dag vara frekventare än de indiska. I det Asien vi här behandlar svarar de svenska akademiska kontakterna med Japan och Kina för kanske hälften av det totala antalet kontakter med Asien medan kontakterna med Indien kanske utgör 20%.

De akademiska kontakterna med Asien är, generellt sett, i hög grad finansierade från Sverige. Endast vad gäller Japan och Sydkorea är finansieringen ungefär lika fördelad.

Lunds universitet - som fått i uppgift av regeringen att ha ett samordningsansvar för de svenska universitetens kontakter med Asien - har f.n. sammanlagt 22 samarbetsavtal med universitet i Asien, men med en stark koncentration på Kina. Därtill kommer överenskommelser om samarbete där Lunds universitet ingår i ett nätverk med andra europeiska universitet. Lund har dessutom fått samordningsansvaret inom EU för dess akademiska samarbetsprogram med Kina. Andra svenska universitet och högskolor (främst Stockholm och Göteborg) har likaså ett antal avtal med universitet i Asien som i stort torde följa ungefär samma mönster som i Lund.

Sedan någon tid tillbaka ger Raoul Wallenberginstitutet vid Lunds universitet av svenska biståndsmedel finansierade kurser i mänskliga rättigheter för tjänstemän inom rättssektorerna i olika asiatiska länder (främst Kina, Indonesien och Vietnam). Detta samarbete torde vara unikt vad gäller EU:s och andra västländers MR-kontakter med Asien.

Resandeströmmen

Genom flygets utveckling har de asiatiska länderna blivit allt frekventare resmål för en stor svensk allmänhet. Bangkok blev tidigt en knutpunkt för SAS genom dess roll i uppbyggnaden av, och senare samarbete med, Thai Airlines. SAS har i dag fem flyglinjer till Asien (Bangkok/Singapore, Hongkong, Peking, Tokyo samt New Delhi).

Eftersom Luftfartsverket endast registrerar passagerare enligt "first destination" hamnar det stora flertalet av de svenska Asienresenärerna i statistiken under Köpenhamn, Frankfurt, Amsterdam etc. Endast direktlinjer från Sverige till asiatiska destinationer återfinns i Luftfartsverkets statistik men ger knappast någon ens relativ uppfattning om resandeströmmen från Sverige ditut.

Flygbolagen har däremot sina egna uppgifter, vilka dock inte alltid lämnas ut. En rundfråga till olika flygbolag har gett följande beräknade men mycket ungefärliga siffror på det totala årliga antalet svenska resenärer till Asien (i storleksordning):

Tabell 2. Antal svenska resenärer till Asien

Thailand	75.000	Indonesien	20.000
Hongkong	40.000	Malaysia	20.000
Singapore	40.000	Indien	10.000
Kina	30.000	Filippinerna	8.000
Japan	25.000	Totalt	268.000

Som jämförelse kan nämnas att den totala svenska resandeströmmen till USA beräknas till 280.000. Den svenska resandetrafiiken på Asien är därför nu av ungefär samma storleksordning som trafiken på USA

Den alldeles övervägande delen av de svenska resorna till Asien består enligt flygbolagens uppgifter av charter. Det framgår också, föga överraskande, att det är turistmål, t.ex Thailand, som står för den livligaste svenska resandeströmmen. Någon samlad statistik över resandeströmmen från Asien till Sverige finns inte. Enligt uppgift från Turistdelegationen ligger antalet turister från Japan i särklass högst bland de asiatiska länderna (24.000) följt av Sydkorea (12000). För övriga länder saknas statistik. Den asiatiska turistströmmen till Sverige är dock uppenbarligen bara en bråkdel av strömmen i motsatt riktning. Som exempel kan nämnas att enligt singaporiensk statistik det årliga antalet singaporienska resande därifrån till Sverige endast uppgår till ca 1000 (mot 40.000 svenskar i motsatt riktning).

Migration

Den asiatiska invandringen till Sverige var länge av ringa omfattning. Den var hårt reglerad och flyktingströmmarna, även under senare år, har varit begränsade från de här aktuella delarna av Asien. En uppmärksammas invandring i form av adopterade koreanska barn tog sin början under 1950-talet. Andra adoptioner har senare tillkommit. Koreanerna är den näst största gruppen invandrare (8500) från den här behandlade delen av världen medan den indiska är störst (10.000). Antalet vietnameser (ofta etniska kineser) som bosatt sig i Sverige har ökat kraftigt. Det rör sig här om reglerad invandring. Den enda gruppen invandrare där många kommit till Sverige "spontant" är sri lankeser,

främst tamiler. Bland thailändare och filippiner, men även sri lankeser, finns en kraftig övervikt av kvinnliga invandrare vilket avspeglar äktenskap och därmed liknande anknytning till svenska män.

Enligt den officiella SCB-statistiken (Bil. 7) ökade antalet invånare i Sverige födda i den här aktuella delen av Asien från drygt 10.000 år 1975 till nära 70.000 år 1994. Detta är en förhållandevis mindre ökning jämfört med invandringen från många andra länder och områden, (t.ex. Bosnien/Jugoslavien, Iran)

Oavsett storleken av denna asiatiska invandring kan konstateras att fokus i den svenska debatten om invandringspolitiken knappast har riktats mot de länder vi behandlar i detta sammanhang.

Utvandring av svenskar till Asien, med syfte att permanent bosätta sig där, förekommer i mycket liten utsträckning. De allra flesta av svenskarna i Asien är anställda i svenska företag, organisationer etc. och stannar på respektive post under några år. I många fall sker en rotation med hemmavistelser varefter ett nytt arbete i Asien väntar. De största svenskkolonierna (Bil. 8) finns i Hongkong och Singapore med vardera närmare 1000 (medföljande och barn inräknade). I Filippinerna, Japan, Indien, Thailand och Kina finns i vardera landet 600 - 700 bofasta svenskar och i Malaysia nästan lika många - 500. I övriga länder är svenskkolonierna betydligt mindre. För hela den aktuella asiatiska regionen uppgår antalet där bosatta svenskar till omkring 7000.

Asiens bild av Sverige - och vår bild av Asien

Svenskarnas kunskaper om Asien, liksom världen i stort, har ökat enormt under efterkrigstiden. En rad resenärer och författare, t.ex. Sten Bergman, Eric Lundqvist, Jan Myrdal, Cecilia och Sven Lindqvist, Gunnar Fredriksson har starkt bidragit till detta (se litteraturförteckning). Vår bild är också i hög grad präglad av rapporteringen i media.

Olika politiska värderingar har avlöst varandra varmed Asienbilden utsatts för tvära kast. Särskilt tydligt framgår detta om man ser hur vår bild av Kina har förändrats sedan folkrepublikens tillkomst 1949 - via Koreakrig, kulturrevolution, Dongs reformer och Himmelska Fridens torg 1989 (se ovan). Detsamma gäller i varierande grad vår bild av t.ex. Indien, Indonesien och Vietnam. Samtidigt har vår kunskap om, och respekt för, kulturyttringar i Asien förstärkts. Utställningar av arkeologiska fynd, reportage om asiatiska historiska minnesmärken har nått gemene man.

Vad gäller Indien har under hela efterkrigstiden funnits en stark koppling till ungdomskulturer, vishetsläror etc. Meditationstekniker,

yoga, kraftsporter etc. har fått en stor spridning och från Kina har vi fått Thai Chi. I detta sammanhang bör kanske också nämnas det starkt ökade intresset för asiatisk läkekonst (t.ex. akupunktur) samt asiatiska läke- och hälsomedel (Ginseng etc.).

För gemene man torde- med anknytning till turismen- asiatisk matkultur (asiatisk restaurangmat, asiatiska livsmedelsaffärer) vara den kanske mest uppenbara kontakten med Asien och som nu återfinns i samhällen över hela Sverige. Detta gäller i första hand Indien och Kina. Därmed förmedlas ofta också andra aspekter på asiatisk kultur - musik, konst. Att antalet sådana affärer och restauranger i Sverige har ökat kraftigt på senare år och har samband med invandringen är uppenbart men det finns ingen statistik som ger kvantitativa mått.

Vilken är Sverige bilden i Asien? Utrikesdepartementet ger varje år ut en redovisning av ambassadernas bevakning av hur Sverige har presenterats i media, främst i pressen.

Den bild som framgår därav fyller naturligtvis knappast några krav på absolut "sannhet". Där bakom ligger ej en daglig systematisk genomgång av hela landets press. Vidare omfattar genomgången endast i mindre grad radio och TV-inslag om Sverige. Vi vet heller inte i vilken utsträckning publicitet om Sverige har konsumerats av läsarna och stannat kvar i deras minne som del av en Sverige bild. Närmare än så kommer vi därför i detta sammanhang inte Sverige bilden. Många skulle, med stöd av egna erfarenheter, kanske vilja ge Sverige bilden ett delvis annat innehåll än vad som redovisas i ambassadrapporerna. Uppenbart är att kunskaperna om vårt land växlar starkt mellan de olika asiatiska länderna, och inom dessa, beroende på utbildningsnivå, yrkeskontakter etc.

Bland gemene man i Asien är Sverige oftast helt okänt eller ingår som en suddig del av den rika och avlägsna västerländska världen. På en något högre utbildningsnivå är Sverige bilden för det mesta mycket ytlig. Man förknippar oss vagt med humanitet och ett icke-kolonialt förflutet. Går man ytterligare några steg uppåt i den utbildade hierarkin finns naturligtvis i Asien, liksom på andra håll i världen, en hel del kunskap om Sverige- kultur, politik, idrott för att inte tala om de stora svenska företagen och deras produkter, Volvo, Ericsson, ABB, Bofors, IKEA etc.

Av UD:s ovannämnda publikation (1996) framgår mycket klart att pressen i Japan förmedlar en rikare och mera varierad Sverige bild än andra asiatiska länders press. Svensk pop-musik, pop-band och artister är visserligen kända över hela Asien men har i Japan fått en särskilt stark profil. I alla delar av Asien associeras vi till sportprestationer. Detta gäller särskilt våra stjärnor inom tennis, bordtennis, och golf som gärna kommenteras, och beundras, i pressen. En mycket stor del av

presstäckningen i Asien av Sverige avser s.k. udda nyheter, t.ex om ishotellet i Jukkasjärvi, berusade grisar och paradoxala drag i våra välfärdssystem. Den för några decennier sedan så vanliga fixeringen i utländsk press på ”den svenska synden” märks däremot inte nu mycket av i Asien.

Vissa ämnesområden får påtagligt mera intresse i vissa länder. I de flesta asiatiska länder är svensk film ett ganska okänt begrepp men omfattas av stort intresse i andra, t.ex i Indien. Nobelprisen kommenteras i allmänhet bara summariskt men i Japan och Kina ges dessa en större uppmärksamhet än den korta notisen. Det svenska biståndsenagemanget i Vietnam får där av naturliga skäl en högre markering av intresse än i andra asiatiska länder. Svenska näringslivsnyheter tar överallt en stor plats i pressklippen, särskilt vad gäller företagens satsningar i Asien. Men Bofors associeras i Indien fortfarande mest med korruption. Svensk handikapp-politik har fått stor uppmärksamhet i Japan. Olof Palme är fortfarande ett mycket känt namn över hela Asien.

Sammanfattningsvis kan sägas att Sverige, när det inte är okänt, uppfattas som ett exotiskt avlägset industriland i norr med ett fortsatt någorlunda gott rykte som modell-land för välfärdsbygge men som nu måste sanera sin ekonomi och därvid gör en nödvändig utrensning i välfärdssystemet. Vi förknippas sällan på ett negativt sätt med politiskt kontroversiella frågor. Våra bidrag till pop-musiken och idrotten är mera kända än våra filmmakare och författare. I ledande skikt betraktas vi som en framstående industrination. Men på det stora hela taget är Sverige ändå ganska okänt. Vi är ett litet, avlägset och välbärgat europeiskt land, mera vet de flesta inte.

Mediabevakning

Rapporteringen i svenska medier om Asien bygger till större delen på material från de internationella nyhetsbyråerna. Antalet utsända bofasta svenska korrespondenter i Asien har under årens lopp varierat. På grund av IT-utvecklingen samt av ekonomiska skäl är detta antal i dag lägre än tidigare. Därtill kommer personer som på free lance-basis rapporterar till svenska media. År 1997 fanns 13 svenska korrespondenter i Asien varav 7 i Japan. Övriga svenska korrespondenter återfinns i Thailand (3), Kina (2) och Singapore (1). De representerar de stora dagstidningarna samt Sveriges Radio och TV. Antalet asiatiska korrespondenter i Sverige är sammanlagt 5, representerande nyhetsbyråer och tidningar i Kina, Japan och Indien.

Vår utrikesrepresentation i Asien

Sverige har, med få undantag, ambassader i samtliga regionens länder, sammanlagt 15, och dessa länder har på motsvarande sätt ambassader i Sverige (med undantag av Singapore som har en resande ambassadör ackrediterad i Stockholm). Antalet anställda handläggare vid de svenska ambassaderna framgår av bil.9. Indien ligger i topp med 14 tjänstemän följt av Kina (13). Nordkorea finns på den andra ytterkanten (1 tjänsteman). Antalet handläggare vid våra Asien-ambassader är i dag nästan dubbelt så stort som år 1976. Kina, Singapore och Thailand står för de största personal-ökningarna medan t.ex Tokyo-ambassaden ligger kvar på samma bemanningsnivå som för 20 år sedan. Förmedlingen av kommersiella tjänster har alltmer blivit en huvuduppgift för ambassaderna. Än mera markant blir utvecklingen under de senaste decennierna om man räknar in de sex handelskontor som Exportrådet nu har i regionen (Tokyo, Peking, Shanghai, Hongkong, Taipei, New Delhi). Förbindelserna är överallt i ökande omfattning präglade av handeln men får därmed också en politisk vikt. Detta gäller särskilt Kina. Med vissa länder, främst de i Sydasiens, har biståndet varit och förblir en mycket viktig och personalkrävande del av ambassadernas arbete. I vissa länder, främst Thailand, avspeglas den starkt ökade turismen och därmed de ökade konsulära uppgifterna i bemanningen.

I några länder, t.ex. Brunei och Nepal, kan de förekommande arbetsuppgifterna skötas av honorärkonsuler, men med stöd från vår ambassad i ett grannland. Vad gäller Burma sköts bevakningen av vår ambassad i Bangkok och utan hjälp av någon honorär konsul på platsen.

Vårt ambassadkansli i Pyongyang är efter någon tids stängning åter bemannat. Den svenska närvaron i Nordkorea motiverades länge huvudsakligen av politiskt/optiska skäl i ett land som i övrigt nästan helt saknar bilaterala västliga kontakter. Vårt engagemang för säkerheten på den koreanska halvön genom medlemskap i den neutrala övervakningskommissionen i Panmunjom är ett fortsatt skäl för att bibehålla en diplomatisk representation också i Pyongyang. (Närmare 900 svenska officerare har under årens lopp tjänstgjort i Panmunjom). Den allvarliga livsmedelskrisen i Nordkorea och svenska biståndsinsatser med anledning därav är ett ytterligare skäl. Sverige är f.ö. skyddsmakt i Nordkorea för några västländer, däribland USA. Med Taiwan saknar vi diplomatiska förbindelser men Exportrådet har ett kontor i Taipei (och Taiwan har ett representationskontor i Stockholm).

MR- och demokratifrågorna är mestadels konfliktfyllda ämnen som påverkar arbetets inriktning i många av våra ambassader. Främst gäller detta våra förbindelser med Kina, Burma och Indonesien. Barnarbete, sexturism, miljöförstöring är andra frågor som tid efter annan påverkar

de politiska kontakterna med en rad olika länder i Asien. Samtidigt skapar de ekonomiska förbindelserna, biståndet, akademiska och andra kontakter en positiv klangbotten som i de flesta fall dominerar ambassadernas arbete.

Ministerbesök etc.

Ett mått, låt vara trubbigt, på önskade politiska kontakter med ett land kan antalet besök (se bil. 10) av statschefer, regeringsmedlemmar, talmän sägas vara. Vi har valt att undersöka vilka besök som ägde rum, dels åren 1984/85, dels åren 1995/96. (De undersökta åren har valts med hänsyn till den svenska riksdagens mandatperioder - de två första åren efter ett val).

Under 1995-96 förekom sammanlagt 35 svenska ministerbesök i Asien. Av dessa gick nästan hälften till Kina och Hongkong. Bland de 35 ministerbesöken dominerar handels- och näringsministrarna stort, sammanlagt 17, varefter kommer biståndsministerbesök (7). Övriga ministerbesök omfattade stats- och utrikesministrarna, kommunikations-, försvars-, bostads-, utbildnings- och justitieministrarna och var fördelade över en rad länder i regionen. Samma dominans för handelsintressena framgår av ministerbesöken vid 80-talets mitt. Men antalet besök var då betydligt färre - och det var Japan som då mottog de flesta.

Ser vi på besöken i motsatt riktning ger de en något annorlunda bild. Antalet besök i Sverige var vid båda undersökningsperioderna något mindre än de svenska i Asien. Någon övervikt för handelsministerbesök märks inte för någondera perioden. De besökande asiatiska ministrarna återfanns vid 90-talets mitt i högre grad inom tekniska och biståndsrelaterade områden än tolv år tidigare. Att inte något enda besök från Indien ägde rum under 1995/96 är möjligen förvånande. Samtidigt kan konstateras att de ökande kontakterna mellan Sverige och Kina avspeglas också i utvecklingen av antalet kinesiska besök i Sverige från 80-talets mitt till tolv år senare. (Frysningen av besöksutbytet med Kina under åren närmast efter 1989 avspeglas sålunda inte i detta siffermaterial).

Ministerbesök avspeglar sällan hur problemfria eller problemfyllda våra bilaterala förbindelser kan vara. Gentemot ett land, Burma/Myanmar, deltar vi som EU-medlem i politiska sanktioner, vilket bl.a. innebär att besök på regeringsnivå inte förekommer. Nordkorea är ett annat land dit inga ministerbesök förekommit. Om Burma och Nordkorea betecknar den negativa ytterändan i skalan av kontakter med Asien så är Japan troligen det land i Asien där våra

positiva kontakter och intressen sammantaget har störst övervikt. Detta avspeglas dock inte i antalet ministerbesök. Vad gäller frånvaron av ministerbesök till och från Brunei har detta sin grund enbart i landets litenhet och att Sveriges kontakter med detta land, helt problemfria, är skäligen få.

Någon långsiktig plan för hur besöksutbytet bör utvecklas med olika länder finns inte. Besöken är ofta en konsekvens av framställningar från t.ex svensk industri om att få draghjälp inför någon stor affär. Ibland motiveras besöken av att avtal skall undertecknas. Ett frekvent motiv för många besök är studieaspekten - att samla intryck och argument inför ställningstaganden på hemmaplan. Vad gäller statschefs- statsminister- och utrikesminister-besök spelar rent politiska och optiska skäl dock en starkare roll.

Genom vårt medlemskap i EU har våra politiska kontakter med Asien, inte minst med ASEAN-länderna, intensifierats. Tack vare de många olika fora för samtal som där upprättats kommer vi i betydligt frekventare och personligare kontakt med Asiens politiska ledare än tidigare. Den sedan 1996 påbörjade ASEM-processen för samman

EU:s och Asiens ledare för informella diskussioner på ett sätt som aldrig tidigare förekommit.

Bilaga 1a. Sveriges export till Asien (milj. SEK)

	1975	1996	Årlig förändr.		1975	1996	Årlig förändr.
Totalt	72012	566480		Kina	170	9329	21,0
Brunei	0	28	23,4	Malaysia	208	3782	14,8
Filippinerna	81	1702	15,6	Singapore	119	4218	18,5
Hongkong	74	5383	22,6	Sydkorea	28	4374	27,3
Indien	254	3436	13,2	Taiwan	54	3919	22,6
Indonesien	107	3514	18,1	Thailand	76	4314	21,2
Japan	643	18166	17,2	Vietnam	133	412	5,5
Andel i % av total	2,7	11,0					

Källa: SCB

Bilaga 1b. Sveriges export till andra marknader (milj. SEK)

Sveriges export (milj. SEK)	1975	1996	Årlig förändr.	
Canada		1293	5634	7,3
Mexico		383	1264	5,8
USA		3760	46982	12,8
NAFTA		5436	53879	11,5
Andel i % av total	7,5	9,5		

Källa: SCB

Bilaga 2a. Sveriges import från Asien(milj. SEK)

	1975	1996	Årlig förändr.		1975	1996	Årlig förändr.
Totalt	74865	446508		Kina	195	7250	18,8
Brunei	0	0		Malaysia	118	1140	11,4
Filippinerna	46	444	11,4	Singapore	71	787	12,7
Hongkong	504	2140	7,1	Sydkorea	206	2181	11,9
Indien	112	1281	12,3	Taiwan	141	3660	16,8
Indonesien	41	1191	17,4	Thailand	55	1140	15,5
Japan	2089	13095	9,1	Vietnam	1	248	31,8
				Summa	3580	34558	11,0
Andel i % av total	4,8	7,7					

Källa: SCB

Bilaga 2b. Sveriges import från andra marknader (milj. SEK)

	1975	1996	Årlig förändr.
Canada	474	1780	6,5
Mexico	62	298	7,7
USA	4887	29089	8,9
NAFTA	5423	31167	8,7
Andel i % av total	7,2	7,0	

Källa: SCB

Bilaga 3. Svenska företag etablerade i Asien.

Singapore	165	Taiwan	40
Hongkong	160	Sydkorea	30
Kina	150	Filippinerna	25
Thailand	140	Indonesien	50
Indien	100	Malaysia	40
Japan	90	Vietnam	25

Siffrorna avser ungefärligt antal 1997.

Källa: Uppgifter från resp. ambassad

Bilaga 4. Export av krigsmateriel till Asien (milj SEK) 1994-96

	1994	1995	1996
Bangladesh	0,3	1,7	3,5
Indien	158,4	117,3	147,7
Indonesien	12,5	-	64,5
Japan	18,7	27,8	14,2
Kina	-	2,4	-
Sydkorea	5,4	7,9	12,9
Malaysia	123,8	86,6	60,9
Pakistan	58,0	35,9	189,7
Singapore	735,8	674,8	88,3
Thailand	53,8	239,9	37,0
Summa	1166,7	1194,3	618,7

Källa: Redogörelse för den svenska krigsmaterielexporten år 1996.

Regeringens skrivelse 1996/97:138 sid 23

Bilaga 5. Krigsmaterielexportens fördelning på regioner, procent

	1994	1995	1996
Norden	18	15	19
Övr Västeuropa	24	21	25
Latinamerika	1	1	9
Central- och Östeuropa	0	0	0
Nordamerika	13	22	20
Afrika	1	0	0
Asien	38	36	20
Australien o. Nya Zeeland	6	4	7

Källa: Redogörelse för den svenska krigsmaterielexporten år 1996.

Regeringens skrivelse 1996/97:138 sid. 21

Utförelse till Förenta nationerna är ej medtagen i redovisningen

Bilaga 6. Statligt svenskt bistånd till Asien (miljoner SEK) i löpande priser 1993-1996

	1993	1994	1995	1996
Afghanistan	71	95	109	99
Bangladesh	209	184	108	190
Bhutan	2	2	3	2
Filippinerna	72	195	36	107
Hong Kong	5	0	1	2
Indien	512	703	367	345
Indonesien	6	5	4	7
Kambodja	92	78	78	107
Kina	276	134	109	119
Nordkorea	0	0	1	9
Sydkorea	1	0	0	1
Laos	132	102	95	119
Malaysia	25	19	10	5
Maldiverna	13	0	0	0
Mongoliet	2	13	7	2
Myanmar (Burma)	6	0	3	2
Nepal	12	4	11	10
Pakistan	26	26	96	53
Sri Lanka	93	56	88	84
Thailand	70	28	50	129
Vietnam	343	162	242	307
Fjärran Östern (Övr)	15	11	11	13
Asien ospec.	34	14	24	36
Summa	2 017	1 831	1 453	1 784

Källa: Sveriges internationella utvecklingssamarbete. Statistisk årsbok 1996, Sida.

Bilaga 7. Sveriges befolkning efter födelseland

	1975	1995		1975	1995
Bangladesh	82	2372	Sydkorea	3880	8536
Filippinerna	218	4167	Laos	-	341127
Hongkong	-	502	Malaysia	127	833
Indien	2233	10103	Pakistan	469	2626
Indonesien	320	1458	Singapore	39	277
Japan	1101	2056	Sri Lanka	311	5615
Kambodja	10	299	Thailand	514	7847
Taiwan	45	571	Vietnam	102	9393
Kina	815	5879	Summa	10266	62875

	1975	1995		1975	1995
Norden utom Sverige	315775	295406	Hela Asien	19605	206767
Europa utom Norden	181488	306509	Oceanien	701	2285
Afrika	5849	46720	Sovjetunionen	7002	8473
Sydamerika	5290	47861	Summa utrikes födda	550451	936022

Källa: SCB Sveriges befolkning del 3

Bilaga 8. Svenskkolonier i Asien år 1997(i storleksordning)

Singapore	1000	Sri Lanka	160
Hongkong/Macao	900	Sydkorea	160
Filippinerna	750	Bangladesh	140
Japan	700	Laos	100
Indien	650	Pakistan	100
Thailand	650	Kambodja	30
Kina	600	Brunei	20
Malaysia	500	Nepal	14
Indonesien	300	Bhutan	2
Taiwan	200	Burma	1
Vietnam	170	Summa:	7000

Källa: Uppgifter från ambassaderna

Bilaga 9. Antal handläggare vid de svenska ambassaderna i Asien, ej sidoackrediterade

	1976	Sida	1996	Sida		1976	Sida	1996	Sida
Bangladesh	3	7	3	5	Pakistan	3		4	
Filippinerna	1	3			Singapore	1		6	
Indien	6	6	8	6	Sri Lanka	-	3	3	3
Indonesien	3		4		Hongkong	2		4	
Japan	11		11		Vietnam	3	7	4	6
Kina	6		13		Thailand	3		8	
Nordkorea	2		1		Laos	-		-	5
Sydkorea	1		4		Kambodja	-		-	1
Malaysia	2		4		Summa	47	23	86	26

Källa: Utrikesdepartementets kalender för 1976 och 1996 samt uppgifter från Sidas personarkiv.

Bilaga 10.

	Besök i Asien av svenska ministrar		Besök i Sverige av asiatiska ministrar	
	1983 -84	1995-96	1983-84	1995-96
Bangladesh	-	-	-	2
Brunei	-	-	-	-
Filippinerna	-	-	-	3
Hongkong	1	5	-	-
Indien	2	3	3	-
Indonesien	3	1	2	-
Japan	7	2	1*	2 **
Kambodja	-	1	-	-
Kina	4	11	2****	8
Nordkorea	-	-	-	-
Sydkorea	1	-	1	-
Laos	-	1	1	3
Malaysia	4	3***	4	2
Pakistan	-	-	-	2 ****
Singapore	2	2	1	4 ****
Sri Lanka	-	2	2	2
Thailand	1	3	2	1
Vietnam	-	4	3 ****	
Summa	25	36	23	32

Källa: Uppgifter från respektive ambassad

* besök av prinsparet Hitachi

** varav 1 talmansbesök

*** varav 1 kungabesök

**** varav 1 premiärministerbesök

Källor:

Sveriges Offentliga Statistik
Unesco Statistical Yearbook 1995
Brittanica Book of the year 1997
SCB. Befolkningsstatistik 1995 del 3
Emerging Asia. Changes and Challenges. Asian Development Bank 1997
Budgetpropositionen 1997/98
Sweden's Development Assistance in figures and graphs 1994/95 (Sida)
Verksamhetsberättelser från Svenska kyrkan, Lutherhjälpen, Diakonia, Evangeliska Fosterlandsstiftelsen
A survey of Swedish Academic contacts with Pacific Asia (CEPAS, Stockholms universitet 1996)
Eliasson, J. Vietnamkriget och de svensk-amerikanska förbindelserna. (Uppsats i "Insikt och beslut. Studier tillägnade Leif Leifland". Militärhistoriska förlaget 1991)
Karlsson I. Kina i våra hjärtan. (Uppsats i "Utrikespolitik och historia. Studier tillägnade Wilhelm Carlgren". Militärhistoriska förlaget 1987)
Christer Gunnarsson "Sverige och tredje världen" i "Marknad och politik", red. Bo Södersten, 1997
Gozzo, Palm och Palmstierna: X - 2005. Sverige och exportmarknaden mot år 2005. Exportrådet 1996.
Utöver ovan redovisade tryckta källor bygger den föreliggande studien till stor del på intervjuer kompletterade med otryckt material och sammanställningar från nedanstående myndigheter, institutioner, företag och organisationer:
Utrikesdepartementet
Kommerskollegium
Sida
NUTEK
Luftfartsverket
Turistdelegationen
Olika reseföretag
Invandrarverket
Svenska Institutet
Sveriges Författarförbund
Exportrådet
Redarföreningen
Svenska Kyrkan
Rädda Barnen

Svenska Röda Korset
Amnesty International
Individuell Människohjälp
SAP
Olof Palmes Internationella Centrum
LO:s/ TCO:s biståndsnämnd
Kooperativa Förbundet
Swedish Cooperative Center
Lunds Universitet
Nordiska Asieninstitutet (NIAS)

De särskilda avsnitten om Indien, Japan och Kina (sid. 8-10) har författats av ambassadörerna K-G Engström, Ove Heyman respektive Sven G. Linder.

Sveriges ekonomiska relationer med Asien*

Lisbeth Hellvin

1 Inledning

I utvecklingen mot en allt globalare världsekonomi blir nationsgränserna mindre betydelsefulla. Världshandeln ökar dubbelt så snabbt som produktionen. Multinationella företag svarar för omkring en femtedel av världens samlade produktion av varor och tjänster och handel inom företag uppskattas utgöra en tredjedel av världshandeln. Det snabbt ökande flödet av varor och kapital över gränserna är bl a ett resultat av avregleringar på varu- och kapitalmarknader, minskade transportkostnader, utvecklingen inom kommunikationsteknologin samt en ökad konkurrens med ökad specialisering i produktionen som följd.

Sverige utgör ett exempel på ett land som ligger långt fram i denna globaliseringsprocess. Exporten utgjorde 1995 omkring 35 procent av vår samlade produktion vilket är en hög andel jämfört med andra länder. Vi har även ett stort in- och utflöde av utländska direktinvesteringar. Sverige var 1985-1995 fjärde största mottagarlandet för utländska direktinvesteringar uttryckt per invånare.¹ Förändringar på marknader i omvärlden får snabbt konsekvenser för ett litet och utrikeshandelsberoende land som Sverige. Det är därför viktigt för svenskt näringsliv att ha en framsynt strategi och noga följa utvecklingen på såväl existerande som potentiella marknader.

Svenska företags handel och direktinvesteringar är, i likhet med de flesta andra europeiska länders, koncentrerade till Västeuropa. Asien har emellertid de senaste decennierna haft en hög ekonomisk tillväxt vilket avspeglas i en kraftig ökning av svensk handel med regionen. Asiens andel av världens export har stigit från 15 procent under 1970-talet till 26 procent under första halvan av 1990-talet. Svensk export till Asien

*Författaren tackar Nils Stjernquists forskningsfond för finansiellt stöd.

¹ Större mottagarländer var endast Singapore, Belgien/Luxemburg och Nederländerna (UNCTAD, World Investment Report, 1996).

utgjorde 11 procent av vår totala export 1997 medan vår export till USA utgjorde 8 procent och EU 56 procent. Siffrorna kommer att förändras de närmaste åren. Den ekonomiska krisen i Asien kommer att få effekter på vår handel. De flesta bedömare är dock överens om att Asien på lång sikt kommer att utgöra en växande marknad för svenskt näringsliv, såväl export som import.

Syftet med denna studie är att ge en nyanserad bild av våra ekonomiska relationer med de asiatiska ekonomierna samt i ett framåtblickande perspektiv diskutera möjligheter och hinder för en fortsatt expansion av vårt ekonomiska utbyte. Med Asien åsyftas i denna studie ekonomierna i Sydasiien, Sydostasien och Östasien.

Studien är uppbyggd på följande sätt. Del 2 presenterar kortfattat huvuddragen i Asiens roll i världsekonomin. Vi studerar volymen, strukturen och det geografiska mönstret på de asiatiska ekonomiernas handel och direktinvesteringar. I del 3 analyseras hur viktig den asiatiska marknaden är för svensk handel och svenska investeringar och hur viktigt Sverige är som marknad för de asiatiska ekonomiernas handel och direktinvesteringar. Är vi underrepresenterade på de asiatiska marknaderna? Erfarenheter och framtida utmaningar diskuteras i del 4. Vilka problem och svårigheter har svenska företag mött på den asiatiska marknaden? Vad krävs för att vi ska kunna komma in på den asiatiska marknaden som investerare? Effekterna på svensk handel av den ekonomiska krisen i Asien diskuteras i del 5. Del 6, slutligen, sammanfattar.

2 Asiens profil i världsekonomin

Asiens profil i världsekonomin har förändrats dramatiskt de senaste decennierna. Den dramatiska ökningen av exporten som påbörjades i början av 1970-talet i Östasien har fortsatt och inbegriper ett växande antal länder. 1980 svarade regionen för 16.2 procent av världens samlade produktion. 15 år senare hade andelen stigit till 27 procent. Samtidigt har exporten från Asien ökat markant, från 16 procent av världens totala export 1980 till 28.1 procent 15 år senare. Asiens vikt i världshandeln kan jämföras med USA och EU som svarade för 11 respektive 39 procent av världshandeln 1995. Bland Asiens ekonomier återfanns innan krisen sex som har större exportandelar än Sverige (Japan, Kina, Sydkorea, Hongkong, Taiwan och Singapore).

Tabell 1. Asiens vikt på världsmarknaden (procent)

	P r o d u k t i o n		E x p o r t	
	1980	1995	1980	1995
Japan	9,8	18,3	6,7	8,6
Kina	1,9	2,5	0,9	2,9
Sydkorea	0,6	1,6	0,9	2,4
Hongkong	0,3	0,5	1,0	3,4
Taiwan	1,0	2,2
Singapore	0,1	0,3	1,0	2,3
Thailand	0,3	0,6	0,3	1,1
Malaysia	0,2	0,3	0,6	1,4
Indonesien	0,7	0,7	1,1	0,9
Filippinerna	0,3	0,3	0,3	0,3
Vietnam	0,0	0,1	0,1	0,1
Indien	1,6	1,2	0,4	0,6
Sri Lanka	0,0	0,0	0,1	0,1
Pakistan	0,2	0,2	0,1	0,2
Bangladesh	0,1	0,1	0,0	0,1
Asien	16,2	26,8	15,8	28,1
Sverige	1,2	0,8	1,5	1,6
USA	25,1	25,0	11,3	11,4

Notera: Uttryckt i andel av världens samlade produktion respektive export.

Källa: World Development Report (1997), Tabeller 12 och 15.

Japans dominerande roll i Asien

Asien framlyfts i många sammanhang som ett begrepp. En aspekt som kommit fram under Asien-krisen är de stora skillnader som råder mellan regionens ekonomier. Asien är långt ifrån ett homogent begrepp. Ekonomierna i Asien är emellertid heterogena och visar på stora skillnader i många avseenden (Tabell 2). Den japanska ekonomin dominerar genom både sin storlek och en hög inkomstnivå. Japans BNP per capita är bland de högsta i världen. 1996 hade Japan den näst högsta BNP per capita och den femte högsta nivån på köpkraftsanpassad BNP per capita (USD 23.420) bland OECD-länderna.² Bangladesh, Vietnam, Indien och Pakistan utgör en stark kontrast med endast USD 1.000-1.500 BNP per capita i PPP-termer. Dessa länder klassificeras

² Listan toppades av Luxemburg, följt av USA, Norge, Schweiz och Island.

tillsammans med Sri Lanka och Kina som låginkomstekonomier av Världsbanken. De sydöasiatiska ekonomierna, Singapore undantaget, klassificeras som medel-inkomstländer. Det finns, förutom Japan, ytterligare två ekonomier med en högre inkomstnivå än Sverige uttryckt i köpkraft (Hongkong och Singapore). Den japanska ekonomin utgör dessutom världens näst största ekonomi, efter USA, med 18 procent av världens samlade produktion. Detta kan jämföras med Asiens näst största ekonomi, Kina, som utgör 2,5 procent av världsekonomin. Sydasiens, å andra sidan, utgör trots sin stora befolkning (en femtedel av världens befolkning) endast 1,5 procent av världsekonomin. Motsvarande siffra för Sydostasien är 2,3 procent och Östasien, exklusive Japan, 4,7 procent av världens BNP.

Den ekonomiska tillväxten har i globala mått varit mycket hög de senaste decennierna. Flertalet ekonomier i regionen har under perioden 1990-96 haft en ekonomisk tillväxt som ligger flera procentenheter över världsgenomsnittet på 2,2 procent. Japan utmärker sig genom att under denna period uppvisa en betydligt lägre tillväxt. Den japanska ekonomin har sedan spekulationsbubblan sprack 1990 befunnit sig i stagnation medan flertalet ekonomier i Öst- och Sydostasien haft en långvarig högkonjunktur med överhettade ekonomier. Ekonomin började återhämta sig 1994 efter flera år i recession och tillväxten var uppe i 3,5 procent 1996. Återhämtningen kom dock av sig våren 1997 bl a till följd av stramare finanspolitik med syfte att minska de stora underskotten i statsfinanserna. Inhemsk efterfrågan sjönk kraftigt och tillväxten stannade av. Förutom den ekonomiska recessionen med svag inhemsk efterfrågan är landet mitt uppe i en finanskris med dåliga lån och en inhemsk förtroendekris där de stora stödpaket som lagt fram det senaste året resulterat i ett ökat sparande snarare än en ökad konsumtion.³

Den ekonomiska krisen i Asien har inneburit ett uppvaknande på flera sätt. Få bedömare kunde förutsäga krisens djup och spridning. Den ekonomiska krisen har sedermera utvecklats till att bli både längre, djupare och att omfatta fler länder än som kunde förutsägas i det första skedet och snabbt förändrat bilden av Asien. Länder som tidigare toppade listan på tillväxtekonomier förknippas istället med kris och ekonomisk tillbakagång. Efter decennier av hög tillväxt uppvisar ekonomier som Hongkong, Thailand, Indonesien, Japan, Malaysia och Sydkorea tydliga tecken på ekonomisk recession.

Även de ekonomier som inte direkt har drabbats av akuta problem har påverkats av "Asienkrisen" genom de ökade intra-regionala ekonomiska banden. Samtidigt som de asiatiska ekonomiernas utrikeshandel ökat så har deras handel med varandra blivit allt viktigare

³ Se Hellvin och Ljunggren (1998).

och utgör omkring hälften av all handel i regionen. Länderna påverkas av varandras problem genom vikande efterfrågan på viktiga exportmarknader i regionen och ett minskat flöde av direktinvesteringar.⁴ Vi återkommer till detta längre fram.

Tabell 2. Ekonomiska indikatorer, 1996

	BNP ^a	Tillväxt 1990-96 ^b	BNP/ capita ^c	BNP/ capita ^c (PPP)	Export/ BNP	Utl. direktinvesteringar/ BNP ^d
Bangladesh	31,2	4,3	260	1.010	14	0,0
Filippinerna	83,3	2,9	1.160	3.550	42	1,7
Indien	357,8	5,8	380	1.580	12	0,7
Indonesien	213,4	7,7	1.080	3.330	26	3,5
Japan	5.149,2	1,4	40.940	23.420	9	0,0
Kina	906,1	12,3	750	2.920	21	4,9
Hongkong	153,3	5,5	24.290	22.950	142	..
Korea, Rep.	483,1	7,3	10.610	13.080	32	0,5
Malaysia	89,8	8,7	4.370	10.390	92	4,5
Pakistan	63,6	4,6	480	1.600	17	1,1
Singapore	93,0	8,7	30.550	26.910	187	10,0
Sri Lanka	13,5	4,8	740	2.290	35	0,9
Thailand	177,5	8,3	2.960	6.700	39	1,3
Vietnam	21,9	8,5	290	1.570	42	6,4
Sverige	227,3	0,6	25.710	18.770	40	2,2
Världen	..	2,2	5.130	6.200	22	1,1

Notera: .^a) miljoner USD, ^b) genomsnittlig årlig, procent, ^c) USD, ^d) inflöde

Källa: Världsbanken (1998) World Development Indicators.

Handelsregimer i Asien

Den första generationens tigerekonomier (Singapore, Sydkorea, Taiwan och Hongkong), inledde handelsliberaliseringar redan på 1960-talet. De sydostasiatiska länderna följde efter i mitten av 1980-talet, Kina i slutet av 1970-talet med Deng Xiaopings "öppna dörrens politik" medan Indien inlett liberaliseringar och reformer under början av 1990-talet. I flertalet ekonomier har utrikeshandeln ökat markant som en konsekvens av övergången från importsubstitutionspolitik med höga tullmurar och icke-

⁴ Japanska banker har dessutom gjort stora kreditförluster genom lån till krisdrabbade ekonomier i Sydostasien.

tariffära handelshinder, kontroll av växelkurser och reglering av utländska direktinvesteringar till en mer exportorienterad och marknadsorienterad regim.

Det är viktigt att betona att de länder som på 1960-talet övergick till en handelsorienterad utvecklingsstrategi inte förde en *laissez-faire* politik. Marknadsingreppen var dock marknadskonforma och gav upphov till färre snedvridningar och var i betydligt mer begränsad omfattning än vad som var fallet i ekonomier med handelsbegränsande politik.⁵

Tabell 2 visar exporten uttryckt i procent av BNP. Detta index på exporten andel av inkomsten brukar ibland användas som en proxyvariabel för hur pass integrerad i världsekonomin ett land är. Stora länder har emellertid i regel ett lägre index än mindre länder varför hänsyn till ekonomins storlek måste tas vid jämförelser mellan länder. Ett exempel på detta är USA som har ett index på 11 procent medan Sverige däremot, som är ett litet land har ett index på 40 procent. Japans låga index, 9 procent, kan jämföras med USA som utgör en något större ekonomi men trots det har ett högre index. Många utländska företag finner den japanska marknaden svårtillgänglig. Faktorer som svenska företag upplever som hinder på den japanska marknaden inkluderar höga initiala kostnader, informella och formella nätverk, svåröverskådlig byråkrati och regelsystem, svårigheten att rekrytera lokal arbetskraft samt tekniska krav och kvalitetskrav som skiljer sig från svenska (se t ex Hedlund & Oxelius, 1994).⁶ Inträdesbarriärer på den japanska marknaden diskuteras utförligare i avsnitt 4.

Hongkong och Singapore är de mest öppna marknaderna i Asien. Hongkong benämns vid internationella jämförelser ofta som världens friaste ekonomi. Dessa två länder är dessutom viktiga entrepôts i regionen med en stor reexport vidare till grannländer vilket förklarar varför exportens andel av den samlade produktionen överstiger 100 procent.

Även om exporten ökat snabbt har dock handelsliberaliseringen i flera ekonomier gått mycket långsamt. Den inhemska produktionen skyddas i många fall bakom olika former av handelshinder. Tullnivån har i regel sänkts betydligt på de flesta av marknaderna i regionen medan flera former av icke-tariffära handelshinder kvarstår. Flera ekonomier i

⁵ Se t ex. Hellvin och Torstensson (1989) för en genomgång av olika handelsstrategier och dess effekter.

⁶ En dialog pågår mellan EU och Japan där EU-länderna framför krav på förbättrat tillträde för utländska företag på den japanska marknaden. Behovet av övergripande avregleringar betonas samt förenklingar av regleringar för distribution, ömsesidigt erkännande av internationella standarder, tester och certifieringar.

Asien har dessutom etablerat s.k. "export processing zones" eller andra exempel på zoner inom ett land som erbjuder speciella förmånliga regler för utrikeshandel, skatter, lån, utländskt ägande, etc, medan övriga ekonomin skyddas av handelshinder. En ökning av utrikeshandeln behöver därför inte nödvändigtvis betyda att den inhemska ekonomin är utsatt för utländsk konkurrens.

Den kinesiska ekonomin som uppvisar en mycket snabb ökning av utrikeshandeln är i många avseenden en skyddad marknad och en stor andel av den kinesiska importen utgörs av insatsvaror framförallt till utländska företag.⁷ Kinas liberalisering har gått mycket gradvis ("gradual approach"), till skillnad från flera östeuropeiska länder som avreglerade sina ekonomier betydligt snabbare ("big bang approach").^{8,9}

De sydasiatiska ekonomierna är relativt väl integrerade i världsekonomin med höga index på exportens andel av den samlade produktionen. Malaysia i synnerhet, har avreglerat sin inhemska marknad i stor utsträckning och bedöms vara en relativt öppen ekonomi. Handelsbarriärer återstår dock i större utsträckning i Indonesien, Filippinerna, Thailand samt även Sydkorea och Taiwan.

I Indien är den inhemska ekonomin fortfarande skyddad från utländsk konkurrens trots handelsliberaliseringar under 1990-talet. Exporten utgör omkring 12 procent av produktionen i Indien. Det är framförallt konsumtionsvaror som fortfarande skyddas med höga handelshinder. Bland de sydasiatiska ekonomierna är Sri Lanka den som är mest integrerad i världsekonomin med en export som utgör 35 procent av BNP. Bangladesh och Pakistan är öppnare än Indien men är mindre integrerade i världsekonomin jämfört med de sydost- och östasiatiska ekonomierna.

Generellt kan sägas att de asiatiska länder som valt en handelsorienterad utvecklingsstrategi i regel har uppnått en högre ekonomisk tillväxt än de som enbart förlitat sig på den inhemska marknaden genom en importsubstitutionspolitik. De inhemska marknaderna är i många asiatiska länder små mätt i köpkraft och möjligheterna att utnyttja stordriftsfördelar begränsade. Även i folkrika länder som Kina och Indien är den inhemska köpkraften liten. Genom export kan produktionsserierna ökas och fallande styckkostnader utnyttjas. Vilken typ av handelspolitik ett land för påverkar dessutom marknadsstrukturen i landet. Marknader som tidigare dominerats av inhemska monopol- eller oligopolföretag utsätts för ökad konkurrens vid

⁷ Utländska företag och joint-ventures står för omkring hälften av importen.

⁸ Exempelvis Polen, Ryssland och f.d. Tjeckoslovakien.

⁹ Se t ex Lardy (1992) och Fukasaku och Wall (1994) för översikter av Kinas handelsliberaliseringar sedan 1978.

handelsliberaliseringar vilket ökar trycket på effektivitet. Ett problem med importsstitutionspolitiken har varit den begränsade konkurrensen som lett till effektivitetsförluster.

Handel och komparativa fördelar

De asiatiska länderna skiljer sig även åt markant i strukturen på produktions- och handelsmönster. Japan och de nya industriekonomierna (Singapore, Taiwan, Hongkong och Sydkorea) är industrialiserade ekonomier med en varuhandel nästan uteslutande koncentrerad på varor inom tillverkningsindustrin. Jordbruksvaror utgör däremot en betydande del av exporten från Sri Lanka och Bangladesh i synnerhet, men även Thailand, Indonesien och Indien. I flera ekonomier svarar tjänstesektorn för en växande andel av produktion och export. Tillverkningsindustrin i Hongkong har exempelvis delvis flyttat ut till Kina och servicenäringen utgör nu omkring 85 procent av Hongkongs BNP.¹⁰

Strukturen på exporten av industrivaror följer förändringar i ekonomins relativa faktortillgångar - från export av arbetsintensiva industrivaror till mer sofistikerade industrivaror och tjänster med högt förädlingsvärde som kräver utbildad arbetskraft i produktionen. Enligt teorin för komparativa fördelar bestäms handelsmönstret av relativa faktortillgångar.¹¹ Ett land har komparativa fördelar i de varor som i produktionen intensivt använder landets relativt sett rikliga faktor och är således nettoexportör av dessa varor. Likaledes, ett land har komparativa nackdelar i de varor som i produktionen intensivt använder landets relativt sett knappa faktor och är således nettoimportör av dessa varor.

Teorin om komparativa fördelar är en statisk teori, dvs den säger vilka varor ett land bör exportera respektive importera utifrån tillgängliga resurser vid en viss tidpunkt. En ekonomis resurser är dock inte konstanta utan förändras över tiden, vilket vi bl. a. sett i Asien där flera länder snabbt ökat sin tillgång på fysiskt kapital och humankapital i takt med den ekonomiska utvecklingen.¹² Denna process kan påskyndas genom politik som uppmuntrar investeringar och genom investeringar i utbildning och forsknings- och utvecklingsaktiviteter.

Relationen mellan förändrade resurser och förändrad struktur på exporten brukar man likna vid en stege av komparativa fördelar där länder handlar i enlighet med sina komparativa fördelar samtidigt som en

¹⁰ Tjänstesektorn är även stor i Singapore och Taiwan med över 60 procent av BNP.

¹¹ Se exempelvis Södersten & Reed (1994), kapitel 3.

¹² Då exporten av arbetsintensiva varor ökar så ökar också efterfrågan på arbetskraft vilket driver upp lönerna vilket leder till att det blir lönsammare att övergå till mer kapital- och kunskapsintensiv produktion.

uppgradering av industriproduktionen äger rum. En ekonomi som har relativt riklig tillgång på utbildad arbetskraft börjar i regel sin export av industrivaror med arbetsintensiva varor, exempelvis textil, skor och leksaker. Enligt modellen följer sedan faser med allt mer kapital- och utbildningsintensiva varor: kemikalier; järn- och stålvaror; bilar; samt elektronikvaror (Kwan, 1997). Empiriska studier visar på att länders handelsmönster generellt avspeglar relativa faktortillgångar genom denna stege (se t ex Deardorff, 1984). Länder som skyddar sin inhemska industri med höga handelshinder visar dock en tendens till något högre kapitalintensitet på nettoexporten än vad som skulle gälla utifrån tillgången på fysiskt kapital och utbildningsnivå (Hellvin, 1995).

"The flying geese development paradigm"

Den industriella utvecklingen i Asien har ibland kallats "*the flying geese development paradigm*".¹³ Man syftar med denna benämning på den våg av industrialisering som gått från ett land till ett annat genom handel och direktinvesteringar som en följd av förändringar i konkurrensmönster. Teknologier överförs mellan länder med hjälp av handel och investeringar. Import av en vara från mer avancerade länder övergår efter en tid till egen produktion och till export till de mer avancerade länderna då dessa tappar konkurrenskraft i denna vara och övergår till produktion och export av varor med mer avancerad teknologi och kunskapsinnehåll.

De asiatiska ekonomierna befinner sig i olika stadier i denna utveckling beroende på tillgång på fysiskt kapital och utbildad arbetskraft. Strukturen på faktortillgångar skiljer sig markant mellan länderna i Asien. Sydkorea har den högsta utbildningsnivån följt av Japan och Filippinerna. Singapore och Hongkong följer därefter medan det råder ett gap till de övriga ekonomierna. Satsningar på utbildning ingick som en viktig komponent i den första generationens tigerekonomiers utvecklingsmodell. Genom att eftersätta investeringar i utbildningssektorn har utbildad arbetskraft blivit en bristvara och utgör ett hinder vid övergången till produktion av varor med högre förädlingsvara. I flera länder, framförallt Thailand, har reallönerna under senare år utvecklats snabbare än produktiviteten vilket fått till följd en försämrad konkurrenskraft.

Japan som var det första landet som utvecklade sin textilproduktion och blev stor exportör följdes sedan av nästa grupp av ekonomier -

¹³ Se ex. UNCTAD (1996) för en översikt av dessa teorier och diskussion om Asiens industrialisering.

Sydkorea, Taiwan, Hongkong och Singapore. Sedan flyttade produktion av textilvaror vidare till de ursprungliga ASEAN-länderna exklusive Singapore (Malaysia, Indonesien, Thailand och Filippinerna), följt av Kina och nu sist av Vietnam och Sydasiens. Textilindustrin utgör nästan fyra femtedelar av totala exporten från Pakistan och Bangladesh, över hälften av Sri Lankas export och en tredjedel av exporten från Indien.¹⁴

Tabell 3. Sammansättning av varuexporten (procent), 1994.

	Råvaror	Textil & andra arb. intensiva varor	Elektronik & maskiner	Andra Ind.varor
Singapore	17.1	4.9	57.7	20.3
Hongkong	5.2	41.3	25.3	28.2
Sydkorea	8.1	22.2	34.5	35.2
Kina	20.3	44.6	14.6	20.5
Malaysia	29.4	8.3	44.4	17.9
Thailand	31.1	23.8	27.7	17.4
Filippinerna	22.6	14.5	20.4	42.5
Indonesien	60.7	22.8	4.8	11.7
Sri Lanka	33.7	56.2	2.2	7.9
Pakistan	16.7	79.7	0.1	3.5
Indien	42.0	32.5	4.3	21.2
Bangladesh	22.3	73.6	0.9	3.2

Källa: Asian Development Bank (1997), Tabell 2.5.

Det geografiska mönstret på handeln

Samtidigt som de asiatiska ekonomiernas utrikeshandel ökat så har deras handel med varandra blivit allt viktigare. Den intra-regionala handeln har ökat snabbare än totala handeln och utgör omkring hälften av all handel. Ökningen kan framförallt förklaras av hög ekonomisk tillväxt och den liberalisering av utrikeshandeln som skett i regionen.¹⁵

Tabellerna 4a-b redovisar det geografiska mönstret av handelsflöden.¹⁶ Det framgår tydligt att en stor andel av de asiatiska ländernas handel sker med andra länder inom regionen. Andelen intra-asiatisk handel utgjorde 1995-96 drygt hälften av all handel. Omkring 44 procent av Japans export 1995-96 gick till övriga Asien medan importen

¹⁴ Se t ex Asian Development Bank (1997), Kap. 2. för en genomgång av exportstruktur.

¹⁵ Lägre transportkostnader i regionen utgör ytterligare en bidragande faktor.

¹⁶ För att inte avvikelser orsakade av tillfälligheter ska påverka våra slutsatser är tabellerna baserade på handelsflöden under två år (1995-96).

från regionen utgjorde en något mindre andel, 37 procent, av totala importen. Japans import från Asien utgjordes tidigare främst av råvaror. Sydostasien, Hongkong, Kina och Sydkorea har alla omkring hälften eller mer av sin export inom Asien. Siffrorna för handel med Hongkong är dock påverkade av en stor reexport. Sydasiens visar däremot ett annat mönster och har endast betydligt mindre andel av utrikeshandeln med övriga Asien. Endast 6-7 procent av exporten går till Japan medan en något större andel importerats.

Vid sidan om Asien är USA den viktigaste handelspartnern. Omkring 23 procent av Asiens export går till USA och 15 procent till EU medan export från USA har 18 procent av den asiatiska marknaden och EU 15 procent. Öst- och Sydostasien har en större handel med Nordamerika medan de sydasiatiska ekonomierna visar omvänt mönster med ett större handelsflöde till och från EU.

Tabell 4a. Geografisk fördelning av export för individuella asiatiska ekonomier (procent), 1995-96.

	Andelen av total export som går till:				varav Sverige
	Asien ^a	Japan	N.Am.	EU	
Japan	43.9	-	28.8	15.6	0.4
Kina	38.6	19.8	18.2	13.0	0.3
Hongkong	46.9	6.3	23.0	14.9	0.4
Sydkorea	36.5	12.9	19.1	11.5	0.2
Singapore	51.3	8.0	18.7	13.2	0.1
Thailand	36.4	16.8	19.0	15.5	0.3
Malaysia	45.3	13.0	20.2	13.9	0.2
Filippinerna	25.7	16.9	35.8	16.7	0.1
Indonesien	29.1	28.4	16.6	16.1	0.2
Vietnam	26.1	26.8	5.0	24.2	0.4
Indien	17.7	5.5	14.0	20.6	0.2
Sri Lanka	8.9	5.8	36.0	30.8	0.6
Pakistan	23.1	6.7	17.6	30.1	0.9
Bangladesh	8.1	3.4	40.0	45.9	0.7
<i>Asien</i>	<i>50.4^b</i>		<i>23.1</i>	<i>15.0</i>	<i>0.3</i>

Notera: ^{a)} exklusive Japan, ^{b)} Asien inklusive Japan

Källa: Beräkningar från IMF (1997), *Direction of Trade Statistics Yearbook*

Tabell 4b. Geografisk fördelning av import för individuella asiatiska ekonomier (procent),1995-96.

	Andelen av tot. import som kommer från:				varav
	Asien ^a	Japan	N. Am	E U	Sverige
Japan	37.2	-	25.8	14.3	0.8
Kina	34.8	21.7	14.0	15.4	0.9
Hongkong	61.7	14.2	8.4	10.9	0.3
Sydkorea	16.4	22.4	24.2	13.8	0.5
Singapore	37.7	19.6	16.2	13.9	0.6
Thailand	27.4	29.2	13.0	15.2	0.8
Malaysia	33.4	26.0	16.5	14.9	0.8
Filippinerna	29.7	22.0	20.0	10.0	0.5
Indonesien	27.3	23.8	12.5	21.1	1.0
Vietnam	61.9	8.9	4.0	11.2	0.4
Indien	16.6	6.5	10.1	28.3	0.3
Sri Lanka	49.9	10.2	4.2	17.8	1.0
Pakistan	21.9	10.5	10.9	22.2	0.7
Bangladesh	53.1	8.8	5.5	11.5	0.5
<i>Asien</i>	<i>51.0^b</i>		<i>17.7</i>	<i>14.5</i>	<i>0.7</i>

Notera: ^a) exklusive Japan, ^b) inklusive Japan

Källa: Beräkningar från IMF (1997), *Direction of Trade Statistics Yearbook*.

Utländska direktinvesteringar i Asien

Tillflödet av direktinvesteringar till snabbt växande ekonomier har ökat kraftigt under 1990-talet från att tidigare varit koncentrerat till framförallt industrialiserade länder i Europa och Nordamerika.¹⁷ En stor andel av dessa är lokaliserade till Asiens dynamiska ekonomier. Det är

¹⁷ Det är viktigt att beakta att statistik på direktinvesteringar är, i jämförelse med statistik på handelsflöden, begränsad på flera områden. Detta är speciellt fallet då det gäller asiatiska direktinvesteringar (se t.ex. UN, 1996, s. 6). För det första, flera länder rapporterar inte någon detaljerad information om direktinvesteringar. Statistiken för Hongkong och Singapore skiljer inte på direktinvesteringar som kanaliseras till andra asiatiska länder, framförallt via Hongkong till Kina. För det andra, det är stora brister i tillgängligheten av disaggregerade data. Detta är speciellt fallet för Sydasiens, Kina, Indonesien och Filippinerna. Vidare, data som finns är inte alltid lämpad för jämförelser mellan länder. För det tredje, det finns skillnader mellan data som rapporteras av investerare i Asien och de som rapporteras av värdländerna. Detta härrör bl. a. från skillnader i beslutade och faktiska investeringar.

framförallt Kina som varit framgångsrikt med att locka till sig utländska investeringar, följt av Singapore, Malaysia och Indonesien (Tabell 5).

Faktorer som förklarar det ökade inflödet av utländska investeringar till Asien inkluderar: sunda ekonomiska fundament, exportorienterade handelsregimer, privatiseringsprogram och stabil ekonomisk tillväxt. Japan och Sydkorea har generellt varit mer restriktiva mot inflöde av utländska investeringar än de sydostasiatiska ekonomierna, Taiwan och Hongkong som varit öppna och uppmuntrat utländskt kapital som en viktig del i utvecklingsprocessen. Flera av dessa ekonomier konkurrerar med varandra om att attrahera utländska investerare. Empirisk forskning visar på flera positiva effekter av utländska direktinvesteringar som är direkt relaterade till ekonomisk tillväxt: teknologiöverföring, kunskapsutveckling, ökad handel, marknadsutvidgning, ökad konkurrens.¹⁸ De positiva effekterna för värdlandet tenderar att vara högre ju färre snedvridningar på den inhemska marknaden och ju högre utbildningsnivå på den lokala arbetskraften (Blomström m fl (1992), Borensztein m fl (1995)).

Kina

Inflödet av direktinvesteringar till Kina var relativt blygsamt fram till 1983 då en markant ökning skedde som resulterat i att Kina nu är världens näst största mottagare av utländska direktinvesteringar efter USA och värdland för omkring 33 procent av flödet av utländska direktinvesteringar till u-länder 1996. Siffror för Kina ska dock tolkas med viss försiktighet då en del av investeringarna i Kina som klassificeras som utländska direktinvesteringar i själva verket har sitt ursprung i Kina men kanaliseras via Hongkong för att utnyttja de förmåner utländska investeringar erbjuds.¹⁹ Några faktorer som varit gynnsamma för Kina att locka till sig utländska investeringar är det geografiska läget med närliggande dynamiska ekonomier, liberaliseringsprocessen samt det stora antalet kineser utomlands. Investeringarna kommer i stor utsträckning från kinesiska emigranter i Hongkong, Taiwan och Singapore. Hälften av investeringarna 1996 kom från Hongkong. Japanska företag, som svarade enbart för knappt 9 procent av investeringarna, har i större utsträckning valt att investera i de

¹⁸ Se t ex Blomström & Kokko (1996) för en genomgång av spillovers från utländska direktinvesteringar.

¹⁹ Detta fenomen brukar benämnas 'round-tripping'.

sydostasiatiska ekonomierna. Amerikanska företag svarar för 8 procent och brittiska företag 3 procent.²⁰

Utländska direktinvesteringar i Kina är i stor utsträckning koncentrerade till de ekonomiska zonerna i kustprovinserna. Dessa har använts som "laboratorier" där man prövat hur reformer fungerat innan de genomförs i resten av ekonomin. Reformerna kan delas upp i två former: de relaterade till utvecklingen av marknader samt de relaterade till regelverk och den administrativa ramen inom vilka marknaden verkar. Kinas ekonomiska zoner skiljer sig från dem i Sydost- och Östasien genom att den geografiska storleken är betydligt större samt att zonerna i regel sköts av statsägda företag (Fukasaku & Wall, 1994, s. 47-8).

Japan

Trots den japanska marknadens storlek är *inflödet* av utländska investeringar i Japan relativt litet. Storleken på inflödet mellan 1988-95 uppgick till 5.3 miljarder USD totalt medan det totala utflödet var 228 miljarder USD (EAAU, 1997, s. 161). Europeiska multinationella företag utgör de största investerarna på den japanska marknaden. Tyskland är den enskilda största investeraren och svarar för cirka hälften av europeiska direktinvesteringar. Hongkong var 1996 den näst största investeraren. Inflödet sjönk efter 1992 till följd av låg ekonomisk tillväxt i kombination med apprecieringen av yenen. En viktig faktor som förklaring till det låga inflödet i förhållande till utflödet av direktinvesteringar är de höga kostnaderna i landet, speciellt för arbetskraft, fastigheter och distribution.

Övriga Asien

Ekonomierna i Sydostasien - framförallt Singapore, Malaysia, Thailand och Indonesien - har varit framgångsrika med att locka till sig utländska investeringar under 1990-talet. Inflödet av utländska direktinvesteringar till de sydostasiatiska länderna har varit en viktig variabel i utvecklingsmodellen och starkt bidragit till den snabba industrialiseringen. Singapore fungerar för många utländska företag som bas för övriga Sydostasien och utländska direktinvesteringar svarar för hela 10 procent av landets BNP (Tabell 2). Även i Vietnam (6,4 procent), Malaysia (4,5 procent) och Indonesien (3,5 procent) uppgår

²⁰ Se China Statistical Yearbook (1997).

utländska direktinvesteringar till en i internationell jämförelse hög andel av BNP.

Utländska direktinvesteringar i Sydasiens har däremot varit marginella beroende på faktorer som stela regler på arbetsmarknaden, låg läskunnighet och dålig fysisk infrastruktur som transport, hamnar, energi och kommunikationer (World Bank, 1997c, s. 24). I Sri Lanka och i viss mån även Bangladesh utgör politisk instabilitet och institutionella svagheter fortfarande ett hinder (World Bank, 1997a, s. 19). Bangladesh har dock en del utländska investeringar i sina "export processing zones". Sydasiens uppvisar vissa skillnader i sektorsfördelning jämfört med andra regioner i Asien genom utländska investeringar framförallt i projekt inom skyddade industrier och oljesektorn med en relativt liten andel i exportsektorn. Nyligen finns dock en tendens till ökade utländska investeringar inom tjänstesektorn som effekt av liberaliseringar. I Sydasiens är dessutom differensen mellan beslutade och faktiska direktinvesteringar extra stor, speciellt i Indien och Bangladesh, vilket är en indikation på svårigheter för utländska investerare.

Tabell 5. In- respektive utflödet av utländska direktinvesteringar, 1995-96 (miljoner USD).

	Inflöde		Utflöde	
	1995	1996	1995	1996
Japan	41	220	22,510	23,440
Sydkorea	1,776	2,308	3,529	4,188
Taiwan	1,559	1,402	2,678	3,096
Kina	35,849	42,300	2,000	2,200
Hongkong	2,100	2,500	25,000	27,000
Singapore	6,912	9,440	3,906	4,800
Malaysia	4,132	5,300	2,575	1,906
Thailand	2,003	2,426	886	1,740
Filippinerna	1,478	1,408	399	182
Indonesien	4,348	7,960	603	512
Vietnam	2,000	2,156	-	-
Pakistan	639	690	6	2
Indien	1,929	2,587	38	43
Sri Lanka	63	170	7	8
Bangladesh	2	9	-	-
EU	110,884	99,416	149,118	160,372
USA	60,848	84,629	92,929	84,902
Sverige	14,273	5,486	10,733	4,847
Världen	316,524	349,227	338,729	346,824

Källa: World Investment Report (1997), Tabell B1-2.

Utvecklingen av asiatiska direktinvesteringar

De asiatiska ländernas kraftigt ökande andel av världshandeln är uppmärksammat. Likaså det stora inflödet av privat kapital från ekonomier i Europa och Nordamerika. Mindre uppmärksammat är däremot det stadigt ökande utflödet av kapital från flera ekonomier i Asien, framförallt Östasien, (Tabell 5).

Bland de asiatiska länderna är det framförallt Japan som står för en betydande andel, men de senaste åren har även tillväxtekonomierna i Asien utvecklats till dynamiska investerare utomlands, från 2 procent av världens totala flöde 1980-85 till 10 procent 1991-95 (UNCTAD, 1996, s. XIII). Flera ekonomier har nu ett nettoutflöde av investeringar, bl a Hongkong, Sydkorea och Taiwan. Kina och de sydostasiatiska länderna har dock ett betydande nettoinflöde. Utflödet från Sydasiens är marginellt.

De största utflödet av direktinvesteringar kommer från Japan och Hongkong. Var och en av dessa ekonomier investerar lika mycket som övriga Asien tillsammans. Hongkong är sedan 1993 den största investeraren bland de asiatiska ekonomierna och den fjärde största i världen efter USA, Storbritannien och Tyskland.

Intra-regionala investeringar

På samma sätt som andelen intra-regional handel kraftigt ökat under de senaste åren har flödet av direktinvesteringar inom regionen ökat markant. En växande andel av de investeringar som görs i Asien har sitt ursprung i regionen. Det finns siffror som tyder på att Hongkong och Taiwan svarar för runt 45 procent av de utländska direktinvesteringar som gjordes mellan 1986-92.²¹

Japan har kraftigt ökat sina investeringar i Asien de senaste åren. De faktorer som drivit denna utveckling inkluderar bl a yenens appreciering, lägre produktionskostnader i jämförelse med Japan (speciellt för arbetskraft) samt framväxten av nya marknader och möjligheterna till relativt högre vinster än i andra regioner. En nödvändig förutsättning har naturligtvis avregleringen varit som möjliggjort tillräde för utländska investerare.

De första investeringarna i Sydostasien var främst avsedda att dra nytta av de låga produktionskostnaderna för vidare export tillbaks till Japan eller vidare till Europa och Nordamerika. I takt med ekonomiernas snabba ekonomiska tillväxt är dock en växande andel av investeringarna

²¹ Dessa källor är svåra att skilja åt då en stor del av Taiwans investeringar kanaliseras via Hongkong.

avsedda för de lokala marknaderna. Den senaste tidens ekonomiska turbulens i Sydostasien med lägre tillväxttakter kommer troligen att resultera i en ökad export från japanska företag i Sydostasien till tredje marknader. Den depreciering som skett av flera lokala valutor då man lämnat den starka knytningen till US dollarn och övergått till flytande växelkurser har gjort exporten från dessa ekonomier konkurrenskraftigare.

En debatt har gällt huruvida de ökade japanska investeringarna i regionen leder till en "hollowing out" av den japanska industrin (se t ex Kwan, 1997). Det man syftar på är utflyttning av produktionen utomlands, minskad sysselsättning i Japan, lägre teknologiska standarder, inhemsk produktion ersätts med import samt att tillverkningsindustri ersätts av andra icke tillverkande sektorer. Några av dessa punkter utgör dock led i strukturomvandlingen där man fasar ut arbetsintensiv produktion till förmån för andra sektorer med högre förädlingsvärde i vilka man har sina komparativa fördelar. En sådan omvandling är nödvändig för fortsatt hög ekonomisk tillväxt.

Utvecklingen av asiatiska direktinvesteringar i Europa och USA

Bilden av flödet av utländska direktinvesteringar mellan EU och Japan visar på stora obalanser. Japanska investeringar i EU är omkring 10 gånger större än stocken på EU:s investeringar i Japan. Bland de asiatiska länderna är det främst Japan som står för en betydande andel av asiatiska utländska direktinvesteringar, både i industrialiserade länder och utvecklingsländer. Japanska direktinvesteringar är koncentrerade till Asien och USA (Tabell 6). Under 1990-talet har en förskjutning skett åt Asien som 1994-95 mottog 46 procent av Japans utländska direktinvesteringar. De japanska direktinvesteringarna minskade betydligt i USA och Europa under 1990-talet som en följd av överkapacitet och lägre vinster (EAAU, 1997, kap. 6). De investeringar som görs i Europa är koncentrerade till Storbritannien, Tyskland och Holland. Central- och Östeuropa har under senare år utvecklats till intressanta regioner för utländska investerare, däribland Sydkorea.

Tabell 6. Det geografiska mönstret på Japans utländska direktinvesteringar, procent

	1989-91	1994-95
EU	23	13
USA	51	37
Kina	1	12
Syd/Sydöst/Östasien	11	34

Källa: World Investment Report (1997).

3 Sveriges ekonomiska relationer med Asien

Handelsrelationer

Svensk handel och direktinvesteringar har generellt varit koncentrerade till EU-marknaden och Nordamerika medan länder i Asien haft en mer undanskymd plats. Utvecklingen i regionen de senaste decennierna med hög tillväxttakt och övergångar från importsubstituerande till mer exportorienterade handelsregimer har emellertid resulterat i ett markant ökat handelsutbyte. Asiens andel av vår export utgjorde 11 procent 1997 vilket kan jämföras med 6.5 procent för 1990. Vi finner liknande utvecklingen på importsidan där vår import från Asien utgjorde 7.6 procent av vår totala import. Handeln med Asien är därmed större än vår handel med Nordamerika. Förra året fanns 9 av våra 30 största exportmarknader och 6 av de 30 största marknaderna vi importerar från i Asien.²²

Tabell 7 ger en bild av de enskilda asiatiska ekonomiernas betydelse i svensk handel. Vår handel med Asien domineras av Japan som är vår 11:e största exportmarknad och importmarknad. De senaste 5 åren har handeln vänt från ett underskott på 8 miljarder kronor till ett överskott på 5 miljarder kronor vilket reflekterar den kraftiga försvagningen av kronan under perioden, men också den pågående avregleringen som gör marknaden mer tillgänglig för utländska företag, attitydförändringar hos

²² Se t ex Kommerskollegium (1997) för en genomgång av strukturen på svensk handel med Asien.

de japanska konsumenterna samt ett ökat intresse för den japanska marknaden från svenska företag.

Vår export utgörs främst av telekommunikationsutrustning, motorfordon, läkemedel och maskiner medan maskiner, elektronik och motorfordon dominerar importen. Ericsson är det företag som expanderat mest de senaste åren, från en export av telekommunikationsutrustning på 13 miljoner SEK 1992 till 5 miljarder SEK 1996.

Kina är den näst största marknaden i Asien för såväl svensk export som import och vår 14:e största exportmarknad respektive 20:e största importmarknad. Importen har gått ned något de senaste åren efter en kraftig ökning 1985-94 medan exporten fortsätter att öka med en markant ökning efter 1992. Vår export utgörs främst av maskiner och apparater medan vi importerar kläder och verkstadsprodukter. Kina var vår största leverantör av teko, skor, handskar och leksaker i volymtermer 1994.

De övriga östasiatiska ekonomierna - Hongkong, Sydkorea och Taiwan - kommer därefter i nämnd ordning som marknader för svensk export. I Sydostasien märks framförallt svensk handel med Thailand, Singapore, Malaysia och Indonesien. Handeln med Filippinerna växte kraftigt under 1996 medan handeln med Vietnam fortfarande är mycket liten.

Sveriges handel med de sydasiatiska ekonomierna är relativt liten även om handeln med Indien ökat på senare år. Indien kommer redan i början av nästa sekel att gå om Kina som världens folkrikaste nation. En växande medelklass, för närvarande 200 miljoner människor, gör Indien till en potentiellt mycket stor marknad i framtiden. Den genomsnittliga tillväxten 1994-96 uppgick till 6-7 procent och exporten ökade snabbt efter det reformprogram som inleddes 1991 med ökad inhemsk konkurrens och liberalisering av utrikeshandeln och utländska investeringar. Tillväxten i Indien har emellertid bromsats det senaste året, bl a beroende på politiska problem.

Tabell 7. De asiatiska ekonomiernas andel av svensk export respektive import, 1997 (procent).

	Export	Import		Export	Import
Japan	2.9	2.6	Indonesien	0.6	0.1
Kina	1.5	0.8	Vietnam	0.1	0.1
Hongkong	1.2	1.5	Indien	0.4	0.3
Sydkorea	0.8	0.4	Pakistan	0.1	0.1
Taiwan	0.7	0.8	Sri Lanka	0.1	0.0
Singapore	0.9	0.2	Bangladesh	0.0	0.1
Malaysia	0.7	0.2			
Thailand	0.6	0.3	EU	55.6	69.4
Filippinerna	0.3	0.0	Nordamerika	9.3	6.4

Källa: SCB.

Är vi underrepresenterade på den asiatiska marknaden?

Sveriges marknadsandelar motsvarar 0.7 procent av Asiens import (Tabell 5). Siffrorna för individuella länder varierar från 0.3-0.4 procent av Hongkongs, Indiens och Vietnams import upp till omkring 1 procent av Indonesiens, Sri Lankas och Kinas import.

Dessa siffror ter sig låga i jämförelse med att vår totala export motsvarar 1.6 procent på världsmarknaden. Det är dock viktigt att vid en jämförelse med vår handel med andra regioner beakta vilka faktorer som bestämmer volymen på bilaterala handelsflöden. I den empiriska litteraturen används ofta s.k. *Gravitationsmodeller* för att förklara handelsvolymen mellan två ekonomier (se t ex Deardorff, 1984 och Oguledo & Macphee, 1994). Modellen har visat sig ha högt förklaringsvärde för värdet på bilaterala handelsflöden. Enligt denna modell bestäms storleken på handeln mellan två länder av följande faktorer: ekonomisk storlek eller befolkningsmängd, eventuellt medlemskap i gemensam regional sammanslutning (exempelvis EU, EFTA, NAFTA), geografiskt avstånd samt nivån på handelshindren. De tre första faktorerna har i empiriska undersökningar visat sig vara positivt relaterade till handelsvolymen medan de två sista har ett negativt inflytande på volymen av handel. Ökat geografiskt avstånd innebär bl. a. högre transport- och informationskostnader och är även en proxyvariabel för kulturella och språkliga barriärer som ofta ökar med avståndet. I en allt globalare värld med lägre kostnader för transport och information borde vi dock förvänta oss att den negativa betydelsen av avstånd blir allt svagare. Samma sak borde även gälla i en miljö med ett aktivt

akademiskt och kulturellt utbyte där språkliga och kulturella barriärer minskar.

Från efterfrågesidan kan även läggas till en variabel för per capita-inkomst. Länder med lika inkomstnivå tenderar att ha samma produktions- och efterfrågemönster och utrymmet för handel är därmed större (Burenstam-Linder, 1961).

Modellen kan bl. a. förklara varför Sverige har en mycket stor handel med övriga EU-länder (56 procent av vår export respektive 69 procent av vår import) trots att ekonomierna endast utgör omkring 30 procent av världsmarknaden. EU består framförallt av länder med relativt hög inkomstnivå med efterfrågemönster likartat det svenska, en inre marknad med lägre handelshinder jämfört med handel med länder utanför samt den geografiska närheten.

Utifrån denna modell borde vi förvänta oss det geografiska avståndet ha en negativ effekt på handelsvolymen mellan Sverige och Asien, i synnerhet för de ekonomier som kännetecknas av handelshinder och/eller låg inkomstnivå. Om vi tänker i termer av förändringar borde handeln följaktligen öka snabbare med de ekonomier som genomgår liberaliseringar samt har hög ekonomisk tillväxt. Det är även det mönster vi ser med exporten till de asiatiska länderna som i genomsnitt ökat snabbare än den svenska exporten totalt.

Handelsandelar kan studeras ur två perspektiv - från vårt eget respektive från vår handelspartners. Tabell 7 visar de asiatiska ekonomiernas vikt i den svenska utrikeshandeln medan Tabell 4a-b visar Sveriges vikt i de asiatiska ekonomiernas utrikeshandel.

Sveriges handel med Asien

Det framgår tydligt att Asien har en mindre vikt på den svenska marknaden än vad regionen har på världsmarknaden. Asien utgör 27 procent av världens samlade produktion och 28 procent av världens export men bara 7.2 procent av vår import.

Tabell 8 ger en jämförande bild av Asiens betydelse som exportmarknad. Australien skiljer sig från övriga länder med omkring 20 procent av sin export till Japan och över 40 procent till Asiens tillväxtekonomier. Även Nya Zeeland har en stor handel med regionen med 25 procent av exporten till tillväxtekonomierna medan Japan tar emot 15 procent. Detta är ett framförallt utslag av geografisk närhet.

USA har också en stor andel av sin export till Asien jämfört med de europeiska länderna. Om vi däremot studerar våra grannländer i Europa ser vi att svenska exportföretag är inriktade på den asiatiska marknaden i hög utsträckning. De asiatiska tillväxtekonomierna tar emot en relativt

stor andel av svensk export. Vår andel av exporten till Japan är högre än flertalet andra europeiska länders. Man kan dock notera att Schweiz har en i europeiska mått mätt stor andel av sin export till Asien.

På importsidan däremot (Tabell 9) är Asiens andel av svensk import betydligt lägre än flertalet andra europeiska länders. Storbritannien, Irland, Frankrike, Tyskland och Holland hade högre andelar 1996. Detsamma gäller våra nordiska grannländer. Siffrorna för svensk import bör tolkas med viss försiktighet. Vi förändrade statistik-rapporterings-systemet i samband med vårt medlemskap i EU. Detta påverkar våra importsiffror. Import som införtullas i ett annat EU-land registreras inte som import från Asien utan från det land det senast passerade. En del av vår import från Asien registreras därför som import från bl a Holland. Importsiffrorna återger därför inte korrekt vår import från Asien vilken i praktiken är större än vad som anges.

Svenskt handelsöverskott

Sverige har, till skillnad från de flesta andra EU-länder, ett handelsöverskott med många asiatiska ekonomier, bl a Japan, Hongkong, Sydkorea, Thailand, Singapore, Malaysia, Indien, Indonesien, Filippinerna och Vietnam.

Detta speglar effekterna av deprecieringen av den svenska kronan 1992/93 och den stramare penning- och finanspolitik som följde i kombination med framgångsrika satsningar av svenskt näringsliv på den asiatiska marknaden. Handelsbalansen för vår handel med Asien har försämrats under 1997 och kommer att försämras de närmaste åren som en följd av Asien-krisen. Krisens effekter på svensk handel diskuteras utförligare i del 5.

Tabell 8. Andel av exporten som går till Asien (exkl. Japan) samt Japan, 1996 (procent).

	Asien exkl. Japan	Japan		Asien exkl. Japan	Japan
Sverige	8.1	3.2	Österrike	4.8	1.9
Danmark	5.5	3.5	Italien	7.8	2.2
Norge	3.2	1.9	Spanien	4.0	1.2
Finland	9.7	2.6	Portugal	1.7	0.8
Holland	4.0	1.0	Schweiz	11.1	4.3
Belgien/Lux.	4.8	1.2	USA	19.2	10.8
Frankrike	6.8	1.8	Kanada	4.1	3.7
Tyskland	7.9	2.7	Australien	42.6	19.9
Stor.Br	8.6	2.6	Nya Zeeland	25.8	15.3
Irland	4.3	2.			

Källa: Beräkningar från IMF (1997), *Direction of Trade Statistics Yearbook*

Tabell 9. Andel av importen som kommer från Asien (exkl. Japan) samt Japan, 1996 (procent).

	Asien exkl. Japan	Japan		Asien exkl. Japan	Japan
Sverige	4.6	2.4	Österrike	3.3	1.6
Danmark	6.1	2.2	Italien	5.6	1.9
Norge	6.5	3.9	Spanien	6.4	2.8
Finland	5.6	5.2	Portugal	4.0	2.2
Holland	9.0	3.5	Schweiz	4.9	2.8
Belgien/Lux.	4.5	2.5	USA	24.4	14.4
Frankrike	8.2	3.2	Kanada	7.6	4.5
Tyskland	9.0	5.0	Australien	25.8	13.0
Stor.Br	11.9	4.9	Nya Zeeland	16.5	14.3
Irland	11.4	5.4			

Källa: Beräkningar från IMF (1997), *Direction of Trade Statistics Yearbook*.

Asiens handel med Sverige

Egenskaper på en marknad, som t ex de handelshinder som kännetecknar vissa asiatiska ekonomier, kan resultera i att vi har en mindre handel än vad vi kunde förvänta oss utifrån marknadens storlek. Detta behöver dock inte betyda att svenskt näringsliv är underrepresenterat på marknaden. För att dra sådana slutsatser behöver vi jämföra med andra länders marknadsandelar på dessa marknader. Tabell 10 jämför andelarna av den asiatiska marknaden för ett antal länder av olika storlek och med olika avstånd till regionen.

USA har de största andelarna av den japanska marknaden med omkring 23 procent vilket kraftigt överstiger den amerikanska andelen av världens export som utgjorde 11.4 procent 1995. Amerikanska företag

har dock en lägre andel av marknaden i övriga Asien, omkring 14 procent.

De europeiska ländernas marknadsandelar är relativt små. Sveriges andel av regionens import är i jämförelse med övriga nordiska länder relativt hög, omkring 0.6 procent av de asiatiska tillväxtekonomiernas marknader och 0.8 procent av den japanska marknaden. Österrike som är en ekonomi motsvarande den svenska ekonomins storlek har dock betydligt lägre andel.

Tabell 10. Fördelning av marknadsandelar av de asiatiska utvecklingsekonomiernas marknader samt den japanska marknaden, 1996 (procent).

	Asien*	Japan		Asien*	Japan
Sverige	0.6	0.8	Österrike	0.2	0.3
Danmark	0.2	0.5	Italien	2.0	1.9
Norge	0.2	0.3	Spanien	0.4	0.4
Finland	0.4	0.3	Portugal	0.02	0.1
Holland	1.0	0.6	Schweiz	1.2	1.0
Belgien	0.8	0.7	USA	14.1	22.9
Frankrike	2.2	1.8	Kanada	1.1	2.9
Tyskland	4.4	4.1	Australien	2.6	4.1
Storbr.	2.4	2.1	Nya Zeeland	0.4	0.7
Irland	0.2	0.6	Japan	19.6	-

Notera: *) exklusive Japan.

Källa: Beräkningar från IMF (1997), *Direction of Trade Statistics Yearbook*.

Direktinvesteringar

De ekonomiska relationerna med Asien består främst av handel medan flödet av direktinvesteringar fortfarande är rätt så ringa. Om vi studerar Sveriges betydelse för de asiatiska länderna ser vi samma dominans av handel medan flödet av direktinvesteringar till den svenska marknaden är relativt obetydliga. Det är t.o.m. en större obalans mellan handel och direktinvesteringar än för de svenska företagen på den asiatiska marknaden.

Svenska direktinvesteringar i Asien

Det kan ibland vara svårt att nationalitetsbestämman flöden av utländska direktinvesteringar. Företag som vi ser som svenska kan uppträda i statistiken under andra nationer. Det finns dessutom ofta flera nationer med i ägarbilderna och inte sällan är ett företag registrerat i ett land, producerar i ett annat land och exporteras till ett tredje land. I jämförelse med handelsstatistik finns få publikationer med data på bilaterala flöden av utländska direktinvesteringar.

De svenska företag som framförallt dominerar i Asien är storföretagen som SKF, ABB, Ericsson, Alfa Laval, Atlas Copco, Volvo, Tetra Pak och Electrolux för att nämna några som är etablerade på de flesta marknader i Sydost- och Östasien.

Kina

Det finns ett brett spektrum av svenska multinationella företag i Kina. Dessa är i stor utsträckning stora företag medan det finns få små och medelstora företag. Två faktorer kan förklara detta. För det första utgörs industristrukturen i Sverige av stora företag. För det andra är den kinesiska marknaden mycket svårbearbetad och det krävs tålamod, stark finansiell bas och stor kapacitet för att få fram information och ta kontakter vilket ger större företag en fördel. Vi kan dock se början på en ny fas i Kina där de stora företagen som tagit sig in på den kinesiska marknaden drar med sig mindre svenska företag. Detta är bl a en konsekvens av kravet på lokal produktion där en viss andel av varan måste innehålla delar producerade i Kina. Denna andel stiger i takt med tiden som företaget funnits på den kinesiska marknaden. Import från svenska företag i Sverige skulle då ersättas med att några av dessa företag flyttar sin produktion till Kina.

Det är få svenska företag som går med vinst och strategin för den kinesiska marknaden är i regel mycket långsiktig. Svenska erfarenheter av den kinesiska marknaden diskuteras i del 3.

Japan

I Japan finns för närvarande ett 90-tal svenska företag, varav 20 är tillverkande. De flesta stora svenska företag finns etablerade. Man kan dock se tendenser till att flera mindre företag också kommit in på marknaden. Exportrådet bedömer att tillskottet är omkring 5-8 nya svenska företag per år. Ägarstrukturen visar på i stort sett uteslutande helägda företag. Den reglerade marknaden med formella och informella

nätverk mellan staten, byråkratin, företag, industrigrupper, trade associations och individer gör den japanska marknaden svår för utländska företag. Svenska näringslivets erfarenheter från den japanska marknaden diskuteras i del 3.

Övriga Asien

Svenska företag Hongkong är i stor utsträckning relaterade till ekonomins ställning som finanscentrum i regionen samt det geografiska läget där Hongkong används som brohuvud till den kinesiska marknaden. Omkring 160 svenska företag finns etablerade. Få av dessa är tillverkande. I Taiwan finns omkring 40 svenska företag och i Sydkorea drygt 30 stycken. De flesta stora svenska företag finns representerade.

Svenska investeringar i Indien har länge varit mycket små. Ett flertal stora svenska företag etablerade sig på den indiska marknaden i slutet av 50-talet och början av 60-talet (bl a Atlas Copco, SKF, Sandvik, Alfa Laval och Fläkt). Investeringarna ökade igen i mitten på 1990-talet. Bland dessa märks bl a Ericsson, Electrolux, Svedala, Tetra Pak, VOLVO och ABB som satt upp fabriker för tillverkning. Omkring 100 svenska företag har nu verksamhet i Indien. Reformprocessen har bl. a. inneburit att utländska företag nu kan etablera sig i flertalet sektorer utan indiska samarbetspartners.

Många utländska företag använder Singapore som bas för verksamheten i Sydostasien. Det finns omkring 160 svenska företag i Singapore och ett 60-tal svenska företag i Thailand varav omkring 10 etablerat tillverkning. Utvecklingen av svensk etablering i Singapore har gått mycket snabbt, från omkring 14 stycken 1975 till 62 stycken 1985 och de senaste tio åren har ytterligare 85 svenska företag tillkommit (Larsson, 1997). Den största ökningen skedde 1995 då 23 svenska företag etablerades i Singapore. I Filippinerna finns ett 25-tal företag, i Malaysia omkring 50 och i Vietnam 30 stycken.

Asiatiska direktinvesteringar i Sverige

Asiatiska direktinvesteringar i Sverige domineras av Japan. Dessa har ökat under 1990-talet, även om deras andel av alla utländska direktinvesteringar i Sverige fortfarande är mycket liten. 1995 var 3,020 anställda i japanska företag på den svenska marknaden, vilket kan jämföras med amerikanska bolag i Sverige med 41,007 anställda och

företag från andra EU-länder med 139,511 anställda (NUTEK, 1997, Tabell 2.5.1).

Det finns idag omkring 90 japanska företag i Sverige, av vilka 20 är tillverkande. Siffrorna motsvarar svenska företags närvaro i Japan. Japanska företag i Sverige tillverkar för den svenska marknaden; som underleverantörer till svenska företag och inom försäljning och distribution. De flesta företag är helägda.

Handel och direktinvesteringar som komplement

Vi har hittills analyserat handel och direktinvesteringar som två olika fenomen. Dessa är dock i regel positivt relaterade med varandra (se t ex WTO, 1996). Steget till att etablera produktion på en ny marknad tas i regel efter en lång period av export som gett de kunskaper om den lokala marknaden och nödvändiga kontakter som krävs. Många svenska etableringar i Asien är försäljningskontor utan lokal produktion. Marknaderna i Asien är svåra på många sätt och kräver kunskaper och långvariga kontakter. Det är med bakgrund av detta viktigt att studera utvecklingen av exporten som en indikation på möjligheterna för svenska företag att etablera produktion på den lokala marknaden.

Samma relation råder mellan vår import och etablering av utländska företag i Sverige. Invest in Sweden Agency (ISA) arbetar med att försöka stimulera utländska företag som exporterar till Sverige att etablera sig i Sverige. I ett första skede är det därför viktigt att ha en öppen ekonomi som är tillgänglig för utländska exportörer.

4 Erfarenheter och framtida utmaningar

Vilka problem och svårigheter har svenska företag stött på i sin verksamhet i Asien? Finns det problem specifika för regionen? Vilka råd ger svenska företag som etablerats till andra svenska företag som funderar på att etablera sig i regionen? Detta avsnitt fokuserar på de erfarenheter svenska företag har från dagens största marknad i Asien -- Japan - samt den marknad som av många bedömare spås bli den största redan inom två decennier - Kina. Två ekonomier som befinner sig i olika utvecklingsstadier och med olika former av svårigheter för svenska företag. Avsnittet bygger på intervjuer med svenska företag i Kina och Japan, Exportrådet samt de svenska ambassaderna i Peking och Tokyo.

Svenskt näringsliv i Japan

Skäl till etablering

Den inhemska marknadens storlek utgör i regel huvudskälet till etablering i Japan. Det är dock viktigt att komma ihåg att Japan inte bara är en stor marknad utan också en marknad där de största konkurrenterna finns representerade. Svenska företag har mycket att lära av att vara nära och studera sina japanska konkurrenter -- företag som inte bara är konkurrenter på den japanska marknaden utan även på marknader i Europa och Nordamerika. Det finns flera fördelar med att vara på de största konkurrenternas hemmaplan och lära av hur de agerar och kunna följa produktutvecklingen. I vissa branscher är produktens livslängd mycket kort vilket gör det viktigt att på ett tidigt stadium reagera på utvecklingen inom respektive bransch. Genom att på ett tidigt stadium signalera hem till Sverige om utvecklingen av nya produkter innan de når Europa vinnas mycket tid. Det är även viktigt att studera japanska företags utveckling av export till andra marknader. Genom att exempelvis studera japanska företag i Japan som är stora i Sydostasien kan förutsättningarna för att lyckas i Sydostasien avsevärt förbättras.

Japanska konsumenter klassificeras ibland som världens mest krävande kunder och det är därför viktigt att vara nära konsumenterna. Faktorer som är viktiga är utseende, produktkvalitet och leveranssäkerhet. Genom att befinna sig nära konsumenterna ökar möjligheterna att lära sig synsätt och tankesätt på alla nivåer. Produkter eller förpackningar måste exempelvis ibland konstrueras om för att bättre passa den japanska marknaden.

Särdrag för den japanska marknaden

Det talas ofta om att den asiatiska marknaden skiljer sig från den europeiska och nordamerikanska marknaden. Den asiatiska marknaden är emellertid inte homogen utan uppvisar specifika särdrag i olika länder. Ett antal särdrag utmärker den japanska marknaden. Följande punkter utgör några exempel.

Ett utmärkande drag för den japanska marknaden är nätverkssystemet. Detta utgör ett stort problem för potentiella exportörer

och tillverkare. Är man ny på marknaden och befinner sig utanför nätverken är det mycket svårt. Å andra sidan, då man kommit in i ett eller flera nätverk är det ett system som skyddar dig. Du måste in i nätverken för att kunna sälja - det räcker inte med att ställa ut din produkt på en mässa eller liknande. För att komma in i nätverken krävs att du har en allierad som drar in dig i systemet. Man kan då väl komma in i ett nätverk hitta broar in till andra nätverk. Joint-ventures utgör en möjlighet att snabbare komma in i nätverk. Det finns dock andra nackdelar. På 80-talet valde många svenska företag att bilda joint-ventures medan flertalet företag under 90-talet valt att förbli helägda.

En andra egenskap hos den japanska marknaden är kvalitetskraven som är mycket höga i Japan. Detta gäller inte bara produkten utan även förpackning och bruksanvisning et c. En produkt konkurrerar inte bara med pris utan lika mycket med kvalitet. Det finns många exempel på utländska företag som misslyckats i Japan genom att förbise denna aspekt.

En tredje egenskap är den uttalade trögheten på marknaden. Etableringstiden är betydligt längre än på andra marknader. En undersökning av australiska företag i Japan visar att det i genomsnitt tar åtta år för en etablering att ge vinst (EAAU, 1997, s. 163).

Höga tekniska krav och standards utgör en fjärde egenskap. Produkter godkända i Europa blir inte automatiskt godkända i Japan.

En femte punkt som bör nämnas som skiljer den japanska marknaden från övriga Asien är att det är en marknad i ett utvecklat industriland med fullt utvecklad infrastruktur och hög teknisk nivå.

Svårigheter

Många av de svårigheter utländska företag möter på den japanska marknaden är relaterade till de särdrag som redogjordes för ovan.

Den japanska marknaden anses generellt svårtillgänglig vilket illustreras av det relativt låga inflödet av utländska direktinvesteringar i Japan i förhållande till japanska direktinvesteringar utomlands. Marknaden är inte svårtillgänglig i strikt handelspolitisk mening, istället är det dess särdrag som gör det svårt för utländska företag. Det kan ta lång tid för ett utländskt företag att etablera sig på den japanska marknaden vilket ställer stora krav på tålamod och finansiell styrka. Det råder dock skillnader mellan branscher, där marknaden för vissa branscher är mindre svår. Följande faktorer upplever svenska företag som hinder på den japanska marknaden:

- Höga initiala kostnader

- Informella och formella nätverk
- Svåröverskådlig byråkrati och regelsystem
- Svårigheten att rekrytera lokal arbetskraft. Toppskiktet på arbetsmarknaden går alltid till de stora japanska företagen medan utländska företag får konkurrera med varandra om vad som benämns c-laget. Detta är en skillnad från bl a Sydostasien där det tvärtom är attraktivt att arbeta i utländska företag. Det finns dock tendenser till att det blivit lättare. Åldersstrukturen med många äldre personer på höga poster gör att många får svårare att ta sig in på arbetsmarknaden och det sociala trycket att gå till japanska företag minskat.
- Svårigheten att komma in på marknaden. En japan bryter i regel inte en etablerad affärsrelation vilket gör det svårt för nya producenter. Enklast är då man har en ny produkt att erbjuda.
- Tekniska krav och kvalitetskrav skiljer sig från svenska och är tidskrävande. Dessa kan tolkas som ett tekniskt handelshinder. Då denna procedurer kräver mycket dokumentation utgör den även en risk för teknologistöld.

I en studie av Hedlund och Oxelius (1994) gjordes ett försök att på en femgradig skala kvantifiera de hinder svenska företag upplever som inträdeshinder på den japanska marknaden. Tabell 11 sammanfattar resultaten. Det framgår att tullar och kvoteringar kommer långt ned på listan. Istället toppas listan av problem med teknisk imitation, tillgång till personal, finansiell uthållighet och kundlojalitet. Dessa problem tycks alltså fortfarande utgöra problem för svenska företag, vilket framgick av diskussionen ovan.

Tabell 11. Faktorer som svenska företag upplever som inträdeshinder på den japanska marknaden.

Teknisk imitation	3.39	Standards. tillst.	2.32
Tillgång till personal	3.29	Tillg. t.ill underleverantör	2.14
Finansiell uthållighet	3.22	Konkurrent unik tekn	1.87
Kundlojalitet	3.04	Konk. samarbete	1.63
Konk. kostn.fördelar.	2.95	Utanför branschförening	1.52
Konk. skalfördelar	2.93	Tullar, kvoteringar	1.48
Tillg. t.ill distr.kanaler	2.48	Annan lagstiftning	1.38
Verkliga byteskostnader	2.41		

Notera: Varje faktor rankas på en skala mellan 1 och 5, där 5 innebär att företagen upplever den som ett allvarligt hinder.

Källa: Hedlund och Oxelius (1994), Tabell 4

Råd till nya svenska företag

Kostnaderna att starta verksamhet i Japan är betydligt högre än i Europa och det tar längre tid än på andra marknader innan en investering börjar ge avkastning. Det krävs därför att man har verksamhet på andra marknader som kan finansiera de första åren. Den japanska marknaden är, precis som Kina, mer lämpad för företag som har tidigare erfarenheter av utlandsetablering.

Följande faktorer är viktiga att beakta för framgångsrika satsningar: långsiktigt åtagande; närvaro på den japanska marknaden; förmåga till produktanpassning, kvalitet (inte bara produkten, också förpackningen, bruksanvisning et c); börja med säkraste produkten, testa aldrig nya produkter på den japanska marknaden; samt tålamod. De första åren kännetecknas ofta av problem på den tekniska sidan. En attitydanpassning är därför nödvändig med anpassning av kvalitets- och tekniska krav för den japanska marknaden.

Svenskt näringsliv i Kina

Skäl till etablering

Det som lockar med den kinesiska marknaden är framförallt dess storlek. Svenska företag är, liksom utländska direktinvestorer från andra länder, inriktade på den lokala marknaden.²³ I ett senare stadium är det dock troligt att man kommer att dra nytta av de låga produktionskostnaderna för export till marknader utanför Kina. Det finns dock några exempel på svenska företag i Kina som exporterar till bl a Sydostasien. Anledningen är den kinesiska lagstiftningen som i vissa fall kräver att en viss andel av produktionen exporteras medan det lokala företaget med vilket man ingått joint-venture säljer på den lokala marknaden.

Den kinesiska marknaden är dock svår och marginalerna ofta snäva. Det är få svenska företag som gör några vinster. Utgångspunkten är snarare att försöka etablera sig på marknaden för framtiden. De svenska företagen utgörs framförallt av stora företag väl etablerade på världsmarknaden med etablering i andra asiatiska länder.

Det finns exempel på svenska företag som valt att etablera sig i någon mindre zon där detta gett fördelar då företaget varit av stor betydelse för staden och därmed fått mer hjälp och stöd. Zonerna erbjuder flera fördelar, bl a genom att det krångliga beslutsfattandet är centraliserat inom zonen. Privilegierna har gradvis tonats ned. Erbjudanden som försöker locka företag har reducerats till faktorer som mindre pappersexercis, bättre infrastruktur, skatteförmåner och tillgång till utbildad arbetskraft. Tidigare var alla zoner lokaliserade till kustprovinserna. Nu finns det betydligt fler genom att städer satt upp sina egna zoner och konkurrerar med varandra för att locka till sig utländska företag. I många sektorer är etableringen reglerad och lagstiftningen kräver att man ingår joint-venture med ett kinesiskt företag. Man har då mycket begränsade möjligheter till att bestämma lokaliseringen. Endast omkring 30 procent av de sammanlagda utländska investeringarna i Kina är idag helägda.

Den kinesiska marknadens särdrag och svårigheter

Den kinesiska marknaden är på många sätt svårare än andra marknader i Asien. Marknaden är mycket politiserad och svår att förutse.

²³ Det är främst företag från Taiwan och Hong Kong som flyttat produktion till Kina för export tillbaks till hemmamarknaden.

Utvecklingen av handeln har följt en 'stop-and-go politik' där marknaden stryps efter perioder med liberalare handel vilket gör att det är svårt att planera för framtiden. Strategin har kallats "feeling for the stones while crossing the river".

Det är intressant att notera att språkliga eller kulturella barriärer upplevs av många svenska företag som ett mindre hinder i jämförelse med hierarki, regleringar och brist på transparens. Följande faktorer upplever svenska företag som problem och svårigheter med den kinesiska marknaden:

- Avtal och lagar följs inte alltid och det är dålig transparens i det juridiska systemet.
- Den kinesiska marknaden och byråkratins svårighet att följa nya regler och utvecklingen är svår att följa.
- De kinesiska myndigheterna kontrollerar investeringstillstånd och i vissa branscher finns det krav att ha en kinesisk partner genom joint-ventures. Vinsterna av att samarbeta med ett kinesiskt företag är emellertid begränsade. Erfarenheten visar att det är svårt att kontrollera sin investering och sitt företag. Det utländska företaget står i regel för kapitalinsatsen medan det lokala, ofta statliga företaget, inte bidrar med så mycket annat än sitt kontaktnät, kunskap om byråkrati och i vissa fall mark och byggnader. Ytterligare ett problem förknippat med joint-ventures är att man som utländskt företag ibland övertar överflödigt arbetskraft vilken det är svårt att sedan bli av med.
- Utländska företag löper risk för teknologistöld på den kinesiska marknaden. Det finns flera fall där direkt kopiering skett. Många fall av piratkopiering har den senaste tiden resulterat i kraftfulla protester från olika regeringar.
- Kopiering av varumärke.
- En del företag har haft svårt få ut betalning av kunder.
- Handelshinder och regleringar (skatter, kvoter, tvång att exportera viss andel av produktionen, krav på lokal tillverkning).
- Korruption

Råd till nya svenska företag

De faktorer som nämnts ovan innebär att företag som funderar på att etablera sig på den kinesiska marknaden måste ha tid och vara starka finansiellt. Att arbeta på den kinesiska marknaden tar längre tid än på många andra marknader och det tar i regel många år innan en investering kan ge avkastning. För små- och medelstora företag är det därför i många fall lämpligare att vänta en tid innan man ger sig in på den kinesiska marknaden med tanke på de stora risker som är förknippade med hur marknaden ser ut idag.

För företag som skall ingå joint-ventures med kinesiska företag är det viktigt att inte binda upp sig för tidigt med ett kinesiskt företag. Några av de problem som svenska företag stött på hade kanske kunnat undvikas om mer tid hade getts till att kolla upp samarbetspartnern.

Framtidsutsikter

Kina utgör idag omkring 2.5 procent av världsmarknaden. Allteftersom reformerna fortskrider kommer denna siffra att fortsätta att stiga. Kinas ekonomi växte med 9.4 procent i genomsnitt mellan 1978-95. Även om kustprovinserna växte betydligt snabbare än övriga provinser är det intressant att notera att vid en uppdelning av de 30 kinesiska provinserna uppvisar 20 av dessa provinser den högsta tillväxttakten i jämförelse med världens länder under denna period (Världsbanken 1997d, sid. 3).

Hur den kinesiska marknaden kommer att fortsätta att utvecklas beror på en rad faktorer. En viktig faktor är hur reformeringen av de statsägda företagen kommer att lyckas. I Kina finns omkring 300 000 statsägda företag som går med förlust och utgör ett potentiellt hinder för fortsatt hög tillväxt. Det finns ännu så länge ingen 'exit' för de statsägda företagen vilket innebär att Kina har stora problem med improduktiva statliga företag. Omstruktureringen av ägarförhållandena är en svår process. En annan viktig faktor är utvecklingen av infrastrukturen som idag utgör en flaskhals. Den finansiella sektorn är dessutom mycket instabil och underutvecklad vilket, enligt Världsbanken, utgör det största hotet mot fortsatt snabb ekonomisk utveckling. Världsbanken spår i sin studie *China 2020: Changes and Challenges in the New Century* att Kina år 2020 kommer att vara världens näst största exportör efter USA vilket kan jämföras med 1996 då Kina utgjorde världens 11:e handelsnation. Kinas snabba utveckling och integrering med världsekonomin innebär följaktligen viktiga möjligheter för svenskt näringsliv.

Kina har dock en lång väg att gå innan landet utvecklats till en marknadsekonomi. Även om det idag bland de utländska företagen framförallt är de stora företagen som etablerats i Kina kommer det i framtiden att finnas ökade möjligheter för mindre och medelstora företag, bl a som underleverantörer till svenska och andra utländska företag. Dessa konkurrerar med underleverantörer från andra länder. En konsekvens av lagstiftningen där viss andel ska vara lokaltillverkad är att svensk export kan komma att ersättas med produktion i Kina i framtiden vilket erbjuder stora möjligheter för svenska små och medelstora företag att ta sig in på den kinesiska marknaden. Svensk industristruktur passar den kinesiska efterfrågan. Vi är väl etablerade inom de sektorer som prioriteras, bl a infrastruktur, miljöteknik och telekommunikation.

5 Den ekonomiska krisen och svensk handel

Tillväxten i regionen sjönk under förra året och förväntas försvagas ytterligare under 1998. Tillväxtprognoserna har justerats ned vid flera tillfällen allteftersom krisen spritts och fördjupats. Flera ekonomier kommer att krympa det närmaste året. Japan brottas med strukturella problem och en svag finansiell sektor och den mycket låga tillväxten under 1990-talet försvagas ytterligare. Premiärminister Hashimotos ansträngningar för att lösa de ekonomiska problemen har hittills visat sig otillräckliga. Tillväxten i andra asiatiska ekonomier kommer att bromsas upp som en konsekvens av försvagade exportmarknader i regionen, ökad konkurrens från de ekonomier vars valutor kraftigt deprecierats och minskade inflöde av direktinvesteringar från de krisdrabbade ekonomierna. Avgörande för återhämtningen i Asien är huruvida ekonomierna lyckas genomföra de reformer och avregleringar som krävs.

Effekterna på svensk export

Genomgången i tidigare avsnitt visar att Sverige, i jämfört med de flesta andra europeiska länder, har en hög andel av exporten till Asien. Utvecklingen i regionen har därför direkta konsekvenser för oss. Krisen påverkar svensk export både direkt och indirekt.

Det finns en *direkt effekt* genom den minskade efterfrågan i Asienregionen. Svensk export minskar till marknader i Sydost- och Östasien som försvagats efter lägre tillväxt samt finans- och penningpolitisk åtstramning. Efterfrågan på utländska varor i dessa

ekonomier sjunker dessutom till en följd av kraftigt försvagade valutor vilket gjort utländska varor avsevärt dyrare.

Det finns även *indirekta effekter*. Svenska företag riskerar att tappa marknadsandelar på marknader utanför Asien som en effekt av ökad konkurrens från länder i Sydost- och Östasien vars valutor kraftigt sjunkit i värde. Denna effekt gäller framförallt konkurrens från japanska företag medan vi i regel inte konkurrerar med samma varor som de sydostasiatiska länderna och övriga Östasien. Tidigare talades även om en indirekt effekt genom en lägre global tillväxt till följd av krisen. Effekterna har dock visat sig begränsade.

Effekterna skiljer sig emellertid åt mellan branscher. Mest drabbas varor som är beroende av offentlig upphandling, bl a stora infrastruktur- och byggprojekt. Även exporten av konsumentvaror sjunker då marknaderna i Sydost- och Östasien försvagats efter lägre tillväxt och finans- och penningpolitisk åtstramning. Efterfrågan på infrastrukturprojekt har minskat, speciellt statsfinansierade projekt.

Under 1998 kommer effekterna av krisen att visa sig tydligare. Svensk export till Asien sjönk med 9 procent de första månaderna av året och exportutsikterna ser på kort sikt svaga ut. Det är framförallt exporten till Sydkorea, Thailand, Malaysia och Indonesien och i viss mån Filippinerna som kraftigt minskar.

Exportboom?

Importvaror från Asien blir billigare som en följd av sjunkande värde på valutorna vilket innebär ökad konkurrens för svenska producenter, både i Sverige och på världsmarknaden. Det är framförallt japanska företag, och i viss mån koreanska, som konkurrerar med svensk industri medan industriproduktionen i de övriga länderna skiljer sig från den svenska. Japanska företag får kostnadsfördelar genom en försvagad yen och lägre priser på komponenttillverkning som är förlagd till Sydostasien, framförallt Thailand och Malaysia.

Vi har dock ännu inte sett den exportboom från Asien som vi förväntade oss. Även om handelsbalansen förbättrats för flertalet ekonomier beror detta snarare på en minskad import än någon kraftigt ökad export. De asiatiska valutornas kraftiga värdesänkning innebär inte bara sänkta priser på exporten utan också ökade priser på importvaror. Exportindustrin i de krisdrabbade ekonomierna är beroende av utländska insatsvaror vilka nu kraftigt stiger i pris vilket i kombination med begränsad tillgång på utländsk valuta utgör ett viktigt hinder för ökad export.

Vikten av frihandel

Från flera håll hörs varningar för ökad protektionism, såväl i Asien som i för dessa länder viktiga exportmarknader i Europa och Nordamerika. Det finns en risk för ökad protektionism bland de krisdrabbade länderna i Asien till följd av den ökade arbetslösheten, konkurser och ekonomisk recession som nu börjar visa sig. I Malaysia uppmamar regeringen köp av malaysiska produkter, bl a genom kampanjen "Love Malaysia, buy Malaysian products". Direkt protektionistiska åtgärder har dessutom vidtagits för att minska importen, såsom tullhöjningar och krav på importlicenser. Det är mot denna bakgrund viktigt att framhäva faran med att "kasta ut barnet med badvattnet". De asiatiska länder som fört en mer exportorienterad handelsregim är de som återfinns i gruppen "mirakelekonomier".

Samtidigt pågår diskussioner om risker för ökad protektionism, framförallt ökad antidumpingåtgärder, bland industriländer i Asienkrisens spår. Kraven på ökad protektionism ökar i USA med växande underskott i handelsbalansen och sjunkande reallöner och i Europa av en permanent hög arbetslöshet. Detta utgör en stor utmaning för framtiden när vi nu börjar märka av effekterna av Asienkrisen. Det är mot denna bakgrund viktigt att betona de positiva effekterna av krisen. Kostnader för importerade insatsvaror till industrin sjunker och svenska konsumenter möter lägre priser. Ändrade regler för utländskt ägande innebär i kombination med det låga kostnadsläget utmärkta tillfällen för investeringar i regionen.

6 Slutord

De asiatiska ekonomierna har utvecklats från att spela en marginell roll på världsmarknaden för bara några decennier sedan till att - fram till dagens kris - svara för över en fjärdedel av världens samlade produktion och export. Svensk handel med Asien är större än vår handel med Nordamerika. Både handeln och volymen på direktinvesteringarna bör under de kommande decennierna kunna öka påtagligt i båda riktningarna. Det återstår i flera av de asiatiska ekonomierna fortfarande olika former av handelshinder som gradvis kommer att tas bort. Denna process innebär en öppning för utländska företag då inhemska marknader blir mer tillgängliga. Genom den ekonomiska krisen i flera av regionens ekonomier kommer reformprocessen och avregleringen att påskyndas. Även om tillväxten på kort sikt ser mörk ut efter de ekonomiska problem som präglar flera ekonomier i regionen bedöms utsikterna för hög ekonomisk tillväxt på lång sikt vara goda. Det är

möjligt att se det senaste årets problem i Asien som något positivt där djupet i krisen möjliggör reformer och avregleringar som annars inte skulle kommit till stånd men som är nödvändiga i processen om att 'catching up' med industrinationerna i väst och för Japans del att inte ytterligare halka efter. Japan spelar genom sin stora marknad en nyckelroll för återhämtningen i regionen. Genom en sjunkande yen försvagas möjligheterna för exportledd återhämtning i grannländerna, framförallt för Sydkorea som konkurrerar med japanskt näringsliv. Av stor betydelse är hur den japanska regeringen lyckas hantera finansiella och strukturella problemen och återfå förtroendet för ekonomin.

Det är ur detta perspektivet av stor vikt att svenskt näringsliv har en framsynt hållning till den asiatiska marknaden och ser möjligheterna i ett långsiktigt perspektiv. Det är samtidigt viktigt att hålla våra marknader öppna för import från Asien. De kraftiga fallen i flera av regionens valutor innebär ökad konkurrens både på våra hemmamarknader och på tredje marknader för europeiska företag. Effekterna av krisen har långsamt börjat märkas. Varningarna för att finanskrisen skulle övergå i en handelskris har hittills visat sig obefogade. Därmed är det inte sagt att frågan inte förtjänar att uppmärksammas. Tvärtom, för att förekomma protektionistiska strömningar är det viktigt att frågan kommer i fokus och att vinsterna, såväl för Europa som Asien, av en öppen och väl fungerande världshandel betonas.

Referenser

- Asian Development Bank (1996, 1997), *Asian Development Outlook*, Manila.
- Asian Development Bank (1997), *Emerging Asia: Changes and Challenges*. Manila.
- Bayoumi, T, & G. Lipworth (1997), "Japanses Foreign Direct Investment and Regional trade", *IMF Working Paper 97/103*, Washington D.C.
- Berger, S. och R. K. Lester (1997), *Made by Hong Kong*, Oxford University Press.
- Blomström, M. & A. Kokko (1996), "What Explains Developing Country Growth?", *NBER Working Paper*, Nr. 4132.
- Blomström, M, Lipsey, R, E & Zejan, M, [1992], "What Explains Developing Country Growth?", *NBER Working Paper*, Nr 4132.
- Borensztein, E., J. Gregorio och J-W Lee (1995), "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?", *NBER Working Paper*, Nr. 5057.
- Burenstam-Linder, S. (1961), *An Essay on Trade and Transformation*. John Wiley, New York.
- Deardorff, A. V. (1984), "Testing Trade Theories and Predicting Trade Flows", i Jones, R. W & P. B. Kenen (red.), *Handbook of International Economics*, Vol. 1. North-Holland, Amsterdam.
- East Asia Analytical Unit (1997), *A New Japan? Change in Asia's Megamarket*, Department of Foreign Affairs and Trade, Australien.
- Fukasaku, K och D. Wall (1994), *China's Long March to an Open Economy*, Development Centre Studies, OECD, Paris.
- Hedlund, G och C. Oxelius (1994), "Utländska direktinvesteringar och inträdes hinder på den japanska marknaden - svenska företags erfarenheter 1982-1991", I B. Edström (red.), *Japans globala roll*, Carlsson Bokförlag, Stockholm.
- Hellvin, L. och J. Torstensson (1989), "Internationell handel och ekonomisk utveckling i tredje världen", *Ekonomisk Debatt*, Nr. 3.
- Hellvin, L. (1995), "Trade Policy and Distortions in Intra-Asian Trade", *Applied Economics*, Vol. 27.
- Hellvin, L. och B. Ljunggren (1998), "Den japanska ekonomin - kris och förnyelse", i *Asiatiska vägval*, DS 1998:34, Utrikesdepartementet.
- International Monetary Fond (1997), *Direction of Trade Statistics Yearbook*, Washington D.C.
- Kommerskollegium (1997), "Utvecklingen av Sveriges handel med Asien", *Rapport 1997:3*, Komerskollegium, Stockholm.

- Kwan, C. H. (1997), "The Rise of Asia and Japan's 'Hollowing Out' Problem", *NRI Quarterly*, Spring 1997.
- Kwan, C. H. (1995), "The Emergence of China and Its Implications for the Asian Economies", *Asia Club Papers*, June 1995.
- Kwan, C. H. (1997), Deepening Asia-Japan Economic Interdependence, The Impact of the Yen's Appreciation. Discussion Paper prepared for the World Bank.
- Lardy, Nicholas, R. (1992), *Foreign Trade and Economic Reform in China 1978-1990*, Cambridge University Press.
- Larsson, Tomas (1997), "Svenskt näringsliv i Asien. Singapore som bas", *Asienstudier*, Nr. 3, Utrikesdepartementet, Stockholm.
- NUTEK, (1997), *Svenskt näringsliv och näringspolitik*, 1997, Stockholm.
- Oguledo, V. I. & C. R. Macphee (1994), "Gravity Models: A Reformulation and an Application to Discriminatory Trade Arrangements", *Applied Economics*, Vol. 26.
- Petersen, C. E. (1992), "Trade Conflict and Resolution Methodologies", *American Economic Review*, Vol. 82, No. 2.
- Riedel, J. (1997), "Capital Market Integration in Developing Asia", *The World Economy*, Vol. 20, No. 7.
- Södersten, B. och G. Reed (1994), *International Economics*, Tredje Upplagan, Macmillan, London.
- UNCTAD (1996), *Sharing Asia's Dynamism: Asian Direct Investment in the European Union*, United Nations, New York.
- UNCTAD and European Commission (1996), *Investing in Asia's Dynamism. European Union Direct Investment in Asia*, Luxembourg.
- UNCTAD (1996), *Trade and Development Report, 1996*, UNCTAD, Geneva.
- UNDP (1997), *Human Development Report 1997*, The United Nations Development Programme, New York.
- United Nations (1997), *International Trade Statistics Yearbook, Vol. I*. New York.
- Wall, David (1997), "Outflows of Capital from China", *Technical Papers No. 123*, OECD Development Centre, Paris.
- World Bank (1997a), *Global Economic Prospects and the Developing Countries*, Washington D.C.
- World Bank (1997b), *World Development Report*, Oxford University Press.
- World Bank (1997c), *South Asia's Integration into the World Economy*, Washington D.C.
- World Bank (1997d), *China 2020: Development Challenges in the New Century*, Washington D.C.

World Trade Organization (1996), *WTO Annual Report, Special Topic: Trade and Foreign Direct Investment*, Geneva.

Framtida marknadsmöjligheter för svenska företag i Asien^{1*}

Thomas Andersson och Zhang Gang

1 Inledning

Asiens betydelse i världsekonomin och i den internationella handeln har vuxit enormt sedan 1960-talet. Framförallt har länderna i Östasien uppvisat en expanderande export, men de utgör också allt viktigare marknader. Europeiska företag, däribland svenska, har varit långsamma att utnyttja dessa marknadsmöjligheter². Vi kommer att argumentera för att det finns stora möjligheter till framsteg, även om resultatet i hög grad beror på Asiens förmåga att hantera sina akuta problem och långsiktiga utmaningar, på liberaliseringen av handeln liksom på de svenska företagens egen förmåga och strategier. Det bör dock understrykas att förbättrade ekonomiska prestationer på Östasiens marknader inte nödvändigtvis utgör ett mål i sig självt, utan kan vara ett strategiskt viktigt mål för det ekonomiska resultatet på sikt.

I ljuset av den utveckling som kan förutses vad gäller tillgång och efterfrågan, kommer vi att identifiera ett antal potentiellt lovande områden för svenska företag och diskutera framtidsutsikterna på dessa områden under det kommande decenniet. Eftersom en så stor del av handeln bedrivs av enskilda företag med särskilda tillgångar – företag vars karaktär i vissa avseenden snarare är ”global” än ”nationell” –

¹ De åsikter och slutsatser som kommer till uttryck i denna studie är helt och hållet författarnas egna och speglar inte nödvändigtvis OECD:s ståndpunkter. Författarna tackar Ingrid Andersson för hennes insiktsfulla synpunkter, Erling Johansson för hans assistans, Torbjörn Fredriksson för konstruktiva kommentarer, samt dem som återfinns på listan över intervjuade personer och som delat med sig av kunskap och information.

* Texten är översatt av Exportrådets Språktjänst AB.

² Se t.ex. Richardson (1997)

kommer också några observationer att göras på företagsnivå. Företagens utmaningar kommer att granskas med avseende på t.ex. lokal närvaro, ny teknologi och organisatoriska förändringar. Till sist kommer vi att beröra frågan om vilka politiska åtgärder som kan vara motiverade för att stimulera företagen att ta vara på de potentiella affärsmöjligheterna.

Att det inte finns någon magisk formel som kan hjälpa politiker, samhällsplanerare eller akademiker att förutsäga framtiden behöver knappast påpekas. I slutänden kommer besluten om vilka produkter som skall utvecklas och vilka marknader man bör inrikta sig på att fattas av företagen själva och av individerna på marknaden. Såväl företag som politiker måste dock analysera nuvarande och förväntade tendenser för att kunna förbereda sig på kommande utmaningar. Sådana analyser måste gå utöver de lärdomar som gjorts i det förflutna och ta hänsyn till en sannolik framtida utveckling inom ekonomi, teknik och samhälle. Syftet med föreliggande studie är inte att förutsäga framtida resultat utan att bidra till att urskilja marknadsmöjligheter. Studien behandlar de länder i Östasien som redan gjort betydande ekonomiska framsteg, d.v.s. Japan, ANIE-länderna (*Asian Newly Industrialized Economies*, ANIE), ASEAN-länderna (*Association of South-East Asian Nations*, ASEAN), liksom de länder i östra och södra Asien som upplevt en snabb tillväxt under de senaste tio åren, d.v.s. Kina, Vietnam och Indien. Andra länder i östra och södra Asien berörs endast i förbigående. För grundläggande information om enskilda länder hänvisas till Bilaga 1.

Studien är upplagd på följande sätt; i kapitel 2 behandlas de asiatiska marknadernas långsiktiga tillväxtpotential utan att för den skull förbigå den senaste tidens oro och utmaningar. I kapitel 3 karakteriseras Asiens viktigaste utvecklingsbehov. Faktorer som påverkar utländska företags framtida tillträde till den asiatiska marknaden – såsom liberalisering, informella handelshinder, teknologiska utmaningar och förändringar på organisationsnivå – behandlas i kapitel 4. Med dessa kapitel som bakgrund, diskuteras i kapitel 5 framtidsmöjligheterna för svensk industri och svenska företag i Asien. Här berörs även vissa konsekvenser för politiken. Det sista kapitlet sammanfattar de föregående.

2 Tillväxt- och utvecklingsmönster i Asien

Sedan mitten av 1960-talet har Östasien uppvisat en enastående ekonomisk tillväxt: mellan 1965 och 1993 var den genomsnittliga tillväxttakten över 8%/år för ANIE-länderna (EC och UNCTAD, 1996). Kina har sedan 1978 uppnått förvånansvärda resultat: inkomsten per capita ökade under de 17 följande åren med ca 270%. Vissa av regionens

mindre utvecklade länder uppnådde också goda resultat under den första hälften av 1990-talet: Vietnams årliga genomsnittliga tillväxt uppgick till 8%, medan Kambodja och Laos nådde 6% (World Bank, 1997a). Under den senaste tioårsperioden har Sydasiens – med en genomsnittlig tillväxttakt på mer än 5%/år (World Bank, 1997e) – haft den näst Östasien snabbaste tillväxttakten i världen. De bakomliggande orsakerna till detta har analyserats i ett flertal studier³. Utöver institutionell styrka – t.ex. lyckade jordreformer, politisk stabilitet och ett väl fungerande utbildningssystem – understryks i de flesta studier vikten av de exportfrämjande strategier som införts och som står i kontrast mot den importsubstitution som bedrivits i andra utvecklingsländer. Den tidpunkt vid vilken respektive land inledde sin exportorienterade strategi återspeglas väl av den ekonomiska utvecklingsnivån landet nått idag⁴.

³ Se t.ex. Riedel (1988), World Bank (1993) och Asian Development Bank (1997).

⁴ I Japan inleddes en exportorienterad strategi i samband med Meiji-restaurationen år 1868. I Sydkorea och Taiwan togs de avgörande stegen i början av 1960-talet och i Thailand i början av 1980-talet. Även om Filippinerna också inledde en viss exportstrategi under 1960-talet, förblev den halvhjärtad ända in på 1980-talet. I Kina började man vidta exportfrämjande åtgärder först i slutet av 1970-talet och i Vietnam under 1980-talet. Handelscentra som Singapore och Hongkong utnyttjade redan mycket tidigt exportfrämjande tillväxtstrategier och har således haft goda möjligheter till fortsatta framgångar i takt med att även grannländerna vidtagit liknande åtgärder.

Tabell 1: USA:s, EG:s, Japans och Sveriges exportintensitet i förhållande till vissa asiatiska länder och grupper av länder, i procent.

	1970	1980	1990	1995
Japan				
USA	10,8	9,4	12,4	11,0
EG	3,5	2,9	5,1	5,8
Sverige	3,8	4,0	7,5	8,7
ANIE				
USA	3,8	6,8	10,4	12,7
EG	2,8	3,6	5,1	8,6
Japan	13,3	14,9	19,8	25,1
Sverige	1,5	4,8	7,8	8,8
ASEAN				
USA	2,5	4,2	4,8	4,1
EG	3,1	3,2	3,6	8,6
Japan	9,4	10,0	11,5	12,8
Sverige	2,5	6,7	7,4	7,4
Kina				
USA	1,2a	1,7	1,2	2,0
EG	0,8	0,3	2,3	2,6
Japan	3,8a	3,9	2,1	5,0
Sverige	0,1a	0,9	1,7	4,3
Vietnam				
USA	0,7 ^a	0,00	0,00	0,04 ^b
EG	ej tillg.	ej tillg.	ej tillg.	ej tillg.
Japan	0,6 ^a	0,09	0,07	0,2 ^b
Sverige	0,1 ^a	0,6	0,08	0,1 ^b
Indien				
USA	1,5 ^a	0,8	0,6	0,6
EG	0,6	1,1	1,0	1,7
Japan	0,9 ^a	0,7	0,6	0,6
Sverige	1,1 ^a	1,1	1,9	1,1

Källor: IMF: *Direction of Trade Statistics*, flera publikationsår; IMF: *International Financial Statistics*; Eurostat: *External Trade and Balance of Payment*, flera publikationsår; Inspectorate General of Customs, Taipei; De taiwanesiska bytesnivåerna kommer från Nomura Research, Tokyo. Kommentar: Exportintensiteten mäts som kvoten av ett lands (eller en grupp av länders) export till ett asiatiskt land (eller till en grupp av asiatiska länder) och det exporterande landets (eller exporterande gruppens) totala export. EG-siffrorna grundar sig på handel utanför EG, d.v.s. EG:s totala handel sedan handeln inom EG räknats bort. Vidare har hänsyn också tagits till förändringar p.g.a. tillskott av nya medlemsländer i EG. Beträffande Sverige gäller att export till europeiska industriländer ej tagits med i siffrorna för den totala exporten. a: siffror för 1971; b: siffror för 1993.

Östasiens export har vuxit märkbart och även importen har ökat snabbt. Tabell 1 visar USA:s, Japans och EG:s (Europeiska unionen sedan 1992) exportintensitet i förhållande till ett antal östasiatiska länder eller grupper av länder, d.v.s. exporten till dessa marknader uttryckt som en procentsats av den totala exporten. Den del av EG:s totala export som gick till Japan ökade t.ex. från 3,5% 1970 till 5,8% 1995. Exporten till ANIE-länderna har vuxit särskilt snabbt. USA:s export har märkbart mer än Europas inriktats mot Japan och ANIE-länderna. Det motsatta gäller för ASEAN-länderna och Indien. EG:s andel av exporten till Japan har ökat stadigt och började på 1990-talet även att öka för övriga grupper av länder. Sverige har på samma sätt noterat en ökad exportintensitet till Asien och då särskilt till den kinesiska marknaden där uppsvinget varit större än för övriga exportländer. Det är också tydligt att Vietnams och Indiens exportandelar alltid varit försumbara. Faktum är att Sverige stod för ca en tiondel av hela den vietnamesiska importen 1980, en siffra som hade sjunkit till endast en procent tio år senare⁵.

Det kan vidare noteras att den starka ekonomiska tillväxten i Japan fram till mitten av 1990-talet resulterade i en betydande ökning av importen i absoluta termer, trots att Japans benägenhet att importera varit fortsatt svag. I likhet med Japan har Kina uppvisat stora handelsöverskott under de senaste tio åren, men även här har importen ökat märkbart. Den låga exporten till Indien hänger ihop med den importsubstitutionsstrategi som landet förde till helt nyligen. Den ekonomiska tillväxten i ANIE-länderna och ASEAN-länderna har varit mer importintensiv och merparten av dessa länder uppvisar idag ett betydande underskott i bytesbalansen. Detsamma gäller för Vietnam efter övergången till marknadsekonomi i slutet av 1980-talet. Samtidigt har Östasien, genom den ojämnt fördelade ekonomiska expansionen i området, blivit alltmer heterogent och länderna kompletterar varandra i allt högre grad, något som lett till en betydande ökning i handeln inom regionen. Att länderna alltmer kompletterar varandra återspeglas också i det interregionala flödet av direktinvesteringar, som gjort det möjligt för företagen att intensifiera arbetsfördelningen i området och, i takt med de komparativa fördelarna, snabbt lägga om produktionen.

⁵ Nedgången efter 1970 i Vietnams andel av USA:s och Japans export hängde samman med Vietnamkrigets slut och återföreningen av Syd- och Nordvietnam. I och med de vietnamesiska reformprocesserna under 1980-talet upphörde det s.k. Rubelblocket – och de få vänligt inställda biståndsgivarna bland de marknadsorienterade ekonomierna – att dominera Vietnams handelsrelationer.

Efter Asiens långa tid av uppgång riktas nu uppmärksamheten huvudsakligen mot de dystra framtidsutsikterna på kort och medellång sikt. I Japan har det rått recession sedan början av 1990-talet och den finansiella kris som drabbade ASEAN-länderna under 1997 har spritt sig vidare. På många håll befaras att dessa svårigheter innebär ett viktigt trendskifte. Det råder ingen tvekan om att själva krisen medför reella kostnader i form av ett allvarligt skadat förtroende hos investerare, företag och konsumenter⁶. Underliggande svagheter finns bl.a. i finanssektorn, företagsstyrning och de mekanismer som fördelar resurser till näringslivet. Detta gäller särskilt för Thailand, Indonesien och Korea.

Faktum är att vitt spridda problem hotar inom områden som infrastruktur, teknologisk utveckling, miljö samt det sociala fältet. Asien måste stärka såväl den fysiska som den institutionella infrastrukturen. Till den förra hör vägar, telekommunikation, elförsörjning, logistiktjänster, o.s.v. Till den senare hör lagstiftning och rättsväsende, en effektiv finanssektor, sunda strukturer vad gäller företagsstyrning samt välfungerande offentliga institutioner. Vad gäller teknologi står de östasiatiska ekonomierna på samma sätt inför betydande utmaningar i form av strukturell anpassning. Det kommer att krävas en fortsatt massiv teknologiimport från industriländerna i Nordamerika och Europa. Samtidigt är det nödvändigt att förbättra förmågan till tekniska innovationer; på den ekonomiska nivå som såväl Japan som efterföljarna inom ANIE och ASEAN uppnått, räcker det inte att endast anpassa befintlig teknologi för att skapa höga förädlingsvärden. Detta gäller såväl traditionell tillverkning som de tjänster och de programvaror den i allt högre omfattning är sammanflätad med. En sådan omvandling kräver dock i viss mån andra färdigheter än dem som Östasien hittills varit så framstående i och det kommer att ta tid att tillägna sig dem. Behovet av att ta itu med sådana ekonomiska, institutionella och teknologiska utmaningar ökar i takt med att andra ”industriella nykomlingar” – i Latinamerika, Östeuropa, Sydasiens och kanske stegvis även i Afrika – bjuder Östasien ny konkurrens.

Det krävs också omfattande politisk respons för att undvika de allt kostsammare miljöproblemen. Den ojämnt fördelade ekonomiska tillväxten och de växande regionala inkomstskillnaderna ökar spänningen mellan Nord- och Sydkorea, inom Kina och i många andra länder. De sociala strukturerna står inför förändringar – särskilt i Japan och i Kina

⁶ Trots sin tilltro till Sydostasiens långsiktiga potential har t.ex. Volvo beslutat att skjuta på investeringarna inom personbilsverksamheten på ett flertal ledande sydostasiatiska marknader, med upp till fyra år. Detta till följd av den ekonomiska turbulensen i regionen (*FT*, 971114). Även Electrolux har beslutat se över sin affärsstrategi i Asien (*DI*, 980113)

– p.g.a. en snabbt växande andel åldrad befolkning, något som även får återverkningar på levnadsstandarden och den konventionella ekonomiska tillväxten. Det bör därför understrykas att den fortsatta utvecklingen i Asien i hög grad påverkas av det multilaterala handelssystemets utveckling, inbegripet amerikansk och europeisk medverkan i ett ömsesidigt handels- och investeringsutbyte.

Visserligen måste alla dessa frågor hanteras på ett tillfredsställande sätt men det finns goda skäl att tro att den nuvarande krisen kommer att avta och att en respektabel tillväxt åter tar fart i Östasien. Oron under 1997 tappade alla rimliga proportioner p.g.a. paniken bland investerare. De grundläggande orsakerna till krisen var klyftan mellan investeringar och sparande och underskott i bytesbalansen för länder vilkas valutor – vars konkurrenskraft på världsmarknaden försvagats efter 1994 års devalvering av den kinesiska valutan yuan – hade knutits till en stigande USA-dollar. En devalvering tycks inte vara Hongkongs ekonomi till gagn, baserad som den är på tjänster och handel, men deprecieringen av de andra asiatiska valutorna kommer att göra regionen alltmer konkurrenskraftig under de kommande åren.

Ekonomiska grundprinciper förblir av central betydelse för utsikterna på lång sikt. De östasiatiska ekonomierna har mycket höga sparnivåer; en i allmänhet låg skuldbörda och en stark statsfinansiell situation; en historia av marknadsinriktad politik; samt stora investeringar på bred front i humankapital. Vissa av de motåtgärder som den nuvarande krisen framkallar vad gäller reformer inom finanssektorn och den offentliga sektorn, kommer att förenas med dessa goda förutsättningar. Länderna kommer att hamna i ett gynnsamt läge för att återerövra den kraftfulla tillväxt som tidigare varit deras kännetecken.

Tabell 2: Beräknad tillväxttakt för några av de asiatiska ekonomierna, i procent.

Region och ekonomi	Prognos för BNP-tillväxt			Urbaniseringsgrad år 2025
	Basfall ^a		Standard Östasien ^b	
	BNP per capita i förhållande till USA år 2025	BNP:s tillväxttakt per capita 1995-2025	BNP per capita i förhållande till USA år 2025	
ANIE-länder	98,5	2,8	2,8	ej tillg.
Hongkong	116,5	2,1	2,1	97,3
Korea	82,6	3,5	3,5	93,7
Singapore	107,0	2,5	2,5	ej tillg.
Taipei, Kina	88,0	3,1	3,1	ej tillg.
Folkrepubliken Kina	38,2	6,0	6,0	54,5
ASEAN-länder	45,7	4,5	5,1	ej tillg.
Indonesien	35,8	5,0	5,6	60,7
Malaysia	71,2	3,9	4,1	72,7
Filippinerna	28,5	5,3	6,5	74,3
Thailand	47,4	3,8	4,0	39,1
Sydasien	21,3	4,4	6,9	ej tillg.
Indien	24,4	5,5	6,9	45,2

Källa: Sammanställd utifrån Asian Development Bank (1997), tabell 2.11 och tabell 5.6. Kommentarer: a. Vid ett Basfall antas att alla länder behåller de naturliga och politiska förutsättningar som rådde 1995. b. Vid Standard Östasien antas att alla länder övergår till den politik som fördes i Östasien 1995.

I ett långsiktigt perspektiv – beräknat utifrån den situation som rådde före den nuvarande krisen – visar tabell 2 de uppskattade inkomstnivåerna i förhållande till USA år 2025⁷. Endast Hongkong och Singapore kommer enligt dessa siffror att faktiskt ha gått om USA vad gäller inkomst per capita. Ett flertal asiatiska ekonomier kommer dock att ha uppnått en ansevärd storlek i absoluta siffror.

De framtida tillväxt- och inkomstnivåerna kommer emellertid att bero av ett antal faktorer. I tabell 3 presenteras två möjliga tillväxtscenarion för världsekonomin fram till år 2020. Här görs också en distinktion mellan de delar av BNP som mätts i 1992-års USD och de som mätts i 1992-års köpkraftsparitet (PPP). Dessa uppskattningar skall självklart inte uppfattas bokstavligt men det är ändå intressant att lägga märke till att de länder i Asien som inte är med i OECD skulle – under gynnsamma ekonomiska omständigheter – väga tyngre än OECD i dess helhet med avseende på köpkraftsparitet⁸. Den snabbaste tillväxten skulle ske i Kina, Hongkong inräknat, som då skulle vara större än USA eller EU, även i ett scenario med låg tillväxt. Enligt det gynnsamma scenariot skulle Kina, Hongkong och andra dynamiska asienekonomier tillsammans stå för mer än en tredjedel av världens samlade BNP, vilket kan jämföras med en fjärdedel för USA och EU tillsammans. Siffrorna visar tydligt att tyngdpunkten i världsekonomin kommer att förskjutas i riktning mot Asien under de kommande årtiondena.

⁷ I uppskattningen har tre grupper av faktorer vägts in: 1) förväntningar på ökad livslängd, bättre utbildad arbetskraft och framgångsrikare politik; 2) ökande inkomstnivåer; och 3) demografiska förändringar och åldrande. Den grundläggande orsaken till att den uppskattade tillväxttakten kommer att vara lägre än den som rått i Östasien under de senaste årtiondena är konvergensseffekterna av ökade inkomstnivåer, d.v.s. ju mindre skillnaden är mellan ett lands inkomstnivå och tätlandets nivå, desto långsammare tenderar förnämnda lands tillväxt att öka.

⁸ Detta gäller under förutsättning att OECD-ekonomierna har en genomsnittlig tillväxttakt på nära 3%/år mellan 2001 och 2020 och länder utanför OECD kring 7,3%/år under samma period. Som kan utläsas från tabell 3 skiljer sig siffrorna uttryckta i USD från de som uttrycks i köpkraftsparitet, både vad gäller utgångspunkt och framtida ställning. Mätningen med hjälp av köpkraftsparitet ger också större tyngd åt ekonomier utanför OECD.

Tabell 3: Andel av BNP enligt scenarion med hög och låg tillväxt, i procent.

	i USD, 1992			i köpkraftsparitet, 1992		
	1995	2020 Låg ^a	2020 Hög ^b	1995	2020 Låg ^a	2020 Hög ^b
USA	26,6	23,0	20,1	21,9	16,3	12,7
Japan	14,9	13,0	7,6	8,3	6,3	5,0
Europeiska unionen	31,5	26,6	23,4	21,5	15,7	12,3
Andra OECD-länder i Stilla Havet	6,7	9,2	8,0	6,3	7,4	5,7
Andra OECD-länder i Europa	2,9	3,3	2,9	3,1	3,0	2,4
Totalt OECD	82,7	75,2	66,1	61,1	48,7	38,1
Kina (inkl. Hongkong)	2,8	6,0	7,7	9,3	16,9	19,5
Indien	1,1	1,7	2,3	5,4	7,2	8,7
Indonesien	0,6	1,0	1,3	1,9	2,6	3,2
Andra dynamiska länder i Asien	2,4	4,1	5,0	3,6	5,4	5,8
Andra länder i Asien	0,7	1,1	1,3	3,4	4,5	5,0
Asienländer ej i OECD	7,6	13,9	17,6	23,6	36,6	42,2
Ryssland	1,1	1,4	1,9	1,6	1,7	2,0
Brasilien	1,8	2,1	2,8	2,9	2,9	3,4
Totalt ej i OECD	17,3	24,8	33,9	38,9	51,3	61,9

Källa: Sammanställd utifrån Richardson (1997), tabell 17.

Kommentarer: a: I ett scenario med hög tillväxt antas att den nuvarande politiska tendensen fortsätter vad gäller liberaliseringen av handel och investeringar, att denna åtföljs av fördjupade strukturella reformer, inbegripet regelverksreformer och förstärkningar av statsfinanserna. b: I ett scenario med låg tillväxt antas att de internationella förutsättningarna är mindre gynnsamma med långsamma framsteg vad gäller avreglering för handel och investeringar, strukturella reformer och budgetstyrning.

Naturligtvis skiljer sig framtidsutsikterna åt för enskilda länder i Asien. Japan har visserligen tagit god tid på sig för att ta itu med sina strukturella problem, men där, liksom i Korea, har de akuta problemen från 1997 avsevärt ökat efterfrågan på reformer vad gäller industripolitik och företagsrelationer. I båda dessa länder genomförs nu åtgärder för att öka vitaliteten i den vetenskapliga basen och förbättra förmågan att utveckla ny teknologi. Malaysia och Filippinerna har goda utsikter på medellång sikt bara man på rätt sätt tar itu med de sociala

och ekonomiska spänningar som är förknippade med de stora inkomstskillnaderna. Indonesien och Thailand kommer troligen att gå igenom de största finansiella omstruktureringarna och i förhållande till grannländerna i ASEAN står man även inför de största bristerna vad gäller grundläggande infrastruktur och tillgången på utbildad arbetskraft. ANIE-länderna står på fastare mark vad gäller utvecklingen generellt och har gynnsamma utsikter på lång sikt, även om de nuvarande inkomstnivåerna inte talar för en återgång till de tidigare tillväxtnivåerna. Kina och Vietnam står fortfarande inför stora utmaningar i samband med övergången till en fungerande marknadsekonomi. Det verkar dock som om fortsatta steg i denna riktning är oundvikliga och båda länderna förväntas fortsätta erfa en hög tillväxttakt under de kommande åren.

I Sydasiens uppvisar Indien nu tecken på en stabilare ekonomisk utveckling och Pakistan har redan under ett antal år uppvisat goda resultat. Man bör komma ihåg att Sydasiens roll inom den internationella handeln hittills varit mycket begränsad vid sidan av Östasien. I ett långsiktigt perspektiv framstår dock dessa två regioner sammantaget som en enorm potentiell marknad. Öst- och Sydasiens befolkning utgör mer än halva världens folkmängd och världens för närvarande folkrikaste länder har idag bättre framtidsutsikter än någonsin tidigare vad gäller tillväxt. Detta framtidsperspektiv grundar sig inte bara på ekonomiska grundprinciper utan utgår också från det politiska läget: trots att spänningar och potentiella riskområden kvarstår – i t.ex. Kina, Indien, Indonesien, Pakistan, Koreahalvön, Taiwansundet och längre söderut i Syd kinesiska sjön –, tycks de flesta konflikthotet i Asien snarare tyna bort än trappas upp. Det finns helt klart uppenbara kopplingar mellan den sociala, politiska och ekonomiska utvecklingen. Vi kommer dock att begränsa framställningen till den sistnämnda.

3 Efterfrågeutveckling

De asiatiska marknadernas framtida attraktionskraft kommer på ett avgörande sätt att bero dels på hur efterfrågenivån och efterfrågesammansättningen utvecklas i området, dels på möjligheterna för nykomlingar att ta sig in på marknaderna. I detta kapitel diskuteras de viktigaste behoven som är på framväxt i de asiatiska ekonomierna – behov som kan förväntas ge upphov till möjligheter för utländska marknadsaktörer. Det bör ännu en gång understrykas att efterfrågan i stora delar av regionen för några år framåt kommer att hållas tillbaka till följd av dagens finansiella och ekonomiska kris liksom av de åtgärder som är nödvändiga för att avhjälpa krisen. Syftet här är dock att staka ut

framtidsutsikterna på medellång och lång sikt. Såsom diskuterats i föregående kapitel är utsikterna gynnsamma under förutsättning att man hanterar dagens situation på rätt sätt, ansluter sig till en öppen världshandel och utvecklar adekvata strategier för att möta framväxande problem vad gäller teknologi, miljö och sociala frågor. Viss behandling av enskilda länder görs under olika rubriker men framställningen är inte menad att vara uttömmande. I kapitel 4 behandlas tendenser vad gäller marknadernas tillgänglighet.

En miljard konsumenter

Det är en allmän förväntning att hälften av den totala ökningen av såväl världsproduktionen som världshandeln under 1990-talet kommer att härstamma från Asien. Det är troligt att den asiatiska befolkningen år 2000 kommer att uppgå till 3,5 miljarder, eller 56% av världens befolkning. Till följd av den stora befolkningsmängden, den beräknade höga tillväxten på lång sikt och en relativt jämn inkomstfördelning, förväntas Asiens konsumenter generera en enorm köpkraft. I en översikt i tidningen *Economist* (1993) presenteras följande scenario: minst en miljard asiatiska konsumenter – d.v.s. ett antal som nästan motsvarar Nordamerikas, Sydamerikas och EG:s sammanlagda befolkning i mitten av 1990-talet – kommer år 2000 att efterfråga TV-apparater, kylskåp och motorcyklar och andra kapitalvaror. Av denna miljard kommer ca 400 miljoner – tre ggr så många som i början av 1990-talet – att ha uppnått en levnadsstandard motsvarande den rika världens nuvarande standard och ha råd med hus, bilar, semester, sjukvård, högre utbildning, o.s.v.

Infrastruktur

Den snabba ekonomiska utvecklingen och urbaniseringen har sprungit ifrån infrastrukturens kapacitet i utvecklingsasien. Om dessa problem inte bemöts på ett lämpligt sätt kommer flaskhalsar att leda till kostnadsökningar, hämma konkurrenskraften och sänka livskvaliteten. De nödvändiga investeringarna har grovt uppskattats till mellan 1,2 och 1,5 biljoner USD under nästa tioårsperiod. Av dessa skulle Kinas behov uppgå till 700 miljarder USD (FT 970923). Andra länder i Asien förväntas också göra stora investeringar: Världsbanken förutspår exempelvis att Filippinerna kommer att investera 50 miljarder USD under nästa årtionde (World Bank, 1997d). Investeringar i infrastruktur

är dock det område där det krävs störst återhållsamhet p.g.a. de nuvarande finansproblemen i Asien.

I Japan liksom i ANIE-länderna är den grundläggande fysiska infrastrukturen redan välutvecklad och framtidsprioriteringarna kommer att återspegla den fortsatta övergången till en kunskapsintensiv ekonomi och produktion med höga förädlingsvärden. Detta kommer exempelvis att medföra installationer av modern informations- och kommunikationsteknologi som mobiltelefonitjänster, höghastighetståg, o.s.v. Ökade ambitioner på det sociala området och miljöområdet kommer även att skapa efterfrågan på nya infrastrukturer, något som diskuteras vidare nedan. ANIE-ländernas potentiella infrastrukturbehov kan belysas av den utvecklingsplan som lagts fram av regeringen i Hongkong⁹. Inskränkningar har senare blivit nödvändiga i ett flertal storslagna projekt. De kommer dock snarare att fördröjas eller bli föremål för noggrannare planering, än att skrotas helt. Den industriella basens expansion i de f.n. minst industrialiserade men mest befolkade länderna, och de därmed förknippade befolkningsströmmarna från landsbygden till städerna, kommer även fortsättningsvis att kräva ökade åtgärder på infrastrukturområdet.

Liksom i andra delar av världen, har den offentliga sektorn begränsade möjligheter att finansiera en utveckling av infrastrukturen. Därför kommer sannolikt en växande andel av de nödvändiga resurserna under kommande decennier att utgöras av privata investeringar. Den privata andelen av investeringarna i infrastrukturen i Asien beräknas på medellång sikt öka från ca tio procent i mitten av 1990-talet, till ca 30 procent (World Bank 1997a). De framväxande kapitalmarknaderna är nu också bättre rustade för att axla en sådan projektfansieringsroll. År 1996 var Stillahavsasien världens största marknad för projektfansiering. I regionen har mer än 350 affärsuppgörelser utmynnat i projekt till ett samlat värde av 76,3 miljarder USD, något mer än en tredjedel av de 224 miljarder USD som utgör det samlade värdet av hela världens projekt. Fem asiatiska ekonomier – Hongkong, Indonesien, Thailand, Indien och Kina – återfinns bland de tio största vad gäller projektens värde. Den finansiella oron under 1997 har på ett drastiskt sätt förändrat spelplanens utseende och lett till att ett flertal infrastrukturprojekt i Malaysia, Indonesien och Thailand har måst ställas in eller skjutas på framtiden (FT 970923). Det utländska deltagandet är

⁹ Hongkongs politiske ledare, Tung Chee-hwa, lovade i sitt första politiska anförande att använda 88 miljarder HKD (11,4 miljarder USD) under de följande fem åren till att förbättra bostäder, järnvägar och vägar, bygga ett nytt vetenskapscentrum och förbättra den sociala servicen i den forna brittiska kolonin. (*Economist* 971011).

dock till största delen i färd med att föras över från Sydostasien till Indien och Kina. Detta faktum speglar både att avkastningen i de förstnämnda regionerna minskar i takt med att de privata investeringarna ökar, och att de sistnämnda länderna erfar allt större behov.

Telekommunikationer – ett högteknologiskt område med ett begränsat antal konkurrerande leverantörer – tilldrar sig särskilt stort utländskt intresse i utvecklingsländer. Stora utmaningar återstår att möta. För hela Asien uppskattades 1997 antalet telefonlinjer per hundra invånare till 4,2, vilket var en uppgång jämfört med 1992 då siffran var 2,3. Även om antalet telefonlinjer per hundra invånare i Kina ökade från 0,4 till 1,6 mellan 1980 och 1992, uppskattas investeringarna i landet under perioden 1994-2000 uppgå till 56 miljarder USD¹⁰. Avregleringen på telekommunikationsområdet är i Kina ännu i sin linda och endast ett fåtal nya operatörer släpps in på marknaden.

Transportsektorn är ett annat område med stora behov av ny infrastruktur, särskilt som investeringarna i denna sektor systematiskt släpat efter i förhållande till investeringarna i industrin. Indien uppvisar för närvarande en allt svårare trafiksituation för frakttransporter på vägar, järnvägar och i hamnar, vilket undergräver reformförsök och förhindrar ekonomisk tillväxt, handel och investeringar (World Bank, 1997c). På samma sätt råder det i Kina kronisk brist på transportmöjligheter och en allt svårare trafiksituation. Enbart inom den kinesiska järnvägssektorn uppskattas investeringsbehovet mellan 1994 och 2000 till 47 miljarder USD (Zhang 1996). Utöver investeringar i enskilda länder, undersöker ASEAN möjligheten att utveckla ett regionalt järnvägsnät för snabbtåg, avsett att knyta samman Sydostasien från Singapore till Kunming i södra Kina.

Trots att Asien utgör en mycket stor marknad för långivare, investerare och tillverkare – både vad gäller transportutrustning och – tjänster – har resultaten från tidigare väg- och järnvägsprojekt i många fall varit nedslående. Det har visat sig vara svårt att generera intäkter tillräckliga för att täcka byggkostnaderna i exempelvis Thailand, Malaysia och Kina. Sannolikt kommer utländska företag i framtiden att söka skaffa sig driftsrättigheter till redan färdigställda vägar, snarare än att ta risker i samband med själva vägbyggandet. Flygplatser utgör också en stor potentiell marknad i Asien och tycks medföra mindre risker, till viss del därför att flygtrafik och prissättning tenderar att påverkas av andra faktorer än lokala ekonomiska påtryckningar. I takt med att flygtransporterna i Asien expanderar, växer också behovet av nödvändiga tjänster och know-how i fråga om flygplatsadministration.

¹⁰ Peregrine (1994) och *Economist* (931030)

Även på energiområdet kommer det att krävas enorma investeringar i infrastrukturen. Före dagens kris förutspåddes Asien komma att investera mer än 50 miljarder USD om året i nya kraftanläggningar fram till slutet av århundradet¹¹. Man förväntade sig att regionens beställningar på utrustning för kraftproduktion, distribution o.s.v. under det kommande årtiondet skulle uppgå till hälften av världens beställningar. Potentialen är störst i Kina, där investeringsbehovet uppskattas till ca 83 miljarder USD under perioden 1996-2000. Mellan 1979 och 1996 använde Kina totalt 13 miljarder USD i utländskt kapital, vilket motsvarar 10% av de totala investeringarna i kraftsektorn. En ökning av denna andel till 20% mellan 1996 och 2000 är planerad; avtal av typen BOT (*build-own-transfer*) eller BOO (*build-own-operate*) skall locka till sig utländsk finansieringshjälp (Peregrine 1994). Den näst största marknaden utgörs av Indien där det har uppskattats att en 22-procentig underproduktion kommer uppstå fram till år 2000. Även här eftersöks ett massivt utländskt deltagande. Vietnam är en annan potentiellt stor marknad: enligt Världsbankens bedömning kommer det år 2000 att behövas investeringar i kraftsektorn på ca 7,4 miljarder USD. Det kommer också att finnas ett fortsatt stort utvecklingsbehov på kraftförsörjningsområdet i ett antal andra länder i regionen.

Tillverkningsprodukter

Asiens ekonomiska utveckling hänger nära samman med en expanderande tillverkningssektor. I kontrast till den importsubstitution som tillämpats i utvecklingsländer i andra delar av världen, har den underliggande strategin mer eller mindre bestått i att främja exporten och inriktats på att dra nytta av komparativa fördelar. Sålunda ersätter man inte systematiskt importen med inhemsk produktion och eftersom en sådan strategi ger upphov till en högre tillväxt, ökar också köpkraften. Efterfrågan på industriprodukter kommer att vara fortsatt stark och omfatta såväl insatsvaror till den expanderande industrisektorn och infrastruktursatsningarna, som konsumentprodukter.

Efterfrågans sammansättning kommer att skilja sig åt mellan länderna, beroende på utvecklingsnivå och industristrukturer. I förhållande till de övriga länderna är t.ex. den japanska tillverkningssektorn mycket mer mångfacetterad. Likaså är leverantörssektorn i Japan mer utvecklad. I ASEAN-länderna, liksom i ännu högre grad i Kina och Indien, är basefterfrågan ännu inte

¹¹ Siffran är uppskattad av det oberoende forskningsföretaget MarketLine International och refereras i *Financial Times* (970923).

tillgodosedd. Som exempel på detta kan nämnas bilmarknaden i Kina. Enligt det kinesiska departementet för maskinindustri kommer den totala försäljningen av fordon i Kina – som fordon räknas här bilar, minibussar och lastbilar – att ha ökat från 1,6 miljoner enheter förra året till 2,7 miljoner enheter år 2000 och till över 6 miljoner år 2010. Vid denna tidpunkt förväntas två tredjedelar av den totala försäljningen utgöras av fordon avsedda för persontransport, vilket kan jämföras med mindre än en tredjedel idag (FT 971114).

Tjänster

I takt med att de asiatiska ekonomierna blir alltmer kunskapsintensiva och befolkningen allt äldre, uppstår behovet av nya handelsrelaterade tjänster. Till dessa hör tjänster inom finans, försäkring, fritid, resor, hälsovård, o.s.v. Samtidigt ökar tjänsternas andel av den internationella handeln och uppgick 1995 till ca 20%. Detta är ett resultat av teknologiska framsteg, avregleringar och liberalisering. Tjänstesektorns frammarsch beror också på att det uppstår nya kopplingar mellan tjänster och tillverkningsprodukter.

Den framtida utvecklingen måste emellertid bedömas mot bakgrund av dagens situation. Vad gäller exempelvis finansiella tjänster har Asien inte rört sig nämnvärt framåt på 30 år. Med några få uppenbara undantag, särskilt Hongkong och Singapore, har denna sektor förblivit underutvecklad (ADB, 1997; World Bank, 1997a). Såsom tydligt har framgått av den senaste oron på marknaden har ett flertal länder – bl.a. de mest utvecklade, Japan och Korea – i dagsläget ett akut behov av genomgripande reformer. I Kina måste kapitalmarknader och finansinstitutioner utvecklas, delvis för att möjliggöra en kapitalisering på marknaden av statliga företag. Att det kinesiska Statsrådet nyligen gav sitt tillstånd till bildandet av aktiefonder sågs som en oundviklig följd av regeringens löfte att, som en del av reformeringen av de statliga företagen, sätta större statliga tillgångar i omlopp på marknaden. Se vidare nedan.

Miljöfrågor

Under den snabba ekonomiska utvecklingen i Asien har miljöfrågorna i hög grad lämnats därhän och problemen har nu vuxit till sådan omfattning att situationen börjar bli oacceptabel. Japan, som redan har en av de största miljömarknaderna och -industrierna i världen, utgör ett viktigt undantag. Många regeringar har genomdrivit tämligen strikta

miljölagstiftningar och understryker offentligt betydelsen av framsteg på området. Ändå kvarstår väldiga problem vad gäller själva genomförandet och, trots allt, den politiska viljan. Regeringarna är fortfarande långsamma att föra upp frågan på den aktuella politiska dagordningen. De annalkande problemen och den ökande köpkraften i Asien gör det dock troligt att större resurser kommer att satsas på miljön under de kommande åren.

På miljöområdet har siktet traditionellt varit inställt på s.k. "end-of-pipe"-lösningar för avfall och utsläpp i luft och vatten. I Öst- såväl som i Sydasiens kommer efterfrågan på sådan teknologi och utrustning fortsätta att vara mycket hög långt in på 2000-talet. Vid sidan av denna kommer efterfrågan också att växa vad gäller rena processer, teknologier och produkter i allmänhet, även om utvecklingstakten i detta avseende är svår att förutsäga. Man inser också behovet av att införa ekologiskt hållbarare hanteringsteknik inom den naturresursbaserade industrin, avseende såväl förnybara som icke-förnybara resurser. Skogsbruket ådrar sig mycket stor internationell uppmärksamhet, eftersom skogsskövlingen sker snabbare i Asien än i andra delar av världen och bidrar till såväl regionala som världsomfattande problem – t.ex. den globala uppvärmningen och utarmningen av den biologiska mångfalden. Ett tydligt exempel är skogsbränderna i Indonesien.

Som går att utläsa av tabell 4, kommer Japan även i fortsättningen att ha den avsevärt största miljömarknaden i regionen. Avfallshantering och återvinning utgör idag mer än två tredjedelar av denna marknad och kommer fortsätta att dominera i absoluta siffror. Miljövänliga produkter antas komma att uppvisa den snabbaste tillväxten. Japans expanderande miljöindustri kommer i stort sett att tillgodose behovet, dock inte hela. Den kommer också fortsättningsvis att efterfråga insatsvaror. Vidare börjar miljövänliga egenskaper och miljöprofil bli viktiga försäljningsargument i Japan.

Tabell 4: Uppskattad storlek på marknaden för miljövaror och -tjänster år 1994 och 2010, i miljarder USD och procent

	1994	2010
Japan	153 (14%)	350 (13%)
Övriga Östasien	45 (4 %)	380 (14 %)

Källor: Uppskattningarna är baserade på OECD (1994) och Nakamura (1996).

Kommentarer: USD enligt 1994 års värde; siffror inom parentes motsvarar andelen av den totala världsmarknaden i procent.

Av övriga länder utgör ANIE-länderna och ASEAN-länderna framväxande marknader på miljöområdet. I Korea och Taiwan utarbetas ambitiösa planer syftande till att införa ”end-of-pipe”-lösningar på områden som luftföroreningskontroll samt vatten- och avfallshantering. I dessa länder görs också ansträngningar för att utveckla lokala miljöindustrier. Återvinningsprogram har också påbörjats i vissa nischsektorer som t.ex. för motorfordon i Taiwan (Park, 1996). Emellertid är Kina, återigen, den potentiellt största marknaden. Miljömarknaden har hittills varit liten i Kina – särskilt om man jämför med ekonomin i dess helhet – men man uppskattar att den år 2000 kommer att uppnå 5 miljarder USD¹². Det råder stor brist på teknologi och nödvändiga tjänster. Med anledning av miljöproblemets framtida omfattning, börjar nu Kina på allvar att söka internationellt samarbete på området¹³.

Framtidsutsikterna för kraftkonsumtionen i Asien har viktiga miljödimensioner. Den totala oljekonsumtionen steg från 10,5 till 11,3 miljoner fat per dag under 1995; av dessa svarade Kina för 3,3 miljoner fat och Indien för 1,6 miljoner (OECD, 1997a). Efterfrågan på elektricitet förutspås bli dubbelt så hög mellan 1995 och 2010, något

¹² Enligt en annan uppskattning beräknas miljösektorn i Kina under nästkommande femårsperiod kunna uppgå till så mycket som 47 miljarder USD; i denna summa ingår inköp av teknologi och besläktade tjänster (CND-EP 970924)

¹³ En av de senaste åtgärderna från kinesiskt håll för att uppnå internationellt samarbete består i att stå som värd för en stor internationell konferens med temat: Miljön i Kina – lagstiftning, politik, teknik och affärsverksamhet (CND-EP 970924). Konferensen kommer att äga rum 16-20 augusti 1998 i Peking, Kina. Engagemang i händelser som dessa kan visa sig värdefullt för att främja berörda svenska företags affärsintressen.

som kräver att den installerade kapaciteten ökar till 1,344 GW från 1995-års 650 GW. Energikonsumtionen kommer fortsätta att öka och både Indien och Kina har ambitiösa kärnkraftsprogram. För att den framtida ekonomiska tillväxten skall vara hållbar, måste de asiatiska länderna sträva efter att använda energieffektiv teknologi. Kina har i sina strategier prioriterat investeringar i högeffektiv teknik och i teknik med låg kolförbrukning. Vidare har man prioriterat uppbyggnaden av den institutionella och mänskliga kompetens som är nödvändig för att införa dessa teknologier. På liknande sätt inriktar sig Indien på att utveckla och sprida teknik för förnybar energi, vilket beräknas medföra kapitalinvesteringar på 1,9 miljarder USD fram till år 2005 (ADB, 1997). På medellång och lång sikt kommer energieffektiv och miljövänlig teknologi att få en allt större betydelse i Asien.

Konsumtion av livsmedel och spannmål

På senare tid har det på många håll förts diskussioner – och även uttryckts oro – beträffande det ökade behovet i Asien av spannmålsimport. I takt med att Östasien, särskilt Kina, blir alltmer industrialiserat, tyder olika prognoser¹⁴ på att: (1) produktionen och konsumtionen av livsmedel kommer att öka starkt i Asien och Kina fram till år 2010; (2) handelsvolymerna kommer att öka; (3) utvecklingsländerna som helhet (Kina inräknat) kommer att behöva importera mellan 150 och 195 miljoner ton spannmål år 2010 från utvecklade industriekonomier – d.v.s. dubbla volymen jämfört med början av 1990-talet. Av denna volym skulle Öst- och Sydasiens andel utgöra 25 respektive 9% (Anderson *et. al.*, 1996). En ökande levnadsstandard i Asien påverkar också matvanorna, t.ex. i form av omställning till en högre konsumtion av kött och mejeriprodukter och detta medför större efterfrågan på modern teknik inom boskapsuppfödningen, eftersom boskap i Asien nästan uteslutande föds upp inom den traditionella jordbrukssektorn. Ett ändrat mönster i livsmedelskonsumtionen kommer sålunda att leda till ökad import på flera olika områden.

Asiens framtida efterfrågan på livsmedel kommer i hög grad bero på genomförandet av överenskommelsen från Uruguayrundan, på därmed sammanhängande förändringar inom jordbruket vad gäller markanvändning och jordbruksteknik samt på Kinas inträde i

¹⁴ Prognoser från Världsbanken, the International Food Policy Research Institute (IFPRI) och the Food and Agriculture Organization (FAO). Se även, t.ex., Yotopoulos (1996) och Rozelle *et. al.* (1997).

Världshandelsorganisationen (WTO). Om man inte lyckas öppna upp textil- och konfektionsmarknaden i OECD-länderna, kommer troligen Östasiens industrialiseringstakt att minska, liksom nettoimporten av livsmedel. På samma sätt skulle de handelsreformer som Kina måste genomföra före och efter en anslutning till WTO, i hög grad gagna både Kina och världsekonomin. Sådana reformer skulle nämligen ge ett uppsving åt exporten av tillverkningsprodukter och öka efterfrågan på livsmedelsimport inte bara i Kina, utan även i de tätbefolkade grannekonomierna i Asien. Samtidigt skulle också handeln med tillverkningsprodukter intensifieras mellan Kina och dessa länder, både inom och mellan olika industrier (Anderson *et. al.*, 1996).

Sociala och ekonomiska behov knutna till åldrandet

I ett flertal av Östasiens viktigaste länder, särskilt Kina och Japan, ökar andelen äldre i befolkningen snabbt: inom ett par årtionden kommer Japan att ha den största andelen pensionärer i världen. Som en konsekvens tenderar pensionssparandet att öka och det växer fram nya behov på områden som transporter, hälsovård, läkemedel, sjukhus, bostäder, fritid, o.s.v. I Japan söker man nu medvetet inrikta forskningen mot dessa framväxande behov. Liksom i fallet med miljöområdet blir förmågan att möta denna nya efterfrågan ett allt viktigare försäljningsargument.

Som en följd av de senaste två årtiondenas ettbarnspolitik, står även Kina inför en betydande ökning av andelen äldre i befolkningen. Kinesisk statistik visar att andelen personer över 60 år idag utgör 9,7% i Kina och ökar med 3,2% om året (HXWZ, 971010). Enligt en studie av Världsbanken (Friedman *et. al.*, 1996) kommer andelen personer över 60 år i Kina att utgöra 22% av befolkningen år 2030 och 26% år 2050. Med andra ord kommer mer än en fjärdedel av världens åldringar att leva i Kina år 2030. Denna situation kommer att förändra de sociala behoven och kan, om den hanteras på rätt sätt, omvandlas till affärsmöjligheter. Vidare måste finansiella institutioner och regelverk utvecklas för att möjliggöra en produktiv användning av pensionskapitalet. Dessutom kommer det med all säkerhet att uppstå en jättelik marknad för livförsäkringar.

Reformer inom statliga företag

En våg av reformer – privatisering inbegripen – sveper fram över de statliga företagen i vissa asiatiska ekonomier, i synnerhet Kina, Indien

och Vietnam. Kinas president Jiang Zemin lovade, i sitt tal vid den 15:e partikongressen, att ta sig an den problemtyngda statliga sektorn medelst radikala marknadsreformer. Åtgärderna innefattar bl.a. sammanslagningar, leasing och konkurser. I Kina finns idag mer än 10 000 statligt ägda industriföretag och en stor del av dessa är i brådsökande behov av att modernisera föråldrad teknik och utrustning. Här, liksom i andra länder på samma utvecklingsnivå, efterfrågas begagnad teknik och utrustning från väst men trots det förblir bristen på kapital det största hindret. Detta talar för en fortsatt efterfrågan på "joint ventures" och/eller importkrediter.

I Indien innebär den offentliga sektorns avtagande ekonomiska betydelse – en utveckling som pågått alltsedan reformprocessen inleddes 1991 – den förmodligen mest grundläggande strukturförändringen under landets 50-åriga självständighet. Områden som traditionellt varit förbehållna den offentliga sektorn – t.ex. tung tillverkningsindustri, bankväsende, civilflyg, telekommunikationer, kraftframställning och -distribution, transporter o.s.v. – är idag konkurrensutsatta (World Bank, 1997c). Också i Vietnam har man genomfört reformer av den statliga sektorn i syfte att uppnå ökat oberoende, hårdare budgetkrav och klarare profilering av vinstsyftet. Antalet statliga företag har minskats från över 12 000 till knappt 7 000 och antalet statligt anställda har efter reformerna sjunkit från 2,5 miljoner till 1,7 miljoner (World Bank, 1997f). I Sydkorea har trycket från den senaste tidens finanskris lett till att statens grepp om industrin minskat och utförsäljningen av statligt ägda eller kontrollerade företag ses som något oundvikligt (FT, 971127).

Det råder inget tvivel om att reformerna i den statliga sektorn i dessa länder kommer att fortsätta under de närmaste tio åren, även om förloppet hastighet inte exakt kan förutsägas. Under reformprocessen kommer affärsmöjligheter att uppenbara sig i form av t.ex. övertaganden av, "joint ventures" med, och investering i tidigare statligt ägda företag.

4 Marknadernas tillgänglighet

Även om efterfrågan är stor i Asien, beror affärsmöjligheterna ytterst på marknadernas tillgänglighet liksom av företagens förmåga att möta de utmaningar de ställs inför. I detta kapitel kommer vi att beakta den förväntade effekten av följande faktorer: 1) handelshinder och handelsregleringar; 2) informella hinder; 3) teknologiska och organisatoriska faktorer. Låt oss emellertid först granska istegen på marknaderna genom att mäta importens andel av BNP.

Tabell 5: Importintensitet för vissa asiatiska länder, 1975, 1985 och 1995, i procent.

	1975	1985	1995
ANIE-länder			
Hongkong	82,5	88,6	137,8
Republiken Korea	36,2	33,3	25,3 ^b
Singapore	144,1	148,5	103,2
Taiwan, Kina	38,4	39,8	32,4
ASEAN-länder (utom Singapore)			
Brunei	24,1	16,8	41,3
Indonesien	22,2	20,4	20,8 ^b
Malaysia	33,7	39,3	91,0
Filippinerna	25,3	17,7	35,3 ^b
Thailand	22,5	24,8	42,4
Japan	11,6	9,8	5,9 ^b
Folkrepubliken Kina	5,4 ^a	14,0	19,1
Indien	7,2	7,3	9,2 ^b
Vietnam	9,7	8,2 ^c	37,5 ^b

Källor: Egna beräkningar baserade på Förenta Nationerna: (1) Statistical Yearbook for Asia and the Pacific, flera publikationsår; (2) National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables, 1988; (3) Statistical Yearbook, nr 41; China Statistical Bureau: China Statistical Yearbook 1987; Taiwan Council for Economic Planning and Development: Taiwan Statistical Data Book 1997.

Kommentar: Importintensiteten mäts som en kvot mellan den totala importen och bruttonationalprodukten (BNP). a: 1978 års värde; b: 1994 års värde; c: 1986 års värde.

Tabell 5 visar att importintensiteten är mycket varierande och att den återspeglar ekonomins storlek och struktur liksom de enskilda ländernas handelspolitik. Fr.o.m. 1980- och 1990-talen, har importen i Singapore och Hongkong passerat BNP, vilket visar på en mycket hög grad av öppenhet¹⁵. I Taiwan och Korea är siffrorna blygsammare och under 1990-talet har importintensiteten också minskat i dessa länder. I ASEAN-länderna är siffrorna å andra sidan högre och på uppgång, utom för Indonesien. Särskilt i Malaysia har importintensiteten ökat dramatiskt sedan 1985. Kina, Indien och Vietnam har också blivit betydligt öppnare under 1990-talet. Slutligen karakteriseras Japan av en låg och minskande importintensitet.

Regleringshinder

Marknadernas tillgänglighet påverkas av regeringarnas politik, som tar sig uttryck i tullar, icke-tariffära hinder och inhemska handelshinder, t.ex. tekniska regleringar. Medan Hongkong och Singapore har haft extremt öppna handelssystem, är det ett välkänt faktum att de flesta länderna i Öst- och Sydasiens har haft mycket restriktiva importhinder och i ännu större utsträckning hinder mot inflödet av direktinvesteringar. Det går att urskilja fyra huvudtyper av handelsordningar i Asien (Pelkmans och Fukasaku, 1995):

- Japan representerar den första klart urskiljbara typen. Med officiella mått är den japanska marknaden lika öppen som vilken annan industriekonomi som helst: tullarna är låga och de kvantitativa restriktionerna få. Emellertid finns inhemska regleringshinder och andra svårigheter för utländska företag, vilka bidrar till att landet har en väsentligt lägre import i förhållande till BNP än något annat OECD-land¹⁶.

- En andra "frihandelsordning" återfinns i Hongkong och Singapore. Hongkong-regeringen har i hög grad begränsat sin roll till den makroekonomiska politiken och till grundläggande övervakning och reglering av marknaden. Sedan territoriet åter blev kinesiskt den 1 juli 1997, finns det inga tecken på att en förändring skulle vara förestående.

¹⁵ Transithandeln utgör en mycket stor del av importen i Singapore och Hongkong. Ekdahl (1997) pekar på att transithandeln kan stå för ca 40% av Singapores internationella handel.

¹⁶ Se World Bank (1993), tabell 6.8, angående de reella protektionsnivåerna i Japan.

I Singapore har den offentliga sektorn spelat en ledande roll genom att främja, snarare än att hindra, utrikeshandel och utländska investeringar.

- Den tredje typen inbegriper kinesiska Taipei, Indonesien, Korea, Malaysia, Filippinerna och Thailand. Tullarna har här sänkts till en måttlig nivå och de kvantitativa restriktionerna utgör snarare ett undantag än regel. Tillgängligheten kan emellertid fortfarande öka med avseende på såväl tullhinder som icke-tariffära hinder.

- Återstår den fjärde typen som representeras av Bangladesh, Kina, Indien, Pakistan och Vietnam, som i jämförelse med andra utvecklingsländer kännetecknas av höga tullar. Dessutom utgör de kvantitativa restriktionerna ofta extremt effektiva handelshinder. Flera av dessa länder är emellertid i färd med att liberalisera sin handels- och investeringsordning.

Faktum är att den allmänna tendensen i Öst- och Sydasien är att ge större möjligheter för "utomstående"¹⁷. Liberaliseringen gäller även tjänstehandeln – inklusive finanssektorn, tjänster knutna till högutbildningsyrken, transportsektorn och detaljhandeln – vilken traditionellt varit mycket mindre öppen än den internationella varuhandeln. Ett exempel på detta är avskaffandet i Korea av de lagar som begränsade utländska företags tillträde till detaljhandelsindustrin (UNCTAD, 1997). Utvecklingen i Korea illustrerar betydelsen av det multilaterala samarbetet. Sedan Korea ansökte om medlemskap i OECD, har landet utsatts för allt starkare påtryckningar att följa de regler och konventioner som gäller i industriländerna. I synnerhet är reformer på väg som skall öppna upp ekonomin för utländska direktinvesteringar. Troliga förändringar inom en nära framtid är bl.a.: 1) en utjämning av spelreglerna vad gäller handel och utländska direktinvesteringar genom att särbehandlingen av koreanska företag avskaffas; 2) en avreglering genom att procedurerna vid godkännandet av projekt med utländska direktinvesteringar förenklas; 3) upprättandet av särskilda zoner som skall uppmuntra lokal FoU-verksamhet av utländska företag.

För Kina innebär landets önskan att ansluta sig till Världshandelsorganisationen WTO liknande påtryckningar. Den kinesiska regeringen meddelade nyligen om dramatiska minskningar på tullar och avgifter fr.o.m. 1 oktober 1997. Ungefär 4 800 beskattningsbara varor – eller 73% – är nu föremål för lägre importskatt, vilket lett till att genomsnittstullen sjunkit från 23 till 17%. Detta till trots, kan den totala skatten på importerade varor ändå uppgå till ca 40%, eftersom de fortfarande beläggs med mervärdesskatt¹⁸. Inom den kinesiska tjänstesektorn – vilken beräknas omfatta 60 000

¹⁷ Se t.ex. Dhar och Panagariya (1994).

¹⁸ För mera fakta om Kinas tullar och avgifter, se ruta 1.

företag, med en total försäljningsvolym på mer än 205 miljarder yuan (22 miljarder USD) för 1996 – rapporteras att sex tjänsteindustri sektorer kommer att göras tillgängliga för utländska investeringar. Detta gäller bl.a. flygtransporter, flygplatsadministration, resor, juridisk rådgivning liksom internationell handel (CND 971107). För att påskynda utvecklingen på kapitalmarknaden, börjar Kina också visa en öppnare inställning gentemot västerländska finansinstitut; Morgan Stanley, Salomon Brothers, och Dresdner Bank of Germany är de första finansinstituten från väst som tillåtits ingå ”joint ventures” i Kina. Vad gäller försäkringsområdet har regeringen på liknande sätt beviljat licenser till några få utländska företag. Dessa steg utgör endast en början på liberaliseringen av tjänstesektorn. I takt med att förhandlingarna om Kinas inträde i WTO fortskrider, kan man förvänta sig ytterligare uppmjukning av den kinesiska inställningen, både ifråga om varor och tjänster.

Ruta 1: Fakta om tullar och avgifter i Kina:

Enligt det kinesiska utrikeshandelsdepartementet har Kina för att tillmötesgå WTO:s krav skurit ned tullar och avgifter med 60% under de senaste fyra åren. Tullar och avgifter i landet har gått upp och ned under de senaste 50 åren. På 1950-talet var genomsnittsnivån för tullar och avgifter 53%. Siffran sjönk till 38% i samband med att de ekonomiska reformerna inleddes men steg sedan åter till 43% 1992. Senare började man i Peking på nytt att sänka genomsnittsnivån för tullar och avgifter, först till 36,4% i december 1993, sedan till 23% i april 1996, och därefter ned till 17% i september 1997. Kinas president Jiang Zemin har lovat att Kina kommer att fortsätta sänka genomsnittsnivån på tullar och avgifter ned till 15% år 2000.

Källor: CND 970924; DN 970915.

Vietnam har ännu mera nyligen börjat föra en öppnare handelspolitik. Efter reformernas början 1986, uppnådde landet inledningsvis en anmärkningsvärd makroekonomisk stabilisering och uppställde målsättningen av ett liberaliserat handelssystem år 2006. Än så länge har det dock inte tagits några avgörande steg bort från imports substitution (Kokko, 1997) och reformeringen av den statliga sektorn har gått långsamt. Landets strävan efter medlemskap i ASEAN:s frihandelsområde AFTA liksom i världshandelsorganisationen WTO, talar för mer avgörande förändringar under de kommande åren¹⁹.

En annan mycket stor asiatisk ekonomi som varit sen att öppna sig mot omvärlden är Indien. Landet har emellertid på ett mycket resolut sätt

¹⁹ Se Kokko (1997) för mer en mer detaljerad redogörelse för Vietnams åtaganden gentemot AFTA.

genomfört åtgärder för att avveckla ett av världens mest extrema importsubstitutionssystem. Så sent som den 13 november 1997 hävde landet sin flera årtionden långa importblockad på 2 700 olika typer av konsumtionsvaror. Alla importrestriktioner på konsumtionsvaror förväntas gradvis avskaffas fram till år 2003 och år 2000 skall det råda fri export på de flesta prioriterade produkter (FT 971114). Europeiska exportörer har en god utgångspunkt för att kunna dra fördel av detta, eftersom Indien redan slutit bilaterala handelsavtal med Europeiska unionen och Australien.

Det finns också ett antal problemområden som tycks göra det särskilt svårt att få till stånd normala handelsrelationer med Asien. Ett sådant område är bristen på respekt för immateriella rättigheter, vilken yttrar sig i förfalskning och missbruk av västerländska märkesnamn. Till och med Kina tycks nu emellertid delvis börja ge vika för de internationella påtryckningarna och på ett resolutare sätt ta sig an delar av detta missbruk. Ett annat område som är föremål för motsättningar är tillvägagångssättet vid statlig upphandling, något som är av särskild betydelse vid import av infrastruktur och informationsteknologi. De existerande internationella reglerna på området, som uttrycks i WTO-avtalet om offentlig upphandling GPA (*the Agreement on Government Procurement*), har en frivillig karaktär och är tämligen uddlösa. GPA gäller dessutom endast för de 23 länder som undertecknat avtalet – länder som kallats en "rikemansklubb" (Reich, 1997). Med undantag för Japan, Korea och Hongkong har de asiatiska länderna inte undertecknat avtalet och det finns knappast något regelverk som kan bidra till att disciplinera dem med avseende på dessa frågor. Det finns exempelvis varken några uppgifter om omfattningen av den offentliga upphandlingen i de olika asiatiska länderna eller några etablerade regler eller procedurer att följa. Detta har lett till en begränsad insyn och stora problem med korruption. Det utövas emellertid påtryckningar också på detta område.

Informella hinder

Det hävdas ofta att de östasiatiska marknaderna är svårtillgängligare än vad som är möjligt att avgöra utifrån de formella hindren. Detta gäller särskilt Japan, som fortfarande kännetecknas av en ringa import inom tillverkningssektorn, trots att landet inte har högre tullar eller strängare formella bestämmelser än de flesta andra utvecklade länder på detta område (Pelkmans och Fukasaku, 1995). En del av problemet hänger samman med stora skillnader vad gäller kultur och konsumentpreferenser mellan Japan – jämte andra asiatiska länder – och ekonomier i väst. Det finns gott om exempel på hur västerländska

företag försummat att göra nödvändiga produktanpassningar; som t.ex. att placera ratten på höger sida i bilar avsedda för japanmarknaden, eller justera möbelstorleken efter de mer småvuxna asiatiska kunderna. Av lika stor betydelse är att konsumenternas mycket höga preferenser – särskilt i Japan – för kvalitet och tillförlitlighet ställer extremt höga krav på försäljnings- och serviceverksamheten.

Det finns emellertid också tydliga tecken på verkliga hinder som är mer informella än formella till sin karaktär och betydande skillnader i prisnivå mellan inhemska och importerade varor av jämförbar kvalitet; Lawrence (1987) har konstaterat att prissättningen av ”västerländska” produkter sker på en marknad som snarare tycks begränsas av osynliga kvoter än av tullar och avgifter. Även om Hedlund (1993) fann att hindren för svenska företags inträde i Japan och i USA var likartade, drog han slutsatsen att man i Japan är mera benägen att snabbt överföra teknologi till lokala konkurrenter samt att svårigheterna med att erhålla utbildad personal på plats var större. Andra studier har visat att lokala distributörer och samarbetspartners ofta, efter ett första insteg på marknaden, kan utgöra ett hinder för ökade marknadsandelar (Hamel *et al.*, 1986). Japan är också välkänt för de inhemska företagens särskilda nätverk, kallade *keiretsu*. P.g.a. sådana kopplingar och ett i allmänhet mera komplext förhållande mellan aktieägare och andra ”stakeholders” i företagen, har det hittills varit ytterst svårt att förvärva lokala bolag i Japan, något som till viss grad gällt även andra östasiatiska marknader. Vi återkommer till detta i nästa kapitel.

Som Commons (1934), Arrow (1969) och andra har klarlagt, är all handel till viss del beroende av förtroende och av ingående parter gemensamma intressen. I Asien är det särskilt viktigt att satsa på långsiktiga relationer med samarbetspartners, regeringstjänstemän, anställda, kunder o.s.v. Särskilt i Japan är det viktigt med ett gott rykte och kontinuerliga relationer (Dore, 1973; Ito, 1989; Andersson, 1993). Sålunda kan ett nära samarbete med ett lokalt företag – vare sig det rör sig om en huvudkund eller om en länk till den lokala marknaden – tjäna som en nyckel till effektiv marknadspenetration, men det bör också understrykas att relationen kan bli till en *återvändsgränd* omöjlig att ta sig ur eller till ett effektivt hinder för vidare expansion. Även detta återkommer vi till nedan.

I Asien är de formella institutionerna relativt svaga och befintliga regler efterlevs inte i lika hög grad som i väst. Affärsmän förlitar sig i stället på personliga relationer, inte bara för att hantera den osäkra situation som blir följd av att det saknas uttryckliga regler, utan också för att lösa potentiella problem t.ex. vid tolkning och tillämpning av avtal (Redding, 1990). Asiater föredrar sålunda att göra affärer med personer som de tidigare lärt känna genom upprepade och, helst,

personlig kontakt. Detta är en bidragande förklaring till varför affärsmän från väst ofta ser affärer i Asien som någonting mycket tidskrävande. Det är också ett av skälen till det välkända japanska sättet att göra affärer på golfbanan, där kontakten blir personlig. Faktum är att asiatiska länder har mycket gemensamt i detta avseende och att skillnaderna mellan kulturen är begränsade: i Kina fyller t.ex. middagsbordet ofta samma funktion som golfbanan i Japan. Sightseeing och förmågan att uppleva gemensam glädje i samband med olika kulturevenemang är genomgående viktiga byggstenar när det handlar om att ta hem ett viktigt affärsavtal.

I fråga om officiella kontakter finns det i många asiatiska länder en kulturell tradition som innebär att regeringsföreträdare deltar i affärslivet, vilket leder till ett aktivt samspel mellan de två områdena²⁰. När det gäller handel med andra länder innebär detta vanligen att de asiatiska representanterna förväntar sig – åtminstone indirekt – ett liknande officiellt engagemang från handelspartners sida. Ett sådant engagemang kan uppfattas som ett tecken på status, men kan också ge en fingervisning om den aktuella affärens betydelse och trovärdighet. Frånvaron av tillbörligt officiellt engagemang kan sålunda tolkas som ett tecken på ogillande eller brist på betydelse/trovärdighet, eller t.o.m. som avsaknad av respekt och därmed som en förolämpning riktad mot den asiatiska regeringen i fråga. De östasiatiska kulturens begrepp om "ansiktet" är en nyckel för att förstå detta. Av dessa skäl krävs det ofta ett starkt deltagande eller stöd på regeringsnivå när företag konkurrerar om asiatiska stororder. Även om det inte är lika vanligt att regeringar i väst deltar direkt i affärslivet – beroende på kulturella och institutionella skillnader – uppfattas ändå ett sådant engagemang mer negativt i vissa västländer än i andra. De asiatiska marknaderna har därför, relativt sett, varit mer tillgängliga för företag baserade i länder där regeringarna varit "bättre förberedda" på sådant deltagande.

Fram till nyligen har det svenska systemet med "mjuka" krediter helt visst utgjort ett stöd för Ericsson, ABB och Skanska och bidragit till att dessa företag lyckats ta sig in i Asiens mindre utvecklade länder. Även om OECD:s riktlinjer numera innebär restriktivare grundregler i detta avseende, är det troligt att olika former av regeringsstöd även fortsättningsvis kommer att spela en viktig roll. Konkurrenter från större länder som USA, Japan eller Frankrike, kan dra nytta av intensiva politiska kontakter. Företag med bas i relativt små länder, som t.ex. Sverige, kan å andra sidan dra fördel av att i mindre grad bli indragna i politiska spänningar eller konflikter. Faktum är att små länders regeringar kan ha goda förutsättningar att stimulera utbyten – utan att

²⁰ Se t.ex. Lehmann (1997)

för den skall utgöra ett politiskt hot – på områden där man besitter särskilda tillgångar eller åtnjuter goodwill; utbyten som kan vara officiella, kulturella, utbildningsrelaterade och ekonomiska. För Sveriges del är det dessutom möjligt att kombinera detta med de större ländernas fördelar, genom att delta i Europeiska unionens utbyte med länder i Asien. Svenska företag i Asien har ännu inte till fullo kunnat utnyttja den här typen av produktiva officiella förbindelser.

Teknologiska och organisatoriska faktorer

Företagens förmåga att ta till vara de nya möjligheterna i Östasien kommer i mycket hög grad bero på om de lyckas hålla jämna steg med den teknologiska och organisatoriska utvecklingen. De aktuella tendenserna tyder på att det blir allt viktigare för företag inom allt fler områden av den internationella handeln att:

- förlägga sina olika verksamheter till platser där de blir som effektivast i förhållande till produktionskostnaderna, t.ex. där den potentiella arbetskraften är bäst utbildad eller där närhet föreligger till marknaden

- utveckla avancerad och kostnadseffektiv logistik som gör det möjligt att leverera produkter på ett flexibelt, snabbt och tillförlitligt sätt

- tillhandahålla produkter med hög anpassningsgrad i förhållande till särskilda kundbehov, med hög kvalitet och med mångsidiga funktioner – inklusive service efter försäljning

- behärska teknologins möjligheter. Konkurrenskraftens gränser förflyttas nu snabbt med tillgången till informationsteknologi, elektronisk handel, bioteknik, högteknologiska material, miljövänliga energikällor o.s.v. Samspelet blir alltmer komplext mellan, å ena sidan, innovation och teknikspridning och, å andra sidan, företagens förmåga att utveckla och utnyttja den nya teknologin. Det sker också en förskjutning vad gäller teknologins viktigaste källor mot leverantörskedjans början – som t.ex. specialiserade producenter – och mot samarbetet mellan företag och kunder.

- genomföra organisatoriska förändringar; 1) för att kunna bemästra de utmaningar som den ökande globaliseringen av världsekonomin ger upphov till²¹; och 2) för att på ett effektivare sätt

²¹ En serie i 12 delar, bestående av artiklar, av fallstudier över ledande multinationella företag och av intervjuer med dessa företags verkställande direktörer beträffande frågor med anknytning till detta ämne, återfinns i *Financial Times*, flera nummer, 1 oktober – 7 november 1997. Vissa av frågeställningarna diskuteras nedan.

kunna förbättra humankapitalet, öka kunskapen och samordna utvecklingen inom forskning, tillverkning och marknadsföring.

Det huvudsakliga sättet att ta sig an den första av dessa utmaningar är genom utländska direktinvesteringar, vilka över hela världen ökar dubbelt så snabbt som bildandet av bruttokapital (UNCTAD, 1997). Östasien har varit ett viktigt mål för utländska direktinvesteringar under årtionden, delvis beroende på att regionen utgjort en attraktiv produktionsbas för tillverkningsprodukter till världsmarknaden. I mitten av 1990-talet ökade emellertid investeringsflödet p.g.a.: 1) utländska direktinvesteringars betydelse för att sätta fart på försäljningen i dessa expanderande och allt öppnare marknader; och 2) strategiska hänsyn syftande till att bemöta framväxande konkurrenter och för att få tillgång till ny information och ny teknologi.

En del av exporten från hemlandet ersätts ofta av utländska dotterbolags produktion på lokal nivå. Detta är ett naturligt sätt att skaffa sig tillgång till avlägsna marknader och stärker samtidigt företagets konkurrenskraft i stort samt ger en ökad export av såväl insatsprodukter som kompletterande slutprodukter. Om man jämför med strategier som enbart förlitar sig på export hemifrån, tenderar därför etableringen av utländska dotterbolag med lokal produktion att leda till en större export, i alla fall så länge som hemmabasen kan erbjuda ett attraktivt läge för vissa företagsfunktioner som t.ex. huvudkontor med tillhörande tjänster, grundforskning och viss produktion. Utländska direktinvesteringar – inklusive etablering av lokal produktion – framstår som en nyckel till en ökad försäljning på, och export till, utländska marknader.

Att förvärva existerande lokala företag har blivit den viktigaste formen av direktinvestering inom praktiskt taget alla industrisektorer och marknader; tillvägagångssättet ger nämligen möjlighet att snabbt kunna utnyttja etablerad lokal sakkunskap, fungerande produktionsresurser och nätverk. Förbättrad informations- och kommunikationsteknik samt ökad kompetens inom företagsledning ger också investerare, var de än befinner sig, större möjligheter att bemästra de administrativa svårigheter som uppstår vid ett förvärv, något som ytterligare stärker ställningen inför erövringen av utländska marknader. Det finns naturligtvis skillnader mellan olika företag och industrier. Nystartade dotterbolag är fortfarande relativt viktiga inom exempelvis bil- och dataindustrin, medan förvärv är den dominerande formen såväl inom basindustrin som elektronik- och metallindustrin. Faktum är att förvärven, under perioden 1981-90, utgjorde mer än 80% av all ny svensk företagsetablering i utlandet (Andersson *et. al.*, 1996).

Som redan nämnts finns det dock geografiska skillnader: det är fortfarande svårare att förvärva bolag i Asien (46% i genomsnitt mellan

1981-90 för svenskägda koncernbolag), och särskilt i Japan (33%). Detta bidrar till att det, relativt sett, krävs längre tid för att etablera sig i regionen, att riskerna i regionen är högre och förmodligen oproportionerligt stora inträdeshinder för de företag som är mest främmande inför dessa marknader – detta gäller inte minst europeiska och svenska företag och särskilt de industrier där förvärv i vanliga fall är lönsammast. Även om den här typen av förutsättningar förändras långsamt, kommer påtryckningar till förmån för liberalisering, avreglering och mer konkurrensutsatta marknader sannolikt att i allt högre grad göra förvärv av företag enklare. Dagens låga aktiekurser och nedskrivningen av vissa valutor gör utländska direktinvesteringar attraktivare för investerare med långsiktiga perspektiv. Vidare tvingas de inhemska företagen inta en öppnare hållning gentemot inflödet av utländskt kapital och utländsk kontroll. Bland de svenska företagen har ABB annonserat en generell produktionsöverföring till Asien under kommande år²².

Utländska direktinvesteringar kompletteras eller ersätts idag alltmer av "joint ventures" tillsammans med inhemska företag, samt företagsallianser och andra former av samarbete mellan fristående företag. Denna utveckling, som hänger samman med behovet av att få ut så mycket som möjligt av nya teknologiska och organisatoriska möjligheter, är viktig för företagets konkurrenskraft och globaliseringen i allmänhet men får en särskild dimension i Asien. Allmänt sett har de asiatiska företagens styrka bestått i en förmåga att utnyttja tillgänglig teknologi för att omvandla denna till nya och kommersiellt livskraftiga produktionsprocesser eller produkter, snarare än att utveckla ny generisk teknologi. På asienmarknaden är dessutom de immateriella rättigheterna relativt svaga. Av dessa skäl löper utländska företag särskilt hög risk att se specialkunskaper eller teknologi urholkas och föras över till lokala konkurrenter, om de inte lyckas skydda sina nyckeltillgångar. Ett flertal studier har t.ex. visat en tendens hos japanska företag att avsluta samarbeten med utländska företag sedan de tillägnat sig den eftersträlvade teknologin och kunskapen (se t.ex. Oda och Grice, 1988).

Samtidigt medför nämnda hinder – i kombination med konsumenternas speciella preferenser – att hög anpassningsförmåga till lokala förhållanden och betydande ansträngningar för skaffa sig tillgång till distributionsnät, är förutsättningar för försäljningsframgång i Asien. Detta innebär bl.a. att produkterna måste vara mycket tillförlitliga och att man måste kunna erbjuda service efter försäljning. Det finns också

²² Med början i år, och som del av en långsiktig strategi, kommer ABB att flytta flera delar av produktionen från Europa och Amerika till Asien. Förra året härrörde en fjärdedel av orderingen från Asien (*Economist* 971025).

särskilt stora behov av kommunikation med enheter utomlands liksom snabb och flexibel respons när det uppstår lokala behov²³. För att bli framgångsrika måste därför utländska företag planera sina marknadsstrategier noggrant. Då man genomför eller planerar direktinvesteringar – eller helt andra alternativ – måste därför hänsyn tas till en rad utmaningar, bl.a. de följande: utbyte av information, synergievinster från inhemska företag, anpassning till förändringar i efterfrågan och behov hos konsumenterna, etablering av lokala försäljningskanaler, undvikande av alltför stora risker och alltför stora kostnader för inträdet på marknaden, samt riskerna med att avslöja eller förlora sina särskilda tillgångar.

Man bör också ha klart för sig att västerländska företag har svårt att visa samma självklara förhållningssätt som de inhemska aktörerna i Asien till lokal praxis, särskilt i Japan (Okuno-Fujiwara, 1993; Andersson, 1996). Detta till trots, sägs utländska koncernbolag i hög grad anamma lokal praxis i Japan: t.ex. grundas lönen i större utsträckning på tjänstetid än på prestation, det förekommer tjänsteförmåner i form av bostäder, sponsring och liknande, beslut fattas på traditionellt vis nedifrån och upp – *nemawashi* – o.s.v. (*Nikkei Weekly*, 1997). Sådan anpassning tar tid och innebär höga initialkostnader men kan vara en nyckelfaktor för att dra till sig och behålla yrkesutbildad lokal personal. I Japan har den försämrade situationen på arbetsmarknaden och det faktum att den lokala arbetskraften alltmer utsätts för utländska attityder och värderingar samtidigt öppnat nya möjligheter för utländska företag att anställa och behålla kvalificerad lokal personal (JETRO, 1995). För vissa företag med behov av högt specialiserad arbetskraft finns nu möjligheten att utnyttja strategier liknande de inhemska företagens, vilka går ut på att knyta till sig toppstudenter redan innan de påbörjat sin karriär. De flesta utländska företag, däribland de små och medelstora, måste dock inrikta sig på att attrahera yrkesutbildad arbetskraft från den växande grupp som är redo att byta jobb mitt i karriären (JETRO, 1997).

På det hela taget är relationen med den lokala personalstyrkan – och dennas roll i företagsutvecklingen – över hela Asien en nyckelfaktor för utländska företag om de med framgång skall lyckas träda in på marknaden. Humankapitalet är i allmänhet en bristvara: svårigheterna att hitta kvalificerad lokal personal är ett stort och vanligt problem (EC och UNCTAD, 1996). Ett vanligt misstag som begås av utländska företag i Asien är att anställa lokal personal efter deras kunskaper i utländska språk – ett förfarande som leder bort från de mest kompetenta

²³ Intervju med Takeshi Kambara, import promotion advisor, JETRO, Tokyo, 1 dec. 1997.

individerna (JETRO, 1997). Till viss grad kan företagen förlita sig på personal som flyttas ut hemifrån – vilket de också gör. Detta är dock ett kostsamt alternativ som dessutom begränsar räckvidden i den lokala verksamheten. Inför de ökande rörelsekostnader som beror på det stora antalet utlandsplacerade, tycks nu utländska företag i Kina – som en del av den långsiktiga affärsutvecklingen – föredra att "lokalisera", d.v.s. ersätta de flesta utlandsplacerade med lokala chefer. "Lokaliseringen" sänker visserligen rörelsekostnaderna, men är också förknippad med personalproblem, s.k. "job-hopping" exempelvis, d.v.s. hög omsättning på lokal personal²⁴. P.g.a. svårigheterna att hitta kvalificerad personal i allmänhet, och chefer på mellannivå i synnerhet, uppstår flaskhalsar i den löpande driften och vidareexpansionen bromsas. För att uppmuntra till lojalitet och höja kompetensen, investerar utländska företag i Östasien alltmer i utbildning för sina anställda. Många utländska företag erbjuder "lärande i arbetet", och vissa kompenserar också anställda som tar en MBA, antingen hemmavid eller utomlands. Stora multinationella företag inrättar nu egna utbildningscentra; exempel på sådana är de rivaliserande Ericsson Academy och Motorola Academy i Kina.

Ett annat problem som nu tydligt framträder från många företags verksamhet är att det råder brist på västerländska chefer med lämplig utbildning för arbete i Asien. De chefer som idag arbetar för svenska företag i Kina t.ex. tenderar att höra till en av följande två huvudkategorier: 1) chefer som förflyttats till Kina från huvudkontoret eller ett annat utländskt koncernbolag; eller 2) personer med kunskaper i kinesiska men som har ringa eller helt saknar formell utbildning i företagsledning, ekonomi eller teknik. Att utse en kompetent ingenjör i hemlandet till att leda ett "joint venture" i Kina är ett vanligt misstag som ofta leder till katastrofala följder²⁵. I många avseenden råder i Asien en speciell kultur, med ett särskilt slags personliga relationer, som har stor betydelse i affärlivet men som inte på ett generellt sätt kan "infångas" av västerländska språk. En långsiktig strategi för de asiatiska marknaderna kan underlättas om ett antal chefer finns närvarande som kombinerar djupgående kunskaper i teknologi och/eller företagsekonomi/nationalekonomi med kunskap om den lokala kulturen och språket (vilket också gör det möjligt att anställa lokal personalstyrka med största möjliga kompetens). Detta kan kräva en eller flera

²⁴ En undersökning – utförd av studenter från Handelshögskolan i Stockholm – av denna fråga återfinns i boken *The Recruiter's Guide to China* (East Asia Association, 1997).

²⁵ Gordon Redding, Professor of management, Business School, University of Hong Kong, och Visiting Professor, INSEAD Euro-Asia Centre; seminarium på Handelshögskolan i Stockholm den 2 oktober 1997.

universitetsutbildningar på grundnivå eller t.o.m. högre. Nyligen utförd forskning i ledarskapsfrågor vid Massachusetts Institute of Technology (MIT) har påvisat tydliga fördelar för företag som anställer företagsledare/expertter med kunskap i det lokala språket – men också att dessa fördelar i hög utsträckning inte hade förutsetts av de berörda företagen före rekryteringen. Företag utan den här typen av kunskap tillbakavisar vanligen också behovet av sådan.

Organiseringen av verksamheten är inte endast en fråga om lokala strategier. Det finns för närvarande en tendens att ersätta fast stationerade utlandsplacerade med "rörliga" direktörer som är starkt beslutsorienterade och endast tidvis besöker koncernbolagen och då ofta bara under ett par dagar. Deras åtgärder tenderar att uppmuntra till större flexibilitet men ökar samtidigt risken för kostsamma verksamhetsrubbningsar till följd av strategiska misstag. Ett bättre resultat kanske kunde uppnås om dessa besökande företagsledare kompletterades av en lokal styrka på motsvarande statusnivå men med kunskaper om lokala förhållanden²⁶. Slutligen uppges ofta huvudkontorens bristande stöd/tålmod utgöra ett problem för asiatiska koncernbolag²⁷. ABB utgör ett undantag bland "europeiska" företag, och t.o.m. bland västerländska företag; företaget har förflyttat en av sina sex styrelseledamöter till Asien²⁸. Organisationsförändringar kan också vara motiverade som ett sätt att försäkra sig om att chefer på mellannivå vid huvudkontoret och på övriga platser någorlunda väl förstår och effektivt förmår genomföra företagets asienstrategi.

För att kunna anta sådana utmaningar har ledande handelsskolor i USA, och några få i Västeuropa, utvecklat kursprogram som skall förbereda personer på ledningsnivå för en karriär i Asien²⁹. USA lockar

²⁶ Eleanor Westney, professor, MIT. Seminarium vid Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm, 18 november, 1997. Se även "Time's up for the man from head office", *FT*, (971008).

²⁷ I ett statistiskt urval bland utländska företag etablerade i Japan fann JETRO (1990) att 66% angav bristen på stöd från moderbolaget vara den svåraste faktorn, medan 61% pekade på svårigheter i att erhålla högkvalitativ lokal personal och 38% pekade på problem med lokala samarbetspartners.

²⁸ Gordon Redding; seminarium vid Handelshögskolan i Stockholm, 2 oktober 1997.

²⁹ Som exempel kan nämnas Global Chinese Business Enterprise och Entrepreneurship Research Program som inrättades i början av 1997 vid Wharton School, University of Pennsylvania. Programmet har handelsstudenter som målgrupp och forskningen är inriktad på kinesiskt ägda företag i ett globalt sammanhang (*Asian Wall Street Journal*, 970321). Euro-Asia Centre vid INSEAD, Frankrike, är ett av få ledande västeuropeiska utbildnings- och forskningscentra som kan erbjuda den här typen av utbildningsprogram.

för övrigt till sig merparten av Asiens utlandsstudenter. Svenska Exportrådet erbjuder ett särskilt utbildningsprogram vid East Asia Center i Västerås som uttryckligen syftar till att utbilda framtida svenska företagsledare i Asien (DI, 970918). Asien har dock i allmänhet ägnats sporadisk uppmärksamhet i studier kring ledarskaps- och organisationsfrågor vid svenska universitet och högskolor³⁰. Det krävs en förändring på området om det svenska utbildningssystemet – inklusive högstadiet och gymnasieskolan – och den allmänna kunskapen om Asien i det svenska samhället och industrin, inte skall halka efter ännu mer i förhållande till andra länder.

Slutligen skall sägas att förutsättningarna för internationell handel – särskilt när det gäller att ta sig in på avlägset belägna marknader –, inte är oberoende av företagets storlek. Betydande stordriftsfördelar tenderar att föreligga såväl inom informationshanteringen som ifråga om de ansträngningar som är nödvändiga för att övervinna olika hinder för marknadsinträde. Kravet på storlek minskar dock i viss mån av den aktuella utvecklingen på teknologi- och organisationsområdet. I en situation där konkurrensen kräver smal inriktning och informationsutbyte kring en kärnverksamhet, leder möjligheterna av teknologiskt samarbete mellan fristående företag till att företagsstorleken minskar i betydelse när det gäller att uppnå stordriftsfördelar. Informationsteknologin gör det således möjligt för små och medelstora företag att expandera globalt. Idag står små och medelstora företag för ca 25% av all internationell handel med tillverkningsprodukter och denna andel ökar. Å andra sidan uppskattas endast 25% av alla små och medelstora företag i OECD vara internationellt aktiva inom tillverkningsindustrin, en andel som är betydligt mindre än på tjänsteområdet. Det har uppskattats att så mycket som ytterligare 25 till 50% i allt högre grad idag utsätts för trycket från globaliseringen och därmed tvingas, för att kunna överleva, till att förbättra produktkvaliteten, öka kostnadseffektiviteten, förbättra företagsledningen o.s.v. (OECD, 1997b). Storföretagen kommer behålla sitt försprång eftersom de har möjlighet att bära de fasta kostnader som uppstår i samband med t.ex. forskning och utveckling, administration och åtgärder motiverade av kostsamma byråkratiska eller politiska hinder. Även om storföretagen med all sannolikhet kommer att fortsätta att utgöra spjutspetsen i företagsexpansionen utomlands, särskilt på avlägsna marknader, kommer deras dominans dock att minska. Detta behandlas i kapitel 5.

³⁰ Stockholms Universitet, Lunds Universitet och Handelshögskolan i Stockholm har inrättat några centra/kursprogram med specialinriktning på Asien men dessa har begränsad räckvidd inom det svenska utbildningssystemet.

Sammanfattningsvis kan sägas att det finns avsevärda formella och informella handelshinder i Östasien. På det hela taget förbättras de utländska företagens möjligheter att få tillträde till dessa marknader genom den nuvarande inriktningen mot en liberalisering av handeln, även om vissa sektorer, som exempelvis tjänstesektorn, kommer att förbli relativt otillgängliga. Nedbrytningen av ett flertal existerande hinder kommer också att ta tid; detta gäller bl.a. svårigheterna med att förvärva lokala företag. Att bemästra de snabba förändringarna på teknologi- och organisationsområdet kommer att ha stor betydelse för företagens konkurrenskraft på de asiatiska marknaderna. Företagen har en svår balansgång mellan att, å ena sidan, öka sin närvaro lokalt, anstränga sig för att komma in på lokala marknader och få tillgång till lokala försäljningskanaler, och att, å andra sidan, undvika alltför stora kostnader och bevaka sina strategiska tillgångar. Övergripande åtgärder för att förbättra humankapitalet i allmänhet och ledningens kompetens i synnerhet är väsentliga. Detta å sin sida kräver såväl strategisk skicklighet som ökat stöd i hemlandet till utbildning och kompetensutveckling.

5 Möjligheter för Sverige

Volym och mönster i handeln mellan olika världsdelar bestäms delvis av vissa grundläggande faktorer, som kan infångas med hjälp av s.k. "gravitationsmodeller". I en sådan modell tar man hänsyn till hur faktortillgångar och teknologi kompletterar varandra; likheter i smak; det geografiska avståndet; kostnader för att överbrygga avstånd; samt de berörda ekonomiernas respektive storlek. Handelsutbytet påverkas emellertid också av enskilda företags specifika åtgärder och strategier, liksom av den statliga infrastrukturen, inte minst vad gäller företagens möjlighet att övervinna de svårigheter som är knutna till långa avstånd och till bristfällig information. Detta inbegriper öppenhet i förhållande till handel och investeringsflöden i bägge riktningarna. Mot bakgrund av de frågor som presenterats i det föregående, kommer vi här att diskutera – för ett antal affärsområden – i vilken utsträckning det finns särskilt goda möjligheter för svenska företag att öka försäljningen och exporten till asienmarknaderna.

Nuläget³¹

Innan vi behandlar den framtida utvecklingen, kan det vara på sin plats att ge en något mer precis överblick av den nuvarande situationen för svensk export i Asien. Japan – den överlägset största ekonomin i Asien – är det viktigaste målet för svensk export och kommer med all säkerhet så förbli under kommande år³². Faktum är att den svenska exporten till Japan tredubblades mellan 1992 och 1996, trots en fortsatt recession på denna marknad. 1996 bestod merparten av svensk export till Japan av telekommunikation (25%), pappersmassa och papper (14%), råvaror (9%) och motorfordon (7%). Den japanska marknaden är dock mycket mångskiftande och erbjuder möjligheter för ett brett spektrum av produkter. De tre därpå största marknaderna för svensk export i Asien är Kina, Korea och Taiwan. Till dessa länder ökade den svenska exporten med 270, 114 respektive 63% mellan 1992 och 1996. Därefter följer i betydelse ett antal ASEAN-länder: under samma period som ovan steg den svenska exporten till Thailand med 183%, med 117% till Singapore, med 214% till Malaysia och med 238% till Indonesien. Sverige tredubblade samtidigt sin export till Indien. Filippinerna och Vietnam fanns inte med bland de tio största exportmarknaderna i Asien. Tillväxttakten för exporten till dessa länder var dock särskilt hög: 727% för Filippinerna och 880% för Vietnam.

Låt oss nu vidare betrakta några starka nischmarknader för svenska export till Asien. Tabell 6 redovisar, för ett antal länder, vissa produktkategoriers andel av importen från hela världen (A) 1995, liksom andelen import från Sverige i förhållande till den totala importen (B).

³¹ Om inget annat anges, utgår statistiken i detta kapitel från Exportrådet (1997a)

³² De tio största svenska exportmarknaderna i Asien var Japan (11), Kina (14), Korea (20), Taiwan (21), Hongkong (22), Thailand (23), Singapore (25), Malaysia (26), India (36) och Indonesien (37). Siffrorna inom parentes hänvisar till ländernas position i den globala rankingen av exportmarknader (Exportrådet, 1997b).

Tabell 6: Procentuell importandel för vissa produktkategorier i ett antal asiatiska ekonomier, 1995.

	Bildelar		Lastbilar*		Möbler		Telekomm.		Elektr.**		Läkemedel	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Japan	1,2	2,8	0,4	12,5	7,3	0,4	5,0	9,2	3,4	7,5	6,7	5,3
Kina	0,8	0,7	1,2	1,8	0,2	0,7	5,9	9,7	2,5	8,3	0,6	2,7
Korea	1,1	1,6	0,5	15,7	0,6	0,6	2,3	0,8	1,1	3,8	0,9	1,3
Hongkong	0,7	0,6	0,4	9,6	2,3	0,9	8,8	2,0	3,8	1,1	1,6	1,2
Singapore	0,8	2,5	1,0	3,0	1,0	2,0	5,1	0,8	2,5	1,7	0,9	0,4
Thailand	2,6	0,7	0,4	5,7	ej tillg.	ej tillg.	1,7	4,3	1,7	3,8	0,6	1,4
Indon.	1,6	0,2	0,7	9,7	ej tillg.	ej tillg.	0,9	1,5	0,8	2,8	0,3	0,6
Filipp.	0,2	0,2	0,5	0,8	ej tillg.	ej tillg.	1,0	4,9	1,0	2,1	0,5	2,4
Malaysia	0,3	7,1	ej tillg.	ej tillg.	0,2	10,0	ej tillg.	ej tillg.	1,8	8,5	0,4	2,0
Indien	0,3	0,1	ej tillg.	ej tillg.	ej tillg.	ej tillg.	0,7	5,8	ej tillg.	Ej tillg.	0,6	1,1
Total andel	9,6	--	4,1	--	11,6	--	31,4	--	39,6	--	13,1	--

Källor: Egna beräkningar utifrån Förenta nationernas International Trade Statistics Yearbook 1995; Exportrådet (1997a).

Noter: * = Bussar ingår i den svenska andelen; ** = Utrustning för distribution av elektricitet. A: Landets andel av världens totala import för angiven produkt; B: Import från Sverige av angiven produkt, uttryckt som en andel av den totala importen på angiven asienmarknad.

Japan utgör som synes det överlägset största målet i Asien för världens export av möbler och läkemedel, men landet ligger efter Hongkong vad gäller telekommunikation och utrustning för distribution av elektricitet. Kina och Singapore står för den största andelen i Asien av världens totala lastbilsimport och utgör samtidigt betydande marknader för telekommunikation. Övriga länder står för väsentligt mindre andelar av världsmarknaden. Thailand, Indonesien, Japan och Korea är viktiga asiatiska marknader för motorfordonsdelar. De svenska resultaten inom telekommunikationer är starka på nästan alla viktiga asienmarknader, särskilt i Japan, Kina, Thailand, Filippinerna och Indien. Lastbilarna har dock den största marknadsandelen: här står den svenska exporten för mer än 15% av Koreas totala import, 12,5% av Japans och nästan 10% av Indonesiens och Hongkongs. Svensk export av fordonskomponenter har också varit framgångsrik på vissa marknader som Malaysia, Japan, Singapore och Korea. Sverige innehar också generellt sett en stark ställning vad gäller utrustning för distribution av elektricitet. På läkemedelsområdet gör Sverige bra ifrån sig på stora marknader som

Japan och Hongkong, liksom i Kina, Filippinerna och Malaysia. När det gäller möbler är de stora svenska framgångarna begränsade till Malaysia och Singapore.

Även om gårdagen påverkar morgondagens möjligheter, kommer framtidens utveckling också att söka sig nya vägar. Trender och mönster liknande dem som presenterats i föregående kapitel – förändringar i behov, i politik och i tillgänglighet till marknaderna, utmaningar på utbudssidan vad gäller investeringar samt krav på företagsledning och teknologi – måste tas med i beräkningen när svenska företag överväger vilka ansträngningar som bör göras på marknaderna i Östasien, liksom när politiker överväger om och hur de skall utforma sitt stöd till företagens ansträngningar. Japan och ANIE-länderna kommer att förbli betydelsefulla för svensk export, vilket har sin grund i dessa ekonomiers storlek. Den snabbaste expansionen kan dock komma i de länder som uppvisar den högsta ekonomiska tillväxttakten, d.v.s. Kina, Indien, vissa ASEAN-länder och Vietnam. Vilka företag och industrier som har störst möjlighet att lyckas – och på vilka marknader – kommer emellertid att bero på de enskilda företagens särskilda tillgångar, skicklighet och strategier; endast marknaden kan dock avgöra utgången. Genom att i vissa avseenden jämföra utmärkande drag hos svensk ekonomi, industri och svenska enskilda företag med efterfrågan i Asien, är det dock möjligt att erhålla en utgångspunkt för slutsatser om vilka möjligheter som ter sig lovande.

Framtidsutsikter på specifika affärsområden

Det stora geografiska avståndet mellan Sverige och Östasien gör att exporten av produkter med lågt förädlingsvärde har förhållandevis låg konkurrenskraft. Större delen av sådan långdistansexport genereras vanligen av företag som har ägarkontroll över särskilda tillgångar och som därigenom kan genomföra produktdifferentiering och skapa produkter med höga förädlingsvärden. Större delen av den svenska exporten till Asien kommer från företag som vuxit till betydande storlek och som kompletterar sin svenska verksamhet med omfattande utlandsverksamhet såväl i Asien som i andra världsdelar. Situationen återspeglas t.ex. i att en oproportionerligt stor del av exporten till Asien – jämfört med exporten till grannländerna i Europa – består av verkstadstekniska och kemiska produkter. Detta till trots har vissa nya möjligheter öppnat sig för små och medelstora företag och några av de gynnsamma utsikterna för svensk export berör just sådana företag.

Den svenska exporten till Asien kommer dock även i fortsättningen att ha störst konkurrenskraft – oberoende av företagets storlek – i

handeln med produkter baserade på kunskapsintensitet, högteknologi, hög kvalitet och/eller gott anseende. Ovanstående gäller trots att svensk export försvagats något på dessa områden, vilket bl.a. visat sig i en uppmätt försämring i "kvalitet", i förlängningen av den svenska kronans devalveringar i slutet av 1970-talet (NUTEK, 1997). Genom att ta hänsyn till den svenska industrins ställning, erfarenheter och utmärkande särdrag, är det ändå möjligt att ta ytterligare ett steg i diskussionen om framtida möjligheter. I anknytning till de observationer som gjorts i det föregående sammanfattas här nedan ett antal argument med utgångspunkt från vissa produktområden och företag. Dessa indelas här, för att förenkla framställningen, i följande allmänna kategorier: produkter baserade på högteknologi och stordriftsfördelar; "nya" differentierade produkter; basprodukter och produkter baserade på naturresurser. Rent generellt gäller att konkurrensfördelar för produkter av den första och tredje kategorin uppnås genom en kombination av avancerad teknologi, företagsstorlek och – i den tredje kategorin – naturtillgångar. Den andra kategorin rymmer snarare nischmöjligheter för medelstora företag. För att ge en fingervisning om den svenska industrins framtidsmöjligheter i Asien³³, graderas de förväntade möjligheterna med hjälp av en stigande skala från en till tre stjärnor³⁴. I tabell 7 sammanfattas graderingen och där redovisas också vilka länder som för respektive produktområde framstår som de mest lovande.

Produkter baserade på högteknologi och stordriftsfördelar

Infrastruktur och telekommunikation [☆☆☆]: Asien har kommit att bli en brännpunkt för konkurrensen mellan utländska företag på dessa områden. På telekommunikationsområdet kommer liberaliseringar, privatiseringar och regleringsreformer att förbättra affärsutsikterna för utländska företag och investerare på " mogna " marknader som Japan samt Filippinerna, Indonesien, Kina och Indien. Eftersom det tar tid att bygga upp konkurrensfördelar och uppnå en stark ställning, är de svenska exportmöjligheterna vad gäller infrastruktur och telekommunikation i första hand bundna till tre banbrytande företag: ABB, Ericsson, och Skanska. Dessa företag kan mäta sig med sina internationella konkurrenter såväl i fråga om storlek, strategier som global orientering. Det är värt att påpeka att dessa företags första inträde i utvecklingsasien i hög grad understöddes av svenska "mjuka" krediter

³³ Även om diskussionen endast behandlar vissa länder och företag, innebär detta inte att vi utesluter betydelsen eller relevansen av andra länder eller företag.

³⁴ För definitioner av skalorna, se Tabell 7.

(Andersson och Hellström, 1994). Under 1990-talet har OECD starkt begränsat möjligheterna för offentliga exportkrediter till kommersiellt livskraftiga projekt. Detta och företagens allmänna globalisering kommer i framtiden att minska företagets "svenska" anknytning. Företagen kommer också fortsätta expandera i viktiga delar av Öst- och Sydasiens vad gäller lokal tillverkning. Det svenska "exportinnehållet" i försäljningen i regionen kommer därför gradvis att minska. Företagens framgångar kommer dock inom överskådlig framtid fortsätta att vara en huvudfaktor som skapar omfattande export från de enheter och underleverantörer i Sverige som fortfarande är engagerade.

Tillverkningsprodukter med anknytning till livsmedels- och hushållssektorn [***]: på dessa produktområden är det väsentligt med lokal närvaro, med anpassning till lokala förhållanden och med väletablerade märkesnamn. Omfattande export till Asien kan därför endast uppnås av storföretag som har möjlighet att skaffa sig långvarig erfarenhet i regionen. Ett första exempel är Tetra Pak, marknadsledande vad gäller vätskeförpackningar. Företaget vann ett första insteg i Japan redan på 1950-talet och accepterade förluster under flera års tid. Tetra Pak:s nuvarande ställning, en svensk råvaru- och teknologibas, liksom den förväntade utvecklingen på marknaden, pekar mot att företaget och dess underleverantörer har stora möjligheter att fortsätta exportera svenskt till Asien. I slutänden kommer dock resultaten i detta avseende starkt påverkas av den teknologiska och ekonomiska konkurrensen mellan olika förpackningsmaterial, d.v.s. kartong gentemot plast. Kylskåp och andra hushållsapparater är ett annat område där det finns goda utsikter. Electrolux har, särskilt sedan 1995, börjat tillämpa en långsiktig tillväxtstrategi som är anpassad till lokala förhållanden i Öst- och Sydasiens och som möjliggör utnyttjandet av ett redan väletablerat märkesnamn³⁵. Tyngdpunkten på hög kvalitet och de därmed sammanhängande höga priserna medför dock att marknadsandelarna stiger endast i takt med inkomstökningar. En fortsatt ökning av den svenska exporten är att vänta särskilt till ASEAN-länderna. Kina, Indien och Vietnam är också lovande marknader och exporten till dessa länder torde gradvis öka i takt med att den lokala produktionen expanderar.

Bilindustrin [(*)]:* svenska bil- och lastbilstillverkare har lyckats uppnå ett rykte om hög kvalitet, säkerhet och tillförlitlighet, inte minst på de snabbt expanderande och alltmer liberaliserade asienmarknaderna. Deras "lyxprofil" har haft framgång i Östasiens rikare delar, däribland i Japan, Hongkong, Taiwan och Thailand, samt, i lägre grad, i Malaysia

³⁵ Se fotnot 6.

och Indonesien³⁶. Det finns stora möjligheter för ytterligare expansion i Öst- och Sydasiens. Framtidsutsikterna ter sig särskilt gynnsamma för lastbilsförsäljningen, om man beaktar regionens planer för infrastrukturen, den svenska industrins exceptionella konkurrenskraft på området samt den förhållandevis stora förmågan på denna nischmarknad att betala för kvalitet. I vilken utsträckning marknadsandelar kommer att kunna försvaras eller erövrats vad gäller övriga fordon kommer sannolikt att bero på de svenska exportörernas förmåga att uppgradera sin kunskapsbas och sina strategier. I tabell 7 har lastbilar tre stjärnor, vilket skall jämföras med två stjärnor för bilar och bildelar.

Ett nyckelområde för bilindustrins expansion på asienmarknaderna är den lokala tillverkningen. Bildelar är redan idag en viktig källa för svensk export till Korea, Malaysia och Thailand, där den lokala tillverkningen har vuxit snabbt³⁷. Svenska bildelstillverkare kommer att dra nytta av bilindustrins fortsatta allmänna tillväxt i Asien och inte bara av svenska producenters expansion. Överlag kommer dock en ökad lokal tillverkning med större geografisk spridning av svenska biltillverkare att vara betydelsefull för exportmöjligheterna, inte minst i Kina där Volvos försäljning förra året blott uppgick till 500 bilar. Även om svenska biltillverkare med all sannolikhet kan dra nytta av att Kina i framtiden sänker sin faktiska tull på 250 restriktiva procent på importerade bilar, kommer inga betydelsefulla framsteg kunna göras utan lokal tillverkning. Volvo planerar sålunda att fördubbla sin nuvarande försäljning i Asien fram till år 2000, från 16 till 30 miljarder SEK årligen, vilket främst skall uppnås genom lastbilstillverkning i Kina och Indien³⁸. Samtidigt gäller att dessa svenska företag hittills endast haft begränsade erfarenheter av lokal produktion i Asien och därför sannolikt är sämre rustade än sina kolleger på infrastruktur- och telekommunikationsområdet att hantera uppkommande organisationsfrågor. Vidare finns också frågetecken kring hållbarheten i dagens strategi med hög prissättning och uppmuntran av iögonfallande lyxkonsumtion, särskilt i tider av devalveringar, avregleringar och

³⁶ 1995 stod privatbilarna för 8% av hela den svenska exporten till Japan, 4% av exporten till Hongkong, 25% av exporten till Taiwan, 16% till Thailand, och mer än 5% av exporten till Malaysia och Indonesien

³⁷ Bildelar utgör f.n. ca 4% av hela svenska exporten till dessa marknader – dock ej av exporten till Kina, där exporten av bildelar steg kraftigt till 1,5% 1996 efter en markant uppgång under föregående år.

³⁸ Volvo Truck International rapporteras ha fått det slutgiltiga godkännandet från det kinesiska Statsrådet att inleda ett "joint venture". Tillverkningen förväntas starta inom två år och ha en kapacitet på 12 000 enheter/år fram till 2005. I Indien har monteringen av volvolastbilar redan inletts, med en kapacitet som f.n. uppgår till 4 000 enheter/år (DI, 980113)

alltmer konkurrensutsatta marknader. Svenska tillverkare är små aktörer inom en industrisektor som kännetecknas av betydande och sannolikt ökande stordriftsfördelar. Företagens framgångar kommer att vara avhängiga deras förmåga att kombinera nisch-strategier med tillräcklig kritisk massa.

Kemi- och läkemedelsprodukter [☆☆]: de största svenska kemiföretagen finns redan idag på de asiatiska marknaderna för att utnyttja den ökande efterfrågan på petrokemiska produkter, syntetiska fibrer, ytmaterial, o.s.v. Den nederländsk-svenska koncernen Akzo-Nobel har ett strategiskt fokus på utvecklingsasien. Perstorp, som redan är väletablerat i Thailand och i andra delar av Asien, har stora expansionsplaner även för Kina. Det finns goda utsikter för dessa företags fortsatta expansion i Asien och därmed för relaterad export. På läkemedelsområdet har några få svenska företag, i synnerhet Astra, ett flertal produktionsanläggningar i Asien. Läkemedelsprodukternas andel av den totala svenska exporten varierade 1995 mellan 12% för Japan och mindre än 1% för Kina och Indonesien. Liberalisering och stigande levnadsstandard kommer att skapa nya framtidsmöjligheter. Emellertid kommer närvaron av starka lokala traditioner, tillsammans med den avgörande betydelsen av etablerat förtroende, att hålla tillbaka exporten under överskådlig framtid. Gynnsamma utsikter är inte nödvändigtvis förbehållna stora företag; framgångarna kommer dock att vara avhängiga högt specialiserade produkter och lämpliga distributionsstrategier.

Tjänster inom finans och försäkring [☆]: om svenska företag redan är väl representerade i Asien på ovan behandlade områden, är situationen en annan vad gäller finansiella tjänster. Vad beträffar den svenska banksektorn har internationell verksamhet i hög grad bestått i att följa storkunder utomlands, d.v.s. erbjuda hjälp vid industriell verksamhet och handel i utlandet. Detta har numera kompletterats av motivet att vara nära olika aktiemarknader. Den svenska banksektorn är dock fortfarande mindre internationaliserad än motsvarande svenska industrisektorer. Med internationella mått mätt är bankerna små och riskkänsliga. Utsikterna för en större expansion i Asien är därför begränsade. Att etablera verksamhet i Asien kan dock få stor betydelse för de största svenska bankernas framtida globala räckvidd och konkurrenskraft. När det gäller internationell försäkring är företagsstorleken, liksom för bankerna, av avgörande betydelse – något som är särskilt tydligt i Asien. Skandia är en av få svenska aktörer som lyckats etablera sig. Efter ca 10 års förberedelser och förhandlingar gick företaget år 1996 in på den japanska livförsäkringsmarknaden och har dessutom skaffat sig vissa nischpositioner i Hongkong, Singapore och Malaysia. Sedan tidigare i år har Skandia även förberett sig för ett

inträde på den kinesiska livförsäkringsmarknaden. Möjligheterna kommer troligen att öka i takt med att liberaliseringen fortgår, inte minst p.g.a. den inhemska tjänsteindustrins tillstånd. Att bygga upp det förtroende som krävs gentemot lokala kunder och konkurrera med större internationella tjänsteleverantörer är dock förenat med stora svårigheter. Således är det knappast troligt att branschen i någon högre grad kommer att påverka den svenska tjänsteexporten.

“Nya” differentierade produkter

Produkter och teknik med anknytning till välfärd [☆☆]: dessa marknader kommer att växa snabbt i framtiden p.g.a. konsumentgruppernas åldrande och därmed sammanhängande förändringar i den sociala strukturen. Den tidiga utvecklingen på området har redan skapat ett spontant intresse för svensk industri och svenska produkter, eftersom man i Asien uppfattar Sverige som ett av de längst framskridna länderna på välfärdsområdet. Ett flertal produkter har stor försäljningspotential, t.ex. avancerad medicinsk utrustning, handikapputrustning, säkerhetslarm, hjälpmedel för äldre, o.s.v. Exempel på faktorer som kommer att vara avgörande för konkurrenskraften är utnyttjandet av ny teknologi vid produktutveckling, utvecklingen av praktiska och funktionella egenskaper, intelligent och enkel design, flexibilitet och anpassning till särskilda konsumentkrav samt service efter försäljning. Det är emellertid relativt bråttom för de svenska aktörerna, eftersom andelen äldre ökar i många delar av världen. Det är vidare troligt att det svenska övertaget på välfärdsområdet kommer att förlora något av sin attraktion, om man inte redan i ett relativt tidigt skede kan uppnå en viss ställning på marknaden. Möjligheterna för ökad export gäller främst ett antal små och medelstora företag, spridda över Sverige utanför storstadsområdena. Dessa företag, som inbegriper såväl tillverkare som tjänsteleverantörer inom t.ex. vård och omsorg, saknar i dagsläget kunskap liksom “försäljningskanaler” till Asien. Några få små och medelstora företag har emellertid visat att det är möjligt att nå framgångar, men för att kunna utnyttja sin potential fullt ut krävs det större och växande nätverk för informationsutbyte. På kort sikt utgör Japan den mest lukrativa marknaden men Korea, Taiwan och Malaysia erbjuder växande möjligheter. Dessa länder, liksom Kina, Indonesien, Thailand och Vietnam, kommer successivt att öppna sig allt mer.

Bostäder och möbler [☆☆]: framtidsutsikterna i Asien beror inom detta område i hög grad på arkitekturstil och konstruktionssätt och kommer i allt större utsträckning att påverkas av de sociala behoven.

Försäljningen av svenska monteringsfärdiga hus går framåt i Japan och liknande marknadsmöjligheter kan gradvis komma att växa fram i andra utvecklade asiatiska länder, som Korea. Kina har visat intresse framför allt för den svenska teknik som utnyttjas vid tillverkningen av de "flyttbara arbetsbodarna" som används på exempelvis byggsplatser. På detta område är de svenska företagen särskilt starka vad gäller t.ex. teknik för avancerad värmeisolering och energibesparing, ursprungligen utvecklad för det svenska klimatet.

På liknande sätt har svenska små och medelstora företag inom möbelsektorn goda utsikter till framgång inom vissa nischer; från lyxdesign och ergonomiskt anpassade produkter till monterbara möbler. Vad gäller de förstnämnda, där grunden för framgång ligger i specialiserad teknik och hantverkskunnande, kommer den största stötestenen vara att lyckas behålla kontrollen över sådana tillgångar. Utan lämpliga strategiska åtgärder kan exporten komma att begränsas till små volymer. Vad gäller monterbara möbler tillverkas nästan 30% av IKEA:s produkter i Asien, där man också i stor utsträckning har sina underleverantörer. Endast 1% av försäljningen går dock till Asien, vilket skall jämföras med Europas 85%. För närvarande inriktar sig företaget emellertid på kinesiska konsumenter och under december 1997 kommer de första möbelvaruhusen att öppnas i Shanghai och sedan i Peking och Guangzhou. Även om IKEA hittills haft vissa svårigheter med de asiatiska marknadernas egenheter, kommer troligen de sociala omvandlingarna leda till att situationen med tiden blir lättare. Allt detta talar för lovande exportutsikter för svenska fabriker och underleverantörer.

Informationsteknologi (IT) [☆☆]: på senare år har ett antal svenska IT-företag lyckats ta sig in och expandera i Asien. Axis Communication, Prosolvias, KCS och Intentia är några exempel. Alla dessa är små eller medelstora högteknologiföretag som tillverkar nischprodukter på IT-området. Företagens verksamhet är främst inriktad på programvaror avsedda för vissa specialområden som fartygsdesign (KCS), bildesign och "virtual reality" (Prosolvia) samt kommunikation (Axis). Svenska IT-företag anses också ha ett visst försprång på områden som datasäkerhet och nya kommunikationsmedia. Dessa företags försäljning har vuxit särskilt snabbt under senare år och framtidsutsikterna på dessa områden verkar lovande – delvis beroende på de lokala asiatiska företagens svårighet att inta en plats i programvaruutvecklingens

frontlinjer. Som på andra områden måste företagen här finna möjligheter att både utnyttja och behålla kontrollen över sina särskilda tillgångar³⁹.

Miljöteknik och -produkter [☆☆]: den svenska industrin ses ofta som ledande inom miljöskydd och miljöteknik. Miljöhänsyn som ett försäljningsargument kommer att få ökad betydelse i Asien för de stora svenska exportörerna av infrastruktur och tillverkningsprodukter. Vad gäller miljöskyddsindustrin i snäv bemärkelse – vatten-, luft-, avfallshantering, o.s.v. – kommer möjligheterna att växa alltmer för svenska små och medelstora företag. Företag från Danmark, Finland, Tyskland, Nederländerna och Norge har hittills bättre lyckats skaffa sig en ställning på området. Miljöskydd är troligen ett av de få områden där bistånd kommer att fortsätta komma ifråga för projektfinansiering, något som kan bidra till att förklara den exceptionella framgången för företag i vissa biståndsgivande länder. Sverige skulle ha kunnat utnyttja denna möjlighet på ett effektivare sätt för att introducera produkter och teknik i Asien⁴⁰.

Produkter baserade på naturresurser och basprodukter

Metallbaserade produkter inom verkstadsindustrin [☆☆☆]: i Asien finns goda möjligheter för processindustri som framställer produkter med högt förädlingsvärde och svenska företag har skaffat sig goda förutsättningar på ett flertal områden. Assab – marknadssidan av det österrikisk-svenska stålföretaget Böhler-Uddeholm – har strategiskt inriktat sig på Asien för en framtida global expansion av verksamheten. Assab kontrollerar idag 3% av den kinesiska marknaden för verktygsstål av hög kvalitet, vilket är en högre andel än någon annan utländsk leverantör. Även om försäljningen i Kina står för mindre än 10% av Assabs hela försäljning på världsmarknaden, utgör landet den mest vinstgivande marknaden. Som del av en långsiktig strategi har Böhler-Uddeholm beslutat satsa på en produktionsanläggning i Shanghai i form av ett "joint venture". Sandvik har på samma sätt en stark ställning i Kina såsom leverantör av legeringsprodukter av hårdmetall och sedan några år tillbaka har företaget två produktionsanläggningar på plats. Under det senaste året har Sandvik inlett ett "joint venture" i Indien och förbereder ytterligare ett i norra Kina (OECD, 1997c). Atlas Copco har

³⁹ Eftersom den här typen av export, enligt dagens statistiska klassifikationssystem, förs in under rubriken kontorsutrustning, är den svår att identifiera i konventionell statistik.

⁴⁰ När författarna till denna studie besökte Kina 1994 uttrycktes viljan att samarbeta med Sverige inom miljöskyddsområdet mycket klart av ett antal kinesiska statstjänstemän.

fyra stora "joint ventures" enbart i Kina, och de långsiktiga framtidsutsikterna i samband med expansionen inom såväl tillverkningsindustri som infrastruktur är mycket gynnsamma. Vad gäller kullager, har SKF en god ställning i Asien utom i Japan, där man tidigt gick miste om efterkrigstidens hittills bästa möjligheter att ta sig in på marknaden. De problem med japanska konkurrenter som därpå drabbade företaget över hela världen illustrerar inte bara svårigheten med att ta sig in på en marknad "för sent" – d.v.s. när marknaden redan blivit mättad – utan även att ett sådant misslyckande kan hota ett företags hela existens. Även om Japan alltså är ett problem för SKF, och troligen så kommer att förbli, har företaget nu lyckats etablera sig i resten av Asien och dessutom uppvisat en stark tillväxt i Kina och Indonesien under senare år. Ett flertal andra marknader som Malaysia, Thailand, Indien, Singapore och Taiwan, bör kunna erbjuda stora möjligheter för svensk framtida export på sådana produktområden.

Livsmedel [*(*)]: inom produktionsteknik och know-how föreligger möjligheter för svensk export till Asien kopplade till djurfoder; boskapsproduktion; produktion och förpackning av mejerivaror; lagring, distribution och marknadsföring av kött; samt import av avelsdjur. I vissa länder, särskilt Kina, har svenskt tekniskt bistånd inom boskapsskötsel och produktion av mejerivaror lett till att svensk förpackningsteknik och svenska mejerivaror blivit förhållandevis välkända. EU:s hjälpprogram⁴¹ för kött- och mejerivaruproduktion ger också svenska företag nya möjligheter att träffa avtal om leverans av teknik, utrustning, och sakkunskap, särskilt till Kina.

⁴¹ I vilka *China-EU Center for Agricultural Technology* (CECAT) i Peking ingår.

Tabell 7: Sammanställning av framtidsutsikterna för vissa affärsområden.

Affärsområde		Grad	Större (potentiella) marknader i Asien för svensk export	Kommentarer
Infrastruktur och telekommunikation		***	Japan, ASEAN-länderna, Kina och Indien	Storföretag och underleverantörer
Tillverkningsprodukter med anknäytning till livsmedel och hushäll		***	Japan, ANIE-länderna, ASEAN-länderna, Kina, Indien och Vietnam	Storföretag och underleverantörer
Kemi- och läkemedelsprodukter		**	Japan, ASEAN-länderna och Kina	Huvudsakligen storföretag, med vissa undantag
Bil-industrin	Personbilar och bildelar	**	Japan, ANIE-länderna	Storföretag och underleverantörer
	Lastbilar	***	ASEAN-länderna, Kina och Indien	Lokal produktion en nyckelfaktor
Finans och försäkring		*	Japan, Hongkong och Singapore	Storföretagsstorlek en förutsättning
Välfärd (produkter och teknik)		**	Japan, Korea, Taiwan, Kina, Indonesien och Thailand	Potentiell marknad särskilt för små och medelstora företag
Bostäder och möbler		**	Japan, Singapore, Hongkong, Kina och Malaysia	Små och medelstora företag
Informationsteknologi		**	Olika länder – i takt med att de övergår i informationsamhällen	Små och medelstora företag
Miljöteknik och -produkter		**	Olika länder, särskilt i utvecklingsasien	Storföretag samt små och medelstora företag
Metallbaserade produkter inom verkstadsindustrin		***	Kina, Indonesien, Malaysia, Thailand, Indien, Singapore, Taiwan och Japan	Huvudsakligen storföretag, med vissa undantag
Livsmedel		*(*)	Kina, Korea, Indien, Japan och Singapore	Särskilt teknologiexport
Skogsprodukter		*	Japan, Indonesien	Specialiserade produkter och teknik

Kommentarer: Skalan kan grovt tolkas på följande sätt: 3 stjärnor = mycket stor potential; 2 = stor potential, men kräver också genomgripande uppgradering av kunnskap och strategier hos de svenska företagen; 1 = begränsade utsikter att övervinna svårigheterna. Graderingen är ungefärlig och endast avsedd att ge en fingervisning om grovt uppskattade, snarare än kvantitativt uppmätta, möjligheter för svenska företag på respektive verksamhetsområde. Jämförelser mellan områden bör hanteras med försiktighet.

En mångfald av nya framtidsmöjligheter växer troligtvis fram tack vare liberaliseringen och förändrade konsumtionsmönster i Asien. Importen av svenska matvaror i Korea ökade, om än från låg nivå, mer än tiofaldigt mellan 1992 och 1996, med 130% i Indien, med över 100% i Japan och med 50% i Singapore. Den uppmuntrande nyheten om den

första leveransen av 40 000 flaskor svensk Julmust till Kina i december 1997 (DI, 971229), visar att asiatiska konsumenter ibland kan vara mer receptiva än förväntat. Färdiglagad barnmat är en annan, något annorlunda, svensk produkt som efterfrågas i Asien. I allmänhet kommer framgång att kräva ett välkänt märkesnamn som exempelvis Ramlösa, Absolut eller Dajm. Likaså kommer framgången att bero på starkare marknadsstrategier, reklam, försäljningskanaler och, vilket inte är minst viktigt, en mer exportorienterad svensk matvarusektor – en sektor som traditionellt riktat blicken inåt mot hemmamarknaden. Ekologisk ”sundhet”, synen på den svenska miljön som ”ren och oförstörd”, hårdare regler än andra västländer i fråga om framställning och hantering av livsmedel – t.ex. förbudet mot tillväxthormoner – kan omvandlas till användbara försäljningsargument för svensk matvaruexport⁴².

Skogsprodukter [★]: Råvaror och andra basprodukter utgör knappast naturliga svenska exportvaror till Asien; detta omfattar i hög grad skogsprodukter. De svenska företagens möjligheter ligger främst i export av bearbetade skogsprodukter med högt förädlingsvärde, vilka efterfrågas i ett stort antal asiatiska länder för användning till konstruktion och möbeltillverkning. Inom pappersmasse- och papperssektorn har svenska företag under många år särskilt inriktat sig på Europa men det finns också ett fåtal tecken som tyder på att man är på väg mot en mer global strategi⁴³. Framtidsutsikterna ter sig bäst för särskilda nischmarknader som t.ex. tidningspapper och kartong. Utsikterna är dock osäkra, eftersom svenska exportörer är mycket mindre etablerade än konkurrenter från Nordamerika och andra europeiska länder, och eftersom den lokala konkurrensen är hård.

I Sydostasien finns andra potentiellt lovande möjligheter. Trots enorma lokala skogsreserver och behovet av trä, saknas det kunskap om hållbar produktion och skogshantering, vilket leder till en snabb förlust av produktionskapacitet och till miljöproblem. Särskilt Indonesien, men även Malaysia och möjligen Laos, är potentiella samarbetspartners och kunder till utländska företag med sakkunskap inom skogsbruk. Resultatet kan bli svensk export av teknik, tjänster och även kompletterande bearbetade produkter. Den finska och kanadensiska

⁴² Bengt Johansson, svensk generalkonsul i Shanghai, öppningstal vid Swedish Food Festival i Shanghai, november 1997

⁴³ Stora har tecknat ett ramavtal om att köpa en majoritetspost (60%) i Suzhou Papyrus Paper, Kinas största anläggning för finpapperstillverkning, med en kapacitet på 120 000 ton om året. Ett sådant steg understryker Storas strategi att snabbt expandera på framväxande marknader (FT 980116, DI 980116)

industrin har intagit en position som gör att de kan dra nytta av dessa möjligheter, något som emellertid inte är fallet för den svenska industrin.

Regeringens roll

Att ta till vara framtidsmöjligheterna i Östasien är betydelsefullt inte bara för den svenska exporten och betalningsbalansen. Östasien utgör dessutom den snabbast växande regionen i världen och kommer troligen inom ett par årtionden vara den största marknaden i världen. Regionen kommer då att utgöra en knypunkt för den globala framväxten av ny efterfrågan, teknologi, produkter och konkurrenter. De svenska exportörernas eller investerarnas förmåga att vara närvarande och konkurrenskraftiga i Asien beror inte på särskilda förbestämda teknologiska eller ekonomiska faktorer. Istället beror deras förmåga i hög grad på att det finns information tillgänglig och på att satsningar genomförs för att bygga upp den kunskapsbas som är nödvändig för att kunna bearbeta och handla efter den tillgängliga informationen. Att vara närvarande i Asien medför vidare för företagen att de utsätts för nya impulser vid deras källa och att de ges möjlighet till ny kunskap. En sådan närvaro blir sannolikt betydelsefull för den långsiktiga konkurrenskraften hos företag och industri både i Sverige och andra avlägsna länder.

På grund av ovannämnda skäl berörs den svenska regeringen helt naturligt av hur förutsättningarna för försäljning och export till Asien utvecklas. Detta går utöver den grundläggande frågan om att stödja liberaliseringen av handeln och de regelverksreformer som kan avlägsna hinder för inträde på marknaden och öka insynen. En omfattande diskussion om utmaningarna på det politiska området ligger utanför ramen för denna studie, men det bör ändå nämnas att regeringen har en mer direkt roll att spela genom att främja olika slags utbyten. Även om bilateralt bistånd kan fortsätta öppna upp marknader i vissa länder och i vissa industrisektorer, blir regeringens huvudsakliga uppgift i framtiden en annan.

När det gäller en region så geografiskt och kulturellt avlägsen som Asien, har regeringen en unik ställning för att kunna stödja utbildning och bidra till ökad allmän kunskap i Sverige, till erfarenhetsutbyte länderna emellan, och till lärande om de möjligheter som finns på ömse sidor. Regeringen har säkerligen inte förmågan att exakt avgöra vilken information som är affärsmässigt värdefull. Snarare består dess uppgift i att stödja ett utbyte på bred front, t.ex. genom olika kulturella, utbildningsrelaterade, vetenskapliga och yrkesrelaterade program. Regeringen kan och bör dock även erbjuda eller stödja möjligheter till de

utbyten som är direkt relevanta för industrin. I detta ingår också att upprätta strukturer som kan förmedla information till asiatiska företag om investeringsmöjligheter i Sverige – liknande de som idag upprättas genom t.ex. organet *Invest in Sweden Agency*. I förhållande till de större svenska företag som redan är etablerade i Asien, innebär detta ett intensivare politisk utbyte än tidigare – något som är önskvärt om Sverige skall kunna fördjupa sina relationer med de asiatiska samhällena i stort. Detta är inte en fråga om politiska mutor, utan snarare om huruvida Sverige har ett genuint intresse av ömsesidiga utbyten – vad gäller kunskap och annat – med den främsta utvecklingsregionen i världen.

I förhållande till små och medelstora företag – som i allmänhet saknar adekvat kunskap och information om vilka möjligheter och risker som faktiskt finns – består regeringens uppgift snarare i att stödja upprättandet av mötesplatser där företagen på ett effektivt sätt kan finna kommersiella motparter i Asien. Regeringen har en unik ställning för att finna de institutioner i utlandet som lämpar sig för detta ändamål och vidare för att stödja utvecklingen av feedback i Sverige utifrån ett perspektiv som ger företräde åt de samhälleliga – snarare än de privata – vinsterna. På så sätt består regeringens roll i att skapa möjligheter för nya aktörer att bättre kunna bedöma möjligheterna till framgång på den växande men svåra Asienmarknaden. Å andra sidan finns ingen plats för offentliga institutioner som försöker överta rollen från privata konsulter. Hur väl regeringen och offentliga aktörer som Exportrådet och tekniska attachéer lyckas stötta ett sådant brett utbyte kan komma att få avgörande betydelse för den framtida exporten till ett flertal marknader, i synnerhet för de “nya differentierade produkter” som diskuterats ovan.

6 Sammanfattande anmärkningar

Denna studie har sökt urskilja framtida marknadsutsikter för svenska företag och svensk export i Asien genom att undersöka förväntade tendenser i efterfrågan, de asiatiska ekonomiernas tillgänglighet och de kommande utmaningarna på organisations- och teknologiområdet. Geografiskt sett har fokus legat på Japan, ANIE-länderna, ASEAN-länderna, Kina, Indien och Vietnam. De slutsatser som dragits är kvalitativa och provisoriska; verkliga affärsmöjligheter kan endast fastställas på marknaderna själva. Såväl företag som politiker måste emellertid förbereda sig för kommande möjligheter och utmaningar. Studiens syfte har varit att bidra till denna förberedelseprocess och dess slutsatser bör tolkas i ljuset av detta.

Östasien har ett bra utgångsläge för långsiktig ekonomisk tillväxt. Detta utgångsläge är baserat på höga sparnivåer, betydande investeringar i humankapital, en förhållandevis jämn inkomstfördelning, i grunden sunda makroekonomiska förutsättningar samt relativt goda utsikter för politisk stabilitet. I Sydasiens läget nu gynnsammare än tidigare, i huvudsak beroende på anammandet av en öppnare politik. Den enorma folkmängden och den än så länge outnyttjade konsumtionspotentialen i dessa regioner understryker de framtida möjligheternas väldiga omfattning. Samtidigt råder osäkerhet i fråga om de omedelbara ekonomiska framtidsutsikterna. Dagens ekonomiska och finansiella kris och den politik som krävs för att återvinna stabilitet kommer troligen att tillfälligt hämma tillväxt och efterfrågan i vissa delar av regionen, däribland Japan, Korea, Thailand och Indonesien, åtminstone under det kommande året. Tillväxten förväntas dock fortsätta i tämligen hög takt i regionen som helhet. Det finns också betydande utmaningar på lång sikt. Behovet av strukturella reformer och förändrade regelverk är mycket stort i t.ex. Japan och Korea, liksom behovet av omfattande åtgärder för att ta sig an teknologiska, miljömässiga och sociala frågor. Kinas, Indiens och Vietnams framtida tillväxt kommer på ett avgörande sätt att bero på ländernas övergång till marknadsekonomi. Slutligen kommer utsikterna för tillväxt i hög grad att påverkas av i vilken mån länder ansluter sig till det multilaterala handelssystemet, såväl i Asien som i andra delar av världen.

Med detta som bakgrund, pekar de långsiktiga utsikterna mot kraftigt ökade möjligheter på den asiatiska marknaden och mot större tillgänglighet för utländska företag. För att lyckas på dessa marknader krävs en ökad lokal närvaro genom utländska direktinvesteringar, trots de befintliga hindren mot t.ex. företagsförvärv som allmänt sett erbjuder större svårigheter i Asien än i andra delar av världen. Vidare är konkurrensen hård och riskerna höga. Framgång i Asien kräver tålamod samt beredskap och förmåga att anpassa produkter och strategier – något som är nödvändigt om man önskar upprätta betydelsefulla och fruktsamma relationer med lokala samarbetspartners samtidigt som man behåller kontrollen över sina särskilda tillgångar. Detta är en viktig aspekt för svenska företag, eftersom många av dem ägnat bristfällig uppmärksamhet åt den strategiska närvaron i, och kunskapen om, denna världsdel.

Under förutsättning att man kan ta sig an dessa utmanande uppgifter, finns det stora möjligheter för svenska företag på ett flertal områden. Ett litet antal storföretag – med bas i Sverige men som i hög grad är multinationella – har ett särskilt gynnsamt läge, i synnerhet företag verksamma inom infrastruktur och telekommunikationer. Det finns också stora framgångsmöjligheter i första hand för storföretag verksamma

inom metallsektorn och som framställer produkter med högt förädlingsvärde samt tillverkare av lastbilar och personbilar, hushållsapparater och, möjligen i lägre grad, kemiprodukter och läkemedel. Möjligheterna för export av råvaror, inklusive skogsbruksprodukter, samt av finansiella tjänster, ses som mindre lovande. Framtidsutsikterna vad gäller livsmedel är särskilt svåra att bedöma, eftersom såväl möjligheterna som svårigheterna är omfattande. Utsikterna är lovande på vissa nischmarknader för små och medelstora företag verksamma inom informationsteknologi, välfärd, bostäder och möbler. Detsamma gäller för miljöprodukter och -tjänster.

De bästa framtidsutsikterna vad gäller ett allmänt handelsutbyte gäller *Japan* och *Kina* (inkl. *Hongkong*), p.g.a. ländernas storlek och strategiska betydelse. Japan är dock en mogen marknad som är svårforcerad för dem som inte haft en längre tids närvaro i landet. Kina är snarare en växande marknad där det är hög tid att etablera sig. Å andra sidan kommer japanska konsumenter under lång tid framöver att ha en mycket större köpkraft liksom preferenser som i högre grad liknar dem i Sverige. *Singapore* har hittills legat på tredje plats och torde behålla sin betydelse på vissa områden, som t.ex. finanssektorn. Det är dock troligt att ett antal länder gradvis kommer att uppnå en mer betydelsefull ställning. Bland dessa kommer sannolikt *Korea* att återfinnas – Korea har under de senaste åren varit det tredje största målet för svensk export i Östasien – även om landet för närvarande lider av stora ekonomiska svårigheter. *Indonesien* har en mycket god långsiktig potential och är strategiskt viktigt i Asien. Den svenska regeringen har i begränsad omfattning ansträngt sig för etablera givande relationer med dessa länder. *Kinesiska Taipei* och övriga huvudländer i *ASEAN* är alla av stort kommersiellt intresse. Detta kan så småningom bli fallet också för *Vietnam*, där Sverige fortfarande har särskilt goda möjligheter p.g.a. det tidigare biståndet, liksom för *Indien* och *Pakistan* i Sydasiens.

”Mjuka” krediter – finansierade av svenska skattebetalare – är i den internationella ordning som håller på att se dagen inte längre av central betydelse när det gäller att öppna upp marknader. Tillit och ömsesidig förståelse är förutsättningar för en långsiktig framgång i affärer med Asien och regeringen har därför en viktig roll att spela genom att skapa möjligheter för informationsutbyte och ömsesidigt lärande på ett flertal olika nivåer.

Referenser

- Andersen, Henny 1994, *Vietnam at the Crossroads*, Macroeconomic Studies 44/94. Stockholm: Sida.
- Andersen, Henny 1996, *Vietnam 1995: Sustainable Growth and the Issue of Capital*, Macroeconomic Report 1996 No. 6. Stockholm: Sida.
- Anderson, Kym, Betina Dimarana, Tomas Hertel and Will Martin, 1996, *Asia-Pacific Food Market and Trade in 2005: A Global, Economy-Wide Perspective*, Discussion Paper Series 1474. London: Centre for Economic Policy Research.
- Andersson, Thomas, ed., 1993, *Japan: A European Perspective*. London: Macmillan.
- Andersson, Thomas and Håkan Hellström, 1994, *Links between Development Assistance and Donor Country Exports - the Case of Sweden*, Report 1, SAU, Ds 1994:58. Stockholm: Ministry of Foreign Affairs.
- Andersson, Thomas, 1996, "Approaches to Partnerships Causing Asymmetries Between Japan and the West", *Japan and the World Economy*, vol. 8, pp. 243-58.
- Andersson, Thomas, Torbjörn Fredriksson and Roger Svensson, 1996, *Multinational Restructuring, Internationalization and Small Economies: The Swedish Case*. London and New York: Routledge.
- Arrow, K. J., 1974, *The Limits of Organization*. New York: W.W Norton.
- Asian Development Bank (ADB), 1996a, *Asian Development Outlook 1996 and 1997*. Oxford: Oxford University Press.
- Asian Development Bank (ADB), 1996b, *Key Indicators of Developing Asian and Pacific Countries 1996*. Manila: ADB.
- Asian Development Bank (ADB), 1997, *Emerging Asia: Changes and Challenges*. Manila: ADB.
- Asian Wall Street Journal*, 1997/03/21.
- Bernard Hoekman, and Carlos A. Prima Braga, 1997, *Protection and Trade in Services: A Survey*, Policy Research Working Paper 1747. Washington DC: The World Bank.
- Blomström, Magnus and Ari Kokko, 1997a, *Regional Integration and Foreign Direct Investment: A Conceptual Framework and Three Cases*, Policy Research Working Paper 1750. Washington DC: The World Bank.

- Blomström, Magnus and Ari Kokko, 1997b, "Sweden", in John H. Dunning, ed., *Governments, Globalization, and International Business*. Oxford: Oxford University Press.
- Boltho, Andrea, Uri Dadush, Dong He, Shigeru Otsubo, 1994, *China's Emergence: Prospects, Opportunities, and Challenges*, Policy Research Working Paper 1339. Washington DC: The World Bank.
- Broadman, Harry G., Xiaolun Sun, 1997, *The Distribution of Foreign Direct Investment in China*, Policy Research Working Paper 1720. Washington DC: The World Bank.
- China News Digest* (CND), various issues.
- China Central Statistical Bureau, various issues, *China Statistical Yearbook*. Beijing: China Statistical Publishing House.
- Commission of the European Communities, 1994, *Towards A New Asia Strategy*, Communication from the Commission to the Council. Luxembourg: Office for Official Publication for the European Communities.
- Commission on U.S. - Pacific Trade and Investment Policy (CUSPTIT), 1997, *Building American Prosperity in the 21st Century*. Washington DC: CUSPTIT.
- Commons, J. R., 1934, *Institutional Economics*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Dagens industri* (DI), various issues.
- Dagens nyheter* (DN), 1997/09/15.
- Dhar, Sumana, and Arvind Panagariya, 1994, *Is East Asia Less Open than North America and the European Economic Community? No*, Policy Research Working Paper 1370. Washington DC: The World Bank.
- Dore, Ronald, 1973, *British Factory - Japanese Factory, the Origin of National Diversity in Industrial Relations*. Berkeley: University of California Press.
- Dunning, John H. ed., 1997, *Governments, Globalization, and International Business*. Oxford: Oxford University Press.
- East Asia Association/Project China Group, 1997, *The Recruiter's Guide To China*. Stockholm: Stockholm School of Economics.
- Ekdahl, Hans, 1997, *Market Access for Swedish Exporters to Big Emerging Markets*, Market Access Studies, Oct. 1997. Stockholm: Federation of Swedish Industries.
- European Commission, and UNCTAD, 1996, *Investing in Asia's Dynamism: European Union Direct Investment in Asia*. Luxembourg: Office for Official Publication of the European Communities.
- Eurostat, various issues, *Extra-Trade Statistics and Balance of Payments*. Luxembourg: Office for Official Publication for the European Communities.

- Exportrådet, 1997a, *Trade Profiles* (various Asian economies). Stockholm: Exportrådet.
- Exportrådet, 1997b, *Sveriges Största exportmarknader 1994-95*. Stockholm: Exportrådet.
- Far Eastern Economic Review*, various issues.
- Financial Times* (FT), various issues.
- Friedman, Barry, Estelle James, Cheikh Kane, and Monika Queisser, 1996, *How Can China Provide Income Security for Its Rapidly Aging Population?* Policy Research Working Paper 1674. Washington DC: The World Bank.
- Fukasaku, Kiichiro, ed., 1995, *Regional Co-operation and Integration in Asia*. Paris: OECD-Development Center.
- Hamel, G, Doz, Y. Prahalad, C K, 1986, *Strategic Partnerships: Success or Surrender?* Working Paper 24, Centre for Business Strategy, London: London Business School.
- Hua Xia Wen Zhai (HXWZ), CDN (the Chinese version of CDN), various issues.
- Hedlund, Gunnar, 1993, "Barriers to Market Penetration through Foreign Direct Investment in Japan: An Empirical Analysis of Swedish Firms' Experience 1982-91", in Thomas Andersson, ed., *Japan: A European Perspective*, pp. 77-93. London: Macmillan.
- International Monetary Fund (IMF), various years, *Direction of Trade Statistics*. Washington DC: IMF.
- Ito, Motoishi, 1989, Kigyokankankei to Keizokutekitorihiki, in Ken-ichi Imai and Rutarō Komiya, eds., *Nippon no Kigyo*. Tokyo: University of Tokyo Press.
- JETRO, 1990, *The Challenge of the Japanese Market, How 144 Foreign-Affiliated Companies Succeeded*. Tokyo: JETRO.
- JETRO, 1995, *The Japan Start-up Handbook - Procedures and Costs for Foreign Companies Establishing a Japanese Base*. Tokyo: JETRO.
- JETRO, 1997, *The Foreign Retailer's Guide to Entering the Japanese Market*. Tokyo: JETRO.
- Johansson, Bengt, 1997, Opening Speech at Swedish Food Festival in Shanghai, Nov. 1997.
- Kokko, Ari, 1997, *Managing the Transition to Free Trade: Vietnamese Trade Policy for the 21st Century*. Stockholm: Sida.
- Lehmann, Jean-Pierre, 1997, "Corporate Governance in East Asia and Western Europe: Competition, Confrontation and Co-operation", in Oman, Charles P., Douglas H. Brooks, and Colm Foy, eds., *Investing in Asia*, pp. 85-128. Paris: OECD-Development Center.
- Lawrence, R. Z., 1987, "Imports in Japan: Closed Markets or Minds?", *Brookings Papers in Economic Activity*, 2.

- Low, Patrick and Alexander Yeats, 1994, *Nontariff Measures and Developing Countries: Has the Uruguay Round Leveled the Playing Field?* Policy Research Working Paper 1353. Washington DC: The World Bank.
- Nakamura, Y, 1996, "The Environment Industry in Japan", *the Environment Industry*, pp. 161-172. Paris: OECD.
- Nikkei Weekly*, various issues, 1997.
- NUTEK, 1997, *Market Shares, Relative Prices and Quality, A Study of Sweden's International Competitiveness*. Stockholm: NUTEK.
- Oda, H, and R. G. Grice, 1988, *Japanese Banking, Securities and Anti-Monopoly Law*. London: Butterworths.
- OECD, 1994, *Forum Discussion on the Environment Industry*, DSTI/IND (94)20. Paris: OECD.
- OECD, 1996a, *Economic Outlook*, no. 60. Paris: OECD.
- OECD, 1996b, *Ex Ante Guidance for Tied Aid*. Paris: OECD.
- OECD, 1997a, *Maritime Transport 1995*. Paris: OECD.
- OECD, 1997b, *Globalisation and Small and Medium Enterprises (SMEs)*, Paris: OECD.
- OECD, 1997c, *Development in Non-Member Economies: The Asia-Pacific Area*. DSTI/SI/SC (97)33. Paris: OECD.
- Okuno-Fujiwara, Masahiro, 1993, "Comments on the Japanese Economic System", in Thomas Andersson, ed., *Japan: A European Perspective*, pp. 73-76. London: Macmillan.
- Park, Jacob, 1996, "Assessing the Environmental Market in the East Asia Region", *the Environment Industry*, pp. 173-184. Paris: OECD.
- Pelkmans, Jacques, and Kiichiro Fukasaku, 1995, "Evolving Trade Links Between Europe and Asia: Towards 'Open Continentalism'?", in Kiichiro Fukasaku, ed., *Regional Co-operation and Integration in Asia*. Paris: OECD-Development Center.
- Peregrine, 1994, *Zhongguo Jichu Jianshe* (China's Infrastructure Construction), May, 1994. Hong Kong: Peregrine Inc.
- Richardson, Pete, ed., 1997, *Globalisation and Linkages: Macro-Structural Challenges and Opportunities*. Economics Department Working Paper No. 181. Paris: OECD.
- Redding, S. Gordon, 1990, *The Spirit of Chinese Capitalism*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Reich, Arie, 1997, "The New GATT Agreement on Government Procurement", *Journal of World Trade*, vol. 31(2), pp. 125-152.
- Riedel, James, 1988, "Industrialization and Growth: Alternative Views of East Asia" in Helen Hughes, ed., *Achieving Industrialization in East Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Rozelle, Scott D., Pan A. Yotopoulos, and Jikun Huang, 1997, *The Rise of the Middle Class and China's Future Food Deficit*. CEPR Publication No. 489. Stanford: Center for Economic Policy Research (CEPR), Stanford University.
- Shindo, Tatsuhiro, 1997, *China's Accession to the World Trade Organization*, IIPS Policy Paper 179E. Tokyo: Institute for International Policy Studies.
- SKF, 1994, *SKFs värld*. Gothenburg: SKF Group Headquarters. Taiwan Council for Economic Planning and Development, 1997, *Taiwan Statistical Data Book 1997*. Taipei: Council for Economic Planning and Development.
- The Economist*, various issues.
- The Economist Intelligence Unit, various issues, *China Mongolia, Country Profile*.
- UNCTAD, 1997, *World Investment Report*. Geneva: UNCTAD.
- United Nations, various issues, *Statistical Yearbook for Asia and the Pacific*. New York: United Nations.
- United Nations, 1988, *National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables 1988*. New York: United Nations.
- United Nations, 1996, *Statistical Yearbook, forty-first issue*. New York: United Nations.
- World Bank, 1993, *The East Asia Miracle*. Washington DC: World Bank.
- World Bank: *World Table 1995*. Washington DC: World Bank.
- World Bank, 1997a, *Annual Report 1997*. Washington DC: World Bank.
- World Bank, 1997b, *Country Brief: China*. Washington DC: World Bank.
- World Bank, 1997c, *Country Brief: India*. Washington DC: World Bank.
- World Bank, 1997d, *Country Brief: Philippines*. Washington DC: World Bank.
- World Bank, 1997e, *Region Brief: South Asia*. Washington DC: World Bank.
- World Bank, 1997f, *Country Brief: Vietnam*. Washington DC: World Bank.
- Yotopoulos, Pan A., 1996, *Food Security, Gender and Population*. New York: United Nations Population Fund.
- Zhang, Gang, 1996, "Rail Aid to China", in Marie Söderberg, ed., *The Business of Japanese Foreign Aid: Five case studies from Asia*. pp. 245-267. London: Routledge.

Intervjuer och personliga kontakter (i kronologisk ordning):

Régis Confavreux, Principal Administrator (Maritime transport), OECD, Directorate for Science Technology and Industries (DSTI). Oct 27, 1997.

Shinishiro Otsubo, Administrator (Shipbuilding), OECD/DSTI. Oct. 27 1997.

Peter Avery, Principal Administrator (Steel), OECD/DSTI. Oct. 27, 1997.

Franco Mannato, Administrator (Steel) OECD/DSTI. Oct. 27, 1997.

Kim Do-Hoon, Administrator, OECD, Trade Directorate (TD). Oct. 28, 1997.

Barbara A. Fliess, OECD/TD (Government procurement/IT). Oct. 28, 1997.

Peter, Kraneweld, OECD/TD (Relations with non-member countries). Oct. 28, 1997.

Pierre Sauve, Principal Administrator (World trading system), OECD/TD. Oct. 28, 1997.

Frans Lammersen, Principal Administrator (Development aid/OECD rules), OECD, Development Co-operation Directorate (DCD). Oct. 29, 1997.

Ebba Dohlman, OECD/DCD (Economics and Environment). Oct. 29, 1997.

Hyun-Sik Chang, OECD/DCD (Aid policy). Oct. 29, 1997.

Miyake Maiko, OECD/DCD (Foreign Direct Investment/Transfer of Technology). Oct. 29, 1997.

Anders Bengtzen, First Secretary, Delegation of Sweden to the OECD. Oct. 29, 1997.

Kiichiro Fukasaku, Division Head, OECD, Development Center. Oct. 29, 1997.

Bernard Wacquez, Head of Non-OECD Unit, OECD, Economics Department. Oct. 30, 1997.

Ryoji Mori, EBA Corporation, Creative Division, Nagoya. Nov. 6, 1997.

Koji Murayama, former Managing Director, Japan Senior Citizens Welfare Org., Tokyo. Nov. 19, 1997.

***Feng Yingyu**, Technical Manager, Assab Steels (China) Ltd., Beijing. Nov. 19, 1997.

Hans Ekdahl, Industriförbundet. Nov. 21, 1997.

Jahan Hofvander, Regional Manager Asia Pacific Projects, Skandia. Nov. 24, 1997.

***Marcus Meier**, Marketing, IKEA Asia Pacific, Singapore. Nov. 25, 1997.

Henrik Byström, Senior Vice President-Asia, Exportrådet. Nov. 26, 1997.

Viveka Ekberg, Chief, Affärsledning, Placeringstrategi & Analys, SE-Banken. Nov. 28, 1997.

***Olof Claesson**, Professor em. Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala, Department of Animal Nutrition and Management. Dec. 1, 1997.

Takeshi Kambara, Import Promotion Advisor, JETRO, Tokyo. Dec. 1st, 1997.

* = telefonintervju

Bilaga 1: Grundläggande ekonomiska indikatorer för vissa asiatiska ekonomier.

	Befolkning (1995)	BNP(1994) ^a	BNP per capita (1994)	Årlig genomsnittlig BNP-tillväxt per capita, 1965-90
	Miljoner	Miljoner USD	USD	%, PPP- justerad
Brunei	0,3	6 000 ^b	21 150 ^b	ej tillg.
Bangladesh	116,9	26 640	230	0,8
Folkrepubliken Kina	1 204,9	630 200	530	5,1
Hongkong	6,2	126 290	21 650	5,8
Indien	916,5	278 740	310	2,0
Indonesien	195,3	167 630	880	4,7
Japan	125,5	4 214 205 ^c	31 490 ^c	ej tillg.
Republiken Korea	44,9	366 480	8 220	7,4
Laos, FDR	4,7	1 500	320	ej tillg.
Malaysia	20,1	68 670	3 520	4,5
Pakistan	129,8	55 560	440	1,8
Filippinerna	70,3	63 310	960	1,4
Singapore	3,0	65 840	23 360	7,4
Sri Lanka	18,0	11 630	640	2,3
Thailand	59,4	129 860	2 210	4,6
Taipei (Republ. Kina)	21,2	251 080	11 930	6,3
Vietnam	74,0	13 780	190	ej tillg.

Källor: ADB (1997): *Emerging Asia*, tabell 1.1; ADB (1996b): *Key Indicators of Developing Asian and Pacific Countries 1996*; World Bank: *World Table 1995*; Commission of EC (1994): *Towards A New Asia Strategy*.

Noter: a = i 1992-1994 USD; b = siffror för 1991; c = siffror för 1993 i 1993 års USD.

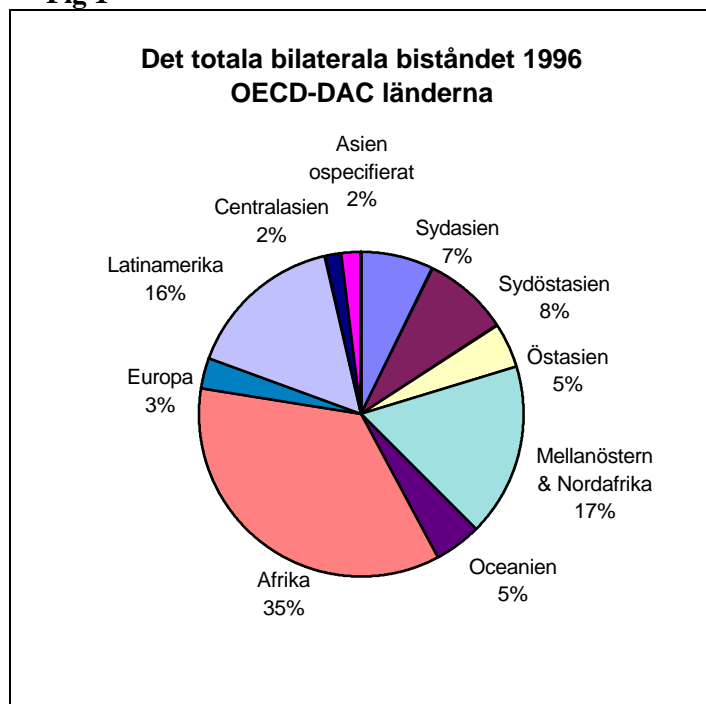
Utvecklingssamarbetets framtida roll i Asien

Börje Ljunggren och Klas Markensten

1 Utvecklingssamarbetet med Asien

Vilken betydelse tillmäts Asien i det bilaterala biståndet, totalt och i det svenska utvecklingssamarbetet? Figur 1 ger en översiktlig bild av fördelningen år 1996 av det bilaterala biståndet från OECD-länderna, vilka tillsammans svarar för mer än 95 procent av det globala bilaterala biståndet. Mindre än en fjärdedel (ca 22 procent) gick till Öst-, Sydöst- och Sydasien. För 25 år sedan var den andel som gick till Asien väsentligt större (37,5 procent 1970/71). Asien uppfattades då som massfattigdomens kontinent. Ett land som Bangladesh beskrevs av Henry Kissinger som "the basket case of the world."

Fig 1

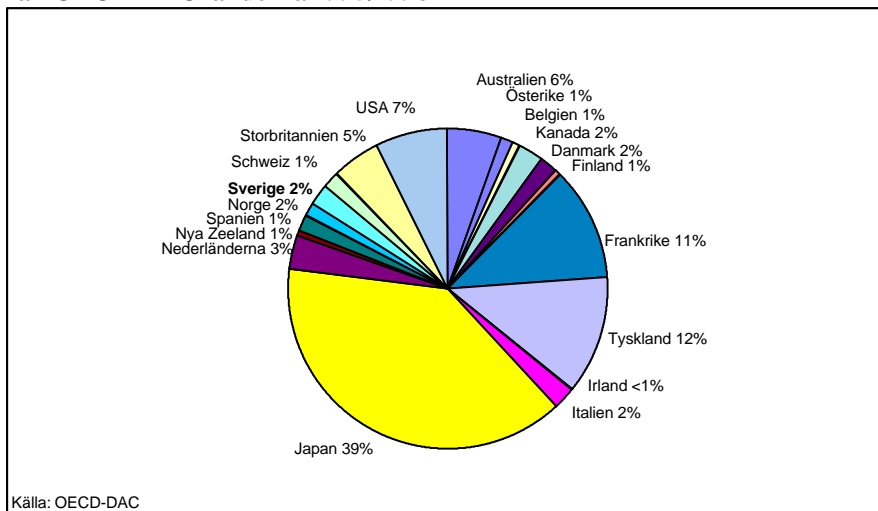
Källa: Geographical distribution of financial flows, OECD-OCDE, 1997

Öst- och Sydöstasiens exceptionellt snabba ekonomiska utveckling under de följande decennierna skulle radikalt förändra bilden. Inte bara i de fyra sk tigrarna - Hong Kong, Singapore, Sydkorea och Taiwan - utan i en lång rad länder - Thailand, Malaysia, Indonesien och, inte minst, Kina - såg hundratals miljoner människor sin standard förbättras. Inte ens Sydasiens uppfattades längre som dömt till allt djupare fattigdom, även om tillväxten i Sydasiens förblev väsentligt lägre än i Öst- och Sydöstasien och fattigdomen mera omfattande än i någon annan del av världen.

Japan, idag världens näst största ekonomi, har haft en nyckelroll i regionens utveckling. 1964 tog landet klivet in i kretsen av OECD-länder. Gruppen av viktiga givarländer utvidgades med ett asiatiskt land och i början av 1990-talet gick Japan om USA som världens största givare. Japan orienterade sig naturligen mot de fattigare länderna i den egna regionen. Indonesien blev en mycket stor mottagare, och fr o m 1980-talets början också Kina. Idag är Kina den största mottagaren av japanskt bistånd, och Japan den största enskilda bilaterala givaren i flertalet länder i Asien. Figur 2 visar den dominerande roll som Japan kommit att spela. År 1995/96 svarade man för inte mindre än 39 procent

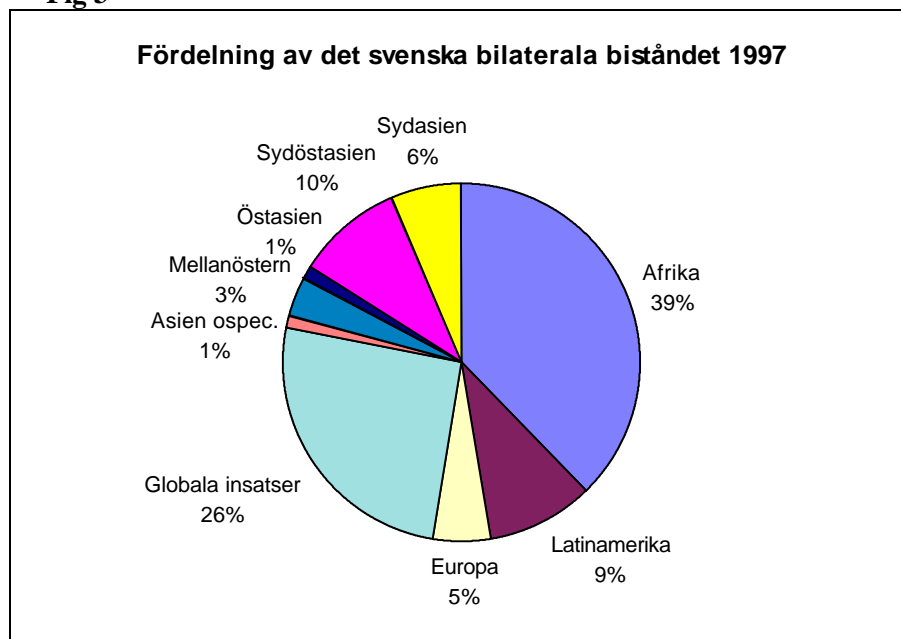
av det totala bilaterala biståndet till Asien, medan Sverige, Norge och Danmark svarade för ca 2 procent vardera. Att Japan svarade för 39 procent av biståndet till Asien betydde att övriga OECD-medlemmar avsatte klart mindre än OECD-genomsnittet på 22 procent för Asien.

Fig 2
Fördelningen av biståndet till Asien & Oceanien från OECD-DAC länderna 1995/1996

Av Sveriges bilaterala bistånd gick 1997, som framgår av figur 3, 17-18 procent till Öst-, Sydöst- och Sydasiens. 1970/71 var motsvarande siffra 48,8 procent och 1980/81 41,4 procent.

Fig 3

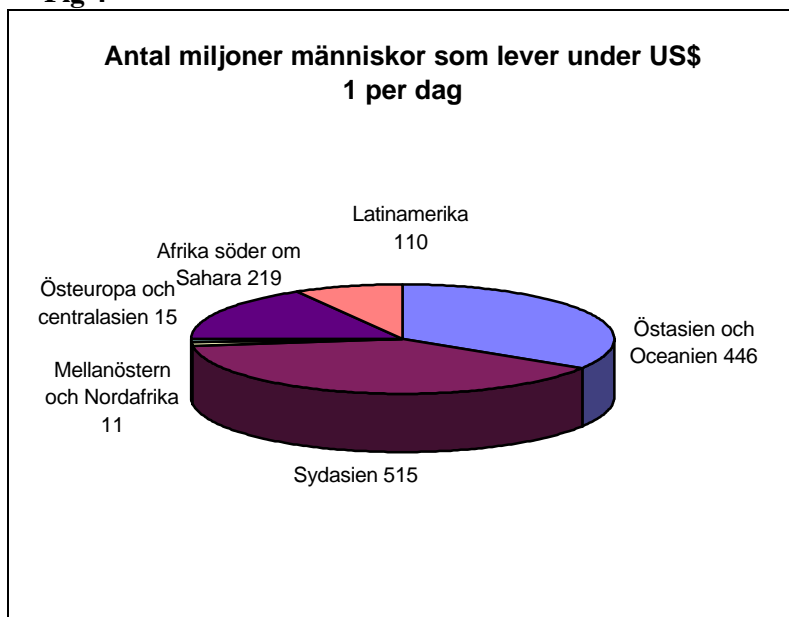
Källa: Sidas utvecklingssamarbete, Statistisk sammanställning, 1997

"Målet med biståndsgivningen är att höja de fattiga folkens levnadsnivå" genom att stimulera till egna insatser. Det slogs fast år 1962 då den svenska Riksdagen för första gången antog en proposition om det svenska utvecklingsbiståndet. Klarare kan idén med utvecklingsbistånd knappast uttryckas, och målet i propositionen 1962:100, som blivit något av en biståndets bibel, gäller än idag som en samlande formulering av vad vårt utvecklingssamarbete syftar till. Mera precisa delmål har efter hand utvecklats och våra erfarenheter och kunskaper om hur man genom utvecklingssamarbete bäst bidrar till ett lands utveckling har vuxit, men grundsatsen i proposition 100 har bestått som uttryck för den idé på vilken utvecklingssamarbetet vilar. Andra länder har delvis andra mål, och tillämpningen har inte sällan varit styrd av säkerhetspolitiska (USA), kommersiella (Frankrike, Japan, Italien m fl) och andra intressen, men motivet att förbättra förhållanden för människor i fattiga länder är den intellektuella grunden. Utan den idéen i botten vore utvecklingssamarbete knappast möjligt att föreställa sig.

Var finns då världens fattiga idag, de som har minst tillgång till och kontroll över sociala, ekonomiska och politiska resurser? De som lever på under 1 dollar om dagen? Närmare tre fjärdedelar av dem finns i Asien (figur 4). Av Asiens drygt 3 miljarder människor lever en tredjedel i djup fattigdom. Enbart i Kina lever fler människor (320 miljoner) i

djup fattigdom än i hela Afrika söder om Sahara (219 miljoner), och i Sydasiens är de fattiga mer än dubbelt så många (515 miljoner) som i Afrika.

Fig 4

Källa: Emerging Asia, Asia Development Bank, 1997

I Asien har dock andelen fattiga sjunkit, vilket inte varit fallet i Afrika där andelen förblivit ca 40 procent. Azizur Rahman Khan konstaterar i sin uppsats "Fattigdomsbekämpning i Asien" i *Asiatiska Vägval* att fattigdomen minskat i samtliga de åtta länder - Bangladesh, Kina, Indien, Indonesien, Malaysia, Pakistan, Filippinerna och Thailand - som nyligen analyserats i en stor UNDP-undersökning. Tillsammans svarar de åtta länderna för 48 procent av världens befolkning, 57 procent av befolkningen i utvecklingsländerna och 92 procent av befolkningen i Asien.

Fattigdomen i Asien har minskat. Men, faktum kvarstår, att närmare tre fjärdedelar av världens fattiga finns i Asien. Varför går då bara en dryg femtedel av biståndet till den del av världen där fattigdomen mätt i antal människor är ojämförligt störst? Förklaringarna är flera. En viktig faktor är att folkrika länder alltid tenderar att få mindre bistånd per invånare än mindre länder. Endast Världsbanken, FN-organ som UNDP och UNICEF samt Asiatiska utvecklingsbanken har i sin planering landets folkmängd som ett viktigt kriterium vid bestämning av biståndets storlek. Särskilt tydlig blir denna faktor vad gäller världens båda

folkrikaste länder, Kina (1.200 miljoner) och Indien (945 miljoner), vilka har delstater/provinser som i sig själva skulle vara bland de folkrikaste länderna i världen. Medan ett land som Nicaragua erhåller 1.500 SEK i bistånd per capita erhåller Indien ca 16 SEK per capita (*World Development Indicators*, 1998).

Av media kan man få intrycket att biståndet till Bangladesh, ett av världens tio folkrikaste länder (122 miljoner), är oerhört stort. I praktiken motsvarade det år 1996 3,9 procent av BNP, en fjärdedel av nivån i t ex Tanzania där biståndet samma år motsvarade 15,6 procent av BNP och 86,7 procent av investeringarna (*World Development Indicators*). Mindre länder kan erhålla ett bistånd som motsvarar mer än 10 procent av bruttonationprodukten (BNP), och det flerdubbla i extremfall, medan biståndet i Indiens och Kinas fall motsvarar 0,6 respektive 0,3 procent av BNP.

Biståndet till Asien kan ibland ha hållits tillbaka därför att inkomstfördelningen uppfattats som skevare i Asien än i andra världsdelar. Många föreställer sig att ett land som Indien med dess skikt av rika har en ytterst sned inkomstfördelning. Det vedertagna måttet på inkomstfördelning är det s k Gini-indexet. I Världsbankens *World Development Indicators* för 1998, finner man att detta index, som för Sverige ligger på 25,0 (en låg siffra innebär en jämn fördelning), för Indien ligger på 29,7, för Bangladesh på 28,3 och för Tanzania på 38,1. Fördelningen är därmed betydligt jämnare i Indien och Bangladesh än i såväl många andra länder i Asien som länder i andra delar av världen. Att den rikaste tiondelen av befolkningen, som i Indiens fall, disponerar 25 procent av de samlade inkomsterna är förhållandevis "rättvist" i ett globalt perspektiv. I Kina som en gång hade fördelning som övergripande princip, är fördelningen idag betydligt skevare än i Indien. Indexet ligger på 41,5 och den rikaste tiondelen disponerar 30,9 procent av de samlade inkomsterna. Ännu skevare är fördelningen i Malaysia, vars index ligger på 48,4 och vars rikaste tiondel disponerar 37,9 procent av inkomsterna. Att Brasiliens inkomstfördelning är ytterst skev är en allmän föreställning som bekräftas av statistiken. Indexet ligger i Brasiliens fall på 60,1. Mindre känt är kanske att bl a Kenya (57,5), Lesotho (56,0) och Guinea Bissau (56,2) liksom Chile (56,5) och Nicaragua (50,3) ligger nästan lika högt. Statistikens kvalitet kan säkert ifrågasättas, men knappast på ett sätt som radikalt förändrar bilden.

Kan det vara till fördel för ett land att biståndet inte är så stort? Riskerna är uppenbara att bistånd som är långt större än landets eget sparande motverkar sitt syfte såtillvida att mottagarlandet riskerar att hamna i ett kroniskt biståndsberoende. En effekt är att landets växelkurs övervärderas vilket i sin tur får till följd att landets internationella konkurrenskraft och därmed möjligheter att öka de egna valutaintäkterna

försvagas. Bistånd ska vara hjälp till självhjälp, men kan under sådana förhållanden förstärka en ond beroendecirkel. Det vore därför naturligt att för att ge bistånd under andra än katastrofiska förhållanden kräva att mottagarlandet gör kraftfulla ansträngningar för att mobilisera inhemskt sparande.

Det internationella biståndet, och i synnerhet biståndet genom Världsbanken, har spelat en viktig roll i utvecklingen i Asien, men biståndet har med något undantag inte ersatt inhemskt sparande utan kompletterat ett växande, och i flera länder extremt högt, inhemskt sparande. Viktigast var det bistånd som bidrog till att förbättra *utvecklingsförutsättningarna* genom reformer och institutionsuppbyggnad. Lyckades man därmed kunde man också komplettera det inhemska sparandet och biståndet med utländska direktinvesteringar. På 1970-talet var direktinvesteringarna i u-länderna av ungefär samma total storlek som utvecklingsbiståndet, men 1995 var de ca 5 gånger större. I ett land som Kina har direktinvesteringarna under senare år varit av avgörande betydelse. Under senare år har de uppgått till 30-40 miljarder USD per år. Endast USA har under de senaste åren haft en större volym direktinvesteringar än Kina. Också i ett land som Vietnam, som först för 10 år sedan fick en lag för utländska direktinvesteringar, spelar dessa idag en stor roll. 1997 uppgick de till ca 2 miljarder USD. Målet är att de ska utgöra en tredjedel av de samlade investeringarna, dubbelt så mycket som biståndet. Mer än två tredjedelar av direktinvesteringarna till utvecklingsländer har under senare år gått till Öst- och Sydostasien.

Sydastien uppvisar en delvis annan bild vad gäller såväl inhemskt sparande som utländska direktinvesteringar. Det egna sparandet ligger väsentligt lägre än i det stora flertalet länder i Öst- och Sydostasien, men i Indien uppgår det till icke oävna 20 procent av BNP, och också i Bangladesh har det ökat från 1970-talets mycket låga nivåer. Indien har först på senare år börjat se direktinvesteringar som en viktigt instrument. 1997 låg de på ungefär samma nivå som i Vietnam, och motsvarade därmed bara drygt 5 procent av Kinas direktinvesteringar.

I kombinationen av högt inhemskt sparande, omfattande direktinvesteringar och bistånd med tonvikten lagd på de institutionella utvecklingsförutsättningarna finns en viktig del av förklaringen till de resultat som uppnåtts i i synnerhet Öst- och Sydostasien. Den rådande ekonomiska krisen i regionen visar samtidigt på svagheter och sårbarheten i den utveckling vi bevittnat. Tillgången på kortfristigt utländskt kapital ledde till ohållbar spekulation. Symbiotiska relationer mellan stat och näringsliv och bristen på transparens ledde till korruption och illa underbyggda investeringsbeslut. Effekterna på miljön försumrades. Tillväxtens fördelning tillmättes inte tillräcklig betydelse.

Demokratiseringen höll inte jämna steg med den ekonomiska utvecklingen. I de förhållandena ligger de framtida utmaningarna.

Det står klart att biståndet till Asien inte hållits tillbaka till följd av att effektiviteten varit låg. Inga studier visar att den varit lägre i Asien än i andra delar av världen. De avgörande skälen tycks främst ha varit att länderna bedömts kunna klara sig med mindre bistånd och att de akuta behoven har varit så mycket större på andra håll, akuta behov av det slag som präglat Södra Afrika under åren av sydafrikansk destabilisering eller Rwanda och Burundi idag. Efter hand som våra erfarenheter vuxit har vi sett att det som ytterst bestämmer om bistånd är effektivt eller ej är de utvecklingspolitiska förutsättningar som råder i mottagarlandet.

I den klassiska studien *Does Aid Work?* (Cassen et al, 1986) konstaterades att "biståndet inte nödvändigtvis hade gått dit där det skulle varit mest effektivt. Sydasiens, där bistånd fungerar relativt väl, har förlorat bistånd i nästan exakt proportion till vad Afrika, där biståndet funderar mindre väl, har vunnit." Det var givarnas val. Givet detta val var den viktiga frågan enligt Cassen "hur bistånd kan göra störst nytta i de länder som givarna vill prioritera." På mottagarsidan låg huvudförklaringen till misslyckandena i policy-miljön i mottagarlandet." Samma slutsats har sedan dess dragits i åtskilliga studier. Det senaste bidraget är en stor studie med titeln *Rethinking Aid* (1998) av David Dollar et al. Huvudslutsatsen är att "effektivt bistånd föutsätter en sund politik och sunda institutioner i mottagarlandet." Saknas policy-förutsättningar "har biståndet ingen bestående effekt på landets tillväxt." Nyckeluppgiften blir att stödja mottagarländer i deras arbete med reform och institutionsutveckling. "Rethinking Aid"-studien bekräftar samtidigt att bistånd kan spela en betydelsefull roll.

Kärnan i utvecklingssamarbetet kan sägas ligga i möjligheterna att bygga institutionell kapacitet att hantera förändring. Samma slutsats kommer Joseph Stiglitz till i sin analys av "Asienkrisen" (Stiglitz, 1998). Samtidigt fördjupar han diskussionen genom att understryka att varaktig utveckling förutsätter politisk stabilitet byggd på lokal förankring genom demokratiska och transparenta processer och inklusion genom en utvecklingspolitik som inte lämnar stora grupper utanför.

Uppgifterna är oerhört stora. Målet måste vara att på ett bestående sätt höja livskvaliteten hos den miljard människor som lever under fattigdomsstrecket, att göra utbildning och hälsovård tillgänglig för alla och bryta tendenserna mot vidgade klyftor, att bygga ny infrastruktur och inleda rehabiliteringen av miljön, att förverkliga kvinnors rätt till utveckling och att genomföra dessa genomgripande förändringar med aktivt folkligt deltagande. För Sveriges utvecklingssamarbete innebär det nya utmaningar och möjligheter att utveckla relationerna till länderna i Asien.

2 En tillbakablick på landsamarbetet

Sverige har bedrivit utvecklingssamarbete med Asien i mer än 40 år. Indien, Pakistan och Sri Lanka var de första länder med vilka ett bilateralt samarbete inleddes. Dess första konkreta uttryck var den yrkesskola som 1957 invigdes i Karachi. Med Indien inleddes bl a veterinärutbildning. Familjeplanering var ett område som tidigt gavs hög prioritet. 1958 startades ett familjeplaneringsprojekt på Ceylon, som Sri Lanka då hette, som med goda resultat skulle pågå i mer än 20 år.

1962 antog Riksdagen proposition 1962:100, den proposition som skulle bilda grunden för det långsiktiga uppbyggandet av den svenska u-hjälpen, som utvecklingssamarbetet då kallades. Insiktsfulla mål fomulerades för ett bistånd som skulle utgöra en integrerad del av mottagarlandets utvecklingsansträngning. Det skulle finnas ett klart definierat behov i mottagarlandet och Sverige skulle vara särskilt lämpad för att lämna bistånd på just det området. Yrkesskolan i vad som då var Västpakistan och familjeplaneringsinsatserna i Ceylon och Indien var erfarenheter att hänvisa till. Samarbete byggdes snabbt - för snabbt skulle det visa sig - upp med en tjugotal länder. Projekten var genomgående små och bara ett land - Pakistan - erhöll 1964/65 ett bistånd på över USD 2 miljoner. Redan 1962 kompletterades projektbistånd med finansiellt bistånd i form av svenska varor, huvudsakligen skolbokspapper och konstgödning, och snart också i form av krediter. Biståndets allför stora geografiska spridning var ett viktigt skäl till att SIDA skapades. Det UNDP-inspirerade tekniska biståndet, varubiståndet och de världsbanksinspirerade krediterna skulle samlas i en myndighet och den skulle bygga upp ett närmare samarbete med ett begränsat antal länder. Pakistan och Indien tillhörde den utvalda kretsen av koncentrationsländer. Också biståndet till Ceylon skulle dock fortsätta.

Sydasien var sålunda den del av Asien med vilken ett samarbete först byggdes upp. Då Bangladesh vann sin självständighet bedömdes det som angeläget att bygga upp en samarbete med detta nya, mycket fattiga land. En klar ambition under 1960-talets sista år hade varit att öka biståndet till Östpakistan, Pakistans klart fattigaste del. Det självständiga Bangladesh blev naturligen en viktig mottagare av återuppbyggnads- och utvecklingsbistånd. Samarbetet med Pakistan gavs en väsentligt mindre omfattning. Då systemet med land-programmering infördes i början av 1970-talet var Indien och Bangladesh bland de första länder för vilka sådana program baserade på fördjupad landanalys och årliga landramar utvecklades. 1977 gavs Sri Lanka samma status. Sydasiens centrala roll i utvecklingssamarbetet bekräftades i och med att också Sri Lanka gjordes till programland.

Under en följd av år skulle vattenkraftsprojekt Kotmale, ett av Sveriges största biståndsprojekt, dominera samarbetet. Det mer än 15 år långa inbördeskriget är idag huvudproblemet. Biståndet fokuseras som en följd i den nya landstrategien mer på konfliktlösning.

Varken samarbetet med Indien eller Bangladesh var okontroversiellt. I mitten av 1970-talet utlöste steriliseringskampanjerna i Indien t ex en betydande debatt. Sverige gav ett omfattande stöd till ett världsbankslett familjeplaneringsprogram byggt på frivillighet och kritiken blev med rätta hård då det visade sig att Indien tillämpade tvång under det undantagstillstånd som Indira Gandhi införde 1975. Sverige valde under de kommande åren att lägga om biståndet för att på så sätt öka biståndets effektivitet.

I Indiens fall hade omläggningen tre huvudlinjer. Samarbetet fick en klarare fattigdomsinriktning, fattigdomsinriktat miljö- och markvård i form av stora byskogsprojekt infördes som ett nytt centralt samarbetsområde, och det av Indien högt prioriterade generella importstödet ersattes successivt av ett samarbete på energiområdet, ett centralt område för Indiens utveckling inom vilken den svenska resursbasen kunde engageras. Vattenkraftsprojektet Uri i Kashmir är ett resultat av detta samarbete.

Under det senaste året har en dialog pågått med de indiska myndigheterna om att föra in nya element av ömsesidighet i samarbetet. Fokus har legat på forskning och utbildning. Detta mycket intressanta initiativ har nu hamnat i kärnsprängningarnas slagskugga. Det övergripande samarbetsavtalet har sagts upp och samarbetet med Indien går in i en period av avveckling av pågående projekt.

I samarbetet med Bangladesh blev mottagningskapaciteten och korruptionen i landet en allt viktigare fråga, och i den s k "landöversyn 80" ifrågasattes biståndet till bl a Bangladesh. Lösningen blev liksom i Indien att avveckla generella former av finansiellt bistånd och koncentrera biståndet på insatser av stor betydelse för landsbygdens utveckling, med skärpt finansiell kontroll. Behoven var stora och kontinuitet var ett nyckelord. Ett nytt "grepp" var att komplettera insatserna genom staten med stöd till inhemska enskilda organisationer som visat sig effektiva i att mobilisera landsbygdens jordlösa.

I slutet av 1960-talet växte bistånd till *Indokina* fram som en viktig andra våg i samarbetet med Asien. Samarbetet var en följd av Vietnamkriget. Redan 1968 beslutade Riksdagen att planeringen av ett återuppbyggadsbistånd till Vietnam skulle inledas. Medan kriget ännu pågick inleddes 1970 inventeringen av skogstillgångarna i det som idag är Bai Bang, Sveriges största - och mest kontroversiella - biståndsprojekt. Hösten 1997 firades brukets femtonårsjubileum med en produktion på drygt 55.000 ton, dubbelt så mycket som då de sista

svenska rådgivarna för snart 10 år sedan fullgjort sin roll. I syfte att förbättra sin lönsamhet planerar bruket en expansion på kommersiell basis. Sverige är genom Sida fortfarande engagerad i området i form av ett stort markvårds- och landsbygdsutvecklingsprojekt. Parallellt med Bai Bang-projektet inleddes planeringen av två större sjukhus, projekt som ledde vidare till det samarbete inom hälsosektorn som utgör ett viktigt inslag i dagens program. Hela samarbetet fick en ny inriktning genom doi moi, det reformprogram som Vietnam lanserade 1986 i syfte att bryta stagnationen i ekonomin. Tydligare än i något annat samarbetsprogram har biståndet till Vietnam inriktats på *reformer och institutionsuppbyggnad*, i synnerhet på det ekonomiska, rättsliga och administrativa området i syfte att bidra till en fördjupning av den vietnamesiska reformen. Ett kultursamarbete med inriktning på demokratisering är en annan viktig komponent.

Redan under kriget gavs ett begränsat humanitärt bistånd till Laos vilket efter krigslutet övergick i ett omfattande återuppbyggnadsbistånd med inriktning på i första hand landets sönderslagna infrastruktur. 1977 blev också Laos programland. Infrastrukturinsatserna kompletterades med ett långsiktigt samarbete inom skogssektorn och stöd till den sociala sektorn. Sedan slutet av 1980-talet utgör stöd till den laotiska reformprocessen på bl a rättsväsendets område ett annat viktigt inslag.

Redan kort efter Pol Pot-regeringens fall i januari 1979 inledde Sverige katastrofbistånd till Kambodja genom främst UNICEF men också andra FN-organ samt det svenska Röda korset och Diakonia. Sverige erkände inte den nya regeringen i Phnom Penh, men inriktade ändå, till skillnad från det stora flertalet givare, huvuddelen av biståndet på behoven inne i Kambodja snarare än i flyktinglägren i Thailand. Kambodja är idag programland med en landstrategi med inriktning på landsbygdsutveckling, undervisning, avminering och demokrati. Det fortsatta samarbetets omfattning och inriktning är beroende av hur valet i juli 1998 genomförs. Samtliga tre länder i Indokina är sålunda mottagarare av ett betydande svenskt bistånd.

Genom SARECs tillkomst 1975 utvidgades samarbetet med några länder i Asien - Indien, Sri Lanka och Vietnam - med insatser på forskningens område, men kretsen av mottagarländer i Asien förblev relativt begränsad. En ny utveckling inleddes i och med inrättandet av Beredningen för internationellt tekniskt-ekonomiskt samarbete (BITS). Under 1970-talets senare hälft inleddes genom BITS ett mera begränsat samarbete än det långsiktiga SIDA-biståndet med *en ny krets av länder* i en tredje våg av expansion av samarbetet med länder i Asien. BITS byggdes kring tre instrument: tekniskt samarbete inom områden där Sverige hade särskild kompetens, s k u-krediter bundna till svenska leverantörer samt internationella kurser i Sverige. För två av de nya

länderna - Kina och Filippinerna - finns idag gällande landstrategier, och för ytterligare två - Indonesien och Pakistan - har enklare strategier, så som förhållningssätt, utarbetats i vilken mål för och inriktning av samarbetet anges. Förhållningssättet för Pakistan har dock aldrig fastställts och efter kärnsprängningarna i maj 1998 har förutsättningarna förändrats. Osäkerheten är också stor vad gäller Indonesien, där nya möjligheter till demokrati- och reformstöd dock kan uppstå. Kretsen av länder som tillkom genom BITS, som numera, liksom SAREC och Swedecorp, är en del av det nya integrerade Sida, är dock större än så. Också med Thailand bedrivs till exempel ett relativt omfattande tekniskt samarbete med inriktning på bland annat miljöområdet. Också med Malaysia har tekniskt samarbete förekommit, men Malaysia är idag för utvecklat för annat än deltagande i Sidas internationella kurser.

I samarbetet med Kina har utlåning varit ett dominerande inslag. Särskilt stödet till telesektorn har varit omfattande. Under de senaste åren har vatten och avlopp varit en viktig sektor. Det kontraktfinansierade tekniska samarbetet, som inleddes 1979, har omfattat 175 projekt inom lång rad områden. Rättsutveckling och stöd till byval är två viktiga insatser inom området demokrati och mänskliga rättigheter.

Afghanistan är som land inte någon mottagare av svenskt bistånd, men väl dess folk. Ett relativt omfattande bistånd har utgått ända sedan Svenska Afghanistankommittén i början av 1980-talet inledde sitt solidaritetsarbete till stöd för det afghanska folket. Ett omfattande biståndsprogram byggdes upp med stöd från SIDA och Sverige har allt sedan dess varit en av de största givarna. Sverige ger både kortsiktigt humanitärt stöd och mer långsiktigt stöd till bland annat primärskolan. Under 1998 utarbetas en särskild strategi för Afghanistan.

Mongoliet är det senaste exemplet på ett land i Asien med vilket ett begränsat samarbete inletts. Landet befinner sig i ett omfattande reformarbete och får stöd i sin målmedvetna strävan att utveckla demokrati och marknadsekonomi.

Till Nordkorea utgår humanitärt bistånd med anledning av landets akuta försörjningsläge. Biståndet till Burma avser stöd till burmesiska flyktingar undan förtrycket i landet. I båda fallen kan en ny situation ge anledning till bistånd i andra former.

Figur 5 ger en samlad bild av med vilka länder Sverige samarbetat under de senaste 20 åren.

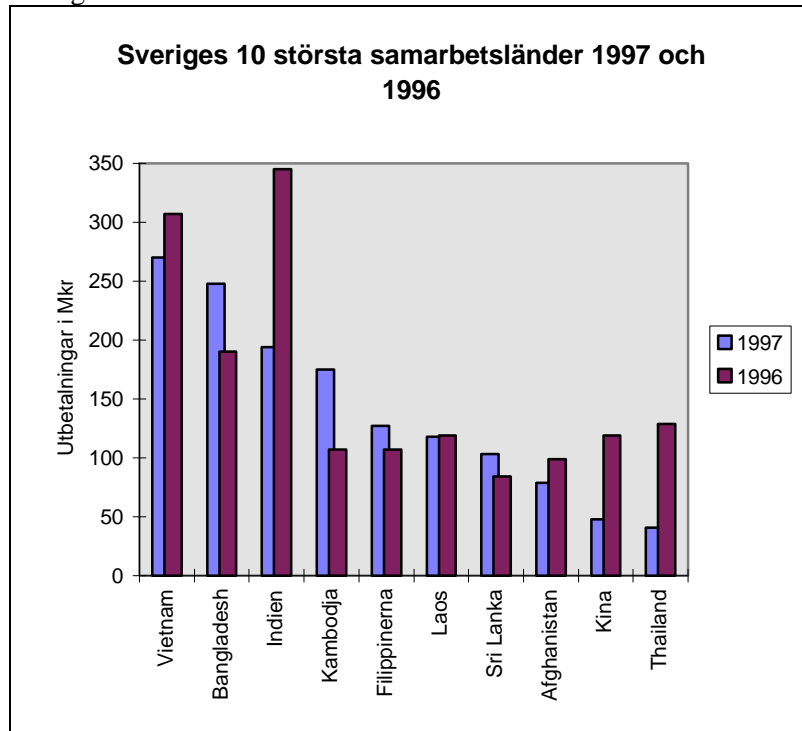
Fig 5

Svenskt bistånd per region i löpande priser			
(Mkr)			
	1976/1977	1986/1987	1997
Sydasiien:			
Afghanistan	4	-	79
Bangladesh	95	167	248
Bhutan	-	-	3
Indien	256	160	194
Nepal	-	-	9
Pakistan	15	-	8
Sri Lanka	43	171	103
Totalt	413	498	644
Sydöstasien:			
Filippinerna	-	-	127
Indonesien	-	-	10
Kambodja	-	-	175
Laos	9	76	118
Malaysia	-	-	1
Burma	-	-	1
Thailand	-	-	41
Vietnam	475	300	270
Totalt	484	376	743
Östasien:			
Kina	-	-	48
Hong Kong	-	-	1
Mongoliet	-	-	6
Nordkorea	-	-	26
Totalt	-	-	81

Källor: Bistånd i siffror och diagram, SIDA 1979, Bistånd i siffror och diagram, SIDA 1986/87, Sidas utvecklings-samarbete, Statistisk sammanställning. 1997 Biståndet till Hong Kong avser flyktingar.

Samtidigt som samarbetet med Asien krympt som andel av det totala bilaterala svenska biståndet har det fått en allt större bredd. Sverige bedriver idag någon form av utvecklingssamarbete med samtliga länder i Asien utom de fyra rikaste - Brunei, Japan, Singapore och Sydkorea - jämte Hongkong och Taiwan. Huvudparten av biståndet är dock koncentrat ill 10 länder (figur 6).

Fig 6

Källor: Sidas utvecklingssamarbete. Statistisk sammanställning 1996 och 1997.

3 En mångfald av biståndsformer

Utgångspunkten för utvecklingssamarbetet är målet att bidra till att höja de fattiga folkens levnadsnivå. Det kräver tillväxt, och tillväxt av ett slag som innebär "shared growth". För att resultaten ska bli bestående krävs också en framsynt hushållning med naturresurser och omsorg om miljön. Vidare krävs en demokratisk samhällsutveckling och jämställdhet mellan män och kvinnor. Först då samtliga dessa mål ges prioritet kan fattigdomen - politiskt och ekonomiskt - angripas på ett varaktigt sätt.

I det enskilda landet är samarbetet koncentrerat till ett fåtal områden, och det finns inte två länder med helt likartat bistånd. Hur samarbetet skall se ut bestäms för de länder med vilka ett mera omfattande långsiktigt samarbete bedrivs i de landstrategier som vart tredje år beslutas av regeringen. Syftet med landstrategier är just att utifrån de biståndspolitiska målsättningarna fokusera utvecklingssamarbetet på

viktiga problem i landet och områden där Sverige genom utvecklingssamarbete kan spela en väsentlig roll.

Utvecklingssamarbetet med länderna i Asien domineras följaktligen inte av någon enskild biståndsform eller sektor. Sektorfördelningen är relativt jämn (se Figur 7) och alla biståndsformer förekommer.

Sidas totala bistånd 1997										
Totala utbetalningar i tusentals SEK										
	Utbildning	Hälsövård	Övriga sociala sektorer	Infrastuktur	Naturbruk	Övriga ekonomiska sektorer	Public Administration	Multi-sektor	Humanitärt bistånd	Totala utbetalningar 1997
Afghanistan	120	1200	6983	0	1470	0	0	700	68703	79176
Bangladesh	43654	63248	12859	21216	74969	0	-3304	31252	4000	247895
Bhutan	0	0	0	520	0	0	2723	0	0	3243
Philippines	1688	156	11655	96698	1143	1713	13814	581	0	127447
Hong Kong	502	0	814	0	0	0	0	105	0	1421
India	47216	49638	17142	48825	12631	6103	4507	7305	196	193563
Indonesia	1550	810	5616	443	227	968	0	0	380	9995
Cambodia	51662	1725	12155	10000	51550	0	6401	5931	35997	175420
China	1376	14760	2151	8001	4075	5092	10955	1488	0	47896
Korea, North	168	0	773	0	65	0	0	0	24780	25786
Laos	802	4089	9552	58637	27046	0	13350	1978	2700	118154
Malaysia	70	0	10	0	608	0	79	0	0	766
Mongolia	0	0	3311	0	0	0	733	2000	0	6044
Myanmar (Burma)	341	0	557	0	0	0	0	0	0	898
Nepal	1790	195	1889	117	51	0	2183	2894	0	9119
Pakistan	2570	251	3339	744	101	0	333	700	0	8037
Sri Lanka	47729	144	21793	7184	9617	3840	3158	2772	7077	103314
Thailand	258	0	8335	22923	4056	909	3205	1313	0	41000
Viet Nam	8777	32110	17149	107075	50466	9099	43398	2320	0	270395
South and Central Asia	0	0	0	0	1300	0	0	0	0	1300
Far East other	6456	0	500	1980	17038	0	2226	291	0	28492
Asia unspecified	4392	2354	10924	8313	11570	700	0	5486	0	43738
Total	221121	170680	147508	392676	267982	28424	103759	67117	143832	1543099
Källa: Sidas utvecklingsarbete, statistisk årsbok 1997										

I det följande diskuteras de viktigaste samarbetsområdena i Asien under följande rubriker: Reformer, Näringsliv och den privata sektorn, Demokrati, mänskliga rättigheter och jämställdhet, Enskilda organisationer, Miljö, Infrastruktur och projektfinansiering, Sociala sektorer, Humanitärt bistånd och konfliktlösning, Regionala insatser, Kunskapslyft samt Ömsesidighet

Reformer

Den öst- och sydöasiatiska mirakeltillväxten bygger på reformer - jordreformer i Korea och Taiwan, omläggning till exportinriktad tillväxt, bejakande av utländsk teknologi och utländska investeringar.

Krisen visar att dessa länders reformarbete på intet sätt är slutfört. Fortsatta reformer behövs och kommer alltid att behövas efter hand som förutsättningarna förändras. Idag behövs framför allt reformer inom den finansiella sektorn och regelsystemet för den privata sektorn. Det på sikt viktigaste är i många fall reformer på det politiska planet.

Tillväxten i Sydostasien ledde till ett starkt ökat intresse hos andra länder i Asien och har varit en av drivkrafterna för de ekonomiska reformer som sedan skett i Indokina och Sydasien. Laos och Vietnam påbörjade reformerna 1986. I Sydasien var Sri Lanka först ut, följt av Pakistan, Bangladesh och slutligen Indien 1991. Utgångslägena var olika, men i samtliga fall var en grundläggande uppgift att öppna och avreglera ekonomierna.

Det svenska utvecklingssamarbetet med Vietnam har stött den vietnamesiska reformprocessen ända sedan denna lanserades år 1986. Basen för detta var det förtroende som Vietnams ledning hade för Sverige. Till en början gavs stöd till de ekonomiska reformerna. Sverige finansierade t ex utbildning i företagsekonomi, uppbyggnad av affärsbanker och reformer av rättsväsende och skatteväsende. Senare har andra givare kommit in med stöd till de ekonomiska reformerna, och då har det svenska stödet gradvis inriktats på mer komplicerade reformbehov, t ex rättsinformation, uppbyggnad av öppnare processer i parlamentet, statens personaladministration, privatisering av statsföretag, det civila samhället, kultur, journalistik. Sverige fungerar som referenspunkt när det reforminriktade skiktet i Vietnam vill få exempel på hur ett annat mer öppet samhälle fungerar.

I Vietnam har nu hela det svenska stödet ett reformperspektiv. I andra länder är det ett inslag. Exempelvis ges stöd till uppbyggnad av ett nytt rättsväsende i Laos och till utbildning av förvaltningspersonal i Kambodja. I mer utvecklade länder som Filippinerna och Indonesien är

stöd till reformer ofta ett uttalat syfte. I Filippinerna stöds t ex jordreformer och uppbyggnad av lokalstyrelser.

Betalningsbalansstöd lämnas till ett fåtal länder i Asien, och då med det uttalade syftet att i samarbete med Världsbanken stödja och främja nya reformer. Under ett tidigare skede i biståndets utveckling lämnades bistånd i form av importstöd för att fylla ett valutagap. Idag är finansiellt bistånd alltid knutet till reformer.

I det framtida utvecklingssamarbetet med Asien bör stöd till reformer och förändring vara en huvudlinje. Nya områden tillkommer. Exempelvis planeras nu en större satsning på IT-området i Sri Lanka. Ett växande område är stöd till utveckling och institutionsuppbyggnad inom den privata sektorn. Insatser inom något reformområde kan bli aktuella kan bli aktuella i Indonesien. I länder som Laos och Vietnam behövs reformer som skapar utrymme för framväxten av ett civilt samhälle.

Näringsliv och den privata sektorn

I takt med att många asiatiska länder reformerar sina ekonomier, avreglerar den privata företagsamheten och tillåter ökat samarbete med utländska företag blir stöd till främjande av den privata sektorn ett allt viktigare område inom utvecklingssamarbetet. Tydligast är behovet i länder som Kina och Vietnam där en avveckling av stora delar av den statliga engagemanget inom företagssektorn är en nödvändighet.

I det svenska utvecklingssamarbetet har stöd till den privata sektorn hittills varit obetydligt. 1997 utbetalades 7,5 mkr till Vietnam, 7,2 mkr i Indien och 5,7 mkr i Sri Lanka. I t ex Sri Lanka har stöd getts till kompetensutveckling inom konfektions- och gummiindustri. Leksaksindustrier och möbelföretag har fått hjälp att öka sin exportförmåga. Vidare har stöd getts till institutioner som har betydelse för näringslivet i allmänhet såsom standardiseringsinstitut, skiljedomsinstitut och den statliga exportfrämjande organisationen.

Hittills har de svenska insatserna i första hand avsett insatser direkt på företagsnivån. Men nu ökar projekt som syftar till att främja allmänna förutsättningar för företagsamhet. En viktig lärdom av krisen i Sydostasien är att det är viktigt att de institutioner som styr och reglerar företagssektorn fungerar bättre än hittills.

Krisen har också lärt oss att den finansiella sektorn och kreditmarknaden har varit svaga länkar i den asiatiska utvecklingen även i de mer utvecklade länderna. Det stora sparandet i Asien kan på ett mycket effektivare sätt slussas till produktiva investeringar. Sida gör nu en stor satsning på att bygga upp svensk kompetens och erfarenhet på finansområdet.

En mål med näringslivsbiståndet är att finna former för närmare samarbete mellan svenska företag och företag i Asien. Swedfund har här en viktig roll. Start Syd utgör också ett program med denna målsättning. Hittills har resultaten i Asien dock varit begränsade. Möjligheterna att utforma ett särskilt program för Asien - ett "Start Asien" - bör prövas.

Demokrati, mänskliga rättigheter och jämställdhet

Den parlamentariska demokratin har trots många svårigheter överlevt i Sydostasien. Öst- och Sydöstiens snabba modernisering skedde under mera auktoritära styrelseformer men i flera länder har demokratin fått fäste. I några länder med auktoritärt styre vidgas den privata sfären och det civila samhället, samtidigt som övergrepp fortfarande förekommer mot människors grundläggande rättigheter. Länder som Burma och Nordkorea förblir hårt styrda.

Stöd till demokrati och mänskliga rättigheter är sedan slutet av 1980-talet ett viktigt inslag i det svenska utvecklingssamarbetet med Asien. Ett nytt område i utvecklingssamarbetet är konfliktlösning.

Huvuddelen av stödet till demokrati/MR lämnas i form av förvaltningsbistånd till uppbyggnad av rättsväsende och demokratiska institutioner. Exempelvis pågår sådant stöd i Vietnam och Laos. I Kina lämnas stöd till utbildning i mänskliga rättigheter m m för personal inom rättsområdet. I Indonesien övervägs stöd till kommissionen för mänskliga rättigheter, och i Kambodja stöds FN:s center för mänskliga rättigheter.

I Asien ger Sverige också ett stort stöd till lokala och regionala enskilda organisationer. De har en viktig roll både genom att de utgör en del av ett växande självständigt civilt samhälle, och genom att de kan göra effektiva och anpassade insatser för att främja t ex demokrati och mänskliga rättigheter i respektive länder. Via ambassaderna kan stöd från Sida ges till lokala enskilda organisationer som exempelvis arbetar med sådana MR- och demokratiinsatser.

I detta stöd uppmärksammas särskilt *kvinnors och barns rättigheter*. Exempelvis ges stöd till utbildning av kvinnor för deltagande i de nyvalda lokala demokratiska organen i Panchyat Raj i Indien. Andra exempel på insatser avser kvinnors rätt till abort, kvinnors legala rättigheter, rätt till utbildning (t ex i Afghanistan), åtgärder mot barnarbete, minskad barnadödlighet genom mödrutbildning och ratificering av barnkonventionen.

Stöd till ökad *jämställdhet* i Asien avser inte endast stöd till enskilda organisationer som främjar kvinnors rättigheter. I Bangladesh skall hela

landramsstödet planeras utifrån kvinnans situation. Flera program i Indien utgår från flickors behov av utbildning och hälsovård.

I det framtida svenska utvecklingssamarbetet med Asien bör ökad tonvikt läggas vid demokrati och mänskliga rättigheter, särskilt kvinnors och barns rättigheter. Sida har utarbetat handlingsprogram för demokrati och för jämställdhet, och 1998 överlämnade regeringen till Riksdagen en skrivelse med ett program för ökade insatser för demokrati och mänskliga rättigheter i utvecklingssamarbetet. Sida har nyligen avsatt betydande extra resurser för att arbeta med demokrati och mänskliga rättigheter, och insatser för ökad jämställdhet har alltmer integrerats i planeringen av projekt inom olika sektorer

Enskilda organisationer

Av utbetalningarna på 806 Mkr under 1997 under Sidas anslagspost Enskilda Organisationer avsåg 170 Mkr eller 21 procent insatser i Asien. Insatserna görs på många olika områden. På senare år har inriktningen på demokrati och mänskliga rättigheter förstärkts. I regeringens landstrategi för Filippinerna sägs t e x att svenska enskilda organisationer skall uppmuntras till fortsatt stöd särskilt inom demokrati/MR-området.

En större utvärdering av stödet genom svenska enskilda organisationer gjordes 1995, den s k Ridellrapporten. Den visade att trots hög grad av måluppfyllelse hade organisationernas verksamhet ofta inte någon bestående utvecklingseffekt. Ofta saknades fattigdomsinriktning. Organisationerna har bland annat som en slutsats av Ridellrapporten nu ökat inriktningen på kapacitetsuppbyggnad.

I länder som Vietnam och på sikt Kina och Laos kan svenska enskilda organisationer spela en roll för att främja framväxten av inhemska enskilda organisationer. Indien och Bangladesh mottar mest stöd från svenska enskilda organisationer - 55 Mkr 1997 motsvarande 33 procent av totalt utbetalda medel till Asien.

Några exempel: Rädda Barnen med en volym på 33 Mkr 1997 fokuserar på barns rättigheter i Vietnam, Bangladesh och Afghanistan. LO/TCOs Biståndsnämnd (25 Mkr) har ett brett samarbete med fackföreningsrörelsen med koncentration på Sydasiens. Andra viktiga organisationer är Diakonia, Forum Syd, Olof Palmecentret, Svenska Röda Korset och missionsorganisationerna.

De svenska enskilda organisationerna har fortsatt att spela en viktig roll i Asien. Den påbörjade omorienteringen mot demokrati och mänskliga rättigheter och mer långsiktig utvecklingseffekt bör fullföljas.

Miljö

Tretton av världens femton mest förorenade städer ligger i Asien. Floderna är tre gånger mer nedsmutsade än världsgenomsnittet. De senaste trettio åren har naturresurser som fisktillgång och skog halverats. Fenomenet "Asian Haze" visar på allvarliga brister i miljöpolicy och sanktioner mot miljöförstörande verksamhet.

Miljö och naturresurser har sedan 1980-talet varit ett viktigt område i det svenska utvecklingssamarbetet med Asien. 1997 utbetalades ca 300 mkr för miljöinsatser i Asien.

Till att börja med var skogsprojekten dominerande. I Vietnam och Laos låg fokus på industriskog, medan de stora byskogsprojekten i Indien var inriktade på landsbygdsbefolkningen.

Nu finns inga renodlade skogsprogram. Programmen i Vietnam och Laos har utvecklats från snäv skoglig inriktning till bredare program inriktade på hållbar produktion och integrerad markanvändning i högländsområden. I Indien ersattes byskogsprojekten med projekt för markvård, naturskogsskötsel och integrerad vattenresurshushållning. Andra projekt med inriktning på de produktiva naturresurserna är jordreformprojekt i Vietnam, forskning på skogsområdet, och kustzonsprojekt i Vietnam och regionalt. Sverige stödjer också regionala institutioner som Mekongkommissionen, Asian Institute of Technology, ICLARM (fiskeforskning mm) och ICIMOD (produktion i höglänta områden).

Efter FN:s miljökonferens har bristerna i u-ländernas miljöpolicy, lagstiftning och förvaltning uppmärksammats alltmer. Sida har under lång tid i Vietnam stött framväxten av policy på miljöområdet, och i både Laos och Vietnam stöds de nybildade miljömyndigheterna.

Stöd till den moderna sektorns miljöfrågor är av senare datum. Hälften av insatserna har gjorts i Kina, främst avseende luftmiljö i tätorter och industriutsläpp till vatten. Denna typ av insatser har också gjorts i medelinkomstländerna i Asien, framför allt i Thailand. Kreditfinansiering av större miljöprojekt har huvudsakligen avsett VA-anläggningar. Stöd till energieffektivisering, t ex i Vietnam, har lett till indirekta miljövinster.

Medvetandet om miljöproblemen har ökat i många länder i Asien. Indien och Thailand har t ex övergått till en politik för mer hållbart skogsbruk. Vattenbrist och allt kraftigare föroreningar, inte minst av luften, leder till ökad prioritering av t ex åtgärder för trafikmiljö och hushållning med vatten.

Sverige har god kompetens inom flera områden med miljöanknytning t ex energieffektivisering, avfallshantering, rening av industriellt avlopp,

mätning av luftkvalitet, miljökontroll av fordon och miljöanpassning av produktionsprocesser.

Miljöproblemen i Asien är växande och samtidigt har medvetenheten om dessa ökat. Baserat på svensk kompetens och erfarenheter bör ett växande samarbete eftersträvas både vad avser produktion och användning av mark och vatten i fattiga områden och inom den moderna sektorn. En sådan prioritering av miljö återfinns också i de landstrategier för utvecklingssamarbetet som utarbetats de senaste åren, exempelvis för Kina, Indien och Vietnam. Det framhålls också som ett viktigt område i samarbetet med Filippinerna, Pakistan, Indonesien och Laos. Miljö bör också vara ett viktigt arbetsområde för svenska enskilda organisationer, och är ett lämpligt område för regionala insatser i Asien.

Infrastruktur och projektfinansiering

Ekonomisk och social utveckling kräver uppbyggnad av infrastruktur, och det rör sig om stora belopp. Det beräknas att det årliga behovet av investeringar i infrastruktur i u-länderna uppgår till 200 miljarder dollar årligen.

De största projekten i det svenska samarbetet i Asien har varit kraftverk som Kotmale i Sri Lanka (1,7 Mdr SEK) och Uri i Indien (3,4 Mdr). Just dessa har helt eller delvis finansierats från landramar. Men huvuddelen av finansieringen av större infrastrukturprojekt har skett i form av krediter, huvudsakligen sk u-krediter.

Sedan u-krediter infördes i början av 1980-talet har den totala utlåningen till Asien uppgått till 9,8 Mdr SEK. Med en subvention på ca 35 procent har utbetalningarna från biståndet uppgått till sammanlagt 3,6 Mdr.

Asien har stått för 60 procent av de totala utlåningen genom u-krediter. Av de tio länder i Asien som beviljats lån svarar Kina och Indien för 43 respektive 39 procent. Därefter följer Thailand och Pakistan. För 1997 var u-krediterna till Asien 160 Mkr, varav 75 Mkr finansierades från biståndsanslaget. Av sex krediter gick fyra till Kina.

Sedan 1980 har energisektorn svarat för 42 procent av krediterna till Asien, huvudsakligen i Indien. 31 procent har gått till telesektorn, mest till Kina. Härnäst kommer industri och miljö med 7 respektive 4 procent. 1997 användes två krediter för medicinsk utrustning, två för miljö, en för navigationsutrustning och en för en utvecklingsbank.

Sedan 1994 har projekt också kunnat finansieras med sk biståndskrediter. Dessa har 80 procent gåvoelement och kan användas för projekt i fattiga länder som inte kan få u-krediter samt för projekt även i medelinkomstländer inom t ex sociala sektorer som inte ger

intäkter. Bara några få projekt har hittills finansierats. Av tre projekt 1997 på sammanlagt 48 Mkr avsåg två Asien (förbättring av småskalig infrastruktur på landsbygden i Bangladesh och lantmäteriutrustning till Filippinernas jordreformprogram).

Förutsättningarna har gradvis ändrats för finansiering av infrastruktur inom utvecklingssamarbetet. De internationella överenskommelserna avseende u-krediter skärptes 1992. Kommersiellt lönsamma projekt utesluts. Det innebär att huvuddelen av projekten inom energi och tele (som varit de dominerande sektorerna i den svenska kreditgivningen) inte längre kan finansieras med u-krediter. Samtidigt har nya former för projektfinansiering utvecklats på den privata marknaden. Många tidigare statliga verksamheter inom tele, energi, vatten och transport har privatiserats, och med hjälp av olika finansiella arrangemang sköts verksamheten av privata entreprenörer. Den offentliga finansieringen är numera en relativt liten del av den totala finansieringen av infrastruktur i Asien.

Då uppkommer i stället behov av nya finansieringsformer. En sådan är garantier. Genom att t ex Sida ställer en garanti mot politiska eller andra risker kan stora infrastrukturprojekt med privat marknadsfinansiering bli av som annars inte skulle kommit till stånd.

I detta nya läge har regeringen godkänt ett förslag från Sida om nya former för projektfinansiering. Syftet skall vara att inte göra en strikt uppdelning mellan olika finansieringsformer (kredit, gåva, garanti) utan att "så långt möjligt anpassa finansieringsformen efter situationen i landet och projektets karaktär"(budgetpropositionen 1998). Detta innebär också ökade möjligheter att lämna obundna krediter. De nya formerna för projektfinansiering håller nu på att prövas i praktiken.

En viktig fråga när det gäller nya finansieringsformer är hur den nationella finansmarknaden fungerar i u-länderna. Denna sektor ges nu ökad uppmärksamhet i det svenska utvecklingssamarbetet (se avsnitt 3.2).

Det är viktigt att i det svenska utvecklingssamarbetet nu pröva nya former för projektfinansiering. Goda kontakter mellan Sida och näringslivet har upprättats och kan ytterligare utökas. Garantiinstrumentet ger möjlighet för Sida att lyfta av t ex politiska risker som annars kan förhindra produktiva investeringar i infrastruktur i Asien.

Sociala sektorer

Stöd till sociala sektorer är viktigt ur fattigdomssynpunkt men har bredare effekter. I budgetpropositionen för 1998 sägs följande om stöd till utbildning (motsvarande kan sägas om hälsovård):

"Utbildning för alla är centralt för att göra kunskap tillgänglig också för de marginaliserade, men också för att främja framväxten av en demokratisk kultur och underlätta de fattigas deltagande i den ekonomiska utvecklingen. Utbildningen av kvinnor har stort genomslag på både deras egen, familjens och barnens levnadsstandard. Kvinnor med utbildning och arbete föder färre barn och barnen får bättre hälsa och utbildning. Att förbättra barnens möjligheter, framför allt genom fullbordad skolgång, utgör den viktigaste investeringen i en nations framtid. Länder med god primärskola har bevisat högre tillväxt."

Den ekonomiska utvecklingen har haft olika effekter på olika befolkningsgrupper och regioner. Kvinnors situation har inte förbättrats i samma takt som mäns, en del har fått en sämre position. En viktig förutsättning för att människorna skall kunna delta i den ekonomiska och sociala utvecklingen är investeringar i kunskap och hälsa.

Det svenska utvecklingssamarbetet inom de sociala sektorerna i Asien uppgick 1997 till totalt 634 Mkr (*Sidas utvecklingssamarbete. Statistisk sammanställning 1997*). Undervisning är den största sektorn med 239 Mkr, därefter kommer hälsovård med 189 Mkr.

De största satsningarna inom de sociala sektorerna i det svenska utvecklingssamarbetet i Asien har gjorts i Bangladesh och Indien. I Bangladesh lever hälften av befolkningen i fattigdom. Den förväntade livslängden har sedan 1960 stigit med 30 procent men ligger ändå på bara 56 år (*Human Development Report 1997*). Spädbarnsdödligheten har under samma tid halverats, men 85 barn av 1.000 dör ändå före ett års ålder. Läskunnigheten bland vuxna har stigit med 50 procent sedan 1970 men bara 37 procent är ända läskunniga (1994). Med en allt större befolkningstäthet (1.260 personer per kvadratkilometer inom 25 år!) måste produktiviteten öka inom jordbruket och industriproduktionen fortsätta att öka. För detta krävs stora satsningar framför allt inom de sociala sektorerna.

Det svenska stödet till Bangladesh fokuseras på kvinnornas situation. Stödet koncentreras till hälsa och undervisning. Ambitionen är att ge stöd i nära samarbete med andra givare till sammanhållna nationella sektorprogram. Stöd ges också till lokala enskilda organisationer inom de sociala sektorerna. I Indien har stödet gått ut på att få fler flickor in i skolarbetet och att förbättra näringsituationen för flickor i skolåldern.

I Sri Lanka avslutas ett långvarigt och lyckosamt stöd till undervisningssektorn. I Vietnam stöds experiment med nya former för

primärhälsovård och också reformer inom hälsopolitiken. I det svenska stödet till asiatiska medelinkomstländer inriktas en del av kunskapsöverföringen på att nyttiggöra t ex svenska kunskaper inom socialförsäkring. I Laos övervägs ett långsiktigt stöd till den svagt utvecklade utbildningssektorn.

Utvecklingen inom de sociala sektorerna kommer att vara viktig i Asien även i framtiden. Stöd till reformer som ger fattiga tillgång till utbildning och hälsa bör fortsatt dominera. Gradvis ökande insatser förutses inom områden som socialförsäkring, pensionssystem och utbildningsplanering.

Humanitärt bistånd och konfliktlösning

1997 utbetalades 149 Mkr till Asien i humanitärt bistånd. Största mottagaren var Afghanistan med 69 mkr..

I Asien finns akuta konflikter (t ex Afghanistan, Sri Lanka), latent konflikter (t ex Kashmir) och potentiella konflikter (t ex Kina/Taiwan, Nord/Syd Korea). Några länder kan stå inför kraftiga politiska förändringar (t ex Nordkorea, Burma).

Sverige är en av de större givarna i Afghanistan. Stödet dit illustrerar väl att det svenska humanitära biståndet har ett brett användningsområde. Sverige finansierar insatser för långsiktig utveckling inom utbildning, hälsa och jordbruk. Stöd ges också i form av kortsiktigt katastrofbistånd t ex krigssjukvård. Stöd kan övervägas till den politiska processen. I Afghanistan liksom i Kambodja och Laos är miniröjning ett viktigt insatsområde.

I landstrategin för Sri Lanka lyfts stöd till konfliktlösning och fredsbyggande fram som ett huvudområde för stöd. Insatser kan göras såväl genom stöd till dialog mellan parterna i konflikten, genom stöd till enskilda organisationer på MR-området eller genom humanitära insatser och insatser för återuppbyggnad för civilbefolkningen i områden där militär konflikt pågår.

Flyktingar från Burma har sedan länge fått humanitärt stöd från Sverige. De senaste åren har humanitärt stöd, huvudsakligen i form av livsmedel, lämnats till Nordkorea.

I länder som Nordkorea, Afghanistan, Burma och Kambodja har det varit viktigt med en nära samverkan mellan svenska politiska åtgärder och planeringen av det humanitära stödet.

Sverige har en ställning som gör att vi uppfattas som neutrala i olika konflikter. Samtidigt är det svenska biståndet ovanligt flexibelt och kan genom snabba beslut sättas in där det behövs. Sverige bör fortsätta att ge stöd till att förebygga konflikter och lindra konflikter och

naturkatastrofer, och det är viktigt att vi också har beredskap att snabbt ge stöd till positiva processer för t ex konfliktlösning när tillfälle ges.

Regionala insatser

I Asien finns ett flertal politiska och sektoriella organisationer för regionalt samarbete, varav den viktigaste kanske är ASEAN. Vidare finns regionalt samarbete i form av formella och informella nätverk. En viktig aktör är Asiatiska utvecklingsbanken.

Sida har nyligen gjort en översyn av behov av och prioriteringar avseende stöd till regionala insatser i Asien. Tidigare stöd har huvudsakligen avsett miljöområdet, främst genom Mekongkommissionen, och utformats som ett komplement till det bilaterala samarbetet. Stöd till regionala insatser uppgick 1997 till 63 Mkr.

Den tidigare fokuseringen på miljöområdet bör fortsätta. Flera miljöproblem är gränsöverskridande och vissa är potentiella konflikthärdar. Stöd har främst lämnats till uthållig användning av naturresurser som skog och vatten. I framtiden bör också stöd till t ex regionalt samarbete avseende luftföroreningar och miljöpolitik kunna bli aktuellt. Den svenska resursbasen avseende den moderna sektorns miljö kan nyttiggöras bättre än hittills.

Ett annat viktigt område för insatser bör vara demokrati och mänskliga rättigheter. Huvuddelen av de insatser som Sverige stöder är nationella, men i vissa fall är regionala insatser mer lämpligt. En regional enskild organisation kan vara mindre sårbar än nationella. Och vissa problem, exempelvis avseende barns och kvinnors rättigheter, är likartade i regionen. Sida bör också fortsätta att stödja regionala forskningsprojekt avseende demokrati och mänskliga rättigheter.

På forskningsområdet finns ofta fördelar med regionalt stöd. Nationella forskare kan utbyta erfarenheter och dra nytta av varandras starka områden och det kan skapas en kritisk massa av forskarkapacitet för gemensamma insatser. Den nya kunskap som produceras kan lättare spridas genom att det finns regionala nätverk. Vissa forskningsfrågor är också sådana att de kräver ett regionalt perspektiv och samarbete. Förutom stöd på miljö- och demokratiområdet ges för närvarande regionalt stöd till forskning om energi.

Härutöver kan regionalt stöd vara lämpligt i speciella fall, exempelvis insatser mot produktion och spridning av narkotika eller IT-frågor.

Ett nytt område är samverkan mellan Europa och Asien inom ramen för ASEM (Asia Europe Meeting). Detta konkretiseras efterhand i olika samarbetsprojekt. Sverige har bidragit till att finansiera fyra projekt,

varav tre med medel från utvecklingssamarbetet (rådgivning till den finansiella sektorn, MR-seminarium samt Asia-Europe Foundation, ASEF). En strategi borde utvecklas för det svenska agerandet och finansiering av projekt inom ramen för ASEM.

Sammanfattningsvis bör alltså stöd till regionala insatser fokuseras på miljöområdet och också MR/demokrati. Sida bygger upp särskild kapacitet i regionen för att arbeta med dessa områden. I specifika insatser, t ex på forskningsområdet, kan ett regionalt arbetssätt ibland vara lämpligt. En strategi för ASEM-insatser behövs.

Kunskapslyft

I Sidas budgetunderlag för 1999 föreslås en kraftfull satsning på kunskapsintensivt utvecklingssamarbete. Grunden för en varaktig utveckling är att samarbetslandet har egen kompetens och fungerande institutioner. Kompetens krävs också för att landet skall kunna delta i det internationella samarbetet och hänga med i den snabba utvecklingen av informationssamhället. För att ett mer kunskapsintensivt utvecklingssamarbete skall komma till stånd behöver också det svenska samhället vara bättre rustat att delta i det internationella samarbetet.

I Asien är kompetensnivån relativt hög i delar av samhällena och förutsättningarna för att tillgodogöra sig ny kunskap ofta god. De biståndsformer som uttalat bygger på vår kunskap förekommer särskilt mycket i Asien.

En sådan biståndsform är *kontraktfinansierat tekniskt samarbete*. Den typiska insatsen består i att en svensk organisation eller konsult under 1-2 år bistår mottagarorganisationen med utbildning och rådgivning med ett relativt snävt preciserat uppdrag. Mottagaren bekostar själv en del av projektet, i första hand de lokala kostnaderna. Genom denna biståndsform kan svenska kunskaper inom ett särskilt område, som efterfrågas av samarbetsländerna, på ett enkelt sätt göras tillgängliga.

Under 1997 utbetalades 138 Mkr för tekniskt samarbete, varav 67 Mkr avsåg Asien. De viktigaste insatsområdena de senaste åren har varit miljö, fysisk planering, transporter och tele. Störst volym hade samarbetet i Kina, Filippinerna och Thailand. Tekniskt samarbete är en lämplig biståndsform i många medelinkomstländer, som själva kan utforma och driva projekt.

En annan biståndsform som inriktas på kompetensuppbyggnad är *internationella kurser*. Kurserna hålls i Sverige under 2-6 veckor. De spänner över ett femtontal områden såsom energi, tele, offentlig

förvaltning, miljö, hälsovård och MR/demokrati, och kursutbudet omfattar mer än 50 olika kurser.

Det totala budgeterade beloppet 1997 var 113 Mkr för internationella kurser, varav 43 Mkr avsåg Asien. De senaste åren har Asien stått för 38 procent av de ca 2.000 kursdeltagarna. Flest deltagare kommer från Vietnam, följt av Filippinerna, Kina, Indien och Malaysia. Genom aktiva åtgärder från Sida har andelen kvinnor bland kursdeltagarna från Asien ökat från 2 procent 1980 till 29 procent den senaste treårsperioden.

Deltagarna i kurserna är personer som har ansvarsfulla befattningar i sina hemländer och som kan tillgodogöra sig kursinnehållet. De exponeras samtidigt för Sverige och svensk kultur och kompetens, vilket kan ha långsiktigt positiva effekter för fortsatt samarbete mellan samarbetslandet och Sverige. Sida föreslår i sitt budgetunderlag för 1999 en betydande ökning av anslaget för internationella kurser.

Ett av de viktigaste sätten att långsiktigt öka ett lands kompetens är att främja *forskning*. I Asien har forskning inom utvecklingssamarbetet avsett tre länder - Indien, Sri Lanka och Vietnam. Dessutom har regionala insatser finansierats, exempelvis på energiområdet och avseende marin miljö. I Indien, som har en god egen forskningskapacitet, har tyngdpunkten legat på att få fram forskningsresultat av intresse för Indien, andra u-länder och Sverige. I Sri Lanka, där samarbetet daterar sig till 1976, har fokus varit att bygga forskningskapacitet inom ett flertal områden. Nu görs där en större satsning på IT-området. I Vietnam inriktas samarbetet på hälsa, naturresurser och ekonomiska och sociala reformer.

På senare tid har ett nytt arbetssätt börjat prövas i forskningssamarbetet med Asien. Ett samarbete kan bedrivas mellan ett forskningsråd i Sverige och motparter i samarbetslandet. Samarbetet finansieras av Sida men sköts helt och hållet av parterna själva. Sådant forskningssamarbete mellan jämbördiga parter planerades före kärnsprängningarna för Indien. Denna typ av merjämbördigt samarbete borde kunna övervägas för länder som Kina, Thailand, Indonesien och Filippinerna.

Forskningssamarbete och även det övriga svenska utvecklingssamarbetet bygger på att det finns svenska institutioner, organisationer och personer som är förtrodda med internationellt arbete, som kan språk, som kan verka i andra miljöer och som kan förmedla sina kunskaper på ett effektivt sätt. *Internationaliseringen av Sverige* behöver öka, också för utvecklingssamarbetets behov i Asien.

Flera universitet har satt igång program för ökad utbildning och forskning om Asien. Sida föreslår i budgetunderlaget för 1999 bland annat särskilda åtgärder för kompetensutveckling av den svenska resursbasen, och att fler unga människor skall engageras i

utvecklingssamarbetet. En utökning föreslås t ex av antalet sk biträdande experter, volontärer genom enskilda organisationer och studenter på sk Minor Field Studies (MFS), fältarbete i anslutning till uppsatsskrivande. Vidare föreslår Sida stipendier för att täcka resekostnader och del av studiemedel för att öka antalet svenska studenter som studerar i Asien, Afrika och Latinamerika, och att även studenter från dessa områden skall uppmuntras studera i Sverige. Programmet har utarbetats tillsammans med Högskoleverket och kallas Linneaus. Idag läser bara 1 procent av de svenska studenter som studerar utomlands vid universitet i Asien.

Ömsesidighet

Studentutbyte, forskningssamarbetet, internationella kurser i Sverige och kultursamarbete är tydliga exempel på aktiviteter som främjar kontakter och relationer mellan Sverige och andra länder. I själva verket innehåller nästan allt bilateralt utvecklingssamarbete inslag av sådan ömsesidighet. Tydligast är ömsesidigheten i samarbetet med våra grannstater i Östersjön. Rening av utsläpp från kuststäderna i Baltikum innebär att vår egen närmiljö förbättras.

Även i utvecklingssamarbetet med Asien finns tydliga inslag av ömsesidighet. Det gäller t ex forskningssamarbetet, där en svensk och indisk forskare kan samverka för att få fram ett gemensamt forskningsresultat. Insatser för att förbättra miljön i de stora länderna i Asien, t ex genom att utsläppen av freon minskar, förbättrar även miljön i Sverige. Främjande av export från Sri Lanka till Sverige kan ge svenska konsumenter billigare varor. Marknadsöppning genom u-krediter har gett svenska företag försprång på den kinesiska marknaden. Start Syd-programmet och Swedfund främjar svenska företagssamarbeten med företag i Asien. Omfattningen är dock liten. En grundlig analys av förutsättningarna för samverkan i några länder skulle kunna lägga en ny grund för expansion.

Karakteristiskt för Asien är att ett aktivt utbyte förekommer helt utan stöd från utvecklingssamarbetet. Utvecklingssamarbetet kan bidra till att öka antalet kontakter. Förhoppningen är att sådana kontakter skall leda till mer långvariga relationer som fortsätter utan statligt finansiellt stöd. Stöd till ömsesidighet är ofta inte stort finansiellt (det ligger i målet att främja hållbara relationer) men kräver relativt stora administrativa insatser från Sida och ambassaderna.

Sammanfattningsvis är ömsesidighet ett framträdande drag i utvecklingssamarbetet med Asien. Nya former för att främja

ömsesidighet bör utvecklas och prövas med flera länder i syfte att på sikt bygga upp jämbördiga relationer.

4 Svenskt utvecklingssamarbete med Asien - en utblick

Tre skäl för fortsatt utvecklingssamarbete

Det finns åtminstone tre starka skäl att bedriva ett fortsatt utvecklingssamarbete på hög nivå med Asien: fattigdomen, möjligheterna att nå resultat i utvecklingssamarbetet och vårt eget långsiktiga intresse av fördjupade relationer med ett Asien statt i snabb utveckling.

Närmare tre fjärdedelar - av världens fattiga - en miljard människor - lever i Asien. Det är i sig skäl nog. Även länder med förhållandevis god egen förmåga att bedriva bra utvecklingspolitik behöver både finansiella resurser och ny kunskap för utveckling av nya metoder och institutioner för att åstadkomma långsiktigt varaktig utveckling.

Utvecklingssamarbetet i Asien är på det hela taget effektivt. De är ett andra viktigt skäl för fortsatt och utbyggd utvecklingssamarbete. De stora studier som gjorts om biståndets effektivitet visar att länder med stark egen utvecklingspolitik och högt sparande inte bara utvecklas snabbare utan också tillgodogör sig bistånd och investeringar bättre. Det finns stor efterfrågan på nya kunskaper, idéer och teknologi. Här kan svenskt utvecklingssamarbete göra stor nytta i synnerhet vad gäller att bygga de institutioner som är en förutsättning för långsiktig utveckling mot de mål som det svenska utvecklingssamarbetet syftar till att främja.

Det tredje skälet för utvecklingssamarbete med Asien är att det är bra för Sverige. Inte genom att vi ger bundet bistånd, utan därför att utvecklingssamarbetet är en viktig del av Sveriges internationella relationer och vårt globala ansvarstagande i exempelvis miljöfrågor. Sverige har därför nytta av goda och täta relationer med länderna i Asien. Den rådande krisen får inte skymma det faktum att många av länderna i Asien har en betydande potential. Utvecklingssamarbete är ett sätt att bygga upp fördjupade relationer med merparten av länderna i Asien med sikte på varaktiga jämbördiga relationer.

Utvecklingssamarbetets inriktning

Utgångspunkten för utvecklingssamarbetet är *fattigdomsbekämpning*. En miljard människor, en tredjedel av befolkningen, lever i absolut fattigdom. Hur sedan fattigdomen skall bekämpas beror helt på situationen i det enskilda landet. I Vietnam är den grundläggande reformprocessen viktigast. Genom den skapas möjlighet till den långsiktiga tillväxt som är en förutsättning för fattigdomens utplånande. I Indien och Bangladesh är Sveriges primära roll att tillföra kvalitet i de stora fattigdomsprogrammen. Sri Lanka är ekonomisk utveckling, säkerhet och fred viktigast. I Kambodja och Afghanistan riktas stödet direkt till den fattiga landsbygdsbefolkningen. I Filippinerna stöds bl a landets jordreform. Fattigdom är liksom jämställdhet, demokrati och miljö också ett tvärgående perspektiv som ingår i planering och utformning av huvuddelen av alla insatser i utvecklingssamarbetet i Asien.

Ett genomgående drag i Asiensamarbetet är också *reformperspektivet*. En erfarenhet från krisen i Sydostasien är att det ekonomiska miraklet inte var felfritt. Det behövs fortsatta reformer inte minst när det gäller den finansiella sektorn, skuldhantering, spelregler för den privata sektorn och rättsfrågor. Sverige bygger i likhet med andra givare, inte minst Världsbanken, upp en kapacitet för att hantera dessa frågor. Vi har redan arbetat i t ex Vietnam med uppbyggnad av rättssektorn och banksektorn, men ökade insatser behövs, inte minst i förebyggande syfte i länder som inte drabbats hårt av krisen. Ett huvuddrag i vårt framtida utvecklingssamarbete i Asien bör vara stöd till *reformer och institutionsuppbyggnad*. I de fattiga länderna behövs reformer inom utbildning och hälsa så att de fattiga, inte minst kvinnor, kan nås till rimlig kostnad och ges möjligheter att delta i utvecklingen. I länder som Kina, Vietnam, Laos och Mongoliet krävs breda reformer av hela samhället, från den tidigare centralstyrda modellen till mera öppna socialt medvetna marknadsekonomier. I medelinkomstländerna i Öst- och Sydostasien är fortsatta reformer nyckeln till förnyelse.

Ett område som ökat kraftigt bland annat genom att länderna i Asien genomför privatisering av tidigare offentliga monopol inom t ex tele och energi är *projektfinansiering* med olika kombinationer av privat och offentlig finansiering. Sida prövar nu nya instrument för sådan finansiering, t ex garantier.

Även utifrån reformperspektivet är stöd till *demokrati och mänskliga rättigheter* en given prioritet. De länder i Sydostasien som har haft mer demokratiska styresformer tycks också ha klarat krisen bäst. Frågan om rättssamhälle gäller mycket mer än hur en ekonomi fungerar bättre med klara rättsregler. Det finns en stark koppling till individens allmänna

rättigheter och vikten av att bygga upp ett samhälle som är öppet och där ansvar kan utkrävas av makthavarna. En viktig del av utvecklingssamarbetet i Asien riktas därför på uppbyggande av demokratiska samhällen där individens rättigheter respekteras. Ett sätt att stödja en sådan utveckling är att medverka i uppbyggnaden av rättsväsende och andra institutioner, ett annat är stöd till svenska enskilda organisationer och lokala enskilda organisationer i uppbyggnad av kritiska röster och ett fungerande civilt samhälle. Särskild vikt läggs vid kvinnors och barns grundläggande rättigheter.

Det humanitära stödet, utöver stöd till naturkatastrofer, inriktas på de grundläggande förutsättningarna för en demokratisk samhällsutveckling. Genom stöd till konfliktförebyggande åtgärder och till insatser som stärker konfliktlösning och uppbyggnad av politiskt hållbara lösningar kan grunden läggas för uppbyggnad av stater där det kan ske långsiktig tillväxt och en demokratisk samhällsutveckling.

Även i fråga om utvecklingssamarbetet inom de *sociala sektorerna* finns ett tydligt reformperspektiv. Svenskt stöd till de stora utbildnings- och hälsoprogrammen i Indien och Bangladesh inriktas på kvalitetsfrågor och nya institutionella lösningar. Kvinnors rätt och möjligheter att delta i den ekonomiska utvecklingen är också en tydlig profil. Stödet till de sociala sektorerna är också ett sätt att stödja ekonomisk utveckling för fattiga grupper t ex bland minoritetsfolken i Laos eller bönderna i Afghanistan.

Miljö är redan ett viktigt samarbetsområde med ett flertal länder i Asien. Det gäller såväl institutionsuppbyggnad och regelverk som insatser för ett hållbart utnyttjande av produktiva naturresurser och för att förhindra negativa miljöeffekter som vatten- och luftföroreningar. Stöd till den moderna sektorns miljö ökar. Utökade regionala insatser är en annan viktig möjlighet. I Sverige finns ett institutionellt och teknologiskt miljökunnande som utgör en viktig resurs i våra framtida relationer med länderna i Asien.

Utvecklingssamarbetet i en svensk Asienstrategi

Inriktningen av det svenska utvecklingssamarbetet stämmer väl med flera områden som framstår som viktiga i utarbetandet av en svensk Asienstrategi: ekonomisk utveckling och livskvalitet, demokrati och mänskliga rättigheter, jämställdhet, reformer och institutionsutveckling, näringslivsutveckling, forskning, miljö och ömsesidighet. Utvecklingssamarbetet med Asien bör särskilt inriktas på dessa områden.

En huvudfråga för Asienstrategin är hur Sverige kan *bredda och fördjupa relationerna med Asien*. Som framgått tidigare finns det många aspekter av utvecklingssamarbetet som stödjer en utveckling mot utbyggda relationer.

Hela utvecklingssamarbetet grundar sig på att vi i Sverige ska medverka med våra idéer och erfarenheter i ett annat lands utveckling och samhällsuppbyggnad. När undervisningsprogrammet i Sri Lanka planerades var det idéer från det svenska undervisningsväsendet och människor från detta som utformade stödet, tillsammans med sina motparter i Sri Lanka. I undervisningsstödet har ingått samarbete mellan svenska institutioner och lankesiska motparter, t ex inom specialundervisning. Detta samarbete förutses fortsätta även efter det att det generella stödet till undervisning nu avslutas. De institutionella kontakterna består.

Utöver detta självklara faktum att utvecklingssamarbetet i sin helhet leder till breddade och fördjupade relationer kan några biståndsformer lyftas fram som särskilt leder till samarbete som har tydlig karaktär av *ömsesidighet*.

Forskning är ett sådant område. Forskningsproduktionen har utvecklats snabbt i ett antal länder i Asien. En nu grund för samarbete växer fram. I utvecklingssamarbetet med Asien ingår forsknings-samarbete med Indien, Vietnam och Sri Lanka. Nu diskuteras utökningar av samarbetet med Vietnam och Sri Lanka och eventuellt samarbete med nya länder som Kina och Indonesien där inslaget av ömsesidigt intresse av nya forskningsresultat framhävs. Sida har föreslagit en fördubbling av det totala forskningssamarbetet inom tre år.

När det gäller *näringslivsutveckling och investeringar* i infrastruktur finns det ett tydligt svenskt intresse av att svenska företag och svensk utrustning skall nyttiggöras i utvecklingssamarbetet. Ett område med tillväxtpotential är miljöområdet. Genom ökade satsningar på den privata sektorns utveckling i Asien och nya former för projektfinansiering kan denna form av ömsesidighet förstärkas. Ett särskilt Start Asien-program skulle kunna ge möjligheter för flera mindre och medelstora företag att utvecklas i Asien.

För svenska konsultföretag finns ett stort utrymme att i det tekniska samarbetet, som är bundet till upphandling i Sverige, få kontakt med nya kunder och marknader i Asien. Detta gäller främst medelinkomstländer, där det inom ramen för de utvecklingsbehov som prioriterats i landstrategier och motsvarande finns möjlighet att etablera många nya kontakter. Även här är miljöområdet ett växande område, men man kan också förutse insatser på nya områden som socialförsäkring och pensionssystem.

En ökning av *handeln* mellan Sverige och länderna i Asien är av ömsesidigt intresse. För utveckling av svensk export finns ett betydande svenskt statligt stöd utanför utvecklingssamarbetet, och utvecklingssamarbetet har också direkta positiva effekter på den svenska exporten. Däremot har inte så mycket gjorts för att utveckla billig och bra import från utvecklingsländerna till Sverige, som samtidigt har positiva effekter på deras utveckling av den egna exporten. Handelsfrämjande insatser finns med i Sidas arsenal och Sida har gjort en utredning om *handel och miljö* som ger några idéer. Möjligheterna att utveckla området bör undersökas, också som ett led i att främja koherens i Sveriges och EUs agerande gentemot Asien. Ökade kontakter mellan Exportrådet och Sida vad gäller t ex export av miljöteknologi är en annan viktig möjlighet.

Ett viktigt och ökande område i utvecklingssamarbetet är insatser för att *lägga grunden för utbyggda relationer*. Relationer är till syvende och sist något som finns mellan människor. Och genom utvecklingssamarbetet kan ett nät av mångfaldiga kontakter främjas. Sida föreslår nu att ökat stöd lämnas för att främja sådana relationer.

I detta ingår exempelvis utökade kontakter mellan gymnasieungdomar i Sverige och i andra länder, ett utökat studentutbyte och större möjligheter för svenska studenter att läsa och skriva uppsatser i länder i Asien. Unga människor skall också få ökade möjligheter att arbeta som volontärer och biträdande experter. Genom initiativ som dessa skapas nya förutsättningar jämbördiga relationer. Liknande idéer framförs i Högscoleverkets just framlagda utredning *Utbildning och forskning för strategisk internationalisering* (1998).

På mer professionell nivå finns i *de internationella kurserna* ett mycket värdefullt sätt att exponera människor i aktivt yrkesliv i Asien för Sverige och svenska erfarenheter. Den av Sida föreslagna ökningen framstår som angelägen. Detsamma gäller det av Svenska institutet administrerade *expertutbytet* mellan länderna i Asien och Sverige.

Kulturutbyte ger tillfälle till kontakter som präglas av jämbördighet och ömsesidighet. Idag är samarbetet i Asien mycket begränsat. En ny grund skulle kunna läggas genom ett särskilt program för kultursamarbete med Asien.

Sammanfattningsvis är utvecklingssamarbetet till sin natur ett viktigt instrument för att främja relationerna mellan Sverige och Asien. Nya initiativ behövs och en väg är att utöka de biståndsformer som särskilt främjar breddade och fördjupade relationer, och unga människors kontakter med Asien.

Referenser

- Asian Development Bank, 1997, *Emerging Asia*. ADB, Manila.
- Dollar, David et al, 1998, *Rethinking Aid*, World Bank
- Cassen, Robert et al, 1986, *Does Aid Work*. Clarendon Press, Oxford.
- Högskoleverket, 1998, *Utbildning och forskning för strategisk internationalisering*. Högskoleverket, Stockholm.
- Ljunggren, Börje, 1986, "Swedish Goals and Priorities", i Pierre Fruhling (red.), *Swedish Development Aid in Perspective: Policies, Problems and Results since 1952*. Almqvist och Wiksell International, Stockholm.
- , 1996, "Japanese and Scandinavian Development Assistance: A Comparison of the Philosophy and Objectives of Two Pillars of the ODA Structure". Tatsuro Matsumas och Lincoln Chen (red.), *In Pursuit of Common Values in Asia - Japan's ODA Charter Re-evaluated*. Tokai University Press, Tokyo.
- Markensten, Klas, 1967, *Svensk u-hjälp idag*. Almqvist & Wiksell/Gebbers Förlag, Stockholm.
- OECD, 1996, *Sweden - Development Co-operation Review Series No 19*. Development Assistance Committee, OECD, Paris.
- SIDA, 1994, *Staten och Marknaden*. SIDA, Stockholm.
- SIDA & Sida, anslagsframställningar och budgetunderlag.
- , 1996 och 1997, *Sidas utvecklingssamarbete. Statistisk sammanställning*.
- , Landstrategier för Bangladesh, Filippinerna, Indien, Kambodja, Kina, Laos, Sri Lanka och Vietnam.
- Statens offentliga utredningar, 1977, *Sveriges samarbete med u-länderna*. Betänkande av biståndspolitiska utredningen. Utrikesdepartementet, Stockholm.
- Stiglitz, Joseph, 1998, Statement on the East Asian Crisis. World Bank, Washington D C. 15 januari.
- UNDP, 1997, *Human Development Report*. UNDP, New York
- Utrikesdepartementet, 1992, *In Support of Asian Development*. Utrikesdepartementet, Stockholm
- , budgetpropositioner. Utrikesdepartementet, Stockholm.
- /Sida, *Sveriges internationella utvecklingssamarbete 1997 - verksamhetsåret 1995/96*. Utrikesdepartementet & Sida, Stockholm.
- World Bank, 1994, *The East Asian Miracle*. World Bank, Washington.
- , 1998, *World Development Indicators 1998*. World Bank, Washington.

Sveriges akademier och Asien – dagens situation och framtiden¹

Thommy Svensson

1 Historiens vingslag

Asien och Europa är inte två kontinenter utan en – den eurasiatiska. Europa upptar en femtedel av landmassan och har en femtedel av befolkningen, Asien fyra femtedelar. De olika delarna har haft kontakter sedan urminnes tider. Dessa finns nedärvda i språkliga likheter, i synnerhet de indoeuropeiska, och ett blandat genetiskt arv som påvisar omfattade kontakter långt före historiskt dokumenterad tid.

Ett medvetande om Asien – begreppet tillkom under romersk tid, men man visste inte hur stort det var – har funnits inom ledande samhällsskikt i Europa ett par tusen år. Karavanvägarna var pulsådern. De europeiska ostindiska handelskompanierna gjorde att sjöfarten tog över under 1700-talet. Då tog det sex månader för ett brev från Indien att nå Stockholm och närmare ett år att forsla last från Kina till svenska ostindiska högkvarteret i Göteborg.

¹ Jag är ensam ansvarig för analysen och de förslag som framförs. Studien har gjorts för Utrikesdepartementet i anslutning till arbetet med en svensk Asienstrategi. Uppdraget har varit att ge konkreta förslag till åtgärder på det akademiska området, som kan bidra till att befrämja Sveriges kontakter med Asien i ett långsiktigt perspektiv. Med begreppet Asien avses i detta sammanhang länderna öster om Indus, som innefattar vad som i dagligt tal brukar kallas Syd-, Sydöst- och Östasien (där de två sistnämnda regionerna ofta tillsammans benämns Stillahavsasien). Väst- och Centralasien ingår inte i studien. UD:s referensgrupp för en svensk Asienstrategi samt Högskoleverkets referensgrupp för internationaliseringsutredningen, som överlämnades till utbildningsministern i maj 1998—i vilka jag ingått—har diskuterat förutsättningarna och möjligheterna för Sveriges framtida position. De har båda bidragit till att stimulera tankarna och påverkat de förslag som framförs. Ett särskilt tack riktas till Bent Jörgensen, som bistått med materialinsamling och statistiska bearbetningar.

Sedan dess har kontinenten vuxit sig mycket mindre. Ångfartyg, järnvägar och telegraf krympte för drygt hundra år sedan avstånden på ett aldrig tidigare skådat sätt. Flyget gör det idag möjligt på tio timmar att förflytta sig från Stockholm till Beijing och på tretton timmar till Singapore. Satellittelefoni och Internet gör det möjligt och självklart att kommunicera tvärs över kontinenten på bråkdelen av en sekund.

Dessa förändringar har successivt påverkat människornas föreställningar om sig själva, sin omgivning, historien och framtiden. De har genom kollektiva processer utmejslats till olika världsbilder på olika delar av kontinenten; världsbilder vilka genom historien sällan hunnit med den tekniska utvecklingen. Ursprungligen byggde anpassningen till omgivningen på den äldre generationens förmedling av erfarenheter inom familjen, släkten och lokalsamhället. Universiteten som började organiseras i Europa på 1200-talet ändrade på detta. De blev en spjutspets för systematiskt organiserad reproduktion av gångna tiders erfarenheter och producerade samtidigt nya kunskaper, som spelade en avgörande roll för den europeiska teknologiska och mentala expansionen över världen från 1500-talet och framåt.

Jämbördighet

Samtidigt var det i Asien som de första teknologiska landvinningarna gjordes, vilka ändrade mänsklighetens utveckling. Det var inte bara framställningen papper och boktryckarkonsten (som revolutionerade de europeiska universitetens kunskaps spridning) och krutet och masugnen (som utgjorde grunden för den industriella revolutionen), utan också större system i form av transporter som utnyttjade rörliga broar, kanaler och vägar, en marknadsekonomi grundad på användning av papperspengar och oceangående handel tack vare kompassen. Utan dessa innovationer, som gjordes i Kina, hade de vetenskapliga och industriella revolutionerna i Europa fördröjts avsevärt, kanske rentav varit otänkbara.

Europeiska resenärer till Asien under 1500- och 1600-talen talade fulla av beundran om det tekniska kunnande, de levnadssätt och högt utvecklade civilisationer de fann i öst. Den första brittiska expeditionen till Kina 1636 sände hem rapporter om ett gammalt kejsardöme överflödande av rikedom, statsklokhets och teknisk skicklighet. Franska jesuiter tecknade de följande decennierna en beundrande bild av Kina, som fick stort inflytande på västkontinentens världsbild. En av dess utmejslare var Voltaire, som vid mitten av 1700-talet höll lovtal över Kinas samhällsinrättningar och ansåg Kina vara världens visaste imperium.

Liknande berättelser lämnades av europeiska resenärer till Sydostasien vid samma tid. De noterade en uppseendeväckande hög läskunnighet i regionen, kvinnors framträdande position inom handel och näringsliv och en längre livslängd än i Europa tack vare bättre hygien, hälsosammare kosthåll och verksamma medicinska kunskaper.

Linnés lärjungars resor under 1700-talet innebär att Sverige tillhör de första länder som genomförde vetenskapliga undersökningar i Asien på empirisk grund. En av de mest kända är Carl Peter Thunberg, som var den förste att systematisera den japanska floran. År 1788 skrev han att den japanska civilisationen var överlägsen den europeiska. Där fanns inget passsvång och inga interna tullar. Jordbruket var rikt och välskött. Vägarna var utmärkta. Lagarna efterlevdes. Artighet och renlighet var dygd. Thunbergs lärjunge Carl Fredrik Hornstedt levde i Jakarta (dåvarande Batavia) 1783-84, där han skrev hem att han kände sig mera hemma bland kineserna i staden än bland sina holländska kollegor.

Överlägsenhet

Vid denna tid var Asien och Europa inte nödvändigtvis olika. Fram till senare hälften av 1700-talet möttes kontinentens två delar som gelikar. Européerna fick anpassa sederna dit de kom.

Detta står i kontrast till den europeiska världsbild som uppstod i kolonialismens följe under 1800-talet. Kiplings välkända ord, att "Öst är öst och väst är väst, och aldrig mötas de två", fångade essensen i en ny övertygelse att det fanns en oöverstiglig skillnad mellan Europa och Asien. Upplysningstiden, de materiella framstegen och den europeiska expansionen innebar att den asiatiska världen började betraktas som underlägsen och fundamentalt annorlunda.

Denna idé inplanterades i dåtidens bildade européers världsbild av 1800-talets ledande filosofer och sociala tänkare – Montesquieu, Adam Smith, Richard Jones, Friedrich Hegel, den västerländska historievetenskapens fader Leopold von Ranke, och samhällsvetenskapernas okrönte konung Karl Marx. De gav alla en bild av ett orörligt och efterblivet Asien med despotiska och moraliskt förkastliga stater, som stod på en lägre nivå än de europeiska. Dessa tänkare saknade erfarenheter av Asien och var okunniga och fördomsfulla. Men de spelade en avgörande roll när det gällde att rättfärdiga och intellektuellt underbygga den koloniala expansionen.

Tron på Europas överlägsenhet grundades på ett nytt, *evolutionistiskt* sätt att se på historien och samhället. Nyckelordet var "framsteg", vilket var liktydigt med teknologins och det rationella förnuftets seger över naturen. Med denna utgångspunkt var det möjligt att skönja ett mönster i

historien, som grundläggande sett utvecklades i riktning mot högre former av social organisation och mänsklig existens. Europa – och dess kulturella utpost i Nordamerika – låg först. Områdena bortom Västerlandet befann sig på lägre nivåer. Det var följaktligen nödvändigt att överföra förutsättningarna för utveckling dit – kapital, institutioner, kunskap och värderingar.

En ny tid

Denna världsbild överlevde kolonialismens sammanbrott. Den var fortfarande framträdande i Sverige under 50-, 60-, 70- och första hälften av 80-talet, då många nationella självförståelse innebar att Sverige var den samhälleliga evolutionens krona och att världen behövde Sverige som modell. Då sammanfördes oftast länderna utanför Västerlandet i en gemensam kategori kallad "u-länder" (förkortningen samlade vad liberalerna kallade "utvecklingsländer" och marxisterna kallade "underutvecklade" länder, som båda vilade på en evolutionistisk samhällssyn). U-länderna fanns i den "tredje" världen". Den "andra" världen var de kommunistiska/statssocialistiska staterna i Östeuropa. Sverige ingick i den "första" världen, ledde utvecklingen och gav "u-hjälp" till dem som behövde hjälp för att utvecklas.

Denna världsbild har raserats de senaste tio åren. Sverige har ställts inför en rad problem, sociala omvälvningar och ett kulturellt diversifierat samhälle, som halkat en bit ned från toppskiktet i världens välståndsliga. Vi sitter inte längre i det globala förarsätet, utan har blivit ett land bland många andra. Tidsandan kännetecknas av osäkerhet och pessimism till följd av en fortfarande brist på insikt om våra särdrag och begränsningar. Vi behöver omdefiniera vår roll och skaffa oss en annan syn på omvärlden för att kunna fungera i en mera komplicerad och kosmopolitisk värld. Sida-chefen Bo Göransson har nyligen sagt att det gäller "att fylla vakuumet mellan det internationella engagemang som utgår från åsikten att 'världen behöver Sverige' och den internationalisering som motiveras av ... att 'Sverige behöver världen'." ²

Asiens återkomst

Samtidigt som Sverige har fallit något tillbaka, har länderna i Öst- och Sydostasien genomgått en genomgripande ekonomisk, social och kulturell omvandling med en snabbhet världen inte tidigare upplevt. Från

² *Göteborgs-Posten & Sydsvenska Dagbladet*, 21/4 1998.

krigets ruiner har Japan rest sig till en världsledande industriell position. Landet har idag världens tredje största ekonomi, efter USA:s och EU:s.

Singapore, Hongkong och Taiwan har idag starkare ekonomier än flertalet europeiska länder. Sydkorea och "u-länderna" Malaysia, Thailand och Indonesien har haft världens högsta tillväxtsiffror under två årtionden. När den nuvarande krisen tvingat fram en bättre anpassning av ländernas finansiella och politiska institutioner till det globala systemet, är bedömare ganska eniga om att utvecklingen har förutsättningar att kunna fortsätta.

Härtill kommer Kina med 1,3 miljarder människor. Landet har under många år redovisat en fenomenal ekonomisk tillväxt, som om siffrorna är korrekta och uthålliga på längre sikt kommer att förändra världsekonomin. Hongkong återbördades till Kina 1997. Detsamma skall ske med Macau 1999. Då avslutas formellt tvåhundra års europeisk dominans i Asien. Regionens ledare och intellektuella talar om framtiden som Drakens Århundra. Stillahavsasiens historiska återkomst kan förväntas få paralleller de kommande årtiondena. Näralligande är Indien, som är världens största demokrati med nästan en miljard människor. Landet har haft en tillväxt kring 7% på senare år och redan är en av världens största ekonomier.

Samtidigt är Asien en region som hyser allvarliga olösta problemen, som kan riskera att få allvarliga konsekvenser för hela mänskligheten. Det gäller potentiella militära konflikter, stora miljöproblem och auktoritära former av ledarskap som kan komma att efterapas i andra delar av världen.

Detta gör att det ligger i Sveriges egenintresse att fördjupa kontakterna och bredda relationerna med regionen, både för att utnyttja de växande marknaderna för att befrämja vårt eget välstånd och för att bidra till framväxten av ett öppet och utåtriktat Asien, som har bättre möjligheter att lösa sina problem.

Den nya världsordningen

Utvecklingen i Asien har inneburit att en ny världsordning uppstått med tre globala centra – Europa, Nordamerika och Stillahavsasien. Svenska och europeiska ledare och intellektuella har haft betydande svårigheter att förhålla sig till detta, eftersom den evolutionistiska världsbilden innebar att Europa under många årtionden grovt underskattade Asiens utvecklingspotential.

Många i vår del av världen betraktar fortfarande Asien med misstänksamhet, där korrupcion, brutala affärsmetoder, barnarbete, bristen på välfärdsinrättningar, protektionism och avsaknad av

mänskliga rättigheter riskerar att få allvarliga konsekvenser för Europas ekonomi och samhällen. Ett växande antal bedömare uppfattar emellertid Asien som en möjlighet, där europeiska företag kan skaffa sig större marknadsandelar, där europeiskt tänkande och kultur har fortsatt stora bidrag att ge, och där vi kan lära oss förnyelse och indirekt därmed också mer om oss själva.

Denna positiva värdering låg bakom Europakommissionens nya Asien-strategi 1994, som placerade Asien högre än tidigare på EU:s dagordning. I kombination med Asiens intresse av balansera USA:s inflytande i regionen ledde detta till inrättandet av *Asia-Europe Meeting*. ASEM I – det första toppmötet på stats/regeringschefsnivå mellan de 15 EU-länderna och de 10 ledande staterna i Stilla-havsasien – hölls i Bangkok i mars 1996, och ASEM II i London i april 1998. ASEM III är planlagt till Seoul hösten 2000, och ASEM IV till Europa 2002, möjligen i Köpenhamn eller Madrid.

Tillkomsten av ASEM innebär ett stärkande av det svagaste, tredje benet i den triangel kring vilken världspolitiken och världsekonomin idag roterar – i tillägg till det atlantiska benet mellan Europa och Nordamerika och stillahavsbenet mellan Amerika och Asien inom ramen för APEC.

De nya europeisk-asiatiska samarbetet

Från europeisk sida är avsikten att ASEM-samarbetet först och främst skall stärka EU:s globala politiska position samt ge det europeiska näringslivet bättre tillgång till Asiens marknader. Samtidigt råder det samstämmighet om att för att uppnå detta fordras också ett utbyggt intellektuellt, kulturellt och mellanfolkligt samarbete.

Detta slogs fast bl a i den rapport om orsakerna till att Europas industrier halkat efter USA:s och Japans på den asiatiska marknaden, som presenterades vid EU-toppmötet i Dublin i december 1996 av EU:s Competitiveness Advisory Group under ledning av Percy Barnevik. Rapporten hävdar att Europa har ett stort attitydproblem och satsar för litet på att bygga upp mänskliga kontakter. Asien betraktas fortfarande som en exotisk och främmande plats av många företag. Det gäller för dem att våga direktinvestera och för deras länder att skicka dit sina studenter att lära språken.³

Detta s.k. "tredje spår" – vid sidan av det politiska och det ekonomiska – har efter ASEM I fått substans snabbare än få kunde ana. Det är det enda som hittills fått en permanent ASEM-institution – *Asia-*

³ *Financial Times*, 12/12 1996.

Europe Foundation, ASEF – som bildades vid det gemensamma utrikesministermötet i januari 1997 och till vilken alla ASEM-länderna bidrar finansiellt. ASEF:s uppgift är att stödja och organisera kulturellt, intellektuellt och mellanfolkligt samarbete mellan Asien och Europa. Syftet är att bidra till att råda bot på den okunnighet, misstänksamhet och brist på kontakter mellan de civila samhällena, som präglat förhållandet mellan de två regionerna sedan världskrigets slut.

Det är det "tredje spåret" som tydligast åtskiljer det europeisk-asiatiska samarbetet från APEC, som hittills helt fokuserat på det ekonomiska området – handel, investeringar och teknologiskt samarbete. Först vid APEC:s Vancouver-möte 1997 framfördes förslag om att utvidga agendan till det akademiska området och det civila samhället. Denna dimension sattes på ASEM:s dagordning redan vid starten.

ASEM är en historisk milstolpe. Dess inrättande innebär att ett förhållande präglat av koloniala erfarenheter har ersatts av en nygammal anda jämställdhet. Nyckelorden är partnerskap, förståelse och ömsesidigt lärande. Mot bakgrund av tidigare historiska erfarenheter – liksom mot bakgrund av den tid och de ansträngningar som fordrats för att bygga upp ett väl fungerande samarbete mellan Europa och USA med likartade kulturer – står det klart att det är fråga om en mycket stor utmaning.

Det är belysande för Sveriges fortfarande bild av världen att ASEM-samarbetet framväxt, t o m de asiatisk-europeiska toppmötena, förbigåtts med nära nog total tystnad i svenska medier och inte alls nämnts i den offentliga debatten. Detta indikerar just hur stor utmaningen är.

2 Behov för framtiden

Det är mot denna bakgrund som en framtidsorienterad svensk Asienstrategi måste utformas. Utgångspunkten är att den asiatiska utmaningen djupast sett inte är materiell och industriell, utan mental och intellektuell. Detta innebär att akademierna har en nyckelroll att spela i formandet av Sveriges framtida relationer med regionen.

För att Sverige skall kunna interagera på ett intelligent och slagkraftigt sätt med Asien, effektivt utnyttja de möjligheter regionen erbjuder samt delta i den europeiska dialogen med världens tredje maktblock fordras fyra ting som är relaterade till verksamheten vid landets universitet och högskolor:

- åtgärder för att öka Sveriges *Asienmedvetande* –grundkunskaperna om Asien bland allmänheten måste förbättras för att ge politisk legitimitet åt och befärja ett folkligt deltagande i kontakterna och dialogen med regionen

- åtgärder för att förstärka Sveriges *Asienerfarenhet* – fler medborgare måste stimuleras att vistas och arbeta i Asien, och fler asiater att verka i Sverige, för att ackumulera en social och kulturell kompetens, som förbättrar våra möjligheter att framgångsrikt agera med och i regionen
- åtgärder för att förbättra Sveriges *Asienkunnande* – landets tillgängliga expertkunskaper om de asiatiska samhällena, deras politik och ekonomi och kultur, måste breddas och fördjupas
- åtgärder för att förbättra *Asiensamverkan* mellan Sveriges olika aktörer.

Asienmedvetande

Trots att Sveriges export till Asien idag är större än den till Nordamerika, spelar regionen en undanskymd roll i svenska beslutsfattaresh och medborgarnas världsbild. De mänskliga rättigheterna i Kina och annorstädes tilldrar sig ibland betydande och passionerad uppmärksamhet, liksom den pågående omvälvningen i Indonesien. Men den generella uppmärksamhet Asien ges är liten. Detta är en följd av årtionden av självtillräcklighet, Asiens geografiska avlägsenhet och Sveriges avsaknad av direkta koloniala erfarenheter. Tidningar, radio och TV ger Asien litet utrymme, eftersom de vet att allmänhetens intresse är litet. Och i bristen på mediabevakning gör att intresset förblir litet.

Åtgärder behövs för att stimulera och stärka den allmänna kunskapsnivån. Det är inte fråga om expertkunskaper, utan raka och enkla baskunskaper som leder till ett naturligt igenkännande och därmed förståelseberedskap – skillnaderna mellan konfucianism och buddism, var Singapore ligger, vilken del av ett kinesiskt namn som är efternamnet, att Angkor Wat och Borobodur ingår i världskulturarvet, att kunna äta med pinnar, osv.

Ett program med snabbkurser, t ex organiserade av de frivilliga bildningsförbunden, skulle sannolikt ha mycket begränsad effekt. Vad som behövs är ett långsiktigt verkande program, som ser till att en allmän kunskap om Asien blir till en normal del av en god medborgares repertoar och att regionen därigenom inte förblir ett exotiskt ställe utan en naturlig del av världen att förhålla sig till. Det land som hittills mest framgångsrikt åstadkommit detta är Australien, varifrån lärdomar kan hämtas.

I tillägg till utbildningen vid universitet och högskolor, som behandlas mer detaljerat senare, bör målgrupperna i en handlingsplan vara (1) offentliga och privata beslutsfattare, (2) media och (3) skolorna.

När det gäller *beslutsfattarna* är den breda uppläggnings av arbetet med UD:s asienstrategi ett viktigt steg. Den stora referensgruppen, de många delstudier som görs och de många hearings som hålls markerar tydligt att statsmakten fäster avseende vid behovet av en större Asienberedskap. När utredningen presenteras, kommer den att kunna få medierna att uppmärksamma en ny fas i Sveriges relationer med Asien och därmed hjälpa till att bryta det självförstärkande ointresset inom journalistiken och bland allmänheten.

Det är angeläget att utredningsarbetet följs upp på ett sätt, som bibehåller ett Asienmedvetande bland beslutsfattare och media. UD bör fortsätta att i samarbete med olika institutioner och organisationer regelbundet anordna hearings med svenska och internationella analytiker om samtida frågor i Asien med svenska implikationer. Det är också viktigt att de kontakter och det nätverk mellan företrädare för olika delar av samhället som etablerats i anslutning till utredningen vidmakthålls och utvidgas.

När det gäller *medierna*, är ett av de bästa sätten att förbättra kvaliteten i nyhetsbevakningen att stödja de journalister som har börjat intressera sig för Asien, inte minst till följd av den pågående finanskrisen och den turbulens denna förorsakat. Ett sätt vore att inrätta ett strategiskt stipendieprogram för journalister, som önskar förbättra sina kunskaper och skaffa förstahandserfarenhet från regionen. Stipendierna bör vara välbetalda nog att bli attraktiva och prestigefyllda. De skulle möjliggöra för Asien-intresserade journalister att ta tjänstledigt 1-6 månader för att resa till Asien och/eller knyta sig till ett ledande akademiskt institut för Asienstudier i Europa, USA eller Australien för förkovran genom bra bibliotek och genom att ingå i en välutvecklad intellektuell miljö med högklassiga föreläsningar, goda seminarier och många forskare, inte minst från Asien. Förhoppningsvis kunde detta leda till att SVT och Sveriges Radio tog sitt public-service ansvar och stationerade ytterligare korrespondenter i Asien.

Sveriges *skolor* arbetar idag mycket med vårt lands immigrant-kulturer. Bland dessa är de asiatiska förhållandevis marginella. Ökad kontakt för svenska elever med kulturer som endast i begränsad utsträckning är företrädade i Sverige skulle vara ett viktigt komplement till och kunna fördjupa den skolning i mångkulturalism som pågår. Internet öppnar möjligheter. Erfarenheterna från Australien indikerar att skola-till-skola samarbete kombinerat med lärarutbyte är ett bra sätt att utveckla bättre förståelse och respekt mellan asiatiska och västerländska kulturer. I Australien har sådana twinning-programmes i regel haft en språkkomponent, som inte skall resultera i språkfärdighet men hjälpa elever att få förståelse för radikalt annorlunda språkliga strukturer och grundläggande koder för tvärkulturell kommunikation. Sett från Sveriges

horisont är lärarutbildningen vid Lärarhögskolorna av central betydelse i sammanhanget. Här borde ett strategiskt stipendieprogram liknande det föreslagna för journalister ha positiva effekter på lång sikt.

Asienerfarenhet

Det är viktigt att fler svenskar får erfarenhet av att leva och arbeta i Asien, i tillägg till dem som redan är verksamma inom de större företagen, utrikesförvaltningen och biståndsorganisationerna. Det viktigaste medlet för att åstadkomma detta är en förstärkt satsning på studentutbyte på universitets- och högskolenivå.

EU:s studentutbytesprogram har på bara några år gjort tiotusentals svenska ungdomar hemmastadda i Europa. Av de 17.000 svenska studenter som läsåret 1996/97 tog möjligheten att studera utomlands med egna studiemedel, reste 62% till Europa, 31% till Nordamerika och endast 1% till Asien.⁴ Skall Sverige kunna hävda sig inom ramen för den nya internationella världsordningen, är det nödvändigt att dessa proportioner ändras.

Obalansen är inte bara ett svenskt problem utan ett europeiskt. Richard Holbrooke, den amerikanske Bosnien-medlaren, har sagt att USA:s styrka inte vilar på militära och ekonomiska resurser, utan på de amerikanska universiteten. Dessa är världens nav för högre utbildning och ger USA stora konkurrensfördelar, eftersom det är här en långsiktig grund byggs upp för bl.a. framtida affärskontakter. År 1985 läste 20.000 studenter från Öst- och Sydostasien vid amerikanska universitet. Tio år senare var siffran nästan 260.000 – att jämföras med 50.000 vid universitet inom EU, av vilka 90% återfanns i Tyskland, Storbritannien och Frankrike.

Högst sannolikt kommer svenska och europeiska företags behov av att direktinvestera i Asien att öka till följd av omstruktureringen som nu sker i finanskrisens spår. Detta innebär att rekrytering av första klassens lokala chefer—och vidareutbildning av dessa—blir ett ännu viktigare konkurrensmedel. Detta stärker ytterligare karriärmöjligheterna inom svenska och europeiska företag med verksamhet i Asien för asiater som utbildats i väst. Skälet är inte främst att de är billigare än expatrioter, utan att de har möjlighet att röra sig obehindrat i både västerländska som asiatiska miljöer och har de lokala nätverk och personliga förbindelser som är en förutsättning för framgång i regionen.

Svenskar och européer som vill ta sig in på den växande asiatiska arbetsmarknaden kommer att behöva speciella nisch-kunskaper eller

⁴ Högskoleverkets Internationaliseringsutredning, maj 1998.

måste göra sig besväret att skaffa högre utbildning i Asien och lära sig ett asiatiskt språk. Och det omvända förhållandet kommer att gälla för asiater, som önskar att söka sig en arbetsmarknad i Europa och Sverige, när asiatiska investeringar i större skala kommer till vår del av världen.

Mot denna bakgrund bör en av de viktigaste komponenterna i en svensk Asienstrategi vara att kraftigt öka studentutbytet mellan Sverige och strategiska länder i Asien. Härigenom kan i ett längre tidsperspektiv skapas ett mer ändamålsenligt ramverk för politisk, ekonomisk, social och kulturell interaktion. Målet bör vara att åstadkomma ett nätverk av unga akademiker med erfarenhet från och frändskap med varandras länder. Dessa personer kommer att göra karriär i respektive del av kontinenten. Några av dem kommer i sinom tid att få höga offentliga ämbeten eller ledande befattningar inom näringslivet och akademierna och bli oljan som smörjer maskineriet för det framtida svensk-asiatiska samarbetet.

Förstärkt studentutbyte är inte bara centralt för näringsliv, bistånd och offentlig förvaltning, utan för utvecklandet av svensk internationell kompetens på ett bredare plan. Det handlar inte bara om att förvärva speciella färdigheter utan om att samtidigt lära öppenhet, förståelse och respekt för andra folk, värderingar och levnadsmönster. Med detta följer en ökad insikt om relativiteten i våra egna nationella förhållanden, som förstärker möjligheterna till att kunna arbeta framgångsrikt på det internationella planet.

Asienkunnande

En förstärkt och breddad uppbyggnad av kvalificerat kunnande om Asien och dess länder är nödvändig för att:

- möta näringslivets, akademiernas och övriga samhällssektors snabbt ökande kunskapsbehov
- ge svenska myndigheter och beslutsfattare en stabilare grund för de svåra moraliska och politiska beslut som måste tas när det gäller ökad handel, investeringar och kontakter med auktoritära regimer
- förbättra möjligheterna i anslutning till kontakterna med Asien att med grund i svenska och nordiska värden befrämja fred, rättvisa, demokrati, och mänskliga rättigheter.

Kvalificerade kunskaper i Sverige om Asien finns i synnerhet inom utrikesförvaltningen, större företag och, när det gäller vissa länder och problemställningar, biståndssektorn. Därtill har akademierna ett övergripande ansvar att vidmakthålla och utveckla en högt kvalificerad, forskningsbaserad Asienexpertis, vilken genom utbildning som ges vid

universitet och högskolor systematiskt bidrar till att bygga upp specialiserat asienkunnande i samhällets tjänst.

Akademiernas asienkunnande har utvecklats positivt de senaste tio åren. I takt med att Asiens internationella betydelse ökat, har satsningar av regering, forskningsråd och enskilda lärosäten frambringat en mer samtidsförankrad forskning och undervisning på samhällsvetenskaplig grund, som vuxit fram som alternativ till den humanistiskt-språkliga tradition, vilken länge dominerade vid universiteten. Den kvalificerade, samtidsorienterade kunskapsresurs som nu finns – tio professorer med samhällsvetenskaplig och lika många med humanistisk inriktning specialiserade på Asien samt en handfull centra för Öst- och Sydöstasien-studier – har många lakuner och är ofta beroende av enstaka personer för sin verksamhet. Men det har likväl skett en påtaglig förbättring, som utgör en grund att bygga vidare på.

Initialt är det särskilt viktigt att ge strategiskt stöd åt forskarstuderande och unga nydisputerade, som skall förse Sverige med Asienexpertis under nästa århundrade. Som det svenska systemet för högre utbildning och forskningsfinansiering numera är utformat, finns det jämförelsevis små finansieringsmöjligheter skraddarsyddas för forskarutbildning om det samtida Asien från samhällsvetenskapliga och humanistiska perspektiv, vilken är en utbildning som till sin natur är kostsam.

I tillägg till utbildning av forskare kommer Sverige att behöva fler människor som kombinerar ett asienkunnande med yrkeskunskaper som ingenjör, ekonom, administratör, advokat, revisor, läkare, agronom eller diplomat. Det är här USA har stora fördelar i sina kontakter med Asien till följd av de områdesstudieprogram ("area studies programs"), som funnits vid de ledande amerikanska universiteten sedan årtionden. Dessa har givit studenter möjlighet att kombinera utbildning i ett asiatiskt språk, och i asiatisk politik, ekonomi, historia och kultur, med sin yrkesutbildning. Program av detta slag har börjat sättas upp vid några av de svenska universiteten. Men nuvarande kapacitet och inriktning är inte tillräcklig för att tillgodose framtida behov.

En uppbyggnad av svensk akademisk expertis med internationell slagkraft om Asien fordrar investeringar i institutioner och karriärvägar. Innan förslag till konkreta åtgärder ges, skall den nuvarande situationen analyseras närmare och sättas in i ett större europeiskt perspektiv. Detta kommer att ske i nästa avsnitt.

Asiensamverkan

Frånsett det samarbete som förekommer mellan ambassader, exportråd och näringsliv, agerar svenska aktörer och intressenter i hög grad på egen hand i Asien. Detta gäller inte minst universitet och högskolor, vars representanter reser runt i regionen utan samordning och undertecknar avtal om samarbete med asiatiska motparter, som ofta visar sig svåra att fylla med substans till följd av bristande resurser. Detta gör det angeläget att vidta åtgärder som understödjer ökad nationell samordning och arbetsdelning.

Därtill att fordras ett större mått av samverkan mellan aktörer från olika samhällssektorer i syfte att uppnå synergieffekter som bidrar till att öka Sveriges synlighet i Asien. Akademierna är här en hittills underutnyttjad resurs. Akademisk verksamhet har generellt sett mycket hög status i Asien – inte minst i officiella sammanhang – där det också förekommer betydligt tätare relationer mellan universitetsinstitutioner och regeringar, ministerier och näringsliv än vi är vana vid i Sverige och Europa. Akademierna har hittills inte utnyttjats aktivt i syfte att höja Sveriges profil i Asien, t.ex. i anslutning till större uppvaktningar, delegationsresor eller stats- och ministerbesök.

En framtida svensk Asienstrategi bör följaktligen innehålla åtgärder som kan stimulera till ökad samverkan mellan akademierna, näringslivet och de politiska och diplomatiska aktörerna. Detta inte bara i syfte att skapa mera ändamålsenliga utbildningsprogram vid universiteten, utan också för att dra ömsesidig nytta av de olika parternas speciella profiler och kontaktytor i Asien, inte minst som dörröppnare.

För näringslivet finns t.ex. ett stort område för samverkan med de tekniska högskolorna relaterad till tillämpad naturvetenskaplig forskning och teknologiutveckling i Asien. Sveriges tekniska högskolor håller f.n. på att etablera ett fastare samarbete med asiatiska systerinstitutioner, vilka är under stark utveckling i många länder. Här skulle ökad samverkan ge svenska företag i synnerhet inom högteknologiområdet nya rekryteringskanaler och bättre tillgång till lokal spetskompetens och lokala forskningsresurser i Asien.

På det politiska området har utrikesförvaltningen och SIDA på senare år i ökad utsträckning utnyttjat svensk akademisk expertis för sina bakgrundsanalyser. I takt med att handelshögskolorna och de samhällsvetenskapliga institutionerna vid universiteten bygger upp samarbete med motsvarande institutioner i Asien – vilka ofta är relaterade till olika tänk-tankar knutna till regeringarna – skapas möjligheter att etablera nya fora för dialog kring politiskt känsliga frågor, som inte kan tas upp på ett konstruktivt sätt i officiella sammanhang.

Hur står Sveriges akademier rustade för att kunna fylla dessa behov?
I följande avsnitt analyseras närmare dagens situation och resursbas.

3 Dagens situation

Den allmänna bilden

Den Asien-relaterade forskningens andel av Sveriges samlade forskning

Ett mått på Asienverksamhetens position vid universitet och högskolor är dess andel av forskningsanslagen, som fördelas av landets forskningsråd, forskningsstiftelser och andra offentliga forskningsfinansiärer. Detta är en viktig indikator därför att anslagen utdelas i konkurrens, vilket innebär att deras storlek avspeglar övergripande vetenskapliga prioriteringar, de olika forskningsområdenas inflytande och en kvalitetsbedömning.

Sida har nyligen kartlagt samtliga offentliga forskningsfinansiärers medelsutdelning under 1997/1998 till vad som i Sida:s språkbruk benämns "u-landsforskning". Termen inkluderar i detta sammanhang forskning om eller i samarbete med länderna i Asien, Afrika och Latinamerika samt studier av globala sammanhang. Kartläggningen visar att av de samlande anslagen på drygt 6.500 miljoner, gick 164 miljoner till detta område, dvs 2,5 %.

Fördelas de anslagen på de aktuella regionerna, får vi följande bild:

Afrika	66	
Asien	50	
Latinamerika	16	
globala studier	20	
diverse	12	totalt 164

Anslagen till den Afrika-relaterade forskningen är större än till den Asien-relaterade. Sida är den störste finansiären, som svarar för 70% av anslagen medan övriga 19 finansiärer tillskjuter 30%. Detta innebär att stödet till svensk forskning relaterad till länderna utanför Europa och Nordamerika fortfarande i mycket präglas av ett gammalt u-landstänkande. Endast knappt 0,8 % av Sveriges samlade

forskningsådsfinansiering går till Asien, vilket bl.a. skall jämföras med att 11,0 % av Sveriges export gick till Asien 1996. Denna strukturella obalans bör åtgärdas, om Sveriges konkurrenskraft skall kunna bevaras.

Forskningsfinansiärerna fördelar sina anslag utifrån inomvetenskapliga kriterier och peer-review. Inga statliga direktiv kan eller skall ändra på detta. Grundproblemet är att Asienspecialisterna inom forskarvärlden är få och oftast arbetar vid sidan av de olika vetenskapsområdenas huvudfårer. Denna marginalisering gör dem underrepresenterade i anslagsgivande organ och deras forskning vetenskapligt mindre konkurrenskraftig. En strategisk satsning behövs i form av karriärtjänster, som möjliggör för forskare specialiserade på Asien att etablera sig som ämnesföreträdare inom centrala vetenskapsområden och därmed få större inflytande i forskningsråd och forskningsstiftelser.

Asien-verksamhetens vetenskapliga och geografiska fokus

Vilka akademiska områden dominerar Asienaktiviteterna vid universiteten? En uppdelning av de 164 miljonerna på olika vetenskapsområden visar att största delen av anslagen går till naturvetenskaplig och teknisk forskning följda av samhällsvetenskaplig:

Naturvetenskap & teknik	75	
Medicin	29	
Samhällsvetenskap	43	
Humaniora	15	
Övrigt	2	totalt 164 ⁵

På uppdrag av STINT upprättade Centrum för Stillaohavsasienstudier 1995 en databas över landets akademiers samarbete med institutioner i Öst- och Sydostasien kallad *Swedish Academic Contacts with Pacific Asia Database (SACPAD)*. Denna har uppdaterats i början av 1998. En gissning är att databasen i bästa fall innehåller ca. hälften av de samarbeten som faktiskt pågår. Felkällorna är flera, varför endast större tendenser bör beaktas.⁶ Inte desto mindre ger de samma bild som

⁵ Ingen tid har funnits att i anslutning till denna studie försöka beräkna storleken på akademiernas egen finansiering i förhållande till anslagen från de offentliga forskningsfinansierade organen. Att den uppgår till betydligt större summor är klart.

⁶ SACPAD redovisar med nödvändighet minimisiffror. Åtskilliga projekt finns, som inte ingår. Därtill ges stora och små projekt lika vikt. Det är sannolikt att några av lärosätena dammsugit mer i sina lådor än andra. Generellt sett bör de

forskningsanslagen av var tyngdpunkterna ligger. Naturvetenskapligt och tekniskt samarbete dominerar följt av samhällsvetenskapligt, medicinskt och humanistiskt.

SACPAD ger också en fingervisning om med vilka länder i Öst- och Sydostasien, som samarbetet är starkast. Detta redovisas i tabell 1, som visar att kontakterna med Japan och Kina dominerar på ett markant sätt. De nio ASEAN-länderna ligger tillsammans på ungefär samma nivå som var och en av dessa.

Tabell 1. Antalet samarbetsrelationer med olika länder i Öst- och Sydostasien vid Sveriges akademier registrerade i SACPAD i april 1998

<i>Östasien</i>			
Japan		251	
Kina		216	
varav	Hongkong	24	
varav	Tibet	2	
Sydkorea		34	
Taiwan		23	524
<i>Sydostasien</i>			
Vietnam		65	
Thailand		52	
Singapore		29	
Malaysia		28	
Indonesien		26	
Filippinerna		22	
Laos		8	
Kambodja		2	
Brunei		–	
Burma		–	232

Källa: Centre for Pacific Asia Studies, Stockholm. Swedish Academic Contacts with Pacific Asia Database (SACPAD), april 1998.

Kommentar: Omfattar alla typer av samarbetsformer, benämnda "educational exchange", "project cooperation" och "research contacts". Naturvetenskap och teknik innefattar även lantbruksvetenskap. Siffrorna inkluderar även fristående forskningsinstitutioner, som inte finns medtagna i tabell 2.

mindre institutionerna haft lättare att svara, medan institutioner med omfattande verksamhet haft svårare att göra fullständiga inventeringar och lämna uttömmande svar. Detta innebär att (1) skillnader mellan individuella universitet och specialakademier inte nödvändigtvis avspeglar de faktiska styrkeförhållandena. samt att (2) avstånden mellan de stora och de små aktörerna i själva verket är större än vad siffrorna indikerar.

Asien-verksamhetens institutionella bas – samarbetsavtal, utbildningar och strategisk planering

Tabell 2 visar att högskolornas Asienkontakter är kraftigt koncentrerade till de fyra stora universiteten, som tillsammans med specialhögskolorna – Karolinska institutet, Kungliga Tekniska Högskolan och Handelshögskolan i Stockholm, Sveriges Lantbruksuniversitet i Uppsala och Chalmers tekniska högskola i Göteborg – står för nästan 85 % av det registrerade samarbetet. Även om de Asien-relaterade verksamheterna ännu är av ringa omfattning jämfört med dem relaterade till Europa och USA, har de internationellt mest orienterade lärosätena de senaste åren börjat uppgradera regionen i sin strategiska planering.⁷ Detta har lett till påtagliga förstärkningar, som gör att Sverige i dagsläget har hunnit betydligt längre än våra nordiska grannländer.

⁷ Detta framgår av den enkät som gjorts i anslutning till denna studie vid samtliga universitet och högskolor, på vilken den följande informationen bygger.

Tabell 2. Antalet samarbetsrelationer med institutioner i Öst- och Sydostasien inom olika akademiska områden vid Sveriges universitet och högskolor, april 1998

	natvet & teknik	medicin	samh vet	humanio- ra	gränsöver- skridande	ospec	TOTALT
<i>Allmänna högskolor</i>							
Lunds universitet	65	32	35	33	6	1	172
Göteborgs universitet	21	40	24	12	11	1	109
Uppsala universitet	30	18	40	5	3	3	99
Stockholms universitet	29	-	36	22	-	8	95
Luleå tekniska universitet	36	-	1	-	-	-	37
Umeå universitet	17	13	3	-	1	-	34
Linköpings universitet	8	7	1	4	10	-	30
Högskolan i Jönköping	-	-	4	-	-	-	4
Mälardalens högskola	1	-	-	3	-	-	4
Högskolan i Karlstad	1	-	1	-	1	-	3
Högskolan i Borås	-	-	1	-	1	-	2
Högskolan Dalarna	2	-	-	-	-	-	2
Högskolan i Växjö	-	-	-	-	-	2	2
Mitthögskolan	-	-	1	-	-	-	1
Högskolan i Skövde	1	-	-	-	-	-	1
<i>Specialhögskolor</i>							
KTH, Stockholm	34	-	-	-	2	-	36
Karol inst, Stockholm	6	24	-	-	1	-	31
Chalmers, Göteborg	21	-	4	-	1	-	26
SLU, Uppsala	14	-	-	-	3	-	17
Handels, Stockholm	-	-	11	-	-	-	11
TOTALT	286	134	162	79	40	15	716

Källa: Centre for Pacific Asia Studies, Stockholm. Swedish Academic Contacts with Pacific Asia Database (SACPAD), april 1998.

Kommentar: Omfattar alla typer av samarbetsformer, benämnda "educational exchange", "project cooperation" och "research contacts". Naturvetenskap och teknik innefattar även lantbruksvetenskap.

De stora universiteten

Lunds universitet – som enligt uppgifterna i SACPAD är det lärosäte som har det mest omfattande samarbetet med Asien – inledde utbyggnaden av sin Asienverksamhet på allvar 1984, då ett program inrättades för Öst- och Sydostasienstudier. Satsningen förstärktes 1994-1995, då universitetsledningen gjorde flera resor till regionen för att upprätta förbindelser. På denna grund sjuöptes 1996 en strategisk Asienplan syftande till en samlad insats för att etablera Lund som en av Europas ledande akademier för utbildning och forskning om samt utbyte med de stillahavsasiatiska länderna. Ambitionen är att systematiskt ställa denna kompetens till det omgivande samhällets förfogande.

Lunds satsning fick finansiellt stöd från regeringen i forskningspropositionen hösten 1996 till ett utvidgat Centrum för Öst- och Sydostasienstudier. Detta centrum är ett nätverksorgan med uppgift att samordna Asienverksamheten som bedrivs vid universitetets olika institutioner. Centrum stödjer särskilt forskning med samhällsvetenskaplig, ekonomisk och humanistisk inriktning, men skall även initiera och stimulera verksamhet inom andra områden, inte minst ämnesövergripande forskning. Centrum har även givits ett nationellt samordningsansvar, men det har ännu inte klarlagts hur denna uppgift skall genomföras. En strategiplan för den framtida verksamheten håller på att utarbetas.

Lund har för närvarande 17 utbytesavtal med universitet i Kina (inkl Hongkong), Japan, Taiwan, Singapore, Indonesien och Thailand. Universitetet är även koordinator för EU – China Higher Education Programme, som är inrättat för att bygga upp europeiska studier i Kina. Programmet har ett eget lokalkontor i Beijing och genomförs i regi av det s.k. Utrecht-nätverket, som består av 21 lärosäten i Europa.

Lund har ett efter skandinavisk måttstock starkt program i asiatiska språk. Det inkluderar kinesiska och japanska upp till 120 poäng, indonesiska och thai upp till 100 poäng samt kantonesiska 20 poäng. Därtill ges en speciell 40-poängs kurs i kinesiska för samhällsvetare. Kompetens finns även i javanesiska språket. I utbildningsutbudet ingår 20-poängs kurser i Japans, Kinas och Sydöstasiens historia. Höstterminen 1998 startar ett ambitiöst engelskspråkigt mastersprogram i Öst- och Sydostasienstudier på samhällsvetenskaplig grund, som avser utbilda specialister med goda språk- och områdeskunskaper. En betydande del av studenterna skall rekryteras internationellt. I projektet deltar lärare från nio av universitetets institutioner.

Stockholms universitets resurser är koncentrerade till Östasien. Här bildades 1984 ett Centrum för Stillahavsasienstudier som ett samhällsvetenskapligt komplement till den sedan länge etablerade Institutionen för orientaliska språk. Detta centrum fick resurser av regeringen i forskningspropositionen 1991. Enheten har inte haft samordnande funktioner på samma sätt som i Lund. Innevarande år har den – bl.a. som en reaktion på regeringens satsning i Lund – slagits samman med Institutionen för orientaliska språk och en strategiskt utvecklingsplan har utarbetats för de kommande tre åren. Målsättningen är bl.a. att kraftigare länka den sammanslagna institutionen till annan Asien-relaterad verksamhet vid universitetet i syfte att skapa en kritisk massa, som kan bära upp en utvidgad verksamhet.

Stockholm har bilaterala samarbetsavtal på rektorsnivå för lärar- och forskarutbyte med fem universitet i Japan, två i Kina samt ett vardera i Sydkorea och Taiwan. Därtill finns närmare ett 40-tal avtal på

institutionsnivå, som även inkluderar institutioner i Indien, Sri Lanka, Thailand, Filippinerna och Singapore.

Stockholm står starkast i landet när det gäller språk och områdesskrivna tjänster på toppnivå. Den nya Östasien-institutionen har professorer i Japans, Kinas och Koreas språk och kulturer och ger såväl grund- som forskarutbildning kring dessa länder. Därtill finns en samhällsvetenskaplig professur med inriktning på Östasien och särskild tonvikt på internationella relationer. Institutionen har redan en internationell slagkraft, som har möjlighet att kunna förstärkas ytterligare.

Vid Stockholms universitet finns sedan mitten på 80-talet den s.k. Östasienlinjen. Det är en magisterutbildning på 160 poäng avsedd att förbereda studenter för verksamhet, som fordrar kunskaper om Östasiens ekonomi, kultur och samhälle samt god praktisk färdighet i ett östasiatiskt språk. Huvuddelen av programmet utgörs av språk, som kombineras med realiakurser kring samhällsförhållanden, politik och ekonomi. I tillägg till koncentrationen på Östasien har Stockholm också ett program i indologi, inkluderande i språkstudier i hindi, upp till 120 poäng; även tibetanska erbjuds upp till 40 poäng.

I Stockholm finns även *Handelshögskolan*, som bedriver en förhållandevis omfattande Asienverksamhet koncentrerad till dess European Institute for Japanese Studies, som bildades 1992. Detta institut har en internationell etablerad position på sitt område och har nyligen börjat utvidga sina aktiviteter också till Kina. I fokus för verksamheten står Japans och Östasiens ekonomier och samhällen. Särskild vikt läggs även vid frågor som rör relationerna mellan Asien och Europa.

Handels har formella samarbetsavtal med Keio Business School och Hitotsubashi University i Japan, Yonsei University i Sydkorea och National University of Singapore. Därtill förekommer studentutbyte med Asian Institute of Management i Filippinerna samt med Beijing och Hongkong. Institutet har nyligen öppnat ett eget kontor i Tokyo.

På utbildningsområdet ges inom ramen för den internationella ekonomutbildningen kurser i Japans och Östasiens ekonomi, affärliv och politik om sammantaget 15 poäng. Dessa kurser är även öppna för studenter från Stockholms universitet, KTH, Karolinska institutet och Uppsala universitet. För näringslivet ges på uppdrag kortare, skräddarsydda kurser.

Vid *Göteborgs universitet* finns liksom i Lund ett Centrum för Öst- och Sydöstasienstudier. Detta bildades i lös form 1985, fick institutionell status 1990 och har sedan 1996 ett praktiskt samordningsansvar för universitetets Asienverksamhet. I styrelsen ingår representanter för samtliga fakulteter samt Chalmers. Centrums mandat utvidgades 1997

till att också inkludera Sydasien. Enheten fyller en paraplyfunktion, som integrerar ett 30-tal lärare och forskare vid olika samhällsvetenskapliga och humanistiska institutioner samt Handelshögskolan.

Göteborg har samarbetsavtal på rektorsnivå med ett antal lärosäten i Öst- och Sydostasien – tre i Japan, två i Kina, två i Malaysia och ett i Singapore. Därtill finns en mängd bilaterala avtal på institutionsnivå – inte minst på det medicinska området – vilka inkluderar ett tiotal institutioner i Indien. Kring flera av de större avtalen förekommer samarbete med universitetet i Oslo.

Centrum i Göteborg har en samhällsvetenskaplig profil med tyngdpunkt också på Sydostasien. Det erbjuder samtidsorienterade kurser om Öst- och Sydostasien på sammanlagt 40 poäng och ger även kortare praktiskt inriktade språkkurser på elementär nivå, vilka alternerat mellan malajiska, japanska, thai och kinesiska. Innevarande termin ges för första gången vietnamesiska. Kurserna är avsedda för dem som önskar kombinera en yrkesinriktad grundutbildning med områdeskunskaper om Asien. Centrum deltar även med områdesinriktade moment i Handelshögskolans internationella civilekonomutbildning med specialisering på Japan. Handels har även sedan 1996 ett speciellt MBA-program för kinesiska studenter anordnad på uppdragsbasis i samarbete med institutioner i Kina. När det gäller språkutbildning ger Göteborgs universitet japanska upp till 120 poäng och kinesiska upp till 40 poäng. Kring Sydasien finns sanskrit upp till 80 poäng och ges även en 10-poängs kurs i Indienkunskap med humanistisk inriktning.

En långtidssyftande Asien-strategi håller för närvarande på att utarbetas, där samverkan med kommun och näringsliv i Västsverige samt med Chalmers och de mindre högskolorna i regionen anses kunna bli en hörnsten.

Uppsala universitets handlingsprogram för internationalisering under perioden 1996/97–2000/01 innebär att ökad uppmärksamhet skall fästas vid kontakter med världen utanför Europa och Nordamerika. Till skillnad från Lund, Stockholm och Göteborg finns ingen samlande enhet för Asienverksamheterna. Dessa hanteras decentraliserat vid de olika fakulteterna och institutionerna, vilket gör det svårt få en överblick över aktiviteterna. Mest synlig i asienstudiekretsar är Institutionen för freds- och utvecklingsforskning, som har ett eget Sydostasien-program med fokus på internationella och regionala frågor och bedriver ett betydande samarbete med institutioner såväl i Sydostasien som Sydasien.

Uppsala har centrala samarbetsavtal med tre universitet i Kina, ett i Hongkong och tre i Japan. Därutöver innehåller internationella kansliets register i april 1998 sammanlagt 174 forskningskontakter på institutionsnivå med de flesta länder i Öst-, Sydöst- och Sydasien.

Majoriteten av dessa kontakter avser samhällsvetenskaperna, naturvetenskap och teknik samt det medicinska området.

I Uppsala ges inga mångdisciplinärt upplagda kurser om Asien av det slag som finns i Lund, Stockholm och Göteborg. Däremot ingår Asienmoment i de ordinarie utbildningarna vid vissa av institutionerna, liksom i den 60-poängs kurs som erbjuds i u-landskunskap. På det humanistiska området ger Institutionen för afro-asiatiska språk utbildning i kinesiska (40 poäng), hindi (40 poäng) och tamilska (60 poäng) samt har därtill ett fullt program i indologi.

Universitetet i Linköping har i första hand koncentrerat sina aktiviteter till Östasien. Samarbetsavtal finns med tre japanska universitet (och ytterligare två under förberedande), fyra i Kina och ett i Sydkorea, men kontakter finns också i Sydostasien.

Linköping har en fyraårig civilingenjörsutbildning med japansk inriktning, som kombinerar teknik/matematik och ekonomi med språk- och länderstudier, vari ingår minst en termins vistelse i Japan. Fristående kurser ges bl.a. i Kinakunskap, Japankunskap, interkulturell kommunikation samt om teknik i Asien. Lärosätet erbjuder även en Östasienutbildning på 10 poäng för ingenjörer och företagsanställda. Den kallas SWETEC – Swedish Technology in Foreign Countries – och sponsras bl.a. av ett antal stora företag. Denna utbildning är inriktad på att ge praktisk kompetens att arbeta i Asien. Den omfattar fyra veckors utbildning på hemmaplan tillsammans med en treveckors resa till regionen.

Umeå universitet har enligt egen uppgift hittills inte gjort några speciella satsningar på Asien och erbjuder inga Asien-relaterade utbildningar. Nyligen har samarbetsavtal etablerats med ett japanskt och ett kinesiskt universitet för att kunna börja sända studenter i liten skala.

De små och medelstora högskolorna

Asienverksamheten vid de små och medelstora högskolorna är begränsad. Deras internationaliseringsambitioner har hittills nästan helt varit inriktade på EU. Här finns dock ett ökande medvetande om Asiens betydelse. Flera satsningar har påbörjats eller är under förberedande.

Högskolan i Dalarna har ett ganska omfattande student- och lärarutbyte med Northern Jiaotong University i Beijing och samarbetar på solenergiområdet med institutioner i Thailand och Indien. *Högskolan i Kalmar* har kontakter inom ramen för sin managementutbildning med tre universitet i Thailand och två i Kina. *Högskolan i Växjö* ger en 5-poängs kurs i praktisk japanska och samarbetar – bl a inom ramen för sin ekonomutbildning – med universitet i Tokyo och Osaka, vilket

inkluderar ett efter svensk måttstock inte oansenligt utbyte av 15 studenter i vardera riktningen.

Luleå Tekniska Universitet har ett välutvecklat samarbete med Nanyang Technical University i Singapore och tillhör de institutioner i Sverige som tar emot flest singaporeanska studerande, huvudsakligen inom management- och teknikområdena. Luleå samarbetar även rörande teknik i kallt klimat med flera kinesiska institutioner.

Högskolan i Karlstad har sedan tio år haft samarbete med Tottori University i Japan med inriktning på regionalforskning. Den driver även sedan 1988 ett speciellt samarbetsprojekt med Banaras Hindu University, där högskolan har ett permanent lokalt studiecentrum, som också utnyttjas av andra svenska universitet och högskolor. Samarbetet rör främst lärarutbildning samt religionskunskap. Projektet har givit flera hundra högskolestuderande erfarenheter av Indien och tvärkulturell kommunikation.

Högskolan Gävle-Sandviken har nyligen tecknat avtal med Hubei Sanxia University i Kina liksom med Osaka Gakuin University i Japan med sikte på studentutbyte, som beräknas starta 1999/2000. *Mitthögskolan*, som sedan hösten 1997 ger en 20-poängs kurs i företagsekonomi med inriktning på Östasien, har nyligen tecknat avtal med Osaka Gakuin University, liksom en avsiktsförklaring med Pai Chai University. *Mälardalens högskola* har sedan några år tillbaka studentutbyte i liten skala med ett universitet vardera i Japan, Kina och Sydkorea och står i begrepp att underteckna avtal i Macao. *Högskolan på Gotland* är intresserad av att uppjobba kontakter med Kina.

De mest långtgående framtidsplanerna har till synes *Högskolan i Jönköping* där den Internationella handelshögskolan sedan några år tillbaka samarbetar med Sun Yat-Sen University på Taiwan och ett av Malaysias provinsuniversitet. Högskolan har nyligen beslutat att kraftigt förstärka sitt fokus på Asien. Avsikten är att bygga upp ett nätverk med 25-30 samarbetsuniversitet i regionen.

Specialhögskolorna

Sverige har fyra fristående specialhögskolor av spetskaraktär med internationellt anseende. Deras forskning och utbildning är inte primärt kultur- och samhällsrelaterad utan gäller naturvetenskap, teknik, medicin och agronomi.

Kungl. Tekniska Högskolan i Stockholm beslöt 1996 att avsätta särskilda medel för en prioriterad satsning på bl.a. Stillahavsasien i anslutning till internationaliseringsansträngningarna inom grundutbildningen. KTH har avtal på rektorsnivå med många av de ledande

tekniskt-naturvetenskapliga universiteten i regionen, vilka tecknats från slutet av 80-talet och framåt – 7 i Kina, 2 i Japan, 1 i Sydkorea och 1 vardera i Singapore, Thailand och Vietnam. Därtill finns många fler kontakter på institutionsnivå. Arkitektskolan har en särskild satsning på Japan grundad på ett gemensamt intresse inom byggnadsteknik, särskilt träbyggnad.

När det gäller specifik Asienutbildning erbjuder språkavdelningen vid KTH blivande arkitekter och ingenjörer 8-poängs kurser i Japan-respektive Kinakunskap innehållande såväl språk som realia.

Chalmers tekniska högskola har under 90-talet skrivit samarbetsavtal med två lärosäten i Japan, två i Singapore samt ett vardera i Hongkong och Malaysia. Därtill finns samarbetsprojekt på institutionsnivå.

En diskussion förs med Göteborgs universitet kring samordningsfördelar. Detta har bl.a. resulterat i två partiellt gemensamma delegationsresor till Asien 1996 och 1998 samt att universitets Centrum för Öst- och Sydostasienstudier ger en koncentrerad kurs i Öst- och Sydostasienkunskap inom Chalmers' grundutbildning.

Chalmers utarbetar för närvarande en strategi för sina internationella kontakter. Häri ingår Asien som en komponent. Högskolan förväntar sig dels ett ökat behov av kunskaper om länder och kulturer i Öst- och Sydostasien bland civilingenjörer, högskoleingenjörer och arkitekter, dels anser den det sannolikt att tillväxtländerna i Asien kommer att bygga upp egna starka akademiska miljöer. Med tanke på den betydelse långvariga kontakter har i Asien, behövs investeringar i samarbeten Chalmers kommer att behöva om 10-15 år. Det gäller att identifiera dem som har störst möjlighet att växa sig starka, som redan erbjuder en miljö där det är möjligt att genomföra avancerat vetenskapligt arbete och som har ett välfungerande nätverk inom sina respektive regioner. Chalmers räknar med att det framtida strategiska samarbetet med Asien kommer att uppgå till ett halvdussin lärosäten.

Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala har omfattande internationella kontakter, bl.a. relaterade till det svenska biståndssamarbetet. Det föreligger inte någon särskild handlingsplan för Asienverksamheten, Formella samarbetsavtal finns med två universitet i Thailand relaterade till veterinärmedicin, ett i Malaysia relaterat till regnskogsforskning samt övergripande avtal med University of Agriculture and Forestry i Saigon och Okayama University. Utbytet avser med få undantag forskarstuderande samt lärare med sabbatstermin.

I SLU:s kurs i global livsmedelsförsörjning liksom i dess kurser i u-landskunskap ingår Asien som en del. SLU ger även specialkurser – inkl

mastersutbildningar – för studerande från Asien, Afrika och Latinamerika med fokus på situationen i deras hemländer.

Karolinska institutet i Stockholm har ingen speciell Asien-strategi, men samarbetar på det individuella planet med akademiska miljöer i Asien, dels genom av utbyte av doktorander och forskare, dels genom projekt där företag är inblandade för kvalificerad forskning. Ingen övergripande samordning sker av dessa aktiviteter. Ett par formella avtal har undertecknats på central nivå, bl.a. i Kina, men inte resulterat i något kontinuerligt samarbete. Däremot finns flera avtal på institutionsnivå, där utbyte sker av forskare och doktorander främst inom de prekliniska laborietvetenskaperna samt inom folkhälsa, hälsoekonomi och läkemedel där utbyte sker kontinuerligt med Thailand, Laos, Vietnam och Kina.

Inom läkarutbildningen finns globalmedicin som valfri kurs, inom vilken en obligatorisk del är förlagd till Trivandrum i Indien eller Blantyre i Malawi. Omkring 50 studenter per termin följer kursen. Ett ökat studentintresse har gjort att diskussioner pågår om ökad samverkan med universitet i bl.a. Indien och Malaysia.

Den nordiska dimensionen

I tillägg till de ovannämnda lärosätena har Sverige en nordisk resurs i form av *Nordiska Institutet för Asienstudier* (NIAS), som är en fristående institution förlagd till Köpenhamn. Sverige bidrar med 40 % av grundfinansieringen medan den resterande delen kommer från Danmark, Finland och Norge i lika proportioner.

Denna nordiska samverkan har gjort det möjligt att vid NIAS under de gångna 30 åren bygga upp och vidmakthålla internationellt gångbara biblioteksresurser samt skapa ett publikationsprogram med internationell räckvidd.

NIAS fokuserar på det samtida Asien från huvudsakligen samhällsvetenskapliga utgångspunkter. Institutet är ett centrum för postdoktoral träning för nordiska och internationella forskare. Det har ett stödprogram för forskarutbildning om Öst-, Sydöst och Sydasien, som i dagsläget innefattar drygt 90 doktorander vid svenska universitet och högskolor.

NIAS anses vara en av Europas ledande institutioner på området, främst när det gäller forskning om Sydostasien.⁸ Institutet har under 90-talet varit pådrivande i det europeiska samarbetet. Detta resulterade

⁸ T.ex. McVey, R., 'Southeast Asian Studies in Europe'. *SEA Bulletin* (Manila), 2/1997.

1997 i formandet av en strategisk allians med systerinstitutionen International Institute for Asian Studies (IIAS) i Leiden, Nederländerna, med finansiellt stöd från den svenska och övriga nordiska regeringar. I alliansens strategiska planering ingår utvecklandet av förstärkta relationer mellan asiatiska och europeiska forskningsinstitutioner.

Inte minst i kraft av att vara en efterfrågad samarbetspartner i Asien, Europa, USA och Australien, bör NIAS trots sin belägenhet i Köpenhamn tas med som en komponent i en övergripande svensk Asienstrategi.

Slutsatser

Denna översikt visar att det skett en betydande utveckling vad gäller Asienverksamheten vid Sveriges akademier under 90-talet. Flera av de stora universiteten har skapat institutionella strukturer, som skall möjliggöra ett långsiktigt bärkraftigt Asiensamarbete. Utbildningsprogram har sätts, som systematiskt bidrar till uppbyggnad av ett bättre Asienkunnande i landet. Därtill förekommer ett myller av små och stora projekt, som drivs i samarbete med lärosäten och institutioner i Öst- och Sydostasien. Även vid många av de små och medelstora högskolorna finns ett ökat Asienmedvetande, som påverkar den strategiska planläggningen. Detta finns följaktligen en grund att bygga på. Men samtidigt föreligger flera strukturella problem.

Det viktigaste är att det råder en frapperande brist på samordning mellan lärosätena. Samarbete över långa avstånd kostar mer än aktiviteter på hemmaplan. I dagsläget sprids de begränsade resurserna så tunt att resultaten ofta blir marginella. Utan resursförstärkningar har de flesta högskolor i realiteten inte kapacitet att upprätthålla bärkraftiga kontakter med mer än ett mycket begränsat antal lärosäten i Asien. Ett ökat samarbete mellan högskolorna – såväl regionalt som mellan ledande institutioner på nationell nivå – är därför nödvändigt. En koncentration av resurser och insatser skulle ge stora synergieffekter.

Ur ett asiatiskt perspektiv är Sverige ett litet och förhållandevis okänt land. Med få undantag ses våra lärosäten inte som viktiga samarbetspartner i konkurrens med ryktbara elituniversitet och spetsinstitutioner i USA, Storbritannien och de större europeiska länderna. Därtill har vi små finansiella resurser att investera i samarbetet. Det gäller därför att i ökad utsträckning sammanföra den mest slagkraftiga kompetensen vid olika lärosäten, så att bredare akademiska profiler med kritisk massa kan åstadkommas. Det samarbete som förekommer mellan Chalmers och Göteborgs universitet kan tjäna som exempel. Genom att lägga sina respektive starka områden samma

korg, har de två lärosätena blivit en attraktivare samarbetspartner för de stora universiteten i Asien än de vore var för sig.

Högskolorna har problem att fylla samarbetet i Asien med tillräckligt mycket människor och aktiviteter för att uppnå kontinuitet. Främst amerikanska erfarenheter visar att det finns behov av att etablera permanenta baser vid universitet i regionen för att kunna genomföra större projekt, skapa tätare relationer med värdinstitutionerna samt hantera logistiska problem. De positiva erfarenheterna av Karlstads studiecentrum i Benares – som burits upp av en grupp engagerade och entusiastiska lärare med liten budget – bekräftar detta. Ett äldre exempel är den s.k. fältstation i Lampang i Thailand som NIAS drev 1969-1974 och som lade grunden till den första generationen Sydöstasienforskare vid universiteten i Skandinavien. En sentida efterföljare är det nordiska akademiska centret vid Fudan University i Shanghai, vilket tillkom på norskt initiativ 1995. Det drivs gemensamt av ett konsortium av 17 universitet i Norden, vilka gemensamt bidrar till driftkostnaderna och fyller centret med studenter, lärare, forskningsprojekt och kurser för kinesiska studenter. Centret ger Skandinavien en hög profil vid ett av Kinas mest ansedda universitet och demonstrerar hur samverkan med små medel kan ge stora vinster.

Huamanistiskt-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) har i den s.k. småämnesutredningen, som nyligen överlämnades till regeringen, slagit fast att en utökad språkutbildning i bl.a. asiatiska språk behöver byggas upp. Utredningen har konstaterat att uppsvinget för kinesiska, japanska och koreanska, men även indonesiska och thai, hänger nära samman med Östasiens tilltagande ekonomiska och politiska betydelse i världen, där det rikskinesiska språket – mandarin – håller på att inta positionen som det viktigaste andra språket i Asien vid sidan av engelskan. Ytterligare språk behöver tillföras, bl.a. malajiska, burmesiska, bengali och vietnamesiska, som ännu inte finns representerade vid något svenskt lärosäte (vilket är särskilt anmärkningsvärt i de två sistnämnda fallen med tanke på Sveriges långa biståndsenagemang i Vietnam och Bangladesh). Skall detta kunna realiseras, fordras samverkan mellan lärosätena för att kunna fylla studentgrupperna och en arbetsfördelning för att undvika dubbleringar. Därtill behöver kanaler etableras, som gör det lättare för svenska studenter att kunna läsa mindre asiatiska språk vid de stora språkinstitutionerna i London, Paris, Leiden och Berlin.

En ytterligare slutsats är att Sveriges akademiska samarbete med Asien – vid sidan av det rent biståndsrelaterade – har hittills varit inriktat på Japan och Kina samt tillväxtekonomierna i Sydostasien. Följaktligen finns Centra för Öst- och Sydostasienstudier vid tre av de fyra stora universiteten samt därtill NIAS i Köpenhamn, som har samma

primära fokus. Däremot saknas en bas för akademisk kompetensuppbyggnad om Indien och Sydasien. Regionen är ett potentiellt viktigt område för svenskt näringsliv. Samtidigt tillhör den de områden i världen där riskerna för en storkonflikt är störst och där en bättre svensk handlingsberedskap är angelägen. Indien har därtill den mest utvecklade akademiska traditionen i Asien med många goda universitet, som Sveriges akademier hittills alltför mycket förbigått. Det bör ligga i Sveriges långsiktiga intresse att förändra detta.

Studentutbytet med Asien

En av de viktigaste komponenterna i svensk asiensatsning bör vara att öka studentutbytet. Vilken bas finns att bygga på? Låt oss börja med att titta på den internationella bilden med hjälp av UNESCO:s statistik över världens studentströmmar inom högre utbildning.⁹

Den globala obalansen

Det mest iögonenfallande är den stora obalans som föreligger. Tabell 3 visar att det finns tiotusentals asiater som studerar vid europeiska universitet medan antalet européer som studerar i Asien är mycket blygsamt. Detta är inte enbart ett europeiskt fenomen. Samma sak gäller Nordamerika – 1993 mottog USA nästan 25 gånger så många studenter från Asien som landet sände dit – liksom inom Asien, där Japan mottar ett stort antal studerande från resten av regionen men sänder mer än 80% av sina egna utlandsstudenter till USA.¹⁰

⁹ Denna statistik har många brister. Det är uppenbart att länderna lägger delvis olika kriterier till grund för de inrapporterade uppgifterna, som inte alltid härör från samma år. I siffrorna tycks därtill som regel även ingå bosatta flyktingar och invandrare, vilka inte är utbytesstudenter i egentlig mening. Trots dessa reservationer ger statistiken klart besked om den allmänna bilden.

¹⁰ Koppel, B., *New Directions for Educational Exchange within the Asia-Pacific Region*. Honolulu: East-West Center, stencil 1996.

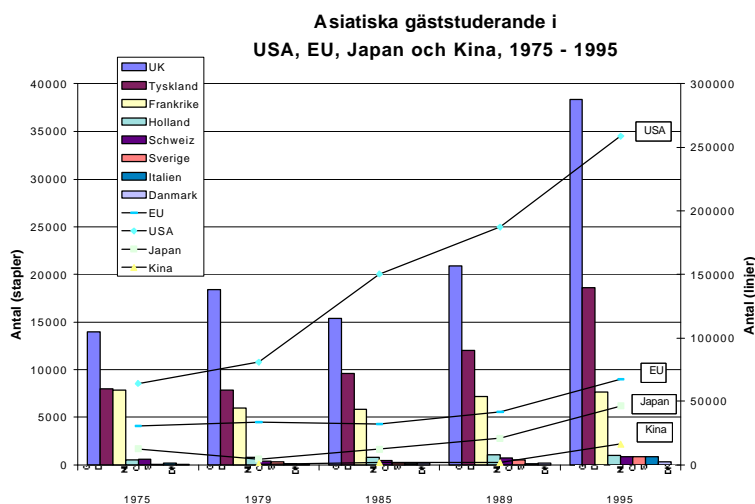
Tabell 3. Studentutbyte mellan EU och Öst- och Sydostasien 1993

<i>Kina</i>	→	EU	11,139
EU	→	<i>Kina</i>	1,910
<i>Japan</i>	→	EU	4,915
EU	→	<i>Japan</i>	653
<i>Sydkorea</i>	→	EU	7,246
EU	→	<i>Sydkorea</i>	29
ASEAN	→	EU	21,128
EU	→	ASEAN	försumbart

Källa: UNESCO Statistical Yearbook, 1995, Internet edition, WT0314.

Kommentar: Siffrorna avser 1993 för de flesta av länderna.

De gångna årtiondena har tillväxtländerna i Asien investerat massivt i högre utbildning. Detta har varit en av hörnstenarna i deras utvecklingsstrategier. Diagram 1 visar att det land som hittills vunnit mest på detta – förutom de asiatiska länderna själva – är USA, som 1975 mottog 9.000 studenter från Asien och 1985 20.000. Tio år senare hade antalet *trettonfaldigats* till 260.000 jämfört med 50.000 samma år i EU-länderna.

Diagram 1. Asiatiska gäststudier i USA, EU, Japan och Kina 1975-1995

Källa: UNESCO Statistical Yearbooks.

Detta är en av förklaringarna till USA:s starka ställning i regionen. Den har inget med geografiska avstånd att göra. Avståndet från Beijing eller Singapore till London eller Stockholm är kortare än till New York eller San Francisco. Istället handlar det om de amerikanska universitetens stora attraktionskraft, trots att utbildningen där kostar pengar till skillnad från vid de flesta europeiska universitet. USA:s dominans är ett efterkrigstida fenomen. Europa var traditionellt den största mottagaren av studenter från andra sidan haven – en roll som övertagits av Nordamerika samt mobilitet inom den asiatiska regionen. Den globala tyngdpunktsförskjutning från den atlantiska till den stillahavsasiatiska ekonomin avspeglas på detta sätt också inom utbildningsområdet.

Ser vi närmare på EU, har det under 90-talet skett en fördubbling av antalet asiatiska gäststuderande – från 45.000 till 90.000 – men takten i tillströmningen har inte hållit jämna steg med den till USA och Japan. Den enda kvarvarande resten av Europas forna position är den attraktionskraft brittiska universitet fortfarande har i sina tidigare kolonier, bl.a. i Malaysia och Singapore som hade 12.000 studenter i Storbritannien 1993. Detta skall emellertid jämföras med att Australien samtidigt tog mot 13.000 och USA 23.000 personer från dessa länder.

Inom EU är Storbritannien och Tyskland de två överlägset största mottagarländerna följda av Frankrike. Dessa tre står för ca 90% av de asiatiska studenter som läser vid europeiska universitet, resterande 14 länder för 10%. Frankrike har de gångna två årtiondena konstant tagit emot ca 7.500 studerande. Den stora tillväxten har skett i Storbritannien och Tyskland. De brittiska universitetens största mottagningsområden har funnits i Hongkong, ASEAN-länderna samt Indien och Bangladesh, de tyska i Östasien – speciellt Kina, Sydkorea och Taiwan – samt Indonesien.

De två länderna har olika studiesystem. Brittiska universitet, som har stora fördelar i kraft av engelska språket, säljer utbildning i stor skala genom att ta betalt för utländska studenter på samma sätt som sker i USA, Australien och Nya Zeeland. Marknadsföringen är utvecklad. Det finns lokala rekryteringskontor i regionen och speciella omhändertagandeprogram på hemmaplan. Den fördubbling av antalet asiatiska studenter som skett sedan 1985 har delvis använts för att kompensera de ekonomiska nedskärningar som skett vid de brittiska universiteten. Samtidigt representerar de asiatiska studenterna mer än bara ett ekonomiskt värde, eftersom de lägger grunden för ett fortsatt brittiskt inflytande i regionen. Mot denna bakgrund har brittiska regeringen nyligen – i anslutning till ASEM II i London – avsatt 45 miljoner kr. för att kunna behålla sina nuvarande indonesiska, malajsiska och

thailändska studenter trots att många av deras familjer inte längre har råd att betala terminsräkningarna till följd av finanskrisens verkningar.

I Tyskland förekommer inte terminsavgifter. Utbildningen är gratis. De sammanlagt mer än 300 universiteten och högskolorna samarbetar kring marknadsföring och rekrytering genom Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD), som har kontor i Beijing, Tokyo, Jakarta och New Delhi. Ansenliga stipendieprogram finns på federal och delstatlig nivå samt därtill en lång rad privata stiftelser, i vilka det tyska näringslivet är engagerat. För de utbildningar som har begränsad antagning till följd av stort studenttryck, avsätts varje år en procentuell andel av studieplatserna till utländska studenter.

Trots de framgångar Tyskland haft under 90-talet när det gäller att bygga ut sina Asienförbindelser, slog Utbildningsministeriet i Bonn 1997 fast att de tyska universiteten inte är tillräckligt attraktiva för studenter från tillväxtländerna i Asien. Det stora problemet är språket – undervisning på tyska är norm – men det gäller också att förbättra studierådgivningen och de sociala villkoren samt göra det tyska examenssystemet mera kompatibelt med de anglosaxiska.

För att attrahera fler utländska studenter, föreslog nyligen Baden-Württemberg att upprätta ett Internationellt Universitet i Stuttgart, som bygger på att studenterna betalar för utbildningen på ungefär samma nivå som i Storbritannien (ca 80.000 kr per år). Projektet stöds finansiellt av delstaten, som är kraftigt exportberoende, samt större företag som Siemens, Bosch, Allianz och IBM, men har rönt motstånd från de statliga universiteten i området.¹¹

Den svenska bilden

Statistik som upprättats med grund i Statens Invandrarverks beviljade uppehållstillstånd för gäststuderande ger en god bild av hur antalet studenter i Sverige från länderna utanför EU förändrats det senaste årtiondet, tabell 4. Dessa siffror är mera adekvata än UNESCO:s, eftersom invandrare inte ingår. De kan dock inte användas för en internationell jämförelse, där vi fortfarande måste luta oss mot UNESCO:s uppgifter.

¹¹ *Times Higher Education Supplement*, 17/10 1997.

Tabell 4. Beviljade uppehållstillstånd till gäststuderande efter medborgarskap 1986-1997

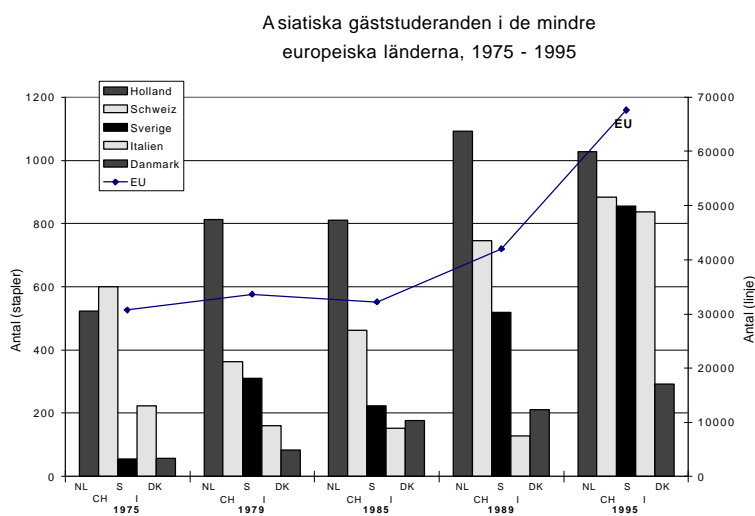
	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Asien	122	170	199	242	281	265	272	391	302	384	482	593
varav Kina	34	71	109	128	137	149	171	225	146	167	223	229
varav Japan	15	14	18	18	20	10	18	39	31	42	42	82
Östeuropa	8	3	8	7	70	140	269	288	356	360	395	521
USA	146	219	314	256	290	33	43	51	52	303	302	505
Afrika	52	56	58	82	101	107	117	128	123	161	158	182
Latinamerika	18	29	24	23	64	49	82	58	83	70	98	131

Källa: Statens invandrarverk.

Kommentar: Asien inkluderar här Västasien, som tillför en liten del till totalsiffran för Syd-, Sydöst- och Östasien. Östeuropa innefattar Polen, Baltikum samt övriga delar av det forna Sovjetunionen

Sveriges mottagande av asiatiska studenter är med nödvändighet mindre än stormakternas, men uppvisar en positiv utveckling det senaste dussinet år, då antalet studenter från Kina sjufaldigats, antalet studenter från Japan femfaldigats och antalet studenter från resten av regionen fyrfaldigats. Detta är en avspeglning av de initiativ som universitet och högskolor tagit, vilka de senaste tre åren gjort de asiatiska studenterna till den största gruppen vid våra lärosäten från världen utanför EU.

Diagram 2, som bygger på UNESCO:s statistik, indikerar att Sverige hämtat in försprånget till Nederländerna och Schweiz, som under en följd av år varit de största mottagarländerna efter Storbritannien, Tyskland och Frankrike. Sverige var 1995 det sjätte största mottagarlandet i Europa, tätt följt av Italien. Det finns inget skäl att tro att situationen förändrats annat än till det bättre under 1996-1998. Detta är ett genombrott, inte minst om man jämför med Danmark där ingen motsvarande utveckling kan skönjas.

Diagram 2. Asiatiska gäststuderande i de mindre europeiska länderna 1975-1995

Källa: UNESCO Statistical Yearbooks.

Till de studenter som läser inom reguljära universitetsprogram skall läggas de som deltar i kortare, yrkesinriktade kurser – i synnerhet Sidas/tidigare BITS' internationella kurser, av vilka en stor del organiseras i samarbete med högskolorna. Tabell 5 ger en översikt över antalet deltagare från Asien. Dessa kurser har spelat en inte oviktig roll för att höja Sveriges profil men förändrar inte den allmänna bilden. Det genomsnittliga antalet deltagare har under 90-talet varit 115 personer per år – men de har inte varit studenter i snäv mening utan yrkesverksamma personer i huvudsak på arbetsledande nivå och chefsnivå i sina hemländer.

Tabell 5. Antal asiatiska deltagare i urval av BITS'/Sidas internationella kurser anordnade av akademiska institutioner, 1979-1998

<i>anordnare</i>	<i>omfattning (veckor)</i>	<i>period</i>	<i>asiatiska deltagare</i>
Luleå tekniska universitet			
Mining Technology	12	1982-1998	130
Mining and the Environment	3	1991-1998	60
Chinese Mine Managers Training Programme	?	1998	20
Sveriges lantbruksuniversitet			
Udder Health, Hygiene and Milk Quality	10	1988-1998	40
Technical Management and Artificial Insemination	8	1991-1997	72
Veterinary Pathology	36	1979-1995	33
Uppsala universitet			
Conflict Resolution	13	1988-1998	108
Högskolan i Kalmar			
Journalism	5	1991-1998	64
Stockholms universitet			
Remote Sensing Education for Educators	6	1990-1998	56
Kungl. Tekniska Högskolan			
Urban Land Management	6	1996-1997	23
Power System Control and Operation	4	1982-1997	120
Chalmers tekniska högskola			
Water Supply & Waste Management (3 olika kurser)	6	1991-1997	125
Lunds universitet			
Equal Status and Human Rights for Women	4	1994-1997	45
Human Rights	5	1991-1997	56
Lund Centre for Habitat Studies			
International Construction Management	6	1993-1998	23
Architecture and Development	6	1993-1998	42
Swedish Institute of Management			
Applied International Management	5	1982-1997	244

Källa: Uppgifter insamlade i april 1998 av Lena Wallensteen, Högskoleverket, tidigare BITS.

Antalet svenska studenter vid asiatiska lärosäten är betydligt mindre. Tabell 6 redovisar inte hela antalet svenskar, eftersom UNESCO:s statistik endast omfattar världens femtio största mottagarländer. Av de asiatiska tillhör bara Kina, Japan, Sydkorea och Filippinerna denna grupp. Fastän det funnits svenska studenter också på andra håll i Asien, har de högst sannolikt varit så få att de bara adderar marginellt till

totalsiffran. Även om siffrorna är små, framgår att det även här skett en förbättring, som kan antas ha fortsatt efter 1995.

Tabell 6. Svenska gäststuderande i asiatiska länder 1979-1995

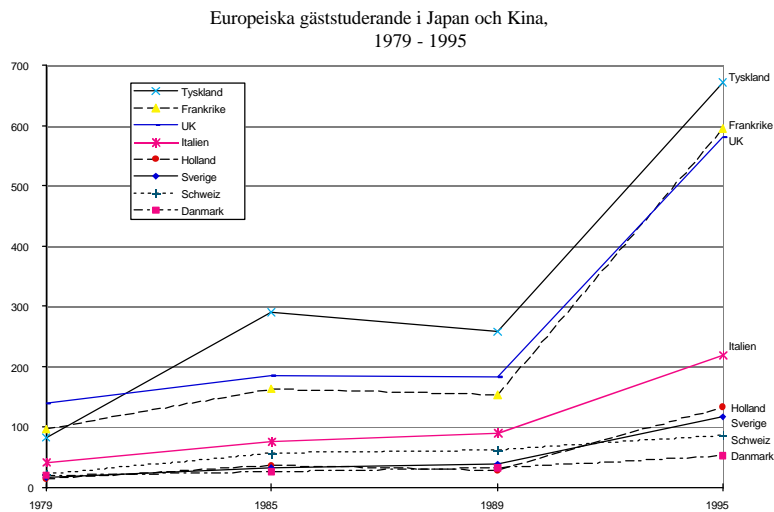
	1979	1985	1989	1995
Kina	10	22	25	85
Japan	7	11	14	31
Sydkorea	–	5	–	6
Filippinerna	–	–	2	–
totalt	17	38	41	122

Källa: UNESCO Statistical Yearbooks.

Kommentar: UNESCO:s statistik omfattar endast världen femtio största mottagarländer. I Asien tillhör endast Kina, Japan, Sydkorea och Filippinerna denna grupp.

Till de utresande svenska studenterna skall läggas dem som deltar i Sidas Minor Field Studies-program. Detta ger årligen stöd åt sammanlagt 400 studenter för tre månaders fältarbete i länder utanför Europa och Nordamerika, främst i anslutning till examensarbeten på C- eller D-nivå. Av dessa reser ett antal till Asien, främst länder som ingår i Sveriges biståndsprogram. Därutöver finns flera högskoleutbildningar, som utnyttjar 2-4 veckors studietid till organiserade resor i regionen. Dessa specialprogram påverkar emellertid inte den allmänna slutsatsen att insatser behöver göras för att få ut fler svenska studenter till Asien.

Diagram 3 visar att obalansen mellan antalet mottagna asiatiska studenter och egna studenter i Asien kännetecknar alla europeiska länder. Samtidigt ser det ut som de tre stormakterna – Tyskland, Frankrike och Storbritannien – kommit längre än de mindre staterna när det gäller att börja bryta trenden.

Diagram 3. Europeiska gäststuderande i Japan och Kina 1979-1995

Källa: UNESCO Statistical Yearbooks.

Slutsatser

Den behandlade statistiken visar att det finns stora obalanser i studentutbytet mellan Asien och Europa/Nordamerika:

- en mycket stark ström av asiatiska studenter till västliga universitet och en mycket svag ström av västliga studenter till Asien
- en mycket större grupp asiatiska studenter vid amerikanska universitet än vid europeiska
- en mycket större grupp asiatiska studenter vid brittiska, tyska och franska universitet än vid universitet i övriga EU-länder.

Den påtagliga förstärkningen av akademiernas Asiensamarbete under 90-talet har inneburit att Sverige ligger förhållandevis väl framme bland de mindre europeiska länderna, inte minst om man jämför med våra nordiska grannländer. Det är uppenbart att en framåtsyftande svensk handlingsplan bör bygga på detta och ge hög prioritet åt åtgärder för att förstärka studentutbytet i båda riktningar.

Det är i dagsläget svårt att motivera svenska studenter att vistas för längre tid vid universitet i Asien. Det anses svårt, kostsamt och inte särskilt meriterande. Så länge det måste ske med egna studiemedel, är det bara en liten grupp entusiaster som vågar ta steget.

Högskoleverket påpekar i internationaliseringsutredningen, som överlämnades till utbildningsministern i maj 1998, att flera tekniska problem behöver lösas vad gäller regler för studiemedel och tillgodoräknande av högskolepoäng. Först och främst måste emellertid ekonomiska incitament skapas. Sverige bör investera i ett attraktivt stipendieprogram för svenska studenter för att bereda marken för den tid om 10-15 år då några av de asiatiska universiteten kan komma att vara världsledande på vissa områden, men också ge stipendier åt asiatiska studenter för studier i Sverige. Sida och Högskoleverket har i den nämnda utredningen föreslagit ett program i denna riktning. Det har arbetsnamnet *Linneaus*, som anknyter till den tid för 250 år sedan då den linneanska andan i kombination med Svenska Ostindiska Kompaniets seglatser till Guangzhou (Kanon) gjorde Sverige till en akademisk föregångare på andra sidan haven. I tillägg borde näringslivet, som uttryckt ett starkt intresse för ett förstärkt studentutbyte i andra sammanhang, finna sätt att skjuta till medel.

Från högskolornas sida fordras ökad samverkan för att bygga upp fastare relationer med universitet i regionen, vilka kan fyllas med tillräcklig många svenska studenter för att möjliggöra etablerande av fasta faciliteter, som kan sköta logistiken och samtidigt utgöra baser för andra typer av akademiskt samarbete.

När det gäller att öka antalet asiatiska studenter vid de svenska lärosätena fordras på samma sätt en samverkan mellan våra akademier för gemensam marknadsföring och skapande av instrument för rekrytering av bra studenter.

Därtill fordras investeringar för att kunna ta emot dem. De svenska problemen när det gäller att ta emot en växande mängd utländska studenter är desamma som i Tyskland:

- språket är inte gångbart internationellt, vilket fordrar uppbyggnad av utbildningsprogram på engelska och därmed mobilisering av extra och speciella lärarresurser
- utbildningsmöjligheterna behöver marknadsföras på ett slagkraftigt sätt samt system byggas upp för att kunna utvälja redan i ursprungslandet de mest lämpliga studenterna
- starka strukturer behöver byggas upp för studierådgivning och socialt omhändertagande under studietiden.

Detta har enskilda universitet och högskolor idag inte resurser att kunna klara utan att ge avkall på kärnverksamheten och de svenska studenterna, som har högre prioritet.

Det finns två vägar att gå. Den första är att staten investerar erforderliga resurser, eventuellt i samarbete med ett näringsliv-konsortium. Den andra är att ta betalt på det sätt som görs i de anglosaxiska länderna, där terminsavgifter täcker just dessa kostnader –

samt ger ett litet överskott som kan användas i andra delar av verksamheten och som är ett incitament att engagera sig i export av utbildning.

Asienexpertisen vid akademierna – forskning och forskarutbildning

En grundförutsättning för ett konstruktivt svenskt Asienengagemang är att våra kunskaper om Asien förbättrats. Detta måste ske på olika plan, både inom den offentliga och privata sektorn, och fordrar ett ökat engagemang från universitetsvärlden inte bara som hittills främst på det teknologiskt-medicinskt-naturvetenskapliga området utan också inom humaniora och, inte minst, samhällsvetenskaperna. De kunskaper det här gäller är expertkunskaper baserade på *vetenskaplig forskning om Asien*, som står i takt med tiden och samhällets behov och som kan ligga till grund för god utbildning samt intelligent analys av kulturella, sociala, ekonomiska och politiska förändringar i regionen.

Akademisk forskning är till sin natur internationell, En analys av den svenska resursbasen måste därför göras ur ett internationellt perspektiv.¹²

Det historiska arvet – humaniora och samhällsvetenskap

Det var inom humaniora som Asienforskningen först institutionaliserades vid universiteten i Europa under slutet av 1800- och början på 1900-talet, då ämnen som sinologi, indologi och japanologi

¹² Den följande analysen är begränsad till humaniora och samhällsvetenskaperna. Naturvetenskaperna har ett annat förhållande till Asien än samhällsvetare och humanister. Detta bottnar i att de olika vetenskapsgrenarna har olika sorts behov av kontextuell kunskap. Inom naturvetenskaperna – och till betydande del teknologisk, medicinsk och agronomisk forskning – är studieobjekten till sin natur o-kulturella. De är åtminstone principiellt sett oberoende av den samhälleliga och kulturella kontexten. En fysiker som för sin forskning använder utrustning som finns i Asien, en läkare som studerar tropiska virus eller en zoolog som bygger teorier om regnskogens ekotyper förvärvar Asien-erfarenhet och ett praktiskt Asien-kunnande. Men deras vetenskapliga studieobjekt är i strikt mening inte relaterade till de samhällen och kulturer i vilka de råkar finnas – däremot är den praktiska implementeringen av de producerade kunskaperna om naturen naturligtvis i hög grad relaterade till de kulturella, sociala, ekonomiska och politiska sammanhang, som utgör humanioras och samhällsvetenskapernas studieobjekt.

etablerades. Detta var den *klassiska* traditionen, som byggde på ett noggrant studium av asiatiska språk och tolkning av texter med hjälp av filologisk metod. Studierna klarade lingvistiska, historiska, religiösa och kulturella sammanhang i äldre, klassisk men småningom också i nyare tid. De inomvetenskapliga normerna avkrävde forskaren stor empirisk exakthet och en uttömmande behandling av alla relevanta aspekter på det valda problemet, vilket resulterade i långtgående specialisering.

Det var i huvudsak först efter andra världskriget som den *moderna* traditionen tillfördes Europas akademier. Denna hade sin vetenskapliga bas i de framväxande samhällsvetenskaperna och sysslade i regel med vetenskapliga problem av mera omedelbar relevans för det samtida samhället. De inomvetenskapliga normerna avkrävde forskaren generaliseringar om empiriska regelbundenheter och större sammanhang i samtiden. Dessa forskare kallade sig inte sinologer, indologer eller japanologer, utan Kinaforskare, Indienforskare eller Japanforskare.

Den akademiska kampen om prestige, anslag och intellektuell makt under 70- och 80-talen stod mellan dessa två traditioner. Samhällsvetarna stärkte successivt sina positioner, men avgick i många länder långtifrån med segern. De var mer samhällsrelevanta och ansåg – grovt uttryckt – att forskaren skulle kunna flyga runt världen med sin teoretiska och metodologiska verktygslåda och använda den varhelst han eller hon landade. Bristen på kunskap i främmande språk löstes genom att lokala assistenter samlade in data. I motsats till detta ställde klassiker och humanister kunskaper i asiatiska språk som kriterium på vetenskaplig professionalism.

Denna kamp var inte lika skarp i Nordamerika och Australien, där den klassiska traditionen var mindre utvecklad och där det var lättare för modernisterna att ta över akademierna, men där grundläggande språkkunskaper – och därmed kulturkunskaper – samtidigt snabbt blev en förutsättning för att göra akademisk karriär också inom samhällsvetenskaperna.

Under 90-talet i Europa har de klassiska och moderna traditionernas vetenskapliga normer närmast sig varandra och de höga murarna börjat raseras. Forskare inom den humanistiska traditionen har övergett sin snäva specialisering. Den teoretiska oskuldsfullheten har försvunnit och samtidsfrågor börjat hamna i fokus – inte minst därför att anslagsgivarna kräver att forskningen skall vara nyttig för samhället.

Samtidigt har samhällsvetarna berövats tron på de stora sociala teoriernas förträfflighet och tvingats närma sig den empiriska verkligheten på ett mera ödmjukt sätt, vilket skapat behov av mera djupgående landkunskaper och instrumentella kunskaper i asiatiska språk. På samma sätt som inom näringslivet håller vid de samhällsvetenskapliga akademierna den första generationens

autodidakter och äventyrare på att ersättas av professionella med adekvata områdeskunskaper. Därmed har forskningsområdet uppnått en viss grad av vetenskaplig mognad och fått en struktur, som mera liknar den vid de globalt framstående vetenskapliga miljöerna inom fältet i USA och Australien.

Dagens situation – de disputerade forskarna och huvudmiljöerna

International Institute for Asian Studies (IIAS) i Leiden fick 1995 i uppdrag av Asienkommittén vid European Science Foundation att upprätta en databas över akademiker, som undervisar och forskar professionellt om Asien vid lärosäten och fristående forskningsinstitutioner i Europa. Resultaten har nyligen publicerats i *Guide to Asian Studies in Europe* (1998), som innehåller uppgifter om 5000 personer. IIAS bedömer att dessa utgör mer än 60% av samtliga verksamma på området. Det är svårt att se att bortfallet skulle vara så systematiskt att det grovt snedvrider uppgifternas tendenser, även om man kan misstänka en viss holländsk överrepresentation, eftersom det är ett nederländskt institut som samlat in materialet.

Den viktigaste gruppen bland dessa akademiker är de *disputerade forskarna*. Deras antal är en värdeämätare på Asienforskningens styrka och bredd i olika länder. Tabell 7 ger vid handen att den största koncentrationen finns i Nederländerna med 500 disputerade forskare. Landets lärosäten – i synnerhet i Leiden och Amsterdam – har systematiskt byggt upp sin Asienkompetens under årtionden på den akademiska bas som etablerades under kolonialtiden. Förstaplatsen torde vara oomkullrunkelig även om holländska forskare sannolikt är överrepresenterade i materialet. Därefter följer universiteten i de tre europeiska stormakterna Tyskland, Storbritannien och Frankrike med mellan 400 och 250 disputerade. Sverige med knappt 50 disputerade forskare hamnar längre ner på listan, efter såväl Italien som Schweiz och Danmark.

Tabell 7. Disputerade Asienforskare i Europa 1997

	humaniora	samh vet	oklart	totalt
Nederländerna	206	277	15	498
Tyskland	231	150	4	385
Storbritannien	153	178	4	335
Frankrike	144	106	7	257
Italien	55	19	–	74
Danmark	18	37	–	55
Schweiz	20	32	1	53
Sverige	15	29	–	44
Norge	14	20	–	34
Spanien	13	18	2	33
Belgien	15	12	4	31
Finland	9	14	–	23
NORDEN	56	100	ñ	156

Källa: Guide to Asian Studies in Europe. Leiden & London: International Insitut for Asian Studies & Curzon Press 1998.

Det inbördes styrkeförhållandet mellan samhällsvetenskapliga och humanistiska forskare ger en fingervisning om hur långt utvecklingen gått från den gamla dominansen av filologiskt grundade språkstudier till samtidsorienterade samhällsstudier. I Italien, Tyskland, Frankrike och Belgien har humanistiska studier fortfarande en övervikt, medan samhällsvetenskaperna står starkare i Nederländerna, Storbritannien, Schweiz och de nordiska länderna. Faktum är att samhällsvetarna enligt IIAS' material relativt sett står allra starkast i Danmark och Sverige.

Forskarna arbetar vid tre olika typer av institutioner. Den största gruppen är disciplinärt avgränsade *ämnesinstitutioner*. Varje akademiskt område producerar kunskap genom en specifik uppsättning teoretiska förhandsuppfattningar och metodologier, som definierar ämnet – historia, nationalekonomi, sociologi, lingvistik, kulturgeografi, socialantropologi, litteraturvetenskap, statskunskap etc. Ämnena är normalt organiserade i separata institutioner. Vid de flesta av dessa utgör Asienforskning en mycket liten och ofta perifert placerad gren på det disciplinära trädet. Vid ett fåtal ligger Asienverksamheten närmare huvudstammen, i synnerhet inom socialantropologi och utvecklings-

studier. I Sverige har de flesta av ämnena det senaste årtiondet fått fram åtminstone någon disputerad forskare med specialisering på Asien, men denne eller denna är i de flesta fall så gott som ensam vid institutionen. Undantag är bl.a. ekonomisk historia i Lund, socialantropologi i Göteborg och freds- och utvecklingsforskning i Uppsala, där det finns mindre grupper av forskare med likartad specialisering.

En andra typ av institutioner är *institutionerna för asiatiska språk*. Dessa är av hävd de mest väletablerade enheterna inom Asienforskningen. De sysslar med utbildning i asiatiska språk men samtidigt med forskning, som med utgångspunkt från språket behandlar ett brett spektrum av kulturellt relaterade ämnen som historia, religion, ritualer och lingvistik. Detta är den klassiska traditionens bas. Det finns mer än ett femtiotal institutioner av detta slag i Europa. Några fokuserar på ett enda asiatiskt språk eller en språkgrupp medan de större – som t.ex. språkfakulteterna vid INALCO i Paris eller SOAS i London – täcker många fler. I Sverige finns i huvudsak tre etablerade institutioner. Den största i termer av akademiska tjänster är Institutionen för orientaliska språk i Stockholm, den andra är Institutionen för östasiatiska språk i Lund. Med kraftigare fokus på Syd-asien finns därtill Institutionen för afro-asiatiska språk i Uppsala. På nordisk basis finns ytterligare tre institutioner som opererar internationellt på området – Asia Institutet i Köpenhamn, Institutionen för afrikanska och asiatiska studier i Helsingfors och Institutionen för asiatiska och östeuropeiska språk i Oslo.

Den tredje typen av institutioner är *områdesstudieinstitutionerna*. Dessa sysslar med utbildning och forskning från mångvetenskapliga och till dels tvärvetenskapliga utgångspunkter. De flesta av dem har tillkommit under det gångna dryga årtiondet efter amerikansk förebild och samlar disciplin grundad kompetens från olika ämnesinstitutioner, i första hand inom samhällsvetenskaperna, tillsammans med språkkompetens. I Sverige etablerades tre institutioner av detta slag under andra hälften av 80-talet – Centrum för Stillahavsasienstudier (CPAS) i Stockholm samt de två Centra för Öst- och Sydöstasienstudier i Göteborg och Lund. En ytterligare är European Institute of Japanese Studies (EIJS) vid Handelshögskolan i Stockholm, vilken har ett kraftigare geografiskt och disciplinärt fokus. Nyligen har CPAS och Institutionen för orientaliska språk i Stockholm slagits samman, vilket är ett intressant försök att åstadkomma en koncentration av resurserna. De svenska områdesstudieinstitutionerna är små jämfört med de stora europeiska på området, som t.ex., CASA i Amsterdam och CNWS i Leiden eller områdesstudiefakulteterna vid SOAS och INALCO.

Bland områdesstudieinstitutionerna finns i Europa ett fåtal, som är organiserade som fristående forskningsinstitutioner utan något under-

visningsansvar och som i några fall fungerar som tänk-tankar åt sina regeringar eller andra offentliga myndigheter. De fyra mest kända är Institut für Asienkunde i Hamburg (IAK), École Française d'Extrême Orient (EFEO) i Paris, IAS i Leiden och NIAS i Köpenhamn. Därtill har nyligen tillkommit European Institute for Asian Studies i Bryssel med finansiering från Europakommissionen, men detta är inte en grundforskningsinstitution utan policy-inriktat och betydligt mindre än de övriga.

Sammantaget kan konstateras att det bedrivs en i förhållande till Sveriges storlek bedrivs inte oansenlig mängd forskning om Asien på post-doktoral nivå och vårt land har flera seniora forskare, som tagit sig genom ekluten och etablerat sig internationellt. Forskningen är kraftigare samhällsvetenskapligt förankrad och därmed mer samtidsorienterad än i de flesta europeiska länder. Samtidigt är emellertid kompetensen spridd mycket tunt. De 44 disputerade forskarna, som ingår i IAS' databas, har sin primära verksamhet förlagd till inte mindre än 26 olika institutioner. Det innebär att det rent statistiskt finns i genomsnitt mindre än två forskare per institution. Med undantag för Kina- och Östasienstudierna i Stockholm och Lund, Japanstudierna vid Handels i Stockholm samt Sydöstasienstudierna i Göteborg och Lund har de svenska miljöerna ännu inte haft möjlighet att göra sig särskilt internationellt synliga och utveckla ett kunnande som går på bredden. De flesta miljöer saknar kritisk massa, som ger bärkraft. De flesta av institutionerna är därtill tyngda av en stor undervisningsbörda på akademisk grundnivå, som försvårar slagkraftiga forskningsinsatser. I dagsläget är det endast NIAS i Köpenhamn som, tack vare en gemensam nordisk insats under 30 år, har en internationell ställning som spetsforskningsinstitut främst inom Sydöstasienforskningen.

För att underbygga en förstärkt svensk Asieninsats i framtiden, fordras en kraftsamling för att förstärka kompetensen. Antalet seniora tjänster är otillräckligt för de utmaningar som väntar. Därtill gäller att få fram fler disputerade forskare.

I dag finns det – om min inventering stämmer – endast 10 professurer i landet inom humaniora och 10 professurer inom samhällsvetenskaperna, vilkas innehavare har en huvudspecialisering på Asien. Hälften av tjänsterna – två inom humaniora och åtta inom samhällsvetenskaperna – är ospecificerade ämnesprofessurer, vilket innebär att asienkompetensen riskerar gå förlorad när nuvarande innehavare slutar. Denna risk bör elimineras genom att fler professurer inom samhällsvetenskaperna specialskrivs på Asien.

IIAS' databas indikerar att på varje disputerad forskare i Sverige går det 11 i Nederländerna, 9 i Tyskland, 8 i Storbritannien och 6 i Frankrike. De nordiska länderna har tillsammans en något större

befolkning än Nederländerna. För att få samma slagkraft som detta land behöver antalet disputerade forskare tredubblas. Hur skall detta gå till? Låt oss börja med att se hur forskarutbildningen fungerar.

Forskarutbildningen

Fragmenteringen av resurser innebär att de forskarstuderande är utspridda på ett stort antal olika ämnesinstitutioner, som oftast saknar materialsamlingar och handledningskompetens rörande Asien. NIAS har ett forskarstuderandeprogram – kallat SUPRA – avsett att ge stöd åt de lokala ämnesinstitutionerna. Programmet innehåller vetenskaplig rådgivning, korttidsstipendier, biblioteksservice, internationella forskarkurser, kontaktförmedling i Asien samt publicering av avhandlingar. Antalet studenter registrerade i programmet visar att forskarstudierna med inriktning på Asien ökat lavinartat under 90-talet (siffrorna avser hela Norden):¹³

1992	1993	1994	1995	1996	1997
150	233	261	388	397	457

Denna ökning är en avspeglning av att insikten om Asiens växande betydelse trängt igenom vid universiteten. Samtidigt innebär expansionen att NIAS resurser inte räcker till för att ge mer än en bråkdel tillfredsställande hjälp.

SUPRA-programmets databas fungerar i praktiken som ett nordiskt register över pågående avhandlingsarbeten. Med hjälp av detta redovisas i tabell 8 pågående svenska avhandlingsarbeten för doktorsexamen fördelade på lärosäten och geografiskt fokus i Asien.

¹³ NIAS Annual Report to the Nordic Council of Ministers 1997. Copenhagen: NIAS 1998, s. 5.

Tabell 8. Pågående doktorsavhandlingsarbeten om Asien i Sverige, 1994/95–1996/97

	Stockholm		Lund		Göteborg		Uppsala		övriga	
	94/5	96/7	94/5	96/7	94/5	96/7	94/5	96/7	94/5	96/7
Östasien varav Kina	18 10	13 8	10 9	10 8	1 –	6 2	3 3	3 1	2 1	2 1
Sydöstasien varav Indonesien	2 –	4 1	9 1	15 3	6 1	7 1	8 3	6 2	2 –	2 –
Sydasien varav Indien	7 7	6 5	5 3	3 2	6 2	7 4	5 4	4 1	1 1	1 1
regionalt	2	1	–	–	1	1	–	–		
totalt	29	24	24	28	14	21	16	13	5	5

Källa: *Nordic Directory of Dissertation Projects in Asian Studies, 1994-95 & 1996-97*. Copenhagen: NIAS 1995 & 1997

Tabellen redovisar minimisiffror, eftersom alla pågående arbeten inte är kända av NIAS. Man kan anta att studerande vid mera välutvecklade Asienforskningsmiljöer är underrepresenterade, eftersom de haft mindre behov av NIAS stöd som komplement till den lokala miljön. Trots denna reservation ger siffrorna samma besked om det totala dominansen för de fyra stora universiteterna och deras inbördes styrkepositioner, som vi finner också på andra områden. Läsåret 1996/97 pågick enligt NIAS' register arbete med 92 doktorsavhandlingar – 34 kring Östasien, 34 kring Sydöstasien, 21 kring Sydasien och 3 med regionöverskridande ämnen.

Detta skall ställas i relation till att nio disputationer registrerades under vardera åren 1995 och 1996.¹⁴ Det är ett välkänt faktum att disputationsfrekvensen inom humaniora och samhällsvetenskaperna är lägre än inom naturvetenskaperna och medicin, något bl.a. den i april 1998 genomförda reformen av forskarutbildningen är avsedd att avhjälpa. Den låga disputationsgraden gäller i mycket hög grad även utom-europeiska ämnen. Orsaken är bristen på handledningsresurser och institutionella miljöer, men allra mest att studierna kräver mera tid och förberedelser – bl.a. språkliga – än normal forskarutbildning och att de är mera resurskrävande, eftersom de innefattar ofta långvarigt fältarbete.

¹⁴ Inga uppgifter föreligger ännu för 1997.

För att öka antalet disputerade fordras investeringar i ett studiefinansieringssystem, som tar hänsyn till Asienstudiets särskilda förutsättningar. (Detsamma gäller naturligtvis även Afrika- och Latinamerikastudier.) Därtill fordras ökad samverkan mellan forskarutbildningsinstitutionerna för att utnyttja existerande handledningsresurser bättre.

Det är även angeläget att öka antalet forskarstuderande från de asiatiska länderna i Sverige, inte bara därför att de förstärker asiatiska perspektiv i utbildningen utan också för att det är inom forskarutbildningen i högre grad än inom grundutbildningen som utländska "ambassadörer" för vårt land formas.

Sida ger finansiellt stöd till ca 300 forskarstuderande per år från våra samarbetsländer inom biståndsområdet. Därtill kommer Svenska Institutets gäststipendieprogram och de satsningar som STINT gör vad gäller länder i s.k. dynamisk utveckling. Trots detta har Sverige till skillnad från många andra länder ännu inte något omfattande rekryterings- eller stipendieprogram för forskarstuderande från andra länder. Som jämförelse kan nämnas att Norge årligen beviljar stipendier motsvarande doktorandtjänster till 900 gäststuderande på postgraduate-nivå.

Asienforskningens internationalisering

Erfarenheten visar att nyckeln till akademisk framgång är internationellt publicerad och erkänd forskning. De akademier som har sådan, har i regel inga svårigheter att få till stånd fruktbart och ömsesidigt samarbete med ledande utländska institutioner och kollegor. För att säkerställa Sveriges framtida Asienengagemang måste följaktligen hög kvalitet vara ledstjärnan i alla sammanhang. Det gäller först och främst att samla och utveckla våra ledande institutioners kompetens och få dessa att ge draghjälp åt akademierna i stort. Och det gäller att utveckla spetskompetens inom ett antal forskningsfält, där Sverige kan bli internationellt ledande.

Dessa insatser måste ta hänsyn till den globalisering av Asienforskningen som pågått med allt starkare kraft under 90-talet. Idag rör sig tusentals forskare ständigt mellan Asien, Australien, Europa och Nordamerika. Det ökade välståndet i kombination med revolutionerna inom transport-, kommunikations- och informationsteknologin har skapat ett globalt akademiskt samhälle på samma sätt som en global finansmarknad, ett globalt industrisamhälle, ett globalt mediasamhälle och begynnande globala politiska strukturer.

Denna akademiska globalisering kan inte mötas med protektionism, som skyddar tjänster och stipendier från utländsk konkurrens. Istället gäller det att bredda och fördjupa den svenska Asienforskningens internationella engagemang.

Vad gäller samarbete med våra grannländer, har vi kommit längre än praktiskt taget alla andra länder i kraft av det organiserade nordiska samarbetet, som sedan åtskilliga årtionden omspannar de flesta akademiska verksamhetsfält. När det gäller Asien är det inte bara NIAS, som tillkom som samnordisk institution 1967, utan också de regionala forskarföreningar som bildades under slutet av 80- och början av 90-talet – Nordic Association for China Studies (NACA), Nordic Association for Japanese and Korean Studies (NAJAKS), Nordic Association for Southeast Asian Studies (NASEAS) och Nordic Association for South Asian Studies (NASA). Dessa samlar uppskattningsvis 500 forskare som medlemmar och organiserar regelbundet konferenser, som svetsar samman de spridda forskningsmiljöerna och som ofta utgör ett första steg för forskarstuderande att presentera sina resultat i ett internationellt sammanhang. På det institutionella området har därtill nyligen skapats ett informellt nordiskt nätverk mellan cheferna för de större områdesstudie- och språkinstitutionerna, som träffas regelbundet för diskussion av samordning och gemensamma initiativ. På det bilaterala området finns planer på förstärkt samverkan mellan universiteten i Lund och Köpenhamn samt Göteborg och Oslo. Trevare har även förekommit mellan Stockholm och Helsingfors.

Nordisk samverkan är viktig för att ge de nordiska länderna en högre profil i det europeiska akademiska samarbetet kring Asien, vilket börjat växa fram under 90-talet. Behovet av ökad samverkan inom Europa har samma orsaker som i Norden – fragmentering av resurserna, bara i mycket större skala. Det finns ett mycket stort antal små institutioner och forskningsmiljöer utspridda i många olika länder. Detta är positivt i den meningen att det leder till en intellektuell pluralism, som än av Europas stora tillgångar i ett globalt perspektiv. Men samtidigt saknas en kritisk massa, som är nödvändig för att kunna hantera stora forskningsprogram. De övergripande vetenskapliga frågorna om Asiens nya roll i världsordningen och dess globala implikationer är så komplexa att de fordrar gemensamma, internationella forskningsinsatser. Spetskompetens rörande olika länder och med bas i olika discipliner behöver föras samman på liknande sätt som sker inom naturvetenskaperna, utan att för den skull ge upp lokal och nationell självständighet.

Asienforskningens europeisering började med bildandet av de europeiska forskarföreningarna för Japan- och Kinaforskare – European

Association for Chinese Studies (EACS) och European Association for Japanese Studies (EAJS) – på 60-talet. Därefter tillkom Association for Korean Studies in Europe (AKSE). Under första hälften av 90-talet bildades European Association for Southeast Asian Studies (EUROSEAS) och European Association for South Asian Studies (EASAS). Sammanlagt har dessa omkring 3.000 forskare som medlemmar. De fungerar i större skala på samma sätt som de nordiska föreningarna.

Det viktigaste för framtiden är att inte anlägga ett snävt europeiskt perspektiv i det internationella samarbetet utan först och främst bygga upp ett kraftigt förstärkt samarbete med forskare i Asien. Det får aldrig glömmas bort att – med undantag för några av de sydöasiatiska länderna – Indien, Japan och Kina har långa egna traditioner av studier av sina egna samhällen. Asiatiska forskare sätter idag sin egen forskningsagenda, för vilken det går att finna egen, asiatisk finansiering, samtidigt som intra-asiatiska nätverk håller på att byggas upp. Härigenom har de blivit jämställda partners.

Det är mot denna bakgrund Europakommissionen de senaste åren – efter EU:s antagande av den nya Asienstrategin 1994 – planlagt en rad nya asiatisk-europeiska samarbetsprogram på det akademiska området. Programmens samlade kostnad kan beräknas uppgå till mer än SEK 250 miljoner de kommande fyra åren. Dessa adderar till EU:s sedan länge pågående samarbete med Japan på det naturvetenskapliga och tekniska området. Till de viktigaste programmen, som nyligen initierats eller håller på att sjösättas, hör:

- *EU-China Higher Education Cooperation Programme*, syftande bl.a. till att bygga upp europeiska studier i Kina 1997–2000 – kostnad: ECU ca 10 miljoner; koordineras av Lunds universitet
- *The EU-India Economic Cross Cultural Programme* som fokuserar på projekt för förstärkta kontakter mellan EU och Indien inom den akademiska världen, media och näringslivet 1998–2001 – sammanlagd kostnad ECU ca 30 miljoner
- *The EU-Southeast Asia University Network* med syfte att initiera gemensamma akademiska initiativ och studieprogram mellan europeiska och asiatiska universitet åren 1998–2003, inkluderande en riktad satsning på kompetensuppbyggnad om det samtida Asien vid Europas akademier – kostnad: ECU ca 10 miljoner.

Ett annat steg togs 1994 av European Science Foundation (ESF) – som inte är en EU-institution utan de europeiska forskningsrådets samorganisation – genom upprättande av en Asienkommitté med representanter för ledande institutioner på området från nio europeiska länder. Kommittén gavs mandat att diskutera policy-åtgärder över hela forskningsfältet.

En av ESF:s slutsatser är att det är nödvändigt att samla krafterna i Europa genom att initiera större forskningsprogram med internationell finansiering, som i nätverksform integrerar europeiska, asiatiska och andra forskare kring globala problemställningar. De två första programmen som initierats genom ESF är "Environmental Linkages between Asia and Europe/North America" och "Changing Labour Relations in Asia and Europe". Häri deltar ett 20-tal forskargrupper i olika europeiska och asiatiska länder samt Australien och USA. ESF-kommittén har i sina strategiska diskussioner identifierat ytterligare ett antal potentiella forskningsområden, som bör fästa speciellt avseende vid jämförande studier av Asien och Europa. Dessa inkluderar:¹⁵

- welfare systems and models of social security
- demographic change
- security and regionalisation
- knowledge systems, environment and transmission of technology
- institutional frameworks for industrial development
- 'Asianisation' of politics, democracy and human rights.

För att positionera sig inför denna nya typ av forskning, har IIAS i Leiden och NIAS hösten 1997 ingått en strategisk allians för att genom en sammanslagning av delar av sina resurser få större massa. Tillsammans med IAK i Hamburg, SOAS i London och EFEO i Paris har de två även bildat ett nätverk på samhällsvetenskaplig grund med fem systerinstitutioner i Asien (i Jakarta, Singapore, Kuala Lumpur, Bangkok och Seoul), som givits akronymen PEARL – Programme for Europe-Asia Research Linkages. Bakgrunden är ASEM-processen, som förväntas bli katalysator för ett kraftigt förstärkt samarbete mellan Asien och Europa i framtiden på det akademiska och intellektuella området. Asia-Europe Foundation planerar i samarbete med PEARL att hösten 1998 i Seoul diskutera en agenda för samhällsvetenskapligt forsknings-samarbete kring frågor av gemensam betydelse för den eurasiatiska kontinenten.

Ett nätverk av liknande slag är CAEC – Council for Asia-Europe Cooperation – som bildades 1996, omedelbart efter ASEM I i Bangkok, och som sammanför i nätverksform institutioner i Asien och Europa sysselsatta med strategiska studier och forskning kring internationell politik. Syftet är bl.a. för att utveckla en policy-plattform för informell dialog mellan Europa och Asien kring säkerhetspolitiska frågor. I CAEC-nätverket ingår såväl European Institute for Japanese Studies och Centrum för Stilla-havsasienstudier i Stockholm.

¹⁵ *The ESF Programme in Asian Studies: A research prospectus for the second mandate period of the Asia Committee.* Strasbourg, January 1998.

Sverige bör förbereda sig på att kunna ta aktiv del i denna nya typ av interkontinentalt akademiskt samarbete genom att ta initiativ på områden, där det finns möjlighet för vårt lands forskare att spela en framträdande roll.

Slutsatser

Som tidigare konstaterats, ligger Sverige för att vara ett litet land förhållandevis långt framme när det gäller samarbetsprojekt i Asien. Däremot släpar landets akademiska Asienexpertis i form av disputerade forskare inom samhällsvetenskap och humaniora efter. Vi har att ta in ett betydande försprång inte bara i förhållande till de akademiska stormakterna på området – med Nederländerna i spetsen – men också till länder som Schweiz och Danmark.

Ett huvudproblem är att Asienforskarna är utspridda på många olika institutioner, av vilka mycket få har en storlek som gör dem internationellt synliga. De flesta är därtill tyngda av en massiv undervisningsbörda, som försvårar slagkraftiga forskningsinsatser. I dagsläget är det främst de fyra områdesstudieinstituten som har viss internationell lyskraft. Det största sammanhållna miljön är den nyligen sammanslagna institutionen i Stockholm följd av den i Lund, Eijs och Göteborg. Därtill har NIAS i Köpenhamn, till följd av gemensamma nordiska ansträngningar, en internationellt stark ställning.

För framtiden fordras en insats för att öka och koncentrera kompetensen på hög akademisk nivå. Antalet akademiska toppjänster är otillräckligt. Det finns idag vid Sveriges samlade universitet och högskolor endast tio professurer inom humaniora och tio inom samhällsvetenskaperna vilkas innehavare är specialiserade på Asien. Av dessa är åtta inom samhällsvetenskaperna och två inom humaniora inte specialskrivna på Asien, med kontinuitetsproblem som följd när nuvarande innehavare försvinner.

Intresset för forskarutbildning om Asien har ökat kraftigt under 90-talet. Men disputationens frekvensen är liten – tillgängliga siffror indikerar att ett tiotal avhandlingar läggs fram per år. Skall Sverige kunna ta sig upp i nivå med Nederländerna fordras att antalet disputationer mer än femdubblas; för att hålla jämna steg med Danmark behöver den mer än fördubblas. Detta fordrar först och främst en insats i form av doktorandtjänster, som tar hänsyn till de speciella villkor som gäller för doktorander som arbetar med fjärran länder. Därtill behövs ett utökat samarbete mellan de forskarutbildande institutionerna kring handledningsresurser och forskarkurser.

Nyckeln till akademisk framgång är internationellt publicerad och erkänd forskning. Den snabba akademiska globalisering som sker kan inte mötas med protektionism. Istället måste den svenska forskningens internationella engagemang breddas och fördjupas. Det finns i Sverige en tydlig tendens att de nydisputerade blir kvar och gör fortsatt karriär inom sin moderinstitution. Det är därför av strategisk betydelse att upprätta ett post-doc program, som stimulerar nydisputerade att skaffa sig fortsatt forskarträning vid de internationellt ledande institutionerna på området, där de kan ingå i en större forskningsmiljö och i det dagliga arbetet finna vetenskapliga förebilder bland internationellt ledande forskare. NIAS' post-doc program har under 90-talet bidragit till kompetensuppbyggnaden för ett femtontal forskare, som idag är centralt placerade inom forskningsfältet. Men Norden är bara en mellanstation. Det gäller att systematiskt få ut de nya doktorerna till de ledande institutionerna världen över.

En ytterligare slutsats är att de övergripande vetenskapliga frågorna rörande den samtida utvecklingen i Asien och dess globala implikationer är så stora och komplexa att de kräver samordnade forskningsinsatser, som integrerar ledande kompetens varhelst den råkar finnas i världen. Större forskningsprogram håller på att förberedas bl.a. inom ASEM-processens ram men också av European Science Foundation. Sverige bör förbereda sig för deltagande i dessa.

Detta kan ske genom inrättande av ett antal strategiska forskningsprogram, som ur ett asiatiskt-europeiskt och globalt perspektiv tar sig an frågor där vårt land har eller snabbt kan utveckla spetskompetens och som anknyter till de programdiskussioner som förs bl.a. inom ramen för Asia-Europe Foundation – t ex miljöfrågor, jämställdhet, välfärdsinstitutioner och social säkerhet, arbetsmarknad, fackliga frågor och frivilligorganisationer. Dessa problemområden bör identifieras genom en diskussion där såväl vetenskapliga som politiska intressen vägs in. Slutsatser som går i samma riktning har dragits i den internationaliseringsutredning, som Högskoleverket nyligen lagt fram på utbildningsdepartementets uppdrag.

4 Förslag till åtgärder

I framtiden kommer Asiens öden på gott och ont att allt tätare kopplas samman med Sveriges och Europas. Trots den nuvarande finanskrisen kommer Asien att förbli en av världens tre ekonomiskt dominerande regioner under överskådlig tid. Samtidigt är risken stor för konflikter och omvälvningar i regionen, som Sverige behöver förstärkt handlingsberedskap inför. Detta innebär att vårt lands kontakter med och

kunnande om Asien behöver stärkas på alla områden. Och institutioner och nätverk behöver utvecklas, som gör det möjligt att reagera så optimalt som möjligt på de tillfällen och hot som uppstår i regionen.

Nedan följer förslag till ett strategiskt åtgärdsprogram för det akademiska området. Kunde det realiseras, skulle det, enligt min bedömning, kraftigt bidra till att förbättra Sveriges möjligheter att interagera med och operera i regionen. Förslagen är en kortfattat presenterade. De tar sin utgångspunkt i de svagheter och strukturella problem som identifierats på de föregående sidorna. De utesluter inte andra åtgärder, utan är avsedda att stimulera till eftertanke, reaktioner och diskussion.

1. Åtgärder för ökad akademisk samordning

Den mest iögonfallande bristen i de svenska akademiernas Asienverksamhet är avsaknaden av samverkan mellan olika lärosäten och institutioner. De begränsade resurser som finns sprids i regel så tunt att effekterna blir marginella. Genom en koncentration av insatser skulle stora synergieffekter erhållas. Ett ökat samarbete mellan högskolorna – såväl regionalt som mellan ledande institutioner på nationell nivå – är därför nödvändigt.

Pluralism och konkurrens inom det akademiska området är nödvändigt. Det gäller därför att identifiera de områden där det finns gemensamma intressen för samverkan. Dessa inkluderar:

- samverkan kring samarbetsavtal med större universitet i Asien, så att samarbetet kan breddas och göras omfattande nog för att få långsiktig bärkraft; detta skulle samtidigt möjliggöra upprättande av permanenta svenska/nordiska baser i regionen, som kan bli nav för större projekt och skapa tätare relationer med värduniversiteten
- samverkan och arbetsfördelning när det gäller fortsatt utbyggnad av språkutbildningar och områdesstudieprogram med olika profiler; riktlinjer för detta har bl.a. angetts i den s.k. småämnesutredningen som HSFR nyligen överlämnade till regeringen
- samverkan för gemensam marknadsföring och rekrytering av asiatiska studenter till Sverige
- samverkan mellan de forskarutbildande institutionerna för gemensamt utnyttjande av asienspecifik handledningskompetens samt gemensamma doktorandkurser.

Ett första steg bör vara att anordna en konferens med ledande representanter för olika högskolor och större Asienprogram inom dessa för att inventera behov, möjligheter och tänkbara former för förstärkt samverkan.

2. Åtgärder för ökad samverkan mellan akademierna och de privata och offentliga sektorerna

Svenska aktörer agerar ännu i hög grad på egen hand i Asien. I framtiden behövs ett större mått av samagerande för att uppnå synergi-effekter, som bidrar till att öka Sveriges synlighet i Asien.

Åtgärder behöver vidtas som kan stimulera till ökad samverkan mellan akademierna och de politiska och diplomatiska aktörerna, näringslivet, folkrörelserna och media. Detta inte bara för att högskolorna skall kunna skapa mer ändamålsenliga utbildningsprogram, som kan tillgodose olika intressenters behov, utan också för att dra ömsesidig nytta av de olika parternas speciella profiler och kontaktytor i Asien.

För näringslivet finns bl.a. ett område för ökad samverkan med de tekniska högskolorna vad gäller tillämpad forskning och teknologiutveckling i Asien, inte minst för att finna nya rekryteringskanaler samt få bättre tillgång till lokal spetskompetens och lokala forskningsresurser i Asien. På det politiska och diplomatiska området öppnar samhällsvetarnas kontaktytor möjligheter att etablera nya fora för informell dialog i auktoritärt styrda länder kring politiskt känsliga frågor, som inte kan diskuteras på ett konstruktivt sätt i officiella sammanhang.

Ett första steg bör vara att anordna en konferens mellan ledande företrädare för akademierna och olika samhällssektorer för att inventera intressen och möjligheter.

3. Program för förstärkt studentutbyte med Asien

En viktig komponent i en svensk asiensatsning bör vara att öka studentutbytet mellan Sverige och strategiska länder i Asien för att långsiktigt skapa ett mera ändamålsenligt ramverk för ökad interaktion på alla samhällsområden. Målet bör vara att åstadkomma ett nätverk av unga akademiker med erfarenhet från och frändskap med varandras länder, som kommer att göra karriär i sina respektive hemländer och småningom beträda höga offentliga ämbeten och ledande befattningar inom näringslivet, akademierna och olika organisationer, och bli oljan som smörjer det framtida svensk-asiatiska samarbetet.

Förstärkt studentutbyte är också viktigt för utvecklandet av svensk internationell kompetens på ett bredare plan. Det handlar inte bara om att förvärva speciella färdigheter utan också om att lära öppenhet, förståelse och respekt. Med detta följer en ökad insikt om relativiteten i

våra egna nationella förhållanden, som förstärker möjligheterna att kunna arbeta framgångsrikt i en mera internationaliserad värld.

Sverige bör investera i ett attraktivt stipendieprogram för svenska studenter för att bereda marken för den tid om 10-15 år, då några av de asiatiska universiteten kan komma att vara världsledande på vissa områden. Och ett motsvarande stipendieprogram bör inrättas för asiatiska studenter för studier i Sverige.

Högskoleverket och Sida förslår gemensamt i den just framlagda internationaliseringsutredningen inrättande av ett program längs dessa linjer för länderna i Afrika, Asien och Latinamerika. Det har givits namnet *Linneaus* för att markera att syftet är att ge dagens lärare och studenter möjlighet att i samma anda som Linnés lärjungar på plats kunna lära känna förhållandena i länder utanför vår egen del av världen.

4. Särskild utredning om avgiftsbaserad utbildning för utländska studenter

I synnerhet de anglosaxiska länderna säljer idag utbildning i stor skala, med vinster såväl ekonomiskt som när det gäller att befrämja de nationella intressena i stort. Skall Sverige i framtiden kunna skaffa sig en mera framträdande position som mottagare av asiatiska och andra icke-europeiska studenter – vilket bör vara en viktig målsättning – talar en rad skäl för att införa avgifter:

- för att ge utbildningen internationell prestige – inte minst i Asien anses kostnaden för utbildningen stå i proportion till dess kvalitet
- för att kunna marknadsföra utbildningen på ett konkurrenskraftigt sätt
- för att kunna sätta upp de rekryterings- och urvalsmekanismer som fordras för att bygga upp den infrastruktur och de nya utbildningsprogram som fordras för att ta emot internationella studenter i större skala; detta har universiteten f.n. små resurser att göra utan att ge avkall på kärnverksamheten och de svenska studenterna.

Med tanke på den grundsyn som legat till grund för svensk utbildningspolitik under lång tid, är detta en politiskt känslig fråga. Följaktligen föreslås att en ordentlig utredning görs av internationella erfarenheter på området, i vilken för- och nackdelar bör vägas in sett från svensk synvinkel.

5. Stöd till förstärkt forskarutbildning om Asien

Forskarutbildningen är central i en långsiktig svensk strategi för att förbättra kontakterna med och kompetensen rörande Asien. Det är här vårt lands framtida Asienspecialister produceras och det är här, i högre grad än inom grundutbildningen, som utländska "ambassadörer" för Sverige formas. Därtill är det i form av doktorsavhandlingar, som merparten av den samlade forskningen görs, vilken sedan integreras i grundutbildningen vid universitet och högskolor samt – via lärarutbildningarna – i det allmänna skolväsendet.

Om den relativa folkmängden läggs till grund för jämförelsen, behöver Sverige mer än femdubbla antalet disputationer för att ta sig upp i nivå med Nederländerna och mer än fördubbla antalet för att komma i nivå med Danmark. Samtidigt har de nya regler för forskarutbildningen, som trädde i kraft i april 1998, skapat nya förutsättningar för forskarstudier av avlägsna länder. Dessa studier fordrar mer tid och bl.a. språkliga förberedelser, som gör det svårt för studerande med asiatiska ämnen att i initialskedet av sina studier konkurrera om reguljära doktorandtjänster vid universiteten. Än svårare är det för studerande från Asien att kunna antas med den erforderade, fulla finansieringen från början i konkurrens med svenska studenter.

För att komma till rätta med detta behövs ett stödprogram med speciella doktorandtjänster, som tar hänsyn till de villkor som gäller för svenska studenter som vill skriva avhandling om Asien (eller för den delen om Afrika eller Latinamerika) och för studenter från dessa regioner som vill forskarutbilda sig i Sverige. Stöd behövs även för att kunna utnyttja kvalificerad handledningskompetens vid fler än ett lärosäte – efter en modell liknande den norska med s.k. professor-II tjänster – samt för anordnande av kvalificerade forskarkurser på nationell nivå.

6. Stöd till uppbyggnad av post-doktoral Asien-kompetens inom samhällsvetenskap och humaniora

En samlad insats behövs för att förstärka den akademiska kompetensen om Asien på hög akademisk nivå, där Sverige i dagsläget inte bara släpar efter stormakterna på området, utan också länder som Schweiz och Danmark.

Antalet akademiska toppjänster är otillräckligt i förhållande till de utmaningar som väntar. Det finns för närvarande i hela landet endast tio professurer inom humaniora och tio inom samhällsvetenskaperna, vilkas

innehavare är specialiserade på Asien. Detta antal bör på längre sikt fördubblas.

Nyckeln till akademisk framgång är internationellt publicerad och erkänd forskning. Det är därför av strategisk betydelse att till ett inrättande av nya professurer inte bara knyta ett antal doktorandtjänster utan också ett post-doc program, för att skicka ut unga nydisputerade att skaffa sig fortsatt forskarträning vid de internationellt ledande institutionerna världen över. På så sätt kan en väsentlig kvalitetshöjning åstadkommas.

Den strategiska satsningen bör innefatta finansiering av tjänster i en efterdoktoral karriärstege under 8-10 år inom samhällsvetenskapliga ämnen men också inom humaniora. Syftet bör vara att föra in Asienspecialister på samma akademiska nivå som nuvarande ämnesföreträdare inom de stora samhällsvetenskapliga institutionerna, för att därmed bl.a. ge dem möjligheter till ökat inflytande över framtida vetenskapliga prioriteringar.

7. Stöd till upprättande av facilititet för Indien och Sydasiastudier

Den sydasiatiska regionen är ett potentiellt viktigt område för svenskt näringsliv. Samtidigt har Indien den mest utvecklade akademiska kulturen i Asien med många goda universitet, som Sveriges akademier hittills i hög grad förbigått.

Det är för närvarande Östasien – främst Japan och Kina – som ges prioritet inom utbildning och forskning, och i mindre grad Sydostasien. Idag finns fyra institutioner för Öst- och Sydöstasiastudier i Sverige samt NIAS i Köpenhamn med likartat fokus, medan det saknas en institutionell bas för akademisk kompetensuppbyggnad om det samtida Indien och Sydasiastudier.

De bör ligga i Sveriges långsiktiga intresse att något av universiteten tillförs, själv bidrar med resurser och ges mandat att utgöra knutpunkt för framtida utbildning och forskning om Sydasiastudier. Eftersom den sydasiatiska kontinenten hittills varit Sveriges största biståndsmottagare i Asien, vore det naturligt att Sida tog ett initiativ i frågan.

8. Strategiskt forskningsprogram med fokus på svenska policy-frågor

Det finns starka skäl att skapa incitament att sammanföra områdesstudiekompetens inte bara om Asien utan om världens regioner i stort för jämförande studier och kunskapsbildning om de globala

utvecklingsprocesser som Sverige har att möta de kommande årtiondena. Den västerländska sfären har varit en komparativ arena sedan 60-talet, då det akademiska utbytet mellan Europa och Nordamerika uppnådde kritisk massa. Nu har öppnat sig ett nytt och stort fält bortom Atlanten med samhällen och historier, som i många avseenden är olikartade och alternativa till våra. Dessa länder måste tas med på sina egna villkor och förutsättningar i vetenskapligt grundade analyser i takt med att den globala tyngdpunktsförskjutningen fortsätter.

Detta skapar förutsättningar för ny kunskapsproduktion genom ett sammanförande av empiriskt solida kunskaper om Asien, Europa och världens regioner i övrigt – med bas i olika disciplinärt förankrade forskningsriktningar – för att formulera bättre teorier om hur världen hänger ihop och fungerar.

En rad temata för sådana komparativa studier av Asien och Europa diskuteras för närvarande inom ramen för ASEM-processen – där Asia-Europe Foundation spelar en nyckelroll – men också vid European Science Foundation. Dessa temata inkluderar sådana där Sverige har starka traditioner på området, bl.a. miljöfrågor, jämställdhet, välfärdsinstitutioner och social säkerhet, arbetsmarknad, fackliga förhållanden och frivilligorganisationer.

Ett svenskt initiativ på detta område, med fokus på frågor som Sverige definierar som centrala i sitt internationella engagemang och som för närvarande är politiskt känsliga i Asien, skulle bidra på ett kraftfullt sätt till uppbyggande av akademisk kompetens inom områden där Sverige kan spela en framträdande roll i Asien-Europa samarbetet.

I tillägg till rent vetenskapliga och kunskapsmässiga vinster skulle betydande vinster kunna göras också utanför den akademiska sfären genom olika sidosamverksamheter:

- ökade kunskaper inom media och bland medborgarna, som kan leda till bättre förståelse för hur komplicerade de svenska hjärtefrågorna är att hantera internationellt – detta skulle bidra till att ge ökad legitimitet åt den svenska Asienpolitiken, som har att befrämja handel och investeringar på samma gång som den skall upprätthålla de moralfrågor den svenska väljarkåren värdesätter
- en högre profil för Sverige i Asien som föregångare vad gäller en ny typ av forskning, som bygger på jämställt forskningsarbete – detta skulle bidra till att förstärka den bild av de skandinaviska länderna som redan finns på flera håll i Asien och innebära en betydande prestigevinst

skapa förutsättning för en seriös dialog runt dessa frågor inom icke- och halvofficiella fora – detta skulle på medellång sikt kunna skapa en plattform för reella politiska dialoger mellan Asien och Europa med Sverige som central part.

